UNIVERSAL LIBRARY
OU_204239
UNIVERSAL LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No T 83/N17C. Vol II Accession No T 1606

Author [illegible]

Title [illegible] 1929

la. This book should be returned on or before the date
arked below

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల. ౫౭.

ఛత్రసాలుఁడు

(రెండవభాగము.)

మూలలేఖకులు,
శ్రీయుత బాలచంద్ నానాచంద్ షాహ్ వకీల్ గారు.
అనువాదకులు,
ప్రతివాదిభయంకరం రంగాచార్యులుగారు.
కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు.

మొదటికూర్పు

ప్రకాశకులు
శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు.
ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము,
పిఠాపురము.
1929.

స్వస్వామ్యసంకలితము]   [వెల ౧-౮-౦

౧ ౪-౦

పిఠాపురము.

విద్వజ్జనమనోరంజనీ ముద్రాక్షరశాల.

౧౯౨౯.

ప్రధానపోషకులు.

మ. రా. శ్రీ పోతాప్రగడ బ్రహ్మానందరావుపంతులుగారు, ప్రొప్రయిటరు, సుజనరంజని ముద్రాక్షరశాల, కాకినాడ.

రాజపోషకులు.

,, శ్రీరాజా ఇనుగంటి వేంకటసూర్యప్రకాశ రావుగారు, ఉందూరు.

,, శ్రీ కలిదిండి వేంకటరామరాజుగారు, భీమవరము.

,, శ్రీ కొవ్వూరి సూర్యనారాయణ రెడ్డిగారు, జమీందారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కర్రి చినవేంకటరెడ్డిగారు, మర్చంటు, కాకినాడ.

,, శ్రీ ముత్యాల సుబ్రహ్మణ్యముగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ వనచర్ల సత్తెయ్యగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ బత్తుల బసవయ్యగారు, రాజమండ్రి

,, శ్రీ ఆకారపు వెంకన్నగారు, వర్తకులు, వరంగల్లు.

,, శ్రీ వెలగల గోవిందరాజుగారి కుమారులు వేంకటరెడ్డిగారు, శ్రీహాసగర్భింధమాలాసంపాదకులు, అరకిల్లి.

రాజపోషకులు.

మ. రా. శ్రీశ్రీరాజా వత్సవాయి వేంకట సుభద్రియ్యమ్మ జగపతి బహద్దరు జమీందారిణీవారు, తుని.

పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు, కాకినాడ,

,, శ్రీ వాజేపేయ వేంకటరత్నము పంతులుగారు, పిఠాపురము.

,, శ్రీ ద్వారంపూడి రామారెడ్డిగారు, అనపర్తి.

,, శ్రీ దొంతంరాజు వేంకటరమణారావు పంతులుగారు, మొఖాసాదారు, తేటుకు.

,, శ్రీ బండాసూర్యనారాయణపంతుగారు బి. ఎ యల్ టి. తేటుకు.

,, శ్రీ పండారిజ వీరారిజుగారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కొవ్వూరి వేంకట రెడ్డిగారు, పిట్టలవేమవరము.

,, శ్రీ కరి పల్లారెడ్డిగారు, మారుటేరు.

,, శ్రీ తేతల గంగిరెడ్డి సోదరులు, పెనుకొండ.

పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు పి. పరాంకుశము నాయుఁడుగారు,
రిటైర్డుస్పెషల్ పోలీసుకమీషనరువారు, చెన్నపురి.

,, శ్రీ అర్జి పెంటయ్యగారు, నరసాపురము.

,, శ్రీ టి. యల్. నరసింహారావుగారు, మూరుటేరు.

,, శ్రీ చిన్న అమ్మిరెడ్డిగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ పులగం వెంకన్నగారు, మూరుటేరు.

సహాయులు.

మ. రా. శ్రీ ఉదయరాజు వేంకటరంగారావుపంతులుగారు, దేశముఖ్
సర్ దేశపాండ్యా, మరేవాడ, ఒరంగల్లు. (దక్కన్)

,, శ్రీనేరెళ్ళ నరసింహారాములుగారు, కలపవర్తకులు,
ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీగుండా పుల్లయ్యగారు, వర్తకులు, ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీపింజల సుబ్రహ్మణ్యంచెట్టిగారు, వర్తకులు నె 16
[illegible]ష్ణపిళ్ళవీధి, జి. టి., మదరాసు.

శ్రీగణేశాయనమః

పండితాభిప్రాయము

బ్రహ్మశ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావు, ప్రతిభా[illegible] [illegible]గార్లచే విరచింపఁబడిన “ ఛత్రసాలుఁడు ” అనునవలను [illegible] అంజలిశైలి మృదుమధురమై విరాజిల్లుచున్నది. [illegible]టము రసవంతముగా నున్నది. గ్రంథము చదువుటకు మొదలిడి తుదివఱకును విడఁబాటు లేకుండఁ జదువవలెనను నిచ్ఛ పొడముచున్నది. ఇది వీరరసప్రధానమగు చక్కని నవల కావున, దేశాభిమానులును, భాషాభిమానులునుగూడ దీనికిఁ దగు నాదరము సేయుదగినదై యున్నది. దీనిని విద్యార్థులకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నియమింప దగినదై యున్నది.

11-5-27
కాకినాడ

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.

కృష్ణకాంతుని మరణశాసనము

ఇది రసవంతములగు నవలలు మొదలగునవి రచించిన జగత్ప్రసిద్ధుఁడగు శ్రీబంకిమచంద్రునియభిమానగ్రంథము. ఇది మిక్కిలి మనోహరమగుకథ యగుటచే కాకినాడ బెజవాడ రాజమహేంద్రవరము మొదలగు గొప్పపట్టణములలో సినీమాలలో ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఈగ్రంథము పునర్ముద్రితమై సిద్ధముగ నున్నది.

దీనివెల చందాదారులకు పోస్టేజితో రు 0—12—0

ఇతరులకు పోస్టేజికాక రు 1—0—0.

శ్రీరస్తు.

ఛత్రసాలుఁడు

ద్వితీయభాగము.

పదునైదవప్రకరణము.

"హృదయేతుహాలాహలమ్"

ప్రచండజ్వాలాముఖీప్రోద్భంగమున నేరీతి నభ్యర్ణస్థానమంతయు విశేషమువంటునో, ఘోరంపాఘాతమున నెవ్విధమున నతివిస్తృత మగు మైదానమున రమ్యతటాక ముద్భిన్నమగునో, యక్షిణీదండప్రభావమున క్షణమాత్రకాలమున నేలీల నపూర్వదృశ్య మగ్రస్థిత మగునో యామాడ్కినే హీరాదేవివైఖరి మారిపోవుట నోర్ఛాప్రజలెల్లరుఁ గాంచిరి. పంచాననము తననైసర్గిక క్రౌర్యభావమునఁ ద్యజించి కృపాళుత్వము వహించుటఁ గాంచ నెట్టియాశ్చర్య ముద్భవించునో, క్షున్నివారణముఁ గావించుకొనుగోసంఘముఁ గని సుప్రసన్నమగువ్యాఘ్రమునుజూడ నెట్టిసంతోషము సంభవించునో, యాశీవిషము తన స్వాభావికదౌష్ట్యమును విసర్జించి సౌజన్యవ్యాపారము లొనరించుట వీక్షింప నెట్టిసమాధాన ముదయించునో ఓర్ఛాజనకోటికి, నేఁడాయాశ్చర్యము, ఆసంతోషము, ఆసమాధానముఁ గలుగుచుండెను. సభామండపమునఁ గూరుచుండి మహోబారాజవంశముపై గరళముఁ గ్రక్కుడుపాము నేఁ డింతశాంతముగను నిర్ఘాతుకముగను నుండుటఁ జూడఁ బర్వతసింహునకుఁ గూడ నప్పుడప్పు డాశ్చర్యము గలుగుచుం

డెను. అంబరవీథి సుందరసురభిళకుసుమము వికసించెననువార్త తెలియఁ బరిభవించెనునాశ్చర్యముకన్న నెక్కుడగునాశ్చర్యము పరిజనులకు హేమాదేవివ్యాపారమునఁ గలిగెను. ఓర్ఛాయందు చంపతరాయలస్వాగతార్థమై గొప్పవైభవముతో సన్నాహము జరుగుచుండెను. నగర పశ్చిమభాగమందలి పృథులప్రవేశద్వారము వివిధపుష్పమాలికలచే నలంకృత మగుచుండెను. ఏమార్గమునఁ జంపతరాయలవాహనము రాజప్రాసాదాభిముఖమై రానున్నదో, యామార్గమున కిరుకెలంకులఁ దోరణములును, వివిధములగుపతాకలును, నలంకృతము లైనవి. విశేషించి చతుర్భుజాలయము కడుంగడు సముత్కృష్టముగ నలంకరింపఁ బడెను. ఆయాలయాలంకారములు గాక తక్కినశృంగార మంతయుఁ గాంచ వీరసింహదేవుని కాలమున సార్వభౌమసుతుఁడగు సలీమునాగమనసమయమునఁ గావింపఁబడిన శృంగారమే యిది యని చెప్ప వచ్చును.

నగరపశ్చిమద్వారమున యువరాజు విమలదేవుఁడు అనేకులగు సరదారులతో నశ్వారూఢుఁడై సంచరించుచుండెను. ఆసరదారులముఖము లానందమునఁ బ్రకటించుచుండెను. అట్లేయాశ్చర్యముఁగూడఁ బ్రకటమగుచుండెను. వారికానందము నగరశృంగారము వీక్షింపఁ బరిభవించెను. ఆశ్చర్యము తత్కారణమును గమనింప నుద్భవిల్లెను. అమేయమగుసంతోషచ్ఛాయ యాననమున విమలదేవునిముఖమునఁ గన్పట్టుచుండెను. జయసాగరసరోవరతీరమున యువరాజు ఛత్రసాలుఁడు తనకు నియోగించినకార్యమంతత్వరతో నత్యంతసంతృప్తికరముగ నిర్వహింపఁబడునని — యోర్ఛాహింబాదకుటుంబములకు మైత్రిచేకూఱునని — యాతఁడు స్వప్నమునందైనఁ దలఁపలేదు. కాని యాసంఘటనమే జాగ్రదవస్థయందు — ప్రత్యక్షముగఁ గాంచి విమల

దేవుఁ డానందమున మైమఱచిపోవుచుండెను. చంపతరాయచ్ఛత్రిసాలురయెడ నింతవఱకుఁ జూపిన పాక్షికతనుగూర్చి యూహించికను [illegible] రెండునాళ్ళక్రిందట సభామందిరమున హీరాదేవిపలికిన దినము మఱునాఁడు శుభకంకణముచేపిలోఁ జెప్పుదియు నాతఁడూహింపనైన లేదు. తనతల్లి హీరాదేవి తాల్చినసాధుగోరూపమునఁ గ్రూరవ్యాఘ్రాంతఃకరణము డాఁగియుండెనని యతని కనుమానమైనఁ ద్రిప్పయుండినచో భయదుఃఖము లాతని కెట్టివిఁ గల్గించియుండెడివో తెలియరాదు.

స్వాగతసమయము సమీపించుకొలఁది విమలదేవుని యుత్కంఠ యినుమడించుచుండెను. అతఁడు గడియగడియకు సూర్యునివంకకుఁ జూచుచు నెప్పుడెపుడస్తమించు, నెప్పుడు నాకుఁ జంపతరాయచ్ఛత్రిసాలులకు స్వాగతమొసంగు సమయము ప్రాప్తించు నని తలఁపఁ జొచ్చెను. సూర్యుఁ డాకసమునుండి పృథ్వీభూమిజంబుపై కవతరించెను. ఇఁక నొక్కక్షణములో నస్తంగతుఁ డౌనని విమలదేవుఁ డాశించెను. సూర్యుఁ డస్తమించెను. ఐన నింక నాతనికి రాజయువరాజులవాహనములు ఢిల్లీనుండి యటకుఁ గలమార్గమున నేతెంచుచుంట యగపడలేదు. కొంచెముసేపటి కాతనికిఁ బశ్చిమదిశయందెద్దియో, మేఘమువలెఁ గన్పట్టఁ దొడఁగెను. మరల నతఁడు పశ్చిమమునకు వీక్షింప, నింకను భాస్కరుఁడు తొల్లింటివలెనే ప్రకాశించుచున్నట్లు తోఁచెను. “ఇంకను సూర్యుఁ డస్తమింపలేదు, మేఘములచాటున డాఁగియుండె” నని యతఁడు తలఁచెను. ఆతనియాతురత్వమింకను వృద్ధిఁబొందెను. పశ్చిమదిశను బ్రకాశించుసూర్యుఁడు మెల్లమెల్లగఁ దనవంకకే సాగివచ్చుచున్నట్లతనికిఁ దోఁచుచుండెను.

అతఁడు గడునాశ్చర్యభరిత మగుదృష్టితోఁ దనదిక్కునకు నరుదెంచు బుందేలఖండసూర్యునివైపునకుఁ జూడసాగెను.

ఛత్రసాలునిగాంభీర్యపూర్ణ మగువానందము, విమలదేవునిస్నేహచిహ్నితమగుచూడ్కి, వీనియందే స్వాగతకృత్యము లన్నియు నెఱవేఱెను. ప్రతాపవంతుఁ డగురుద్రప్రతాపునిచరణపరాగమునఁ బునీతమయిన పుణ్యప్రదేశమున నతికాలమునఁ బ్రవేశింపనున్నాఁ డనను తలఁపునఁ జంపతరాయల యన్యభావము లన్నియు నంతరితము లయి పోయెను. మార్గమునఁ దనపై వర్షించుపుష్పములు రుద్రప్రతాపుని వర్ణనీయాచరణములమాడ్కి నాతనికిఁ గన్పట్టఁదొడఁగెను. తననామమున వెల్వడినజయధ్వనులు రుద్రప్రతాపునియశోదుందుభిధ్వానములవలె నాతనికి వినఁబడసాగెను. పుష్పాగురుచందనాదిసౌగంధ్యమెల్ల దశదిశల నించినరుద్రప్రతాపునికీర్తిసౌరభమువలె నాతని కనుభూత మగుచుండెను. ఇవ్విధమున నోర్చాయుం దాదరసత్కారముల నందుచుఁ జంపతరాయలు చతుర్భుజాలయముదిక్కునకు సాగుచుండెను.

పర్వతసింహునియత్యంతనిరోధమున చంపతరాయలాతనినిమంత్రణ మంగీకరించుటతటి మొదట చతుర్భుజస్వామిదర్శనముఁ గావించుకొని పిదప రాజభవనముఁ బ్రవేశింపఁ దనకిచ్ఛకలదని తెలియఁజేసి యుండెను. కావుననే చతుర్భుజాలయముఁగూడ చాలనుదాత్తముగ సింగారింపఁబడెను. నగరద్వారమున నతనికి స్వాగత మొసంగ యువరాజువిమలదేవుఁ డంపఁబడెను. చతుర్భుజాలయమున పర్వతసింహుఁ డనేకులగుతనసరదారులతోఁ గూడి కూరుచుండి యుండెను. చంపతరాయచ్ఛత్రసాలులయెడఁ గాని వారియేయనుచరునియెడఁగాని తిరస్కారదృష్టితోఁ జూడరాదనియు, వారిదర్శనమున సత్యానందముఁ గనుపఱుపవలయు ననియు వారితోఁ బ్రేమవినయయుక్తముగ మాటాడవ

లయుంనియుఁ దమమాటలవలననుఁ జెయ్వులవలననుఁ దమ కపటము కాని ద్వేషముకాని నింతయు లేనట్లు వారికి సంపూర్ణవిశ్వాసముఁ గలిగింపవలయుననియుఁ మదకు వారినిఁ దమకుఁ బరమోపకారులుగఁ బాటించి వారియెడ స్నేహాదరవిశ్వాససూచకంబగువర్తనఁ జూపవలయు ననియు పర్వతసింహునకు హీరాదేవి కటువుగ నాజ్ఞ యొసంగి యుండెను. పర్వతసింహుఁడును దనరాణియాజ్ఞను జాలచక్కఁగను నేరుపుతోడను బాలించెను. చంపతరాయలు సపరివారుఁడై యాలయమునఁ బ్రవేశించుచుండఁ గాంచి పర్వతసింహుఁడు కపటముగ తనకృతజ్ఞతయనుయవనికయందుఁ దనమచ్చరముఁ గప్పిపుచ్చుటకై సాదరముగ లేచి నిలువఁబడెను. సదాచరణము, సాదరసత్కారము, కృతజ్ఞత యనుశృంఖలల నిబద్ధమయిన యాతనిజిహ్వ మర్యాదాక్షేత్రమునఁ జక్కఁగఁ బనిచేయసాగెను. ఆతనినేత్రములు ద్వేషభావమును బాగుగ నడఁచియుంచి యుద్గాఢానందమును బ్రదర్శింప నారంభించెను. తనభార్యవలన నేర్చినపాఠములను దనయూహాంభికప్రేమయుఁ గపటవర్తనము నంతయు యథార్థమని చంపతరాయలకుఁ దోఁచునంతయుత్తమముగఁ జంపతరాయలయెదట నప్పగించెను. అతనికిఁ దనపూర్వకృత్యములయెడఁ జాల పశ్చాత్తాపము గలిగెనని యెంచి చంపతరాయ లతనికిఁ దనహృదయమున స్థాన మొసంగి యతనియుపచారముల మన్నించెను.

ఓర్ఛామహీపాలరాజవంశముల కింక నెట్టివిరోధము లేదనియు సంపూర్ణమగుసఖ్యము లభించెననియు భావించి యుపరాజులగుఛత్రిసాలదలపతిరాయలుఁగూడఁ జాలఁగ నానందించిరి. ప్రశంసనీయమగు నీకృత్యమునకై వారు విమలదేవునిఁ గడుమెచ్చుకొనిరి. చతుర్భుజదేవాలయమునుండి బయలుదేఱినదిమొదలు రాజమందిరద్వార

ముఁ జేరువఱకును దలపతిరాయ విమలదేవులకు ఛత్రసాలుఁడు విమలదేవుని యొక్క సఖ్యములపరిణతివలన బుందేలఖండస్వతంత్రత యెట్లు ప్రాప్తించునో బోధించుచునే యుండెను.

అలంకృత మగు రాజప్రాసాదద్వారమున హీరాదేవి చాల మంది చెలికత్తెలను వెంట నిడికొని చంపతరాయలకును యువరాజఛత్రసాలునకును మంగళనీరాజనము లొసంగ సంసిద్ధయై నిలువఁబడి యుండెను. ఆమె యిట్టిస్వాగత మొసంగుటఁ జూడఁ జంపతరాయలకుఁ జాల సంతోష మొదవెను. "ఈస్వాగతము నాకుఁ గాదు. నాయందు సంచరించు స్వాతంత్ర్యభావమున" కని కూడ నాతఁ డొకటరెండుసారులు జనులతోఁ బలికియుండెను. కొంచెముసేపటికిఁ జంపతరాయల కారతి యిచ్చుటకునై యొకప్రౌఢ నవ్వుచు గజగమనమున ముందునకు వచ్చెను. బంధుప్రేమ, పితృస్నేహము, గురుభక్తి, యన్నియు నొక్కమూర్తిఁ దాల్చి తనయెదుట నిలిచెనో యని చంపతరాయలకుఁ దోఁచెను. అతఁడు లోలోనచే మిక్కిలి సంతసించెను. తన కింతటియాదరసత్కారములఁ గావించునట్టియు, నీరాజన మొసంగునట్టియుఁ బ్రౌఢకాంతవైపున కతఁడు రెండుమూఁడుసారులు చూచునప్పటి కామె యెవ్వరో కాదు పర్వతసింహునిరాణి హీరాదేవియే యని యతనికి స్పష్టమయ్యెను. పర్వతసింహుని నేఁటివర్తనముఁ జూచి చంపతరాయలు ఆశ్చర్యచకితుఁడై యుండెను. హీరాదేవివర్తనముఁ గాంచి యాతఁడు స్తంభితుఁడై పోయెను. హీరాదేవి భీకరరాక్షసి యనియు సర్పవృశ్చికముల మించినదనియుఁ జంపతరాయలు బాగుగ నెఱిఁగియుండెను. కావుననే యతఁడు నేఁడు హీరాదేవి తన్ను నిందించుటకు మాఱుగఁ దనకారతినొసంగుటయుందే తన్నుఁబాధవ్యగ్రనెంచుకొనుటఁ గాంచి పరిమితిలేనియాశ్చర్యము నందెను.

చంపతరాయ లిట్లు పలికెను. "హీరాదేవీ! నేఁడు పర్వత
సింహుఁడు నీవుఁ గలిసి మాచూచగలుగు జూచి భేదమువలనంబరమే
శ్వరునకుఁగూడ మిక్కిలి సంతోషము గలుగును. బుందేలఖండస్వా
తంత్ర్యమార్గమును విశృంఖలకంటకాకీర్ణ మొనరించుటకును, బుందేలు
లస్వాతంత్ర్యప్రేమను నశింపఁజేయుటకునే యీశ్వరుఁడు మిమ్ముల
సృష్టించెను. కాని స్వాతంత్ర్యమునకై దివారాత్రములుపోరాడునా
వంటిమానవునకు మీతో పూజ సల్పుచుంటఁ గాంచ నీశ్వరుఁడుఁగూడ
మిమ్ముల రచించుటయందు గొప్పతప్పుఁ జేసితినని చింతించును. కాని
మన వింధ్యవాసిని — మన స్వతంత్రతాదేవి — యోర్ఛారుద్రప్రతాపుని
వంశీయుఁడు తనయెడ భక్తుఁడగుటఁ జూచి మిక్కిలిసంతుష్టయగును.
హీరాదేవీ! నేను రణదులహాఖానును బట్టి బంధించితి ననువార్త
చార మింకను ఢిల్లీపాదుషాకడకుఁ జేరలేదు. కాని పదిదినములలో
నైన నీవార్త తప్పక యతనిచెవులఁ బడును. అప్పుడామూర్ఖుఁడు
ధర్మాంధుఁడు నగు పాదుషా తనబలమునంతనుగూర్చి బుందేలఖండ
మునో జూగ్న మొనరించుయత్నము సల్పును. బుందేలఖండమున కట్టి
వికటసంకటము రానున్నది. కాని, మొదటినుండియు మేల్కొలిపి
యుంప నుద్దేశించి నేను సమస్తవీరులు నేతెంచి బుందేలఖండస్వతం
త్ర్యా వైజయంతీతలమునఁ గూడవలయు ననియు బుందేలఖం
డబల మంతయుఁ బ్రోవులిడవలయుననియుఁ బ్రార్థనాపత్రిక బుందేల
ఖండమునం దంతటను బంచితిని. నేఁడు మీర లాప్రార్థనాపత్రమును
సత్కరించుచున్నారు. ఉదారస్వాతంత్ర్యధ్యేయము నాదరించుచు
న్నారు. ఓర్ఛారాజకులము రుద్రప్రతాపునిరక్తమున నేర్పడినది.
పర్వతసింహునిప్రతిరోమకూపమునను రుద్రప్రతాపునితేజము తాండ
వించుచున్నది కావుననే యనేకదినములు సృగాలావాసమగు హ్వర

ముక నివసించియుసింహకిశోర ముచితసమయమున స్వప్రతాపముఁ బ్రదర్శించక మానునట్లు, పరితాపసింహకిశోరుఁడగు పర్వతసింహుఁ డుచితసమయమున సృగాలనాహాచర్యము వీడి స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నిజశౌర్యప్రతాపముఁ బ్రకటించుచున్నాఁడు. ఈశ్వరానుగ్రహమున మీ యుద్దేశము నెఱవేఱుఁగాక. మీమనోరథము సాఫల్యముఁ గాంచుఁ గాక."

హీరాదేవి కిప్పుడు తనయుద్దేశము నిస్సందేహముగ నెఱవేఱు నని బాగుగనమ్మిక కలిగెను. ఆయుద్దేశము—నామనోరథము నామె హాస్యమునఁ బైశాచికముగఁ బ్రతిబింబించెను. ఆసమయమునఁ జంపత రాయ లామెను శ్రద్ధాయుక్తముగఁ దిలకించి యుండినచో నతఁడు రాజభవనమున నొక్కనాఁటికిఁ బ్రవేశించియుండఁడు. అతఁడు తనయొ డల హృదయంగమ సుగుణావిస్వతంత్రతాచిత్రమును జిత్రించుకొ నుచు రాజభవనసోపానముల నెక్కుచుండెను.

పగలురాత్రి కడచిపోయెను. నిశాకాంతుఁ డప్పుడప్పుడే నీల నిశాపతాకాసంబున విసిరి సుధాపాత మొనరింప సన్నద్ధోన్ముఖుఁడై యుదయించుచుండెను. తారారమణీమణులు యథేచ్ఛముగ నంతరిక్షమున నాట్యము సల్పుచుండిరి. బేతవానదీవిమలతోయంబు లోర్ఛారాజ భవనమును స్పృశించుచుఁ బ్రశాంతముగఁ బ్రవహించుచుండెను. శాంతిదేవి కొల్లలైకల నిష్కంటకముగ రాజ్యమేలుచుండెను. చంపత రాయలహృదయంగమస్వతంత్రతాచిత్రముమాత్ర మింకను బూర్వ కాంతిసే యాతనినయనసాన్నిధ్యమునఁ జిత్రిత మగుచుండెను. స్వతం త్రతాదేవీచిత్రము రచించుసమయమున నందాతఁడు బేతవానదీనిర్మ లనీరముఁగూడ నుపయోగపఱిచెను. ఐన నది కాఁదగినంతమంజుల ముగఁ గాలేదు. స్వతంత్రతాదేవీమానసమున వెలిగెడిప్రజాహ్లాంగ

జ్యోతినిఁ జంపతరాయలు తనచిత్రమున నంతచక్కఁగ రచింపఁజాల
కపోయెను. ప్రజామాంగళ్యమున కెన్నేని పరస్పరవిరుద్ధము లగుసుఖ
సాధనములు, నధికారములు, మనోభావములు, సంకల్పములు, సహా
విష్టము లగుటవలన స్వతంత్రతాదేవీముఖతేజ మెంతశాంతముగఁ
గాని యుగ్రముగఁ గాని యుండవలయునో, యెంతశోభనముగఁగాని
భయావహముగఁగాని యుండవలయునో, యెంతకృపామయముగఁ
గాని, కఠోరముగఁగాని యుండవలయునో, చంపతరాయలు నిర్ణయింప
పఁజాలకుండెను. అతఁ డొక్కసారి యాదేవీముఖమునఁ శోభాయుతకర్తవ
ర్ణము నిడెను. ఆసమయమున నందు స్వతంత్రతావిపక్షు లగువార
లకల్యాణముఁగూడఁ బ్రతిబింబిత మగుచున్నట్లును, పరకల్యాణమునఁ
గ్రమక్రమముగఁ దనసోదరులకల్యాణ మావాలి యగుచున్నట్లును
నతనికిఁ దోఁపసాగెను. యవనులకల్యాణము నతికట్ట నాముఖమునఁ
బలువర్ణముల నిడఁగోరఁ దనసోదరులకుఁగూడ నందు హానివాటిల్లు
నని యతనిమనోనేత్రమునకు గోచరింపసాగెను యవనులహింసను
బుందేలురయభ్యుదయము స్వతంత్రతాదేవీముఖమునఁ జిత్రింప నతఁ
డు మిశ్రితమనోభావచ్ఛాయను స్ఫుటీకరింపఁ గోరి యత్నించెను సూచ్య
భావములు యవనులవంకకుఁ బోయి నిచమనోవికారములు బుందేలు
రపాలున నుండ వారు సేవావృత్తియందే తమ్ముఁ దాము ధన్యులుగ
నెంచుకొందు రని యాతనికి సందియము వొడమ నొడఁగెను. కావు
ననే యింకను జంపతరాయలు, సరియగుస్వతంత్రాచిత్రమును రచింప
సమర్థుఁడు కాకుండెను. అంతప్రయత్నించినను దాను చిత్రింపఁజాల
కుండిన యాస్వతంత్రతాసుందరిఁ బొందు తన్మూలమునఁ గార్య మెల్ల
నెఱవేర్పుటయని యోజించి చంపతరాయలు కొంచెము చింతించెను.
అతఁ డిట్లు తలఁపసాగెను. “ మనము స్వతంత్రతాదేవిఁ బొందఁజాల

కున్నను దదాలయమార్గమున ముందునకు సాగుచున్నారము. ఆల [illegible] గన్నడకుండినను
మున్నతె [illegible] నదు చున్నది.
[illegible], సంచాలకాభా
వ [illegible] ము కుస్వతంత్రితాదేవిదర్శనము లభింపకున్నను దదా
లయపర్యంతము నవశ్యము పోఁగలము. పిమ్మట నాదేవిదర్శనము
ప్రాప్తియు మనవెనుక యువరాజు ఛత్రిసాలుఁ డవశ్యము సాధించు
ను. ఈవిషయము నాలోచించి చంపతిరాయలు నిదురించుటకై తిన
సెజ్జనంకకుఁ బోవుచుండెను. ఇంతలోఁ జానూహింపనైనఁజాలని
యాస్వతంత్రితాదేవియే నిద్రితుఁడైన ఛత్రిసాలకుమారునిచెంత నిలు
వఁబడి యాతనివైపునకుఁ బ్రిసన్నతాపూర్వకముగఁ జూచుచున్నదని
యతనికిఁ దోచెను ఆమె ఛత్రసాలునికరంబున మాలిక నిడఁగోరు
చున్నదని యతఁ డూహించెను [illegible] సమిగసంతోషవ.న నిట్లు పలి
కెను.

« స్వతంత్రితాదేవీ ! నీవు నాకుమారుని ధన్యు నొనర్పఁగోరు
చున్నావు. నీమూలమున బుందేలఖండమంతయుఁ బవిత్రము కాను
న్నది. బుందేలఖండ మాంగళ్యపథమును నీవుజ్వల మొనరింపఁగోరు
చున్నావు ”

సుందరి లిననుఖస్వప్నమునుండి యొక్కుమ్మడి మేల్కాంచి చం
పతిరాయలవైపునకుఁ జూచి యిట్లనెను

« మహారాజా ! నేను విజయను. ”

చంప—నీవు విజయవా ! అట్లయినచో విజయాన్వితుఁడు
కాక స్వతంత్రితాదేవీమందిరద్వారమును ఛత్రిసాలుఁ డెట్లు తెఱవఁ
గలఁడు!

విజయ మరల మనోహరస్వరమున నిట్లనెను.—“ప్రభూ! నేను డాంఘేరరాజ కుమారిని విజయను.”

చంప—నీవు కంచుకిరాయలపుత్రిక వగువిజయవా! నీచేతనే కదా వింధ్యవాసిని ఛత్రిసాలునిగళమున మాల వేయించితివి. నీవిం తరాత్రివేళ నిట నేమిచేయవచ్చితివి?

విజ—రాణిహీరాదేవి యాదరసత్కారముల వాస్తవికస్వభావ మును దమకు వెల్లడిసేయుటకే నేనిటకువచ్చితిని. తమరు నాకిచ్చటఁ గనుపింపకుండుటచే యువరాజు ఛత్రసాలుని మేల్కొలుప యోజించు చుంటిని. ఇంతలోఁ దమరే వచ్చితిరి. మహారాజా! పర్వతసింహులుఁ దును రాణిహీరాదేవియుఁ దమకుఁ గావించిన యుదాత్తగౌరవసమ్మాన ములవలనఁ దమరు చాల సంతుష్టులైనట్లు కన్పట్టుచున్నారు!

చంపతరాయ లాశ్చర్యమున విజయవైపుఁ జూచుచు నిట్లుప లికెను.—సరి! ఇంతటి ప్రేమభరితమగు సమ్మానమున నెవ్వరు సం తుష్టులుగారు! హీరాదేవీపర్వతసింహులిరువురు నిప్పుడే యనుతా పాగ్నిఁ బరితప్తులై పరిశుద్ధులై వెలువడిరి. వారిపూర్వదుర్విచారము లన్నియు నశించిపోయినవి. ఉజ్జ్వలస్వాతంత్ర్యప్రకాశము వారిమన సుల వ్యాపింప నారంభించినది. తమకు మహిబారాజవంశ మెంత యుపకార మొనర్చెనో వారు గ్రహించిరి. ఆరాజకులమును వారు తమకన్న గురుతరస్థానమున గౌరవింపఁగోరుచున్నట్లు వారు తమమాట లయందు సూచించిరి. వారు యోగ్యమగుస్వాతంత్ర్యమార్గమునుండి తొలఁగిపోయినతోడనే యిఁక వారు నాలోకమును వీడిపోయి రని నేనెంచితిని. ఇపుడు వారు మరల నన్నుఁ గలిసికొనిరి. నేఁటిహీరా దేవి యథార్థముగ దేవియనుటకు నర్హురాలు. ఇట్టిప్రేమాస్పదుఁ డగు

సోదరుఁడు, గుణవతియగు దేవియుఁ గావించినసత్కారమువలన నేనెట్లు సంతుష్టుఁడఁ గాకుందును !

విజయ చాల వినయపూర్వకముగ నిట్లనెను.—“ మహారాజా! తమకుఁ గావించిన యీసత్కారమంతయు వట్టికృత్రిమము. దాంభికము. కేవలమ్మృగతృష్ణ. మృగతృష్ణయందు సంపూర్ణముగు జలాభావ ముండియు నొక్కజలబిందువైన నుండనట్లు నేఁటిసత్కారము వట్టికపటము. అందు వాస్తవమగుస్నేహము సుంతయు లేదు. ”

చంప—నీవట్లు పలుకుట సత్యము నవమానించుట. నేఁటివఱకుఁ బరులమాటలు విశ్వసించుటవలననే యోగ్యామహీపాలరాజవంశమునకు వైర మింతవఱకుఁ బెరిఁగినది. ఇఁకమీఁదనుండి యైకమత్యము నంది స్వాతంత్ర్యసంపాదనకై ప్రయత్నించుట మాని నీవంటి యల్పబుద్ధియగు బాలికవాక్యముల నమ్ముట నేను శ్రేయమని తలంపను. ఎవ్వరిప్రోద్బలముననో, నీవు నన్నుఁ దప్పుదారిఁ బట్టింప వచ్చితివో, నేను నీవలుకుఁ బాటింపను.

విజ—మహారాజా ! నేను తమ్ముఁ దప్పుఁద్రోవఁబట్టించుటకును దమలో వైరముఁ బెంచుటకును వచ్చితినని తమరేల తలపవలయును ! హీరాదేవి సత్యమూర్తిగను విజయ యసత్యమూర్తిగను మీకుఁ గన్పట్టుటకు హేతువేమి ! నేఁటివఱకు హీరాదేవి తమయెడ నెట్టిచర్యల నొనరించియుండెనో. మొదట నొక్కసారి యువి పరికింపుఁడు. అట్టిమహాస్వర్గము, ... వ్యాపారమున నట్టిమాయ... సాత్త్వికప్రేమ యెట్లు లుప్పతిల్లఁగలదో యోజింపుఁడు ... దమకు ద్వాదశసహస్రాధికారిత్వము లభించెననియుఁ, దమ రమీరులుగ నొనరింపఁబడిరనియు నెప్పుడు హీరాదేవి వినెనో యప్పటినుండియు, నామె యీకపటరూపము ధరించినది. తమప్రార్థనా

పత్రికపైఁ దమకు విరుద్ధముగ గుప్తమంత్రణముఁ గావించినట్టియు, రెండుదినములక్రిందటనే సభామందిరమునఁ దమకు విరుద్ధముగజనుల దెచ్చఁగొట్టుటకై యఱచినట్టియు, హీరాదేవి యొక్కసారిగ వినీతయు, సరళయు, సత్యసంధయు నెట్లాయెను. ఏకోపములపరివృత్తులు హీరాదేవిని శాశ్వతముగ వదలివైచెనో, యేయాదరసత్కారచింత హీరాదేవిని సంవత్సరములనుండి స్పృశించుట లేదో, యేమైత్రీకల్పనము హీరాదేవి యెన్నఁడును దనచెంతనడుగైన విడనీయలేదో, యేస్వాతంత్ర్యప్రేమను హీరాదేవి మాత్సర్యాగ్నియం దాహుతి యొనర్చెనదో, యీకోమలమనఃపరివృత్తులు, నాయాదరసత్కారచింత, యామైత్రికల్పన, యాస్వాతంత్ర్యప్రేమము, నెట్టియనుభవాంతరము లేకయే, మఱి యేప్రబలకారణాంతరము లేకయే స్వయముగ నజ్జీవితములుగాఁగలవా! అంతరంగికములు బహిరంగములునగు హేతువు లెవ్వియు లేకయే, యొక్క రెండుదినములలో ద్వేషమునుండి స్నేహము, మచ్చరమునుండి యాదరము శత్రునుండిమిత్రము, ఘాతుకినుండి దేవి, యేర్పడు టెట్లు సంభవమగును! నేఁటిహీరాదేవివర్తనము కేవల కపటమయమనియు, మాయాభరిత మనియు నమ్మఁగల్గించుటకీకారణములు చాలవా!"

విజయమాటలు విని చంపతరాయలు చకితుఁడయ్యెను. అతఁడు హీరాదేవిపూర్వవృత్తములను నేఁటిచర్యలను, నొండొంటితోఁ బోల్చుచుండెను. విజయ మఱింత యావేశమున నిట్లనియె:—ఇన్నికారణములుఁజాలకున్నచో, హీరాదేవినైచ్యమునకు మఱియొక నిదర్శనము నీగలను. మహీబారాజకుటుంబమును సమూలముగ వినష్ట మొనరింప నామె, ఢిల్లీకేగి పాదుషాతోఁ దమరు రణదులహాఖానుని బంధించినవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పుటకై మాతండ్రిగారిని బంపియుండెను.

తండ్రిగారిమాటలపై రోషనారాబేగమునకు నమ్మిక కలుగకుండుటచే వారచ్చటనే బంధింపఁబడిరి. అది యప్రస్తుతము. రోషనారాబేగము తండ్రిగారిమాటలు విశ్వసించి యుండినచో నేఁడీమహారాణా రాజవంశమున కెంతటియాపద వచ్చియుండునో ' కదా ! మహారాజా ! ఢిల్లీపాదుషావలనఁ దమకు సమూలవిధ్వంసముఁ గల్గింపఁగోరు నాహీరాదేవి యేఁ దా తమతో నింతటిసఖ్యవర్తన మొనరించునది ?

చంప — హీరాదేవి తొల్లింటివర్తనములు నాక్షేప్యంబులున్నవి, కాని నేఁటియాచర్య బొత్తుగ మాయికమని యెట్లు చెప్పనగును !

విజ — ఆర్యా ! హీరాదేవి మొదట ఘాతుకి. ఇప్పుడు రాక్షసి యైపోయినది. తొలుత నీచములగు హీరాదేవిచర్యలు నేఁడు ఘోరములగుచున్నవి. మున్ను హీరాదేవియుద్దేశ మమానుషమై యుండెను. అది నేఁడాసురమయి పోవుచున్నది. హీరాదేవి మాయావిని యగు బుందేలఖండశూర్పణఖ. ఆమె పూర్వప్రకృతివ్యాపారములయందు భేదము వొడమియే యుండుఁగాక. ఆమెయందు సుగుణములు మాత్ర మెన్నఁడును గలుగఁజాలవు. వ్యసనియగువాఁ డొకవ్యసనము విడిచినను, వెంటనే ఘోరతరమగు మఱియొకవ్యసనమునఁ జిక్కును. ఇట్లే హీరాదేవి మునుపటితననైచ్యమును వీడినది. కాని వెంటనే యామె నవీనమగు నాసురస్వభావమును స్వీకరించెను.

చంప — హీరాదేవియందు సద్గుణములు రావని యంగీకరింప వచ్చును. కాని యామెస్వభావ మాసురమైపోయినదని యెట్లంగీకరింపనగును ! ఆమెస్వాగతము పూర్తిగమాయాన్వితమని యెట్లు చెప్పఁగలవు !

విజయ ముఖముపై వెలయునత్యభావమునఁ జంపతరాయల దృష్టి నాటుకొనిపోయెను.

విజ—నేను ప్రత్యక్షముగఁ జూచినదియు వినినదియు నాధారముగఁ గొని నేనీమాటఁ జెప్పుచుంటిని.

చంప—నీవేమి చూచితివి. ఏమి వింటివి.

విజ—నేనామె ముఖముననే తామోమునసున నడఁగియుండు నాసుకథావపరిహారకముగాంచితిని. ఇదికాక నేఁటియుదయ సాయంకాలమున మిషఁ బన్ని తామె యేరాక్షసకృత్యమును గావింపఁగోరుచున్నదో నేను స్వయముగ వింటిని.

చంపతరాయఁడు ఆతురతతో నిట్లడిగెను:—ఏమి! ఆ రాక్షసకృత్య మేదియో చెప్పుము.

విజ—మహారాజా! నింద్యమగు నా హీరాదేవికృత్యములు దుశ్చ్యమగు నామెయుద్దేశమును నోట నుచ్చరించుటకూడఁ బాతకమని తోఁచుచున్నది. ఆమాట చెప్పుటకు నొకటిరెండు గంటలపూర్వమే హీరాదేవిముఖ మతిభయావహమైపోయెను. ఆమాట విని శంభకిశోరునికి నీగాఢశత్రుఁడుగూడ భయభీతుఁడై పోయెను. నాకామాట వినినప్పుడు ప్రాణసంకటమై పోయెను. ఆమాటయే నేనిప్పుడు పలుకనున్నది. చెప్పకయుండ దప్పదు—మహాత్మా! హీరాదేవి రేపటిభోజనమున విషము గలిపి తమప్రాణములఁ గొనఁగోరుచున్నది.

చంప—ఏమి! హీరాదేవి నాకు విషమీయఁగోరుచున్నదా! కాదు. కాదు. అట్లెన్నఁడుఁగాజాలదు. నీవసత్యము పలుకుచున్నావు.

విజ—లేదు మహారాజా! నేనెప్పుడు నసత్యముఁ జెప్పను. తమరు నమ్ముఁడు. నేను నిజముఁజెప్పుచున్నాను. వింధ్యవాసినీదేవి

సాక్షిగఁ జెప్పుచున్నాను. నేనెప్పుడును నసత్యముఁ బలుకుట యెఱుంగను.

చంప—ఐన నీమాట యథార్థమే యగునా ? హీరాదేవి నాకు విషమిడఁగోరుచున్నదా ?

విజ—ఔను. మహారాజా ! యథార్థము. విజయ యెప్పుడు సత్యమునే పలుకును. తమరు నన్ను విశ్వసించినను సరే. విశ్వసింపకున్నను సరే. మఱొక్కసారి చెప్పుచున్నాను. రేపటిభోజనమున విషము కలుపఁబడును. మొదటినుండియుఁ దమ రేదేనిఁ బ్రతిక్రియ నాలోచింపకున్నఁ బశ్చాత్తాపింపవలసివచ్చును. తమవంటిరత్నము పోవుటవలన బుందేలఖండమునందలి స్వాతంత్ర్యప్రియు లగునాత్మలు దుఃఖమగ్నములై పోవును. ఈదౌర్భాగ్య యగువిజయ తన్నుఁ దా దోషిణిగ నెంచికొని పరితాపమునఁ బరితప్తయై పోవును. మహారాజా! తమరు నామాటల నమ్మక హీరాదేవివలలోఁ జిక్కకుందురుగాక. నిష్కారణముగ నాత్మనాశనమునకుఁ గారణభూతులు గాకుందురుగాక.

చంప—విజయా ! నీవు చెప్పినది సత్యమే కావచ్చును. కాని నాకింకను నమ్మిక కలుగుటలేదు. నీమాటల విశ్వసించి తొందరయేఁ గార్యము సేయఁ బిదప నీమాట లసత్యములుగఁ బరిణమించినచో వ్యర్థముగ లోకమున నాకు నగుబాటు వాటిల్లును.

చంపతరాయలమాటలు విని విజయకుఁ జాల విచారము గలిగెను. అతనితో నింక నేమియు సంభాషింపకయే యటనుండి వెడలి పోవలయునని యామె యొకమారు తలఁచెను. తనమాటలపై నాతనికి విశ్వాసము లేనప్పుడు కానున్న దేదియో యగునని యెంచెను. కాని తానాయాలోచన మొనర్చునది యెవ్వరికొఱకో ?—తన ప్రాణప్రియుఁ

దగుభద్రసాలుని తండ్రినిఁగూర్చి యని యామెకు జ్ఞప్తికిఁ దాఁగా నామె యూరయాలోచనమును విడిచివైచెను. అన్ని తెఱఁగులయవమానముల సహించియు, సాధ్యమగునంతవఱకుఁ బ్రయత్నము సల్పి చంపతరాయ లను విప్రయోగమునుండి తప్పించుట యామె తనముఖ్యకర్తవ్యమని యెంచెను. ఆమె మిక్కిలి వినీతయై యిట్లనెను.

“ మహారాజా! నామాటపైఁ దమకు విశ్వాస మెందవ్రుట కేమి యొనరింపనగును. నామాటలందలి యాథార్థ్యము తమకెఱుకల నెట్లు ప్రమాణితముకాఁగలదు ? ”

చంప—ఎద్దియేనిఁ బ్రత్యక్షప్రమాణముఁ జూపిన విశ్వసింప వచ్చును.

ఆసమయమునవే చంపతరాయల కొకమంగళమూర్తి గాంభీర్యభరితముగఁ దనవంకకు వచ్చుచుండుట కానవచ్చెను. అతఁ డేమి యో పలుకఁబోవుచుండ నింతలో నామూర్తియే యిట్లుగడించెను.

“ చంపతరాయా! నీవు నన్ను గుఱుతించితివా! ”

చంప—“ ఆ ”

మూ—నీవు బాగుగ నెఱుఁగుదువుగదా నాకసత్యమన్నఁ గడు నేవగింపని !

చం—ఆ.

మూ—నామాటయందు నీకు విశ్వాసముండునా !

చాలసేపటివఱకు యోజించి చంపతరాయ లాకొలఁదియుత్తరమునే యొసంగెను.

అదివిని యాభవ్యమూర్తి ప్రసన్నతతో నిట్లనెను:—

“ చంపతరాయా! ఈబాలికమాటలయం దవిశ్వాసము వీడుము. ఈమె సత్యమూర్తి. ఈమె నీతోఁ బలికినదంతయు నిజము. ”

చంపతరాయ లేమియు ననలేదు.

మూ—హీరాదేవియాచరణముల విమర్శించుటకు నాకధికారము లేదు. ఐనను నీకుఁ బ్రతీకార మొనర్చుట కామెపన్నినయుపాయము నాకిష్టము కాదు. నీకుఁబ్రతిక్రియ యొనర్చుటకై నీప్రాణములఁ గొనుటకై నేను హీరాదేవికన్న నెక్కుడయాతుర్యముతో నున్నాను. నిన్నీలోకమునుండి పంపివైచుటయే నాతీవ్రప్రతిజ్ఞ. ఐనను నేను హీరాదేవియాసురమార్గము నవలంబింపనేరను. చంపతరాయా! యుద్ధక్షేత్రమున నాతో ద్వంద్వయుద్ధముఁ జేసి చచ్చుట నీకిష్టమైనచో విజయమాటల సంపూర్ణముగ విశ్వసించి రేపటియాపదనుండి కాపాడుకొను నుపాయ మరసికొనుము నాప్రతిజ్ఞను స్మరించుచు—నా శత్రుఁ డన్యహస్తమున, నదియు నింతనీచముగఁ జంపఁబడుట నేను సహింపఁజాలను."

చంపతరాయలు చాల కలఁతఁజెందెను. అతఁడు తనఖడ్గపు ఖముపైఁ జేయిడి యెదుటివ్యక్తి వంకకుఁ జూడసాగెను. ఆసమయమున మరల నావ్యక్తి మిక్కిలిశాంతభావమున నిట్లుపలికెను:—

"శస్త్రప్రయోగమున కిది సమయముగాదు. నాకోమలమనోవృత్తిప్రేరణచే నిన్నిపుడు హీరాదేవిఘోరకృత్యమునుండి రక్షింపఁ గోరుచున్నాఁడను. నీపైఁబడనున్నయాపద నీకు నేను మున్నుగనే తెలియఁజేయ యత్నించితిని. కాన నీహృదయముగూడఁ గొంతకరఁగి యుండును. ఇట్టిసమయమున మనయాయుధములు సంపూర్ణముగఁ బనిచేయఁజాలవు. చండకరుఁడు భూమిని సంతప్త మొనరించుచుండ వైరాగ్నిఁ బ్రజ్వలింపఁజేయు మనమస్త్రములఁగూడ బాగుగఁ గాల్చుచుండ, నెదుట శవరాశి పడియుండ, రుధిరప్రవాహములు ప్రవహించుచుండ, నారక్తముననే మనమిరువురము సంసిక్తులమై యుండ నాసమ

యమున మనశత్రువులు పరియుక్తములు కావలయును. ఇట్టిశాంతి మయ మగునిశాసమయమున, శయనాగారమున నెప్పుడు నెట్టివీరునకుఁగాని చచ్చుటకుఁగాని చంపుటకుఁగాని యిచ్చవొడమఁబోదు."

చంపతరాయల కామాట సమ్మత మయినది. అతఁడు కృపాణమునుండి తనచేయి తీసివైచెను.

మూ—చంపతరాయా! నాకార్య మంతయు విజయ కావించివైచినది. ఇంక నేను పోవుదును. నీవీమెమాటయందు విశ్వాస ముంతువుకాదా!

చం—ఉంతును.

కొంచెముసేపటిలో నాభవ్యమూర్తి యదృశ్యమైపోయెను.

విజ—మహారాజా! ఇప్పుడు నామాటయందుఁ దమకు విశ్వాసము కలిగినదా?

చం—శుభకరణునిమాట నెవ్వరు విశ్వసింపరు! శుభకరణుఁడు నాకు శత్రువు. స్వాతంత్ర్యమునకు శత్రువు. ఐన నాతఁడు సత్యమునుండి తొలఁగునని స్వప్నముననైన నేనంగీకరింపఁజాలను. విజయా! హీరాదేవిసమ్మాన మంతయు వట్టినటన యని నాకిపుడు సంపూర్ణవిశ్వాసము గలిగినది. తనవంచనం బడి రేపు నేను మరణింపవలయు నని యామె వాంఛించుచున్నది. దానినుండి తప్పించుకొనుట కుపాయముఁ బాశ వేదియో నీవే యెఱింగింపుము.

విజ—(మిగులసంతసముతో) మహారాజా! తమరు దయయుంచి నాపలుకుఁ బాటించి నాప్రయత్నమున సఫలమగునవకాశము నాకొసంగినారు. రేపుభోజనసమయమునఁ దమయెదుట నిడుభోజనపాత్రము స్వీకరింపక యెద్దియోదోసము నెంచి దానిఁ ద్రోసివేయుఁడు.

ఇదికాక, హీరాదేవి తమ్మెవదార్థము భుజింప ననురోధ మొనర్చునో దానిఁ దమరు భుజింపవలయు. అంతే—ఇఁక హీరాదేవి మాట యేమియు సాగదు. రేపుదయముననే నేను మొదట గిరిజతోఁ గలిసికొని వృత్తాంత మంతయు నడిగెదను. ఏదేని విశేషవిషయ మున్న సత్వరమే తమ్ముఁ గలిసికొని తెలియఁజేసెదను. కాని భోజనసమయమున కనుఁ దమ్ము నేఁగలిసికొనకున్నచో నేనిప్పుడు చెప్పినట్లు చేయుఁడు.

చంప—(శాంతముగ) సరియే. నాకంతయుఁ దెలిసినది. కాని నీవు హీరాదేవివార్త లెఱింగించుచుండు నీగిరిజ యెవరు!

విజ—ఆమె హీరాదేవికిఁ జాల విశ్వాసపాత్రయగు నొకదాసి. కాని గిరిజ యామె యయోగ్యకఠోరకార్యములకుఁ జాల వగచుచుండును. ఆగుప్తమంత్రిణావృత్తాంత మామెయే నాకెఱిఁగించెను.

చం—ఇప్పు డిటఁ గల్గురాజులు సరదారులు వండఱు నానాఁటి మంత్రణయందుఁ బాల్గొనిరా?

విజ—చిత్తము. మఱియు నప్పటినుండియు వీరందఱు నిచ్చట నిలిచిపోయిరి.

చం—నాప్రార్థనాపత్రము నవమానించుటకుఁ, దద్విరుద్ధముగఁ బ్రజలఁ బ్రోత్సహించుటకు, స్వాతంత్ర్యప్రయత్నముల విఘ్నమాపాదించుటకు, నన్ని కుమలఁ బడఁద్రోయుటకునై కదా యానాఁడు మంత్రణము జరిగినది. స్వధర్మమును నాశనముసేయ, బుందేలుఁబుందేలత్వమును శూన్యమొనర్చ, దేశమును బరాధీనముఁ గావింపనేకదా యానాఁడు వీరందఱు సమావేశమైరి! బుందేలురసంఘశక్తిని, ఐకమత్యమును విధ్వంసమొనర్చుటయేకదా వీరిముఖ్యాశయము! ఓపరమేశ్వరా! ఇట్టి నికృష్టకార్యములు నీవెట్లు చూడఁగల్గుచుంటివి! ఇట్టి హృదయశూన్యులగు రాక్షసులు నీదివ్యరాజ్యమున మనుష్యులలో

గలసి మెలసి యొల్లు నివసింపఁగనుచున్నారు. సరే. ఇక్కడి కిదియు నైనది! బుందేలఖండపురాజసంస్థానములనుండి నాప్రార్థనాపత్రిక కుత్తరము లభించినది. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యపతాకక్రింద నొక్క ప్రభువైన నిలువరాఁడని యిఁకఁ దెలిసిపోయినది. ఇఁక వారిమిత్రత్వ శత్రుత్వములు నిర్ణీతము లైనవి. కావున మొదట నీయింటివేగుల నాక మొందింపవలయును, మంచిది. విజయా! ఇఁక నీవేగుము. నీవు ఝాంఝేరున కేగినపిదప నీజననియగుసుఫలాదేవికి నాసందేశ మొందఁ జేయింపుము. మహీపాచంపతరాయ లామెపుత్రికాలలామనిస్తులగుణ జాలముఁ గాంచి యెంతయు సంతసించె ననియు, బుందేలఖండమున సుఫలాదేవివంటిమాతలే యుండుచో దేశౌన్నత్యస్వాతంత్ర్యముల విలంబ మేమియు నాశంకింప రాదనియు, నాపలుకులుగ నీవామెతోఁ జెప్పుము. యథాసాధ్యముగ నామె కంచుకిరాయల నుచితమార్గము నకుఁ ద్రిప్ప యత్నించునదిగ నాప్రార్థన యనికూడఁ దెలియఁజేయుము.

విజ—(ఇంచుక ఖిన్నురాలై) మహారాజా! ఇంకను దండ్రి గారి నుచితమార్గమునకుఁ దెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నమా! ఇప్పు డాయన ఢిల్లీలోఁ బంధింపఁబడియున్నారు.

చం—నాకతనిసమాచారము పూర్తిగఁ దెలియదు. నీవుఁ దెలిసినది చెప్పుము.

అటుపై విజయా కంచుకిరాయలు హీరాదేవితోఁ గలిసికొనుట, రహస్యాలోచనము సలుపుట, తదనుసారముగ ఢిల్లీ కేగుట, యచ్చట బద్ధుఁడగుట—యావద్వృత్తాంతము నాతనికిఁ జెప్పెను. అది విన నాతనికిఁ జాల సక్కజము జనించెను. అతఁ డిట్లనెను:—"ఇపుడు రోషనారదినములుగూడఁ గడచినవి. ఐన నామె కడుదుష్టురాలు. క్రూరురాలు. కంచుకిరాయలఁ దనకడ బద్ధునిఁ జేసి యామె యొనర్పని

దేమి యుండును? కనుకనే నైళమ రణదులహాఖానుని నాకడనుండి విముక్తునొనరించెద. ఏలయన, నాతని విడలక కంచుకిరాయలకు విముక్తి కలుగదు. (కొంచెమాఁగి యోజించి) ఒరుఁ డెవ్వడేనేగి రోషనారతో రణదులహాఖానువృత్తాంతముఁ దెల్పినను నామెకు నమ్మకముండదు. కాన రణదులహాఖాను స్వయముగ నటకేగి తనదుస్థితిఁ దెలిపికొన్నచో నప్పుడు రోషనార తాన కంచుకిరాయల సాదరముగ విడిచివైచును."

విజ—అట్లగునెడలఁ దమకు గొప్పకష్టము సంభవించునుగదా! తమరు రణదులహాఖానుని బంధించి యుంచితిరని పాదుషా యెఱుఁగఁగనే తత్సేనలు తమరాజ్యము ముట్టడించును. ఇది పాదుషాతోఁ గలహమునకు సమయము కాదని తమకు బాగుగఁ దెలియనే తెలియును.

చంప—ఎట్టకేల కెద్దియో యొక్క తెఱఁగున నేను రణదులహాఖానుని బంధించినవార్త పాదుషా కెఱుకపడక మానదు. ఇట్టియెడ ముందుగనే రణదులహాఖానునివదలివైచుట మేలని నాతలఁపు. ఢిల్లీలో దర్బారువేళఁ బాదుషా మాయెడఁ జూపినమంచితనమునకు మాఱుగ రణదులహాఖానును విడుచుట చాలమంచిది. దీననేమియుఁ గాకున్న నధర్మయుద్ధమున లోకనిందకు వెఱచియైనఁ బాదుషా కొంతకాలము విప్లవముఁ గావింపకుండుటమాత్రము నిక్కువము. ఆయవధిలోనే నేనిగ్రహాదోరుల బ్రబలింపనైతును. ఏ యాపత్తిచే నేను దర్బారున సమీరుపదవిని నధికారిత్వమును స్వీకరించితినో, రణదులహాఖాను నింకను బందెయుంచుటవలన దానికేమియు ఫలము లేదు.

అదు—జయసింహునియా యోజనము సరిగనున్నది. ఎంతవఱకు బుందేలఖండ మంతయు నుచితరీతి సిద్ధపడదో, యెంతవఱకు నిచ్చటిదేశద్రోహులు పూర్తిగఁ గడతేఱకుందురో, యంతపర్యంతముఁ బాదు

షాను బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట తగదు. అతనిని మాయలో నుంచఁదగును. ఇంతలోనతనితోఁ బగపెంచుట బుందేలఖండమునకు హానికరము. రణదులహాఖానును వదలివైచుటవలన శాకేమియు నష్టము గలుగదు. నీవునాయెడఁ గావించినయుపకృతికిఁ బ్రతికృతి పూర్ణముగ నెట్లును దీఅదు. ఐన నేనునీజనకునిఁ దప్పక కమశీఘ్రముగ విడిపింతును. రణమలహాఖానుని విడిపించివైచి ఢిల్లీకిఁ జేర్చుటా రేపువేకువనే యెవనినైన మఖీంబాకుఁ బంపుదును. ఇఁక నీవు చనుము. చింతాశంకలఁ దక్కియుండుము. నీతండ్రి యనతికాలముననే ముక్తుఁడై యేతెంచును.

విజయ యటనుండి బయలువెడలెను. అక్తరి నామెనయనములఁ గృతజ్ఞతాబాష్పములు క్రిమ్మియుండెను. పోవుచు డామ రుద్ధకంఠమున నిట్లనెను.——“ మహారాజా! తమరు మాకెంతయు నుపకారా మొనర్చితి [illegible] తమయెడఁ జాల కృతజ్ఞురాలై యుందును [illegible] స్వాతంత్ర్యసంపాదనమున దమకు మొట్టమొదట ఢాంఢేరునుండియే సాయము లభింపఁగలదు.”

చంపతరాయలశయనగృహమునుండి వెలువడి విజయ వెడలిపోయెను.

* * * *

మరుచటినాఁడు పెందలకడనే విందుసన్నాహము పెద్దయాడంబరమున జరుగుచుండెను, శుభకరణుఁడుదక్క బుందేలఖండమందలి రాజు లెల్లరు నాఁటివిందునఁ బాల్గొనిరి. పర్వతసింహునిపేరము చంప

తరాయనిదండనే యుండెను. సమస్తమును నాతని సంతోషపఱచు టకై పర్వతసింహుఁడు శక్తియేవిసత్యాగచేష్ట నాచరించుచుండెను. హీరాదేవి మిక్కిలిశ్రద్ధతో వడ్డించు నేర్పాటులఁజూచుచుండెను. ఇంత మందిప్రభువర్యు లైక్యమందిరనిలయు వీరెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై పోరాడుదురనియు, ఛత్రసాలుఁడు లోలోన నుప్పొంగిపోవుచుండెను. తనజనకునిఁ జంపతిరాయల [illegible], [illegible]మున్నగాఁ గాంచి యతఁడు చాలఁగ నచ్చెరువందెను. తనమనోరథము లెల్ల సఫలములు కానున్నవని హీరాదేవి తలఁచుచుండెను. సన్నాహ మంతయు నయి నది. హీరాదేవి మనమునఁ గులుకుతరగలు లేవఁదొడఁగెను. కాని సు ఖమై ఖరినుండియే జనులకుఁ దనతోఁపలికుట్టుబాధ తెలియునేమోయను భీతిచే నామె యించుకతడ వటనుండి తొలఁగియుండెను. భోజనారం భసమయ మాయెను. చంపతిరాయలు విచారనిద్రనుండి యొక్కసా రిగ మేల్కాంచెను. పక్వాన్నభరితమగుతనముంగిటిబంగరుపాత్రముఁ దిలకించి యతఁడిట్లనెను:— “నేను బంగరుపాత్రమున భుజింపను. కాన దయచేసి నాకొఱకింకొకపాత్రముఁ దెప్పింపుఁడు.”

హీరాదేవి నేఁడెట్లైనఁ జంపతిరాయలఁ గడుసంతుష్టునిఁ జేయఁ గోరుచున్నదని పర్వతసింహుఁడు తలఁచుచుండెను. అతనియాకోర్కె నెఱవేర్చుటకై నవ్వుచు నతఁడిట్లనెను:— “మఱొకపాత్రి మేల! నాపా త్రము వెండిది. రండు నేఁడు మనయిరువురిపాత్రముల మార్చుకొం దము. ఈన నీప్రేమమయమగు వ్యాపారము మనకెల్లపుడు స్మరణీయం బుండుఁగాక.”

చెంతనున్న పాచకుఁడు పర్వతసింహునియాజ్ఞను వైళంబ పాలిం చెను. పర్వతసింహుఁడు కడుహర్షమున సౌవర్ణపాత్రమందలిపదార్థ ముల భుజించుట కారంభింపఁ జంపతిరాయలకు మరల నొకసారి విజ

యు చెప్పినది నిక్కము కాదా యనిసందియము గలిగెను. ఇంతలో హీరాదేవి తిరిగి యటకు వచ్చెను. పాత్రములు మాఱియుండుటఁ జూచి యామె కడు క్షుభితహృదయమున నిట్లనెను.—

"ఏమిట్లైనది! పాత్రము లెవరు మార్చిరి! ఇపు డేమగునో! ఇందు సగముపదార్థములు తిరివైచిరే!"

హీరాదేవివ్యాకులతఁ గాంచి ప్రతాపసింహుఁడు నవ్వుచు నిట్లు పలికెను —"లోకమున మైత్రి స్థిరపఱచికొనుటకై యుష్ణీషముల నన్యోన్యము మార్చుకొనుచుందురు. మేము మాపాత్రలను మార్చుకొంటిమి! ఇందాశ్చర్యపడుటకు నాతురతపడుటకు నేమున్నది!"

ఆసమయమునఁ జంపతరాయలు దృఢగంభీరదృష్టితో హీరాదేవివంకఁ జూచుచుండెను. ఆమకుఁ దనభవిష్యము విస్ఫుటముగఁ గన్పట్టఁదొడఁగెను. ఇంకఁ దనసౌభాగ్య మొకటిరెండుగంటలకన్న నెక్కువసేపుండదని యామె తెలిసికొనెను. శత్రునాశముకొఱకు పన్నినపన్నుగడ తననాశమునకే యయ్యెనని యామె కెంతయు శోకము గలిగెను. ఆశోకమునను నామె యింక నూటాకక తనశయనాగారమున కరిగెను.

చంపతరాయ లింత[illegible]సముగ[illegible]లోనావ ములఁ బరి[illegible]చుచుండెను. ఆయు[illegible]పర్వత సి[illegible]రేము[illegible]యున్నెను. "[illegible]సలిపహా[illegible] కలిసియున్నది. ఇది[illegible]మైన[illegible]కాదు."

చంపతరాయలు [illegible]జనమధ్యముననే మాన్పించినను ఫలమేమియు లేకపోయెను. ఒక్కగంట యగునరి కాతనిపై విషప్రభావము కన్పడవచ్చెను. వివిధౌషధము లొసంగఁబడినవి. ఓర్వకోని గొప్పగొప్పవైద్యు లెన్నియో యుపాయము లొనర్చిరి. కాని

హీరాదేవికలిపించిన మరస్వపరిత్రిఘటనీయప్రభావశాలియై యుండెను. పర్వతసింహునిశరీరపాటవ మాతకంతకుఁ గృశించిపోవుచుండెను. రాజవైద్యులందఱు నిక గడియ రెండుగడియలలో మహారాజుగారు కాలుని కతిథులు గాఁగలరని చెప్పిరి. ఉపస్థితులగువారెల్లరు మిక్కిలి దుఃఖితులైరి. విమలదేవునిరోదనము మితిమీరిపోయెను. తుదకుఁ బర్వతసింహుఁ డతికష్టమునని ట్లు వాక్రుచ్చెను. « నాకొఱ కెవరును విచారింపకుఁడు. నేనొసర్చిఁ ఘనకార్య మేదియునుఁ దలచికొని నాకొఱకుఁ బ్రజలు దుఃఖించుటకు నేనట్టివేమియు నాజన్మమునఁ గావించియుండలేదు. బిడ్డా! విమలా! నేఁడు నేనిన్న బంధనములనుండి విడిపించుచున్నాను. ఇఁక నీవాహాతకి హీరాదేవికడనుండకుము. ఈశ్వరుఁడు నీకు మంగళమొసంగుఁగాక!"

పర్వతసింహుఁడు చాలఁగఁ జెప్పఁగోరుచుండెను. కాని బాధ మిక్కుటమగుచుండుటచే నేమియుఁ బలుకఁజాలకుండెను. కొంచెము సేపాగి యతఁడు మరల మెల్లమెల్లగ నిట్లనెను —

« చంపతరాయా! నేటదనుక నేను మీయెడఁ గావించిన యనుచితనీచవర్తనమునకై నన్ను మన్నింపఁగోరుచున్నాను. నన్ను క్షమించితిమని వచింపుఁడు."

చంపతిరాయలు రుద్ధకంఠమున నిట్లనెను —నేను మిమ్ము క్షమించితినో లేదో మీకెల్ల తెలియనగును! ఈశ్వరకృపవలన నెట్లో మీరీయాపదనుండి తొలఁగితిరేని, నేను మిమ్మెంతగ క్షమించితినో మీకెఱుకవగును.

పర్వ—ఇఁక నే బ్రతికెదనని యాసించుట వ్యర్థము. నేటివఱకు నేఁగావించినదుష్కార్యములవలనఁ గలిగెడువరకపీడ యెట్లును గలుగును. కాని యంతకంటె మీవేదనవలననే కొంత మనశ్చూవ

మొదలిడినది. ఇఁక నే బ్రదుకుట నిరర్థకము. మృత్యువు నాకుఁ జాల చేరువగఁ గన్పించుచున్నది.

తర్వాతఁ గొంతతడవు పర్వతసింహుఁడు విశ్రాంతిఁ దీసికొనెను. కొంచెమాగినవెనుక మరల నాతఁడు చిక్కినయెలుఁగుతోఁ బలుకసాగెను —

«ఆహంతకి యిట లేదుకద!»

హీరాదేవి యిట లేదని యతనికిఁ దెలిసినతోడనే మఱల నాతఁ డాకృశించుచున్నస్వరముననే యిట్లనెను —

«బాగున్నది. అవసానకాలమున నా పాతకిని కన్పడకుండుటయు నదృష్టమే. చంపతిరాయా! కొంచె మింకను జెంతకురమ్ము. హృదయము తేలికపడునంతదనుక నేను సుఖముగ మరణింపఁజాలను. ఈసమయమున నిలఁగూడియున్నరాజులందఱి యెదుట నేనియోర్ఛారాజ్యమును మీకిచ్చుచున్నాను. మీరీసింహాసనమున ఛత్రిసాలు నాసీనుఁ జేయుఁడు.

చంప — వలదు మీయాజ్ఞ నెఱవేర్పఁజాలను. ఓర్ఛారాజగద్దెకు నుత్తరాధికారి యువరాజు విమలదేవుఁడే కాన ఛత్రిసాలుఁడు స్పృశింపనైనఁజాలఁడు. విమలదేవుని గద్దెపైఁ గూరుచుండఁ బెట్టి కాపాడుచుండుటమాత్రము నాకర్తవ్యమగును.

పర్వతసింహుఁడు కడునాశ్చర్యమున నిట్లు పలికెను — ఏమి! విమలదేవుఁడు గద్దె నెక్కునా! చంపతిరాయా! విమలదేవుఁడు రాజసింహాసనారూఢుఁడగుటకు నర్హుఁ డెన్నఁడును గాఁడు. అతఁడు నాకొడుకు కాఁడు. శాస్త్రసమ్మతముగ నుత్తరాధికారియుఁ గాఁడు. నాకు వాస్తవమున నుత్తరాధికారులు మీరే. కనుక నేనోర్ఛారాజ్యమును మీకిచ్చివైచుచున్నాను. ఛత్రిసాలుఁ డోర్ఛాసింహాసనముపైఁ గూ

రుచుండుట నాగరిక. విమలదేవుఁడతనితో నుండి సౌఖ్యముగఁ దన కాలముఁ బుచ్చుచుండెను. వింధ్యవాసినికూడ మహోత్సవసమయమున నిదియే తరయిచ్చుగాఁ దెలిపెను. విమలా! నీవెవరవో నాకుఁజెప్పుము. పిదప నేను తెలిసి దంపునరకమునకుఁ బోవసిద్ధపడుదును "

ఆసమయముననే హీరాదేవి కర్కశరవమున నఱచుచు నాగది లోనికిఁజొచ్చివచ్చెను ఆమె యిట్లు పలికెను.—"నరకమునకుఁ బో యినను సరే. విమలదేవునిఁ గూర్చి చెప్పక పలుకవలసినది లేదు. నీవు స్వతంత్రముగఁ బిలుచున్నావు కనుక నీతో డను నిప్పటి రాజులందఱితో డనుఁ జెప్పెదను. [illegible] విమలదేవుఁడే యోఁగ్యుఁడగు రాజు. అతనికే గద్దె [illegible] ప్రయత్నముగ నౌరంగజేబుని సింహాసన మధిష్ఠింపఁజేయు నేర్పుగాఁ బ్రియకోరుపరాద "

ఇదివినిన పర్వతసింహుని మేనిలోనికోపము కలిగెను. క్రోధముమూలమున నాతనికి మృత్యువు కొంతముందుగనే [illegible] మోమున ఎల్లరకు భయము గలిగెను లేచి నిలుచుటకై యతఁడు చాలవ్యాకులుడయ్యెను పలికెను. నిలువ సాధ్యముకాదని కూర్చుండనైనఁ బ్రయత్నించెను అదియు నశక్యమగుటచేఁ బట్టరానికోపము తో నాతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూడనారంభించెను.

ఇంతలో హీరాదేవి యతనిచెంతకు వచ్చి నిల్చి తన సౌభాగ్యా లంకారముల దీసి విసరివైచుచు, లలాటమందలి తిలకముఁ దుడిచివైచుచు నిట్లు పలికెను —"హీరాదేవి నీభార్య కాదు. ఓర్ఛారాజమాతపైఁ గోపముఁ జూపుటకు నీకేమియు నధికారము లేదు

పర్వతసింహునికోపము పరమావధి నందెను. తనదేహమున మిగిలియున్న సమస్తశక్తినిఁ బోగుచేసి యతఁడిట్లనెను.—

"పో! పాపినీ! రాక్షసీ! హంతకురాలా! చండాలురాలా! అథ మురాలా!——" ఇంక నాతని కెక్కుడు పలుకుటకు శక్తి లేకపోయెను!

పదునాఱవప్రకరణము.

కార్యసాఫల్యమునకు విఘ్నము

ఆంగ్లాధిపతి యగుపంచాననము సామ్రాజ్యమృగముల పాలిటి భయంకరదండధరుండై [illegible] గంతానంతముపై గాని కళంకాధికమగు పేరును యున్నను. సూర్యదేవుండు విశ్వము నాత్మతేజస్సమునరించుచున్నాడు గగనోద్యానవిహారిణి యగుమృగకన్య (కన్యారాశి) పై శీతలదృష్టివృష్టిసారమే యనుసరింపఁగోరును తేజస్వులగు సూర్యచంద్రులపై తము లుప్తప్రాయులుగ నొనర్చి యహంకారగర్జనములతో గగనవీథినల్లెడలఁ దాండవించు మేఘదేవుండు నిజాశ్రితులపై నానందమునఁ గృపావర్షముఁ గురియుచున్నాఁడు. ఆవిధముననే ఢిల్లీసింహాసనముపైఁ గూరుచుండి ప్రజల ననేకవిపత్తులపాలొనర్చు మహాధర్మాంధుఁడగుపాదుషాతానీ సంతోషపురమున ననేకవిధముల సంతానానందమున మగ్నుఁడగుచుండెను ఆసమయమున నతఁడు మతావేశము, రాజ్యతృష్ణ, అధికారమదము, మున్నగుదుర్గుణములచే విముక్తుఁడై, పేరిన్వాహావుఁ దర్లెందును. దైవపాత్రుఁడనుఁ గుగురని మనశ్శాంతి, పండితులతో డిధర్మవిమర్శనమునఁ గలుగనిసుఖము, కుమారానుజదువుటచేఁ

గలుగని మానవంతముఁ దనప్రియపుత్రిక యగు బదరున్నీసాను గాంచు టకో డనేక కుఁ గలుగుచుని యతఁడు చాలకాలమునుండి యుత్కంఠితుఁడై యుండెను. తనకుమారులు తనవలెనే దురాశాపూరితులై కొత్తసి ద్ధిరై తన్ను సింహాసనభ్రష్టుఁ గావింప వెనుకాడరను భయంకరశంకా పీడితుఁడై యాతఁడు యథాశక్తిని వారికి దూరముగనే యుండెడి వాఁడు. రాజపుత్రియగు జేబున్నీసా తక్కుంగల యంతఃపురకాంత లనే పోలి స్వసఖీపరివృతయై యుండెడిది. అంతఃపురమునందలి యావ శ్యకార్యములందే మగ్నయై యుండెడిది. అందుచేఁ బాదుషాపట్ట విశేషముగ నావంకకుఁ బోవుటలేదు. బదరున్నీసా మందహాసవదన. నిష్కపట. సరళ. మిగుల బుద్ధిమతి. మఱియు బాల్యమునుండియుఁ దండ్రియగు నలంఘీరామెను బహువిధములఁ బ్రేమించుచుండెను. రాజకీయము లగు చిక్కులచేఁ దనమనము వ్యాకులితమైనప్పు డాతఁడు రాజసభనుండి వెలికి వచ్చి కుమార్తెయగు బదరున్నీసామందిరము దెస కరుగుచుండును.

నేఁడాంతరంగికరాజసభలో దేవగడముగూర్చి విషయము చర్చింపఁ బడెను. అందుచే సార్వభౌముని మనసు కొంచెము వ్యాకులిత మయ్యెను. బహదూర్ ఖాన్ కోకా చిరకాలమునుండియు ముట్టడించియున్నను దానిని స్వాధీనపఱచుకొన లేదయ్యె. శీఘ్రముగఁ దనసాయమునకై యొకగొప్ప మహాసైన్యము రాకున్నచో ముట్టడి యెత్తివేయఁబడునని యతఁ డొకపత్రముఁ గూడ నంపెను. ఈవిషయమును జర్చించుటకే నేఁడు బాదుషాఁ దననియమితసభ్యులఁ గూడి యాంతరంగికసభాస్థానమునఁ జాలసేపు కూరుచుండనయ్యెను. తుదకు జయసింహుఁడు దేశమున నందందు విచ్ఛిన్నమై తిరుగుచున్నకొంతసైన్యము నొకమాసములో రప్పించి, దేవగడమునకుఁ బంపెదనని చెప్పెను. అట్లే నిశ్చయించి

పాదుషా యాంతరంగికసభనుండి వెడలి వచ్చెను. అట్లయ్యు నాతని మనసు శాంతి నందలేదు. అందుచే బదరున్నీసామందిరమున కేగవలసిన యావశ్యకత కలిగెను.

పాదుషాకుఁ బరమప్రియయుఁ బ్రధానపత్నియు నగు యయా బేగము మందిరమునకు సమీపముననే యమరభువనతుల్యమగు బదరున్నీసానివాసస్థాన ముండెను. దానివెనుకటిభాగమున పావనకాళిందీప్రవాహ ముండెను. ఎదుట గృహోద్యానము ఎడమవైపునఁ దనతల్లియగు నాయషాబేగముయొక్కయు దక్షిణపార్శ్వమున సోదరుఁడగు ముఅజ్జముయొక్కయు నివాసస్థానము లుండెను. ఇట్టి పవిత్రతలచేఁ బరివేష్టితమై యాస్థానము బదరున్నీసాదివ్యసౌందర్యముచే విరాజమానమగుచుండెను. అనేకమందిరములను దాటుచు, ననేకములగు విలాసస్థానములందును సమీపస్థములగు సుందరదృశ్యములందును మందిరములందును వినంబడు మధురసంగీతముఁ గొంచెమైన నాలకింపక పాదుషా బదరున్నీసానివాసస్థానముఁ జేరెను. ఆసమయమున బదరున్నీసా యమునానదీప్రవాహము వీక్షించుచు సాలోచనయై కూర్చుండి యుండెను. తండ్రియాగమనవార్త వినఁగనే స్వాగత మొసంగ నామె బయటికి వచ్చెను. ఆమె యత్యంతప్రసన్నవదనయై కాన్పించినను జాలసేపటినుండి చింతావృతయై కూర్చుండియుండుటచే నామెముఖమున స్తబ్ధతాగాంభీర్యములఛాయ యించుక కాన్పించుచునే యుండెను. అట్లయ్యు నామె స్నేహసరళయగుటచే దేవతయట్లుండెను. ఆమెను గాంచఁగనే యౌరంగజీబు మహానందమునఁ దనచింతలనన్నిటి మఱచిపోయెను. బదరున్నీసా యతని వెంటనిడికొని నసుమనున్న పెద్దగదిలోనికి వచ్చెను. పాదుషా కూర్చుండినంతఁ బ్రథమమున లోకాభిరామాయణ మారంభమయ్యెను. కాని యామె మొదటివిచారమే మానెను

గంభీరముగనే యుంచుటచే, సంపూర్ణముగఁ బరిస్థితి నొసంగకుండు టచే బాదుషా కామె చింతాకారణ మనుగనయ్యెను. సార్వభౌముఁడు ప్రసన్నుఁడై యుండుటఁ గాంచి యామె యాసమయముఁ దనకార్యసిద్ధికై మిగుల నుపయుక్తమైనదిగఁ దలఁచి తనప్రసంగము నీవిధముగఁ బ్రారంభించెను.

"మహారాజా! ఆకసమందలి యీనక్షత్రము లెల్లప్పు డిట్లాడుచునే యుండును. కాని యీయాటలయందు వానిమనస్సెన్నఁడు విరక్తిఁ గనదు. యమునాప్రవాహము రాత్రిందివము లిట్లు వహించుచునే యుండినను దానిమనసు గూడ వినుఁగునందుటలేదు. కమలము లెల్లపుడును బుట్టుచునే యుండును. వికసించుచుండును. వాఁడిపోవుచుండును. విదళితము లగుచుండును. ఐనను నవి నిరతానందమున నుండును. వాని కెట్టియాపదయొక్కయు, విచారముయొక్కయుఁ దలఁపే యుండదు. కాని మానవునియవస్థఁ బరీక్షింపుఁడు. వానిస్వేచ్ఛాభోగములకై యింతసామగ్రి సమకూడియే యున్నను సామాన్యముగ వాఁడువిచారగ్రస్తుఁడే యైయుండును సుఖ[illegible]శములు మిగులఁ గొలఁదిగనే యు[illegible]ను. [illegible] [illegible] ప్రాప్తింతిగ[illegible] [illegible] బల్మి [illegible] మున మా[illegible] [illegible] జెంది వివిధ[illegible]లాసములఁ [illegible] బడుగొన్నుచుఁ [illegible] [illegible] బరుగని వానికి సంపూర్ణస్వేచ్ఛ దొరకదు [illegible], [illegible] ప్రదములగు నిన్నివస్తువులుండఁగనే [illegible] చింతావివశ గ్నుఁడై యేల యుండవలయునను విషయమునే యాలోచించుచుంటిని."

తనకొమరితెగంభీరవదనము నవలోకించి యౌరంగజేబుగూడ

మిగుల గాంభీర్యముతో నిట్లనెను — “అమ్మాయీ ! మానవునిబుద్ధి యెల్లప్పుడు ముందునకే పరువెత్తుచుండునని బహుశః నీవెఱింగియుండవు. తనకు లభ్యమగువస్తువునుండి క్రమక్రమముగఁ దనమనసు దొలఁగించి దుర్లభమగువస్తువుపై మనసు నిల్పుట మానవస్వభావము. వానిచింతాకష్టముల కదియే కారణము. కాని మఱియొకదృష్టిఁ జూచిన నదియే మానవుని యుత్తమత్వమే యగును. దానిచే వానియాశయము లున్నతములై వానియభివృద్ధికిఁ గారణ మగుచున్నవి. ఒకసాధారణ సైనికుఁడు సేనాని యగుట కిచ్చగించును. సాధారణసేనాపతి మంత్రిత్వము నాసించును. ఆమంత్రి సింహాసనసంపాదనేచ్ఛ నుండును. ఈవిధముగఁ బ్రతివ్యక్తియు నున్నతమర్యాదాపదవులకై పరిశ్రమించుచుండును. తుద కొకసామాన్యసైనికుఁడుగూడ నవకాశము లభించిన ముకుటసింహాసనాధికారి యగుచుండుటయే దీనికి ఫలము. ఒకదేశముపై నధికారము లభించినంతనే చుట్టుప్రక్కల నున్నదేశములపై వానిదృష్టి ప్రసరించుట సహజము. తనయొద్దనున్నభోగసామగ్రి యంతయుఁ జాలదని యెంచి యతఁడు పరవస్తువుల నపహరించు దురాశకు లోనగును. ఈదురాశయే బాబరు నల్పమగుసమర్కండుదేశమున నుండనీయక యతనిచే హిందూస్థానము నాక్రమింపఁజేసెను. అక్బరునకు సింహాసనారూఢుఁడగుసమయమునఁ గలరాజ్యముచే సంతృప్తి కలుగలేదు. అతఁడు తనజీవమంతయు హిందూస్థానమందలి యన్యరాజ్యముల జయించుటయందే కడపెను. వంగబిహారదేశముల నతఁడు స్వాధీనము చేసికొనెను. రాజపుత్రస్థానమందలి చాల రాజ్యముల నతఁడు తనసామ్రాజ్యమునఁ గలిపెను. గుజరాతుపైఁ దనయధికారము స్థాపించెను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నంతమొందించెను. హిందూస్థానమందలి విశేషభాగములపై మొగలులయధికా

రము స్థాపింపఁబడినను దక్షిణభాగ మింకను సామ్రాజ్యాంతర్గతము కాలేదు. దానినిస్వాధీనపఱచుకొనుటకై నేను ప్రయత్నించుచున్నాను. ఇది యంతయు మానవునియుచ్ఛ్రాయత్వమునకును ధైర్యశాలిత్వమునకును ఫలము.

బద — కేవలము దమయొక్కయుఁ, దమసంతానముయొక్కయు సుఖమునుగోరి యింతటిమహాసామ్రాజ్యము స్థాపించినవారు తమ యుచ్ఛ్రాయములు, దురాశలు నెందఱిమానవులయభిలాషలఁ జంపివైచుచున్నవో యెందఱు తన్మూలమున నపరిమితములగు నాపదలపాలగుచున్నారో, యెందఱు తిండిలేక పరమదరిద్రులగుచున్నారో తెలిసికొనుటకై యెన్నఁడైనఁ బ్రయత్నించిరా! ఈగౌరవసంపదలమూలమున నెందఱు నిర్ధనులుగ నొనర్పఁబడిరో! ఇంతటిసుఖవిలాససామగ్రి సమకూర్చుట నెందఱు స్వసుఖములఁ గోల్పోయిరో! దేశదేశవిజయమునకై యెందఱువనితలు విధవలైరో! బిడ్డలు దిక్కుమాలినవారైరో కదా! ఇంతటిమహాసామ్రాజ్యస్థాపనమున నెందఱు నిష్పాపులు వధింపఁబడిరో! — దేవరవారు నన్ను క్షమింతురుగాక. భగవంతుఁ డిట్టిదోసముల సైరించునా! నిర్భాగ్యులుగూడ భగవంతుని భృత్యులే కదా!

ఔరం — (సగర్వముగ) ఆభగవంతునియిచ్ఛల నంద ఱెఱుంగఁజాలరు. తద్భాసనములఁ దెలిసికొనుట సుసాధ్యమగుకార్యము కాదు. కాని యతనిదృష్టికిఁ బ్రపంచమంతయు సమానమే యనుట మాత్రము నిస్సంశయము.

బద — ప్రపంచమునంతను సమానదృష్టితోఁ జూచుభగవంతుఁడు, మానవులఁ దనభృత్యులుగ నెంచుపరమేశ్వరుఁ డిట్టినిర్బంధముల నేల యిచ్చగించును! ఏదియేనొకవ్యక్తి సుఖవిలాసములకై

లక్షలకొలఁదిజనులమరణమును, గోట్లకొలఁదిమానవులదారిద్ర్యమును నతఁ డెట్లు సహించును!

పాదు—(సాశ్చర్యముగ) అమ్మాయీ! బదరుస్నీసా! నేఁడు నీవిట్టిపొరబాటుమాటల నాడనేమివచ్చినది! నీవంశ మింతటి గొప్ప సామ్రాజ్యాధిపత్యము వహించుట భగవంతునియౌదార్యముగ నీవెంచుటలేదా! నిన్నిట్టిపదవి నుంచినవానికి నీవు కృతజ్ఞవు కానక్కఱలేదా! మఱియు మనయీమాట లన్నియు భగవంతునికి సమ్మతములు కాకున్నచో న్యాయాధికారులుఁ, బండితులు, దేవదూతయాజ్ఞకు విరుద్ధములని యనరా!

బద—మనకారణమున భగవంతునియన్యభృత్యుల కెట్టిహానియుఁ గలుగనప్పుడే మనకు భగవంతునియౌదార్యముఁ దలపనగును. కృతజ్ఞతమాటయా! ఆభగవంతుఁడు తనసేవకు నెట్టిస్థితిలో నుంచిన నందుండియే వాఁడతనియెడఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండఁదగు. పండితన్యాయాధికారులపరిసంగముల కేమి! వారికి రాజధనమునుండి యాత్మజీవనమునకై కావలసినంతయుపాధి లభించుచున్నది. అన్యాయముపాలగుప్రజకూడ నేపండితునో, న్యాయాధిపతినో, తనపక్షమునఁ గలిపికొన్న, నాతనికి దండము కల్గునను భీతి లేకున్న, నప్పు డాతఁడు [illegible]రేకముగఁగూడ ఫత్వా నొసంగఁగలఁడు. ఇట్టిస్థితిలోఁ బ్రతివ్యక్తి [illegible]నకార్య మేది భగవత్సమ్మతమైయున్నది, యేది తద్విరుద్ధముగ నున్నదియని యాలోచించుకొనవలయును.

ఔరం—భగవత్సృష్టి! దానిఁ జూచుటయుఁ దెలిసికొనుటయు మనశక్తికి బాహ్యములు.

బద—మహారాజా! భగవంతునిసృష్టి సామాన్యమానవునికిఁ గూడ సుజ్ఞేయమగునంత సౌష్ఠవముఁ గలిగియున్నది! ఒక్కసారి దేవర

వారు గగనముదెస దృష్టిఁ బఱపుదురు గాక. అచ్చట వేలకొలఁది, లక్షలకొలఁది నక్షత్రములు కన్పట్టుచున్నవి. కాని వానిలో నొక్కటియుఁ దనస్థానమును దాటి పోవఁగోరుచుండుట లేదు. తనప్రకాశము నధికము గావించుకొనఁగోరి యెన్నఁడు నేనక్షత్రమును రెండవనక్షత్రపుగాంతిపై నధికారము వహించుట లేదు. సృష్టిశాసనము తన్నే స్థితినుంచిన నది యాస్థితినే ససంతోషముగ నున్నది. ఏకర్తవ్యనిర్వహణమునకై తాను జన్మించినదో యాకర్తవ్యము నెఱవేర్చుచున్నది. దాని కెట్టినాశనదురాశయుఁ బుట్టదు. తన్మూలమున నది యెట్టియయోగ్యానుచితకార్యము నొనర్చుట లేదు. ఈనక్షత్రములు మాత్ర మాపరమేశ్వరునిసృష్టిలోనివి కావా! స్వసంఘమునఁ దిరుగుట, యాత్మయపరిధుల నెఱుంగుటయు, వానికి భగవత్సృష్టిమూలముననే కలిగినవిగదా! ఇట్టిస్థితిలో నన్నిటికన్న ముందుగ మనము వానికార్యములనే యుదాహరణముగఁ గొనవలయును. కాన, నెల్లరురాజులుఁ దమతమరాజ్యములతో నేల సంతృప్తి నందరాదు! నిష్కారణముగ నన్యరాజ్యములపై నధికారము వహింపనేల? హిందూస్థానమును దాము స్వాధీనముఁ జేర్చుకొనుటకుఁగాని హిందువులస్వాతంత్ర్య మపహరించి వారిని దమబానిసలుగ నొనర్చుకొనుటకుఁగాని సమత్కంధు మొగలుల కెట్టియధికారము కలదు!

గౌరం—అమ్మా! నీవింకను నజ్ఞానురాలవు. సంపూర్ణ మగు ప్రపంచానుభవము నీకు లేదు. సృష్టిశాసనము, బలవత్తరుఁడు, నధికతరబుద్ధిశాలియు నగువాఁడు పరులదౌర్బల్యాజ్ఞానములవలనిలాభముఁ బొందఁజూచుచునే యుండునని మనకు నేర్పుచునే యుండును. ఈనక్షత్రములకు శక్తిసామర్థ్యములే యున్న నవి యెల్లపుడు యుద్ధమొనరించుచునే యుండుట నీవు చూడఁగలవు.

బల.—మహారాజా! ఇది యంతయు మాయాబుద్ధిమత్త్వము. స్వరక్షణమునకై యేర్పఱచుకొనినది. పవిత్రుఁడగునాయీశ్వరుఁ డెన్నఁడును బలవంతులగువారందఱుఁ దమకన్న దుర్బలులను బ్రదుకనీయకుండుటను సహింపఁజాలఁడు. సామాన్యముగఁ బశుపక్షులు తమకన్న బలహీనులగువాని నంతమొందించుట మనము చూచునే యున్నాము. కాని ప్రాణులనెల్ల నుత్తముండ నేనని చెప్పుకొనుమానవుఁడు తనదురాచరణములను సమర్థించుకొనుటకై యిట్టిమిషఁ గొనుట కేమియుఁ గారణము లేదు. భగవంతుఁడు మానవునకుఁ బుద్ధి నిచ్చియున్నాఁడు. మనసునఁ బ్రేమను సమభావము నొసఁగినాఁడు. యుక్తాయుక్తవిచక్షణజ్ఞాన మొసంగినాఁడు ఇట్టిస్థితిలోఁ బరులసౌఖ్యమునకై పాటువడుటయు వారిమహత్త్వాభివృద్ధులఁ దోడ్పడుటయుఁ బ్రతిమానవునికిఁ గర్తవ్యమై యున్నది. బుందేలఖండమందలి సైనికులయొక్కయు యోధులయొక్కయు సంఖ్య చక్రవర్తిసైన్యమునెదుట నత్యల్పమే యగును. కాని యదియే, చక్రవర్తిసైన్యము బుందేలఖండములోనికిఁ బోయి యచ్చటిప్రజల విపన్నగ్నులఁగావించుటకు వారిపై వివిధదౌర్జన్యముల నెఱపుటకు వారిని నిర్భాగ్యులుగ హీనులుగ నొనరించుటకుఁ దగినకారణము కాదు.

సరిగ నాసమయముననే పాదుషాయాగమనవృత్తాంతము విని బదరున్నీసాతల్లియు, నౌరంగజేబుప్రియభార్యయు నగునాయమషాకూడ నచటికి వచ్చి మిగులవినయమునఁ గూరుచుండి యుండెను. ఆమె యీయుదను మఱింత యుపయుక్తమని యెంచి తనకుమార్తెపక్షము వహించి యిట్లనెను:—"మహారాజా! బుందేలఖండము సమగ్రముగ న్యాయమును బొందఁదగినయవస్థయం దున్నది. [illegible]త్రసాలుఁ డానాఁడు సంపూర్ణమగు మానవసౌభ్రాతృత్వమున [illegible] మహాత్ముఁర్య

మొనరించియుండఁ దత్ప్రతీకార మాతని ప్రార్థనము న్యాయమైనదే యని యంగీకరించిననాఁడే యొనర్చియుండఁదగినది. అదియుఁగాక బాదుషావారే స్వయముగ నాతని నేదైవవరముఁ గోరుకొన నాజ్ఞాపించి యుండిరి. ఈసేనకురాలికి మఱియే యితరవిషయమునను జీతే లేదు. కాని దేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగనే చేయఁబడిన ప్రార్థనము తప్పక సఫలీకృతమగుఁగాక యని నేఁగోరుచున్నాను.

ఔరం—ఈరాజకీయవిషయములు సామాన్యజనులకు గ్రహింపరానంతక్లిష్టములై యుండును. ఛత్రసాలునికి వరము గోరుకొన ననుజ్ఞయొసంగఁబడినది. ఆవరము నెఱవేర్పఁబడలేదు. ఇందుఁగూడ రాజనీతి యున్నది. ప్రజలు దీనిని ప్రతిజ్ఞాభంగమని యెంతురుగాక! రాజకార్యనిర్వాహకులగువారిట్టిప్రతిజ్ఞాభంగములను లెక్కఁగొనరు. అనుకూలసమయములఁ బ్రతిజ్ఞ లొనర్పఁబడుచుండును. ఇట్లు కాకున్న దేశమున శాంతిసౌఖ్యములు స్థిరముగ నుండఁజాలవు. నేఁడే కొన్నినియమముల నేర్పాటుచేసికొని తన్మూలమున బుందేలులకు స్వాతంత్ర్యమొసంగిన వారు రేపే యానియమములలెక్కఁగొనక వివిధవిద్రోహము లొనరింతురు. వారిస్వాతంత్ర్యము ఢిల్లీసామ్రాజ్యవిపత్కారణమగును. చిక్కికొన్నసింగమును బోనునుండి విడిచివైచి తాను స్వయముగ నాపన్మగ్నుఁడై యాత్మరక్షణమునకై సాధనముల నాలోచించుచుండుట బుద్ధిమత్త్వము కాదు.

పాదుషామాటల విన్ననాయపా యచ్చెరువందలేదు. ఔరంగజీబు స్వవచనభంగ మొనర్చియే యింతటి మహాసామ్రాజ్యము స్థాపించెనని యామె యెఱుఁగును. మురాదు, షుజాలకొసంగఁబడినవాగ్దానముల లెక్కఁగొననివాఁడు. మీర్జుమ్లానుబోలుస్వామిభక్తున కిడినవాగ్దానముఁ ద్రోసివైచినవాఁడు—ఇంతయేల—తనజీవనమంతయు నీశ్వ

రారాధనమునఁ గడప నిశ్చయించికొనియు, దానిని వీడినవాఁడు నగు వాని కొకసామాన్య రాజకుమారుని యెదుటఁ దనప్రతిజ్ఞానిర్వాహణముఁ గావింపఁదగు నావశ్యకత యేమున్నది? కాని బుందేలుల ఋజుత్వమును బాదుషా యాక్షేపించుట నాయుషా సహింపఁజాలదయ్యె. ఆమె సవి నయముగ నిట్లుపలికెను:—

"దేవా! ఈహిందువులు ప్రతిజ్ఞాభంగము నెంతయుఁగనే యెఱుఁగరు. వారు పరుల మోసగింప నెంచుటఁ గాక పరుల మోసమునఁ బడియే నశించిరనుటకుఁ జరిత్రలే సాక్షులు. వారు తమప్రతిజ్ఞలను బ్రాణములకన్న నెక్కువగఁ జూచుకొందురు. ఏనియమములపై స్వాతంత్ర్యముఁ బొందుదురో వానినే వారుల్లంఘించివైతు రనియు రాజ్యవ్యవస్థకు భంగముఁ గలిగింతు రనియుఁ దలఁపరాదు.

ఔరం—మంచిది. ఇప్పుడీమాటలఁ జాలింపుఁడు. ఈవిషయమున నెప్పుడైన మంత్రులుమున్నగువారితో నాలోచించెదను.

తరువాతఁ గొంచెముసేపటివఱకు వివిధప్రసంగములు జరిగినవి. కొలఁదిసేపైనతరువాతఁ బాదుషా యచటినుండి రోషనారమందిరమున కేగెను. బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభించునని యానాఁడు బదరున్నీసాయు, నాయుషాయుఁ దలఁచిరి.

రోషనారమందిరమునఁగూడ నౌరంగజేబునకు బదరున్నీసాభవనమునందువలెనే యాదరసత్కారములు లభించెను. అచ్చట రోషనార ప్రశ్నించుటచేఁ గొలఁదిసేపటికిఁ బూర్వము బదరున్నిసామందిరమున నడచినవృత్తాంతమంతయు సంక్షేపముగ నతఁ డామె కెఱింగించెను. దానిని విని యామె మనసునమిగుల నసహ్యించుకొనెను. ప్రసంగవశమున నాయుషాయు, బదరున్నిసాయు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యముపైఁ జాల పట్టుఁబట్టిరనియుఁ బాదుషామాత్రము దాని కంగీక

రింపలేనియు నెఱింగి యప్పుడామె పాదుషామహను విఱుగఁగొట్ట నది తగినసమయమని తలఁచెను. అప్పటికిఁ జంపతిరాయలచెఱనుండి విడి వడి రణమలహాఖాను ఢిల్లీకిఁ జేరెను. చంపతరాయునిసేవకు లతనిని ఢిల్లీయందు విడిచి చనిరి. రణమలహాఖానుఁ డానాటియుదయముననే ఢిల్లీకి వచ్చియుండెను. వెంటనే యతఁడు రోషనారాబేగమును గలిసి కొని తనవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి చంపతిరాయలవిషయమున నెక్కు వగ మొఱలిడెను. అప్పుడు రోషనార యామాట లన్నియు—మఱియుఁ దనపక్షమునఁ గూడఁ గొంచె ముప్పుఁగారముఁ గలిపి—పాదుషాకుఁ జెప్పవైచెను. చంపతరాయ లవిధేయుఁడనియు విద్రోహియనియు, ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు ఘోరశత్రు వనియు, నాతఁ డీసమయమున బుందేలులనందఱ సార్వభౌమునకు విరుద్ధముగఁ బురిగొల్పుచున్నాఁ డనియు జక్రమము బాగుగ విశ్వసించునట్లు చెప్పివైచెను. "బుందేలనరపతు లందఱు నాంతరంగికముగ నాతనితోఁ గలిసిపోయి యాతనినే స్వాతంత్ర్యమార్గదర్శకునిగఁ జేసికొనినారు. ఇట్టిస్థితిలో వారికి స్వాతంత్ర్య మొసంగుట యింద్రునకు వజ్రమిచ్చుటయే యగును. దీనిమూలమున నిష్కారణముగ నాపదఁ గొనుట మంచిది కాదు. మఱియొకసంగతి. చంపతిరాయు లిన్నిదినములవఱకు రణమలహాఖానునిఁ దన చెఱయందుంచి దేవరవారి నవమానించి యున్నాఁడు. అందుచే దేవగడదుర్గవిజయానంతరమునఁ దక్షణమే సైన్యమంతయు బుందేలఖండవిజయమునకై పంపఁబడుట యుచితము. మఱియు బుందేలఖండమున సామ్రాజ్యసైన్యము నెదురించుప్రయత్నము లన్నియు నెఱవేఱినపై రణదులహాఖానుని విడిచినాఁడు." అని యామె చక్రవర్తికిఁ బోధించెను.

మఱునాఁడు రోషనారయాగ్రహముఁ గంచుకిరాయరణమల

వాఖానులిరువురు నాంతరంగికసభాస్థానమునఁ బాదుషావారియెదుటికిఁ గొనిరాఁబడిరి. వారిరువురును జంపతరాయలన్న మండిపడుచునే యుండిరి. అందుచే నాతనికి విరుద్ధముగఁ దాము చెప్పఁగలిగిన దంతయు వారు చెప్పివైచిరి. ముందుగ రోషనారయే యౌరంగజేబు మనసు విఱిచివైచెను. వారిమాటల విని యతఁడు మఱింత క్రుద్ధుఁడయ్యెను. అప్పుడే యతఁడు బుందేలఖండమును—విశేషించి మహోబారాజ్యమును—విధ్వంస మొనరింప సాధ్యమైనంతశీఘ్రకాలమున నొకమహాసైన్యముఁ బంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను.

కొలఁదిసేపటికిఁ గంచుకిరాయలు వికటమందహాసముతో నాంతరంగికసభాస్థానమునుండి నెమ్మదిగ బయలువెడలుట కానవచ్చెను. అప్పటియాతనియానంద మపారము. తనచాతుర్యమునకై తనలో నానందించుచు హీరాశుభకరణపర్వతసింహాలతోఁ జెప్పఁదగు దాంత్రికవార్తల నాలోచించుచుండెను. ఆనందముమూలమున నాతనిపాదములు నేలపై నానుటలేదు—అతనికి విజయము లభించినది. ఇఁకఁ దాను యశస్వి యగుటలో నెట్టిసంశయము లేదు. ఆనాఁడే యతఁడటనుండి బుందేలఖండమునకుఁ బ్రయాణమొనర్చెను.

ఈవృత్తాంత మంతయు నాయషా బదరున్నీసాలకు నాఁడే తెలిసెను. వారు మనసున మిగుల దుఃఖించిరి. ఆయషా చాలసేపటివఱకు బదరున్నీసా నోదార్చెను. ఆమెకు ధైర్యముఁ జెప్పెను. కాని యేమియు లాభము లేకుండెను. బదరున్నీసా దుఃఖ మట్లేయుండెను.

మఱునాఁటిప్రాతఃకాలమున బదరున్నీసా తనమందిరమునుండి యదృశ్యురాలై పోయినదనువార్త రాజమందిరమునం దంతట వ్యాపించెను.

పదునేడవప్రకరణము.

భ్రాంతినివారణము.

రాజా పర్వతసింహుఁడు మరణించెనని నాడినమాట లన్నియు నిస్పృహామూలమునను, బిచ్చిమూలమునను జనించినప్రేలుడని చెప్పి హీరాదేవి విమలదేవునిచే నతనియుపరకర్మలఁ జేయించెను. పర్వతసింహునిశరీరమున కగ్నిసంస్కారముకాఁగనే చంపతరాయలు ఛత్రసాల దలపతులను దనసేవకాదిపరిజనమును వెంటనిడికొని మహోబాకు ప్రయాణమయ్యెను. విమలదేవునిపట్టాభిషేకసమయమున వచ్చెదమని చెప్పి తక్కుంగలనరపతులందఱుఁ దమతమస్థానముల కరిగిరి. ఏందు నాఁడు కనపడకుండఁ బోయినశుభకరణుఁడు హీరాదేవికి మరలఁ గన్పింపలేదు. అతఁ డచ్చటనుండి సాగరరాజదుర్గమునకుఁ బోయి యచ్చట నోర్ఛానుండివచ్చుసమాచారమునకై వేచియుండెను. అచ్చటనే యాతనికి భక్ష్యమిళితమగు విషముమూలమునఁ బర్వతసింహుఁడు మరణించెనని తెలియవచ్చెను. ఆసమయమున నాతఁడు తద్విపన్మూలమున హీరాదేవి తనదౌర్మార్గ్యముఁ ద్యజించి సుమార్గమునకు వచ్చునని యూహించెను. కాని యాక్షణముననే యట్టిదుస్థితియందుఁగూడఁ జంపతరాయలనాశనమునకై యామె యత్యంతతాత్పర్యమున సైన్యమును సమకూర్చుచున్నదని యాతఁడు వినెను. ఇంతలోనే "నాఁటి గుప్తసమాలోచనసభయందలి రాజులందఱిసైన్యములును వచ్చి చేరినవి. వీరారు తన్నాయకత్వము వహింపవలయును." అని తెల్పెడు హీరాదేవియాహ్వానపత్రమరుదెంచెను. ప్రతిజ్ఞాపిశాచగ్రస్తుఁ డగుశుభకరణుఁడు తత్క్షణమే యోర్ఛాకుఁ బయనమయ్యెను.

ఓర్ఛారాజమందిరమును జేరఁగనే యందఱికన్న ముందుగ నాతఁడు కంచుకిరాయనిఁ జూచెను. కంచుకిరాయఁ డతనితో “నేను సార్వభౌము నిట్లు సమాధానపఱిచితిని. బేగము నఁబ్బలొప్పించితిని.” అని స్వాధిక్యపూర్వకములగు డంబము లనేకములు పలికెను. తనమాటల విని చంపతరాయలపై సార్వభౌముఁ డెంతటిక్రోధము వహించెనో వర్ణించుచు నాతఁడిట్లనెను.

“శుభకరణా! రోషనారాబేగముయోగ్యతనుఁ దెలివితేటలను ఏమనివర్ణింతును. అన్నివిషయముల నామె హీరాదేవినిఁ బోలును. రణదులహాఖానుఁ డచటికిఁ జేరినతరువాత బేగ మొక్కింత యాలసించిన బహుశః బుందేలఖండము ఢిల్లీసామ్రాజ్యచ్ఛత్రచ్ఛాయనుండి తొలగిపోయి యుండును. బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్య మొసంగవలయుననువిషయమునఁ బాదుషా నెవరు పురికొల్పిరో తెలియదు. కాని మనభాగ్యవశమున నాకుఁ దోచుటచే వెంటనే పోయి బేగముతో నింకఁ గొంచెమైన నాలసింపరాదని చెప్పితిని. బేగముతోఁ జెప్పి యంతటితో నేనూరకుండలేదు. ఒకవైపున రోషనారాబేగముచే సార్వభౌముని మనసు విఱిపించితిని. మఱియొకవైపునుండి నేను స్వయముగఁ బాదుషాయాస్థానముఁ జేరితిని. ఇంక నేమున్నది. మహీంబా రాజ్యము విచ్ఛిన్నమొనర్ప నాజ్ఞనిప్పించియే నేనటనుండి కదలితిని. వచ్చుసమయమున సార్వభౌముఁడు నాకుఁగూడ నొకరాజభక్తిప్రమాణపత్రము నిప్పించెను.”

తిరస్కారదృష్టుల నీక్షించుచు శుభకరణుఁ డాతనిమాటలను వినుచుండెను. అతఁ డేదియో సమాధాన మీయఁగోరుచుండ నంతలో హీరాదేవి యట కేతెంచెను. ఆసమయమున నామెమొగమున మాయాదుఃఖముయొక్కయు, వాస్తవికానందముయొక్కయు చాయ

లు సమ్మిళితములై కన్పట్టుచుండెను. శుభకరణునిఁ జూచినంత నామె యానంద మధికతర మయ్యెను. ఆసమయమున దానిని గుప్తమొనర్చుటయు నుచితమని యామె తలఁపక ప్రసన్నతతో నిట్లనెను.

“ ఆహా! మీరు వచ్చినారు! సార్వభౌముఁడు మిమ్ముఁ జంపతరాయరాజ్యవిధ్వంసమునకై నియోగించినాఁడని మీరు వినియే యుండవచ్చును. మీరు బుందేలఖండమాండలికాధీశులసైన్యముల నన్నిటిఁ గూర్చుకొని మహీబాపై దండు విడియవలయునని ఢిల్లీనుండి రాజాజ్ఞాపత్రిక వచ్చినది. మఱియు మీకు సహాయముగ ఢిల్లీనుండి సార్వభౌమునిసైన్యముఁగూడ వచ్చుచున్నది. ఆవశ్యకత కలిగిన సార్వభౌముఁడు స్వయముగ వచ్చును. ఆంతరంగికసభయందలి మనని శ్చయము శీఘ్రముగనే నెఱవేఱునని తోఁచుచున్నది. కంచుకిరాయలు తనకర్తవ్యము నతినిపుణతతో నిర్వహించెను. బుందేలఖండమందలి యధికమాండలికసైన్యములు మీకై మహీబామార్గమున నిరీక్షించుచున్నవి. ఎల్లుండియే మహీబాప్రయాణమునకు నిశ్చయింపఁబడినది. ఆనాఁడు స్వప్రతిజ్ఞానిర్వహణమునకై చక్రవర్తియాజ్ఞాపాలనమునకై మీకుఁ దత్సైన్యాధిపత్యము వహింపనగును. ”

శుభకరణుఁ డత్యంతవ్యథితహృదయుఁడై మహీబాదేశముపై కేగుసైన్యమున కాధిపత్యము వహించెను. ఇప్పుడు మనము మహీబారాజ్యవినాశనమునకుఁ గాక బుందేలఖండభావిసుఖాశావినాశనమునకై బయలుదేఱుచున్నాము. చంపతిరాయవిధ్వంసమునకై వెడలుచున్నారము. సమరదేవతారాధనమునకై కాక యనుచితకపటాచారణమునకై యరుగుచున్నాము. అని యాతనియంతరాత్మ చెప్పుచుండెను. సైన్యవందన మందుకొనుసమయమున, నశ్వారూఢుఁ డగు నప్పుడు, ప్రయాణసమయమున నొసంగువేఁడుకను స్వాశ్వచాలనసన్నా

హ కాలమున నాతనిమొగముపై సమానమగునిరుత్సాహమే కానవచ్చెను. కాని శుభకరణుఁడు మహోబాదెసకుఁ బోవుచున్నకొలఁది నాతనిమనము ప్రతిజ్ఞాపిశాచాధిష్ఠిత మయ్యెను. అతనిక్షాత్రతేజోభాసితమగువదనము రాక్షసతేజోమిళిత మయ్యెను. అతనిచూపుల శైత్య మాసురనైష్ఠుర్యసమ్మిళిత మయ్యెను. ప్రఖరకిరణసంతప్తభువనుఁడగు మధ్యందినమార్తండునిమాడ్కి శుభకరణుఁడు భయంకరుఁడై యుండెను. తదధీనులగు సత్సైన్యపతులకుఁగూడ నతనిఁజేర భీతివొడము చుండెను. సైన్యములు తమయధిపునివదనము వీక్షించుట మానివైచెను. ఒక్కక్షణమైన వ్యర్థము కాకుండ శుభకరణుఁడు మహోబాకుఁ బోవుచుండెను.

విజయమాటలచేఁ జంపతరాయలు తనప్రార్థనాపత్రమును బుందేలఖండ నరపతులందఱు నారీతి నవమానించిరని యెప్పుడెఱిఁగెనో యప్పటినుండి యతనికాపాదమస్తక మగ్నితప్తమైన ట్లుండెను. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై యందఱు నైక్యముంది ప్రయత్నించుట యెల్లరవిధియనియుఁ దత్కర్తవ్యనిర్వహణమున సాయపడకుండుట దాని నిరాకరించుట, తద్వ్యతిరేకమగుప్రయత్న మొనరించుట, దేశక్షేమమును, ప్రజాకల్యాణమును, భూతదయను, సత్త్వోదారసర్వసమత్వమును, బట్టిచూచిన మహాపరాధమనియు నతఁ డెల్లప్పుడుఁ దలఁచుచుండెను. అందులకే ముందుగ నీగృహశత్రువుల నిర్మూలింప నతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. మహోబాకుఁ బోయి యతఁడు యుద్ధమునకై సంపూర్ణప్రయత్న మొనరించెను. నిత్యము ప్రాతఃకాలమునుండియే మహోబారాజప్రాసాదమునెదుట నాయుధములరాసులు కూడుచుండెను. సాయంకాలమున కవి యన్నియుఁ బంచి యొసఁగబడుచుండెను. ఈత్ర

మము పదునైదుదినములవఱకుండెను. ఈశస్త్రముల యుపయోగ మంతయుఁ దనసోదరుల వధించుటకేకదా యని ఛత్రసాలుఁడు మిగుల విచారించుచుండెను. "మనము మనసోదరులనే దేశద్రోహులని యెంచి చంపినచో నింక చక్రవర్తిసైన్యముతో నెవరిసాయమునఁ బోరెదము! ఇంక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెవరికౌను! శుభకరణునింబోలు వీరపురుషునిహృదయమునందలి వైరబంధనములను బ్రియత్నించి, యతనికి లోబడినయెడ, లేకున్న నతనినుండి క్షమాప్రార్థన మొనరించినయెడ, సంధి లమొనర్చినచో, బుందేలభూపతులను శత్రువులుగనెంచి వారిపై నాయుధముల నెత్తుటకు మారుగ వారికశంకితాలోచనముల నూన్పి వారిని స్వాతంత్ర్యయుద్ధసంసిద్ధుల నొనర్పఁ బ్రయత్నించినచో, స్వాతంత్ర్యమార్గ మెంతసుగమమగును! పరస్పరవైరముల మాని బుందేలఖండమందలి నష్టశేషమగుశక్తిని నాశనమొనర్చుటకు మారుగ నేకసూత్రగ్రథితముఁ గావించిన నది యెంతటి బలాఢ్యము, నజేయము, నభేద్యము నగును." ఇట్టి యనేకాలోచనలచే ఛత్రసాలునిమనసు నిండియుండెను. కాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై తనతండ్రి యొనర్చుప్రయత్నములఁ గాంచిన నాతనివిచారము హృదయముననే యంతరించుచుండెను. ఉత్తమమగు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యాదర్శము మనసున నిడికొని, యనేకవత్సరములనుండి నిరతప్రయత్నములఁ గావించుచున్న నాతండ్రి యెన్నఁడును బుందేలఖండమున కహితకరమగుకార్యముఁ గావింపఁడని భావించి యతఁడు తనయాలోచనల మనసుననే యణఁచి యుంచుచుండెను. నెమ్మదినెమ్మదిగ దినము లనేకములు గడచిపోయెను. తుదకు సంగ్రామావసరము హఠాత్తుగ వచ్చెను. చంపతరాయని సైన్యము మహేబానుండి వెడలకమున్నే శుభకరణునిసైన్యము మహేబా కైదుక్రోశములదూరమునకు వచ్చెను. చంపతరాయ లది చూచి

మతింత క్రుద్ధుఁ డయ్యెను. ఛత్రసాలుని కొకమహాసైన్యాధిపత్యము స్వీకరింప వలయ్యెను. దలపతికుమారుఁడుఁగూడ జననితోడి యాహావమునకు సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చంపతరాయునిచపలతురంగము మహీబాసైన్యమునకు ముందు పరుగిడఁ దొడంగెను. ప్రయాణసన్నాహము దెల్పు రణదుందుభులు కర్కశధ్వానము లొనర్పసాగెను. మహీబా దేవతలు బుందేలఖండరాజపుత్రులతోడి యాహావమునకై శీఘ్రముగ ముందునకు రాఁదొడఁగిరి.

సంగ్రామప్రయత్నముల నొనర్చి శుభకరణుఁడు చంపతరాయసైన్యాగమనము నిరీక్షించుచుండెను. ఆసమయముననే చంపతరాయవదననిర్గత మగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వానము స్పష్టముగ శుభకరణునికర్ణములఁ బడెను. ఆజయధ్వానమునకుఁ బ్రతిధ్వానము వినవచ్చుటకుముందుగనే శుభకరణుఁడు తనసైన్యములకు మహీబాసైన్యాక్రమణమునకై యాజ్ఞ నొసంగెను. తత్క్షణమే సేనానియాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడెను. శూలధారులు శూలములను, భల్లహస్తులు భల్లములను బైకిఁ దీసిరి. శతఘ్నులు ధ్వనింప మొదలిడెను. తుపాకులగుండ్లు పరువిడుచుండెను. ఖడ్గములు విద్యున్నిభముగఁ బ్రకాశించుచుండెను. అశ్వికులుఁ, బదాతులు, భల్లధారులు, శతఘ్నిధారులు, వీరులు, యోద్ధలుఁ, దత్క్షణమే యొక్కమాఱుగఁ జంపతరాయలసైన్యముపైఁ బడిరి.

చంపతరాయులసైన్య మాప్రతిఘటనమునకుఁ దగినసమాధాన మొసంగెను. ఖడ్గధారులతోఁ బోరాడసాగిరి. ఎట్టిసైనికుల నట్టివా రెదుర్కొనిరి. కాని యుద్ధము చాలకాలమువఱకు జరుగలేదు. కొలదిసేపటిలో వ్యవస్థయంతయు భగ్నమై రణక్షేత్రమంతయు భిన్నభిన్నమయ్యెను. రెండుసైన్యములును సంకులయుద్ధ మొనరించెను. ఆస

మయమున శత్రుమిత్రనిరూపణము లేకుండెను. వయోబలాదులయం దెవనికి సమఁడగు సైనికుని వాఁడు వెదకికొనుట మిగులఁ గఠినమ య్యెను. ధర్మయుద్ధ మసంభవ మయ్యెను భల్లధారులు, శూలధారు లపైని, శూలధారులు శతఘ్నిధారులపైనను బడి యెద్దియో యొక విధముగఁ దమయెదుటఁ బడినవైరినిఁ జంపివైచుచుండిరి.

మొదటినాఁడు చంపతరాయనికే విజయము లభించెను. దలపతిరాయనియసమానపరాక్రమముమూలమున శుభకరణునిసైన్య మొక క్రోశముదూరము వెనుకకుఁ బోయెను. ఆనాఁడు జనకతనయులకు భీకరసంగ్రామము జరిగెను. ఛత్రసాలకుమారుఁడు ఖడ్గ మొరనుండిగ్గైనఁ బైకిఁ దీయలేదు. పితృపుత్రులపోరాటము వీక్షించుచుండెను. ఇంత మందివీరులు పరస్పరవైరము వీడి బుందేలుల వాస్తవికవైరులతోఁ బోరాడిన బుందేలఖండము తుణముకాలములో స్వతంత్రమగుఁగదా యని యతఁ డాలోచించుచుండెను. తనసోదరులపైనే ఖడ్గము దూయుట మహాపరాధమనియు నన్యాయమనియు నతనికిఁ దోచుచుండెను. కాని దలపతిరాయనిమనసునమాత్రము పోరాటవుఁగోరికతప్ప మఱియేమియు జనింపలేదు. చంపతరాయ కొనర్చునదంతయు బుందేలఖండక్షేమముకొనకే యని యతఁడు దృఢముగ నమ్మియుండెను. కాలట్టిమే యతఁడాడినమాటఁ బ్రాణములొడ్డి యమునిఖాతిఁ బోరొనర్చెను. శుభకరణుఁ డతితీవ్రముగ ముమ్మారు చంపతరాయలసైన్యము నెదుర్కొనెను. కాని దలపతిరాయనియుద్ధసామర్థ్యముమూలమున నతనికి ముమ్మారును వెనుక కనుగిడనయ్యెను. ఇంతియేకాక మూఁడవమారు శుభకరణునిసైన్యము క్రోశముదూరము వెనుకకు మరలునంతతీవ్రముగ దలపతిరాయలు శుభకరణునిప్రతిఘటనమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగెను. చంపతరాయలు 'దలపతిశౌర్యమును మిగులఁ గొనియా

డెను. సంధ్యాసమయమున దలపతిరాయనిఁ బ్రశంసించుచుఁ జంపత రాయనిసైన్యములు తమశిబిరముఁ జేరెను.

శుభకరణుఁడును సామాన్యవీరుఁడు గాఁడు. ఒక్కయపజయమున వెనుకకుమరలువాఁడు గాఁడు. మరునాఁడు సూర్యోదయము కాఁగానే యాహవప్రయత్నము కొనసాగుచుండెను. కొలఁదిసేపటికి యుద్ధ మారంభమయ్యెను. ఆనాఁ డన్నపానములచింత యేరికిని లేదు. రవి యస్తమించుదనుక నట్లే యుద్ధము జరుగుచుండెను. శుభకరణుని సైన్యమును జంపతరాయలసైన్యము తీవ్రముగఁ బ్రతిఘటింపసాగెను. కాని యాసైన్యపంక్తి నది భేదింపఁజాలకపోయెను. మహావీరులు పరస్పరయుద్ధమున మరణించుచుండిరి. శవరాశి పడియుండెను. రక్తవాహినులు ప్రవహించుచుండెను. ఆభయంకరసమరరంగదృశ్యమును, నాత్మసోదరరక్తవాహినులను, శవరాశులనుగాంచి ఛత్రసాలుఁ డతిదుఃఖితుఁ డగుచుండెను. తనసోదరుల యమానుషమారణము వానిఁకు చూడఁజాలకుండెను. ఆనాఁడుగూడ నతఁడు పోరాడలేదు. ఖడ్గమొరనుండి తీయలేదు. ఊరక యుద్ధమును జూచుచుండెను.

రెండవనాఁటిభయంకరయుద్ధారంభమునకు ముందుగ నతఁడు తనతండ్రియొద్దకేగెను. నాఁడు పోరెట్లు సలుపవలసినదియుఁ జంపతరాయలు తనసేనానులకు బోధించుచుండెను. శౌర్యలక్ష్మియుక్తుఁ డగు దలపతిరాయలు తదేకచిత్తమునఁ జంపతరాయలమాటలవినుచుండెను. చారణులు, సమరగాయకులుఁ జంపతరాయలమాటలు సమాప్తినందు నెప్పుడా, వీరజనమానసోత్సాహజనకములగు గీతముల మనము మొదలిడు టెప్పుడా యని నిరీక్షించుచుండిరి. ఇంతలో యువరాజగుఛత్రసాలుఁడు ముందునకు వచ్చి చంపతరాయనితో నిట్లనియెను.—

“తండ్రీ! ఈయుద్ధము కడు నిర్దయమై యున్నది. ఈయన్యో

వ్యయుద్ధమున బుందేలఖండమునకుఁ గలుగులాభ మేమి? బుందేలుల మారణమున బుందేలఖండమున కెట్టిహితము చేకుఱును? ఈయంతః కలహములనే, పోరాటములనే బుందేలఖండపుశక్తి యంతయు నశించి పోయిన, దానియసమానస్వాతంత్ర్యభేదము మంటఁగలిసిన, నాకలహాగ్ని నే యింతమందివీరు లాహుతియైన, నింక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెట్లు! ఈయుద్ధమున బుందేలఖండమున కేహితమును జేకుఱదని నాతలంపు.

చంపతరాయ లాశ్చర్యక్రోధముల నిట్లనియె:—"ఛత్రసాలా! నీవిట్టిమాటల నాడుచున్నావా! బుందేలులహిత మెందుఁ గలదో నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును. స్వాతంత్ర్యదేవీసేవనే తనజీవనమందలి యధికభాగముఁ గడపినవానికి నీబోధనము ధృష్టతయే యగును. నీ యిట్టిపిఱికిమాటల విన్న నాకధిక విచారము గలిగినది. వీరుల నెవ్వ రైన నిట్టిమాటల నాడితివేని—" చంపతరాయలు తనక్రోధమును మనముననే యడఁచి యుంచుకొనెను. చారణులుచ్చైఃస్వనమున బుందేలశౌర్యగానము మొదలిడిరి. చంపతరాయదలపతిరాయాది వీరు లుత్సాహభరితు లైరి రణదుందుభులు తీవ్రముగ ధ్వనించెను. గగనభేది యగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వానము విజృంభించిపోయెను. చతురంగముఁ జొచ్చి యోధులు రణదేవతను ప్రసన్న నొనర్ప యత్నించుచుండిరి. కాని ఛత్రసాలుఁ డానాఁడును బోరాడలేదు. అనాఁడు నాతనికృపాణ మొరయందే యుండెను.

బుందేలఖండమున నీయన్యోన్యయుద్ధము చాలదినములవఱకు జరుగుచునే యుండెను. కాని సమాప్తి నందలేదు. అల్లయ్యుఁ జంపతరాయ లిన్నినాళ్లు నెన్నఁడు నపజయముఁ గాంచి మఱలియుండలేదు. కాని యిట్లే యింకఁ గొలఁదిదినములవఱకు జరగిన నానాఁటికి నవస్థ దుష్టతర మగుచుండు ననియు యోధులు క్రమముగ నాశనము నం

ముదురనియు నతఁడు నిశ్చయముగ శంకించెను. శుభకరణునిసైనికులు గూడ కొందఱు నిరుపయోగులై యైరి. కాని హీరాదేవి మాటిమాటికి నూతనసైనికుల నంపి తత్స్థానము నింపుచుండెను. అందుచే శుభకరణునిసైన్య మింకను ముట్టడిలో నిలిచియుండెను.

శుభకరణచంపతరాయలసైన్యముల రెంటికిని సమానమగు భయంకరయుద్ధము సంభవించినను జంపతరాయలపక్షమే బలవత్తరముగ నుండెను. శుభకరణునిసైనికులు చాలమంది మరణించిరి. ఔరంగజేబున కీవార్త తెలియఁగనే యతఁడు చంపతరాయల నోడింప యత్నించుచుండెను. చక్రవర్తి ప్రచండసైన్యము తమ్ము ముట్టడింపవచ్చుచున్నదని వినినను జంపతరాయనిధైర్యము వీడలేదు. అతఁడుఁ దత్ప్రతిఘటనమునకై సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చక్రవర్తిసైన్యము హఠాత్తుగ వచ్చుటఁ గాంచిన నతనికి రవ్వంతయుఁ జింత కలుగలేదు. ఛత్రసాలుఁ డిన్నిదినములనుండియు దూరమున నుండియే యూహావస్థై చిత్రిఁ గాంచుచుండెను. కాని యిప్పు డాతఁడు సందు దుమికెను. తనకృపాణము నొరనుండి బహిర్గత మొనర్చెను. అతని యుద్వేగోత్సాహము గాంచిన మిగిలియున్నచంపతరాయసైనికులకు నూతనోత్సాహములు గలిగెను. చక్రవర్తి శుభకరణుల సంయుక్తసైన్యములకు వారు కాలులపగిదిఁ గన్పట్టఁదొడఁగిరి.

ఔరంగజేబు మహాకుటిలనీతిజ్ఞుఁడు. దూరదర్శి. అతఁడు శుభకరణునిసైన్యసహాయమునఁ జంపతరాయలఁ బట్టుకొన నుపయుక్తమగు స్థానము వెదకి యందుండియే ముట్టడి నారంభించెను. రెండువైపుల నుండియు భయంకరసమర మారంభ మయ్యెను. శుభకరణసార్వభౌములసైన్యము సంఖ్యనుబట్టి యత్యధికతరముగ నున్నను నౌరంగజేబునకు గృహశత్రువగు శుభకరణునిసహాయము లభించినను దత్ప్రతిఘ

టనముల నొక్కించుకయైన లెక్కఁగొనక చంపతరాయలపక్షమందలి వీరు లనేకులు తమపరాక్రమసౌష్ఠవముఁ బ్రకటించి శౌర్యమునఁ బోరాడి శత్రుప్రాణముల హరించి తమప్రాణముల నర్పించిరి.

చంపతరాయనిశూరులు మరణించుటఁబట్టి తత్సైన్యము దుర్బలము కాఁజొచ్చెను. నగముమంది శుభకరణునితోడియుద్ధమున కుపశరించిరి. మిగిలినవారు మిగుల నాయాసముఁ జెందియున్నయదనుననే ఢిల్లీసైన్యము నెదిరింపనయ్యెను. ఏబుందేలులకై తాను పోరాడుచుండెనో వారే తనశత్రు లగుటయు, నావశ్యకతకలిగినప్పు డేరిని విశ్వసింపవలసియుండెనో, వారే విశ్వాసఘాతుకు లగుటయుఁ జంపతరాయలు సూచెను. ఇప్పు డాతని కేరిపైని విశ్వాసము గలుగుట లేదు. ఇఁక మహీబాను రక్షింపఁజాల మనియు నాతఁడు తలఁపసాగెను. అతఁడు తనకన్నులయెదుటనే చక్రవర్తిసైన్యము మహీబాను విధ్వంసమొనర్చుట సహింపఁజాలక మహీబాను వీడిపోయెను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయోధులు తుద కరణ్యావాసముఁ గైకొనిరి. స్వీయపరాక్రమముల యవనసైన్యవిధ్వంస మొనరించుచుండిన ఛత్రసాలదలపతిరాయ లిరువురుఁ జంపతరాయలఁగూడి యడవి కేగిరి. ఛత్రసాలుని తల్లి సరళాదేవియు వారివెంటఁ జనెను. ఇప్పుడు చంపతరాయనివెంట నియతులగు నేఁబదిమందివీరులుమాత్ర ముండిరి. ఐనను హీరాదేవి యచ్చట సైన్యసంగ్రహ మొనర్చుచునే యుండెను.

మహీబాపై సామ్రాజ్యపతాక లెగురసాగెను. హీరాదేవియానందమునకు మేఱలేకుండెను చంపతరాయలు పత్నీపుత్రద్వితీయుఁడై 'మహీబానువీడిపోయినట్లే యీప్రపంచమునుండికూడ వెడలిపోవలయు నని మాత్రమే యిప్పుడామె యాశ తనకుఁ దనభర్తకు రాజ్యైశ్వర్య

ములనిప్పించిన చంపతరాయులనే యారాకుసి యిప్పుడరణ్యముల పా లొనర్చెను.

హీరాదేవి సాధ్యమయినంతవఱకు బుందేలఖండమునందలిబల మునంతను నేకమొనర్చి చంపతరాయనికి విరుద్ధముగఁ బాదుషాకు సాయమొనంగుచుండెను. దినదినము నెచ్చటనో యొకచోటఁ జక్రవర్తి సైన్యములతోఁ జంపతరాయనికిఁ బ్రతిఘటనము గలుగుచునే యుం డెను. ఆకాలమున ఛత్రసాలదలపతులు తమప్రాణములనొడ్డి యాద ర్శప్రాయమగు పరాక్రమము నెఱపుచునేయుండిరి. కాని వారియను చరులగు సైనికులు క్రమముగ [illegible].

తుద కత్యంతశోచనీయము [illegible] తటస్థించెను. సౌభా గ్యసింహ [illegible] నొందేని శత్రువులబాడ నరయఁ గోరి యరిగెను. చం[illegible]రాయుని కెలుసలుఁ దిరుగుచుండ నొకపొద క్రింద వానికళేబరము కానవచ్చెను. దానియంత్యక్రియల నిర్వహించి చంపతరాయ లోకజాతిగట్టనై కూరుచుండి యుండెను. ఛత్రసాల దలపతులు సమీపమున నాసీనులై యుండిరి. సరళాదేవి శోకదగ్ధాం తఃకరణయై పతిపుత్రుల హీనావస్థను గాంచుచుండెను. వారియను చరు లందఱు మరణించిరి. చాలసేపు శోకనిమగ్నుఁడై యుండి చం పతరాయలు శ్మశానశాంతితుల్యమగు నాశాంతిని భంగపరచుచు నిట్లు నుడివెను.

“ అత్యంతవికటమగు నవస్థ సంప్రాప్త మయినది. పోరాడి ప్రాణము లర్పింపవలయును. లేదా నిర్లజ్జులమై శత్రుహస్తమున నాత్మార్పణ మొనరించుకొనవలయును. వేరుమార్గము లేదు. బ్రదికి యుంటయా, మరణించుటయా; పోయి శత్రువునకులోఁబడి సిగ్గు మాలి జీవనముఁ గడపుటయా, లేక వైరి నెదిరించి పోరాడి నిష్కళం

కులమై యొకటిరెండుజాములలో వీరగతి నుండుటయా !" యనువిష
యమే యిపుడు నిర్ణేయము. మరణించుట సులభమే యగును. కాని
మరణసమయమునఁ గన్నులయెదుటఁ గన్పట్టు మాతృదేశదురవస్థాచిత్ర
మసహ్యావేదనాకరముగ నుండును. అయిన జీవించియుండదమా! బ్రతికి
ప్రతిజ్ఞాభ్రష్టుఁ డగునౌరంగజేబునకు బానిసలమై యుందుమా! ఛీ! అట్టి
జీవనము నరకవాసముతో సమము. మరణించినపై స్వర్గముఁ జేరి
యమరులకు బుందేలులదాస్యవృత్తాంతము వినిపింపఁగలుగుదుము.
బానిసలమై యిచ్చటనేమి యొనర్పఁగలము? ఇంక నేను నిశ్చయించు
కొంటిని. అమరులకర్ణములఁ దెరచుటకై వారిదృష్టి బుందేలులదా
స్యదుర్దశవైపు కాకృష్ట మొనరించుటకై సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ నేను
దివిజులచరణసన్నిధిఁ జేరెదను. ఇప్పుడు ముందుగఁ గానవచ్చు శత్రు
సమూహముపై దుమికెదను. నా ప్రాపంచికకర్తవ్యము ముగిసినది.
బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకై నాయోపినకొలఁదిఁ బ్రయ
త్నించితిని. ఇంక దేవతలసన్నిధిఁ జేరి బుందేలుల స్వతంత్రిల నొస
ర్ప వారిఁ బ్రార్థించెదను. (భార్యఁజూచి) నీవు నిరర్థకముగ శోకిం
పకుము. ఛత్రసాలా! దలపతీ! మీరును దుఃఖింపకుఁడు. ఇక నేను
రెండుమూఁడుజాములవఱ కుండువాఁడనే. ఆకాలము మనకు సంతో
షమునఁ గడపవలెను. రండు. మనము ప్రేమపూర్వకాలింగన మొన
ర్చుకొందము. మనయంతిమజీవనానందానుభవముఁ గొందము. ఇఁక
నేను శాశ్వతముగ మీనుండి వేఱయ్యెదను.

సరదేళావి యింతదనుక వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండెను. ఇపు
డామె గుండెబ్రద్దలగునట్లు శేడ్వఁదొడఁగెను. ఆమెవైపుఁ జూచి
చంపతరాయ లిట్లనెను.

"నీకుఁ బిచ్చియెత్తినదా యేమి! వనమున నలుగడల వైరిసై

నికులు సంచరించుచున్నారు. వారేవేళ వచ్చి మనపైఁ బడుదురో తెలియదు. ఆసమయమునఁ బరస్పరాలింగనదర్శనసంభాషణాద్యభిలాషలు మనసుననే యుండిపోవును. తన్మూలమున శత్రువుల సంహారాదులయుఁ గష్టసాధ్యము కావచ్చును. కాన నిప్పుడే మనకోర్కెల నెరవేర్చుకొందముగాక."

సరళ యేడ్చుచుఁ దనపతిపాదములపైఁ బడిపోయెను. ఛత్రసాలుఁడు సాశ్రునయనుఁడై తల్లిదండ్రులదెసఁ గాంచుచుండెను. కాని తాను శోకించుచున్నట్లు జనకునకుఁ దెలిసిన నతఁడు మిగుల దుఃఖించునని యెంచి యెట్లో శాంతివహించెను. చంపతరాయలు భార్యను చరణములపైనుండి లేవనెత్తి యిట్లు నుడివెను.

"ఇఁక మనము స్వర్గమునఁ గలిసికొందుము. నేను ముందుగ వెడలి పోయి యచ్చటవలయునేర్పాటు లొనరించి యుండెద. అంతదనుక నీవు నీమిగిలియున్నకార్యము నెరవేర్పుము. ఛత్రసాలుఁ డింకను గుఱ్ఱవాఁడు. వానికి శాంతిధైర్యము లొసఁగూర్ప మాతృప్రేమ యావశ్యకము. వాఁడు యుక్తవయస్కుఁడైనంత నీవు నాయొద్దకురమ్ము. ఛత్రసాలా! నాజీవనమునందతిమహానుభవము నొకదానిని నీకెఱింగింపఁగోరుచున్నాను. దానిని సావధానుఁడవై వినుము. నాచేనైనప్రమాదము మరల నీచేఁగూడఁ గాకుండ శ్రద్ధాళుఁడవై మెలంగుము."

యువరాజగు ఛత్రసాలుఁడు చేతులఁగట్టుకొని యవనతశిరస్కుఁడై తండ్రియెదుట నిలిచి యుండెను. దంపతిరాయలు పల్లే యతని సమీపమున నిలిచి యుండెను. ఇరువురును తాత్పర్యమునఁ జంపతరాయలమాటల నాలకించుచుండిరి.

చంపతరాయలు తనపూర్వజీవనముపై సింహావలోకన మొనరించి యీరీతి నుడువ మొదలిడెను.

“ ఛత్రసాలా ! యుద్ధము ప్రారంభించినపై నొకమారు వ్యర్థము గుపరస్పరరక్తపాతము కూడదని నీవు నాతోఁ జెప్పియుంటివి. నీయా మాటయొక్క మూల్యమును నేను కడునాలస్యముగ నెఱిఁగితిని. నేను స్వాతంత్ర్య[illegible] గోరి కాఁగలప్రయత్నమంతయు నొనరించితిని. సుఖవిలాసాదులఁ దృణీకరించి రాత్రిందివములు స్వాతంత్ర్యప్రయత్నముననే మునిఁగి యుంటిని. సర్వకాలముల నదియే నాలక్ష్యమై యుండెను. మహీంద్రాజ్యసింహాసనారూఢుఁడనై యున్నపుడు, నంతఃపురమున విశ్రాంతిఁ గొనుసమయమున, నాలయమున దేవీపూజాకాలము, నెల్లపుడు నేను స్వాతంత్ర్యచింతామగ్నుఁడనే యైయుంటిని. మఱి యొండేదియు నాకెన్నఁడుఁగాన్పించుటయే లేదు. ప్రథమమున నౌరంగజేబునకు సామగధయుద్ధమున సాయ మొనరించి యుంటిని. మరల నిప్పు డాతనిమీఁదనే యాయుధ మెత్తితిని. మొదట శుభకరణుఁడు నేనుఁ గలిసి పోరాడుచుండెడివారము. ఇప్పుడు మేమున్యోన్యవైరమున మునిఁగి యున్నాము. ఒకప్పుడు నేను హీరాదేవి నౌరంగ సింహాసనారూఢ నొనర్చుట యుచిత మని భావించి యుంటిని. ఇప్పుడా తురుష్కసైనికులతోఁ బోరాడుట యావశ్యక మని యెంచుచున్నాను. కాని పరస్పరవిరుద్ధము లగు నీసర్వకార్యములను స్వాతంత్ర్యదివ్యజ్యోతియే నాకెల్లప్పుడు! గానవచ్చుచుండెను. ఇంత యయ్యుఁ దత్ప్రియత్నమున సాఫల్యము నందఁజాలనైతిని. నాయాశయముఁ బడయనేరనైతిని. “ నామనోరథవైఫల్యమునకుఁ గారణ మేమి? నాప్రయత్నములనెట్టిదోష మున్నది?” యనువిషయముల నేను మిగులగ నాలోచించితిని. ఈనాఁటికి నాదోషము, ప్రమాదము, వైఫల్యకారణము, నాకె రుకపడినది. ”

ఛత్రిసాలదలపతికుమారు లిరువురుఁ జంపతరాయనివచనముల

కాత్యంతశ్రద్ధతో నాలకించుచుండిరి. వారిరువురుఁ జంపతరాయలమాటలను దన్ముఖమున గోచరించు మనోవికారములను గాక తత్స్వరూపమున నే విలీనులై యున్నట్లుండిరి.

చంపతరాయ లిట్లు చెప్పసాగెను:—"ఛత్రసాలా! నేను భవ్యస్వాతంత్ర్యసౌధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. కాని తదారంభసమయమున దానిపునాది దృఢముగ నున్నదా లేదా యని నేను బాగుగఁ జూడలేదు. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను సమరరంగమునఁ బోరాడితిని. కాని యెవరిస్వాతంత్ర్యమునకై నేను ప్రయత్నించుచుంటినో మొదట నేను వారిమనసులఁ బరిశీలింపలేదు. బుందేలులహృదయము లెంతవఱకు దాస్యభావాధిష్ఠితము లయ్యెనో, తదనుగాము లగుదోషములచే వారిసుగుణము లెంతవఱకు నశించి పోయినవో, యసహ్యవైరిదర్పమగుబుందేలులస్వభావ మెంతసంకుచితమై మాత్సర్యావిష్ట మయ్యెనో నేనెన్నఁడు విచారించి యుండనైతిని. కాఁబట్టియే నావైరులు స్వాతంత్ర్యవైరు లని తలఁప మొదలిడితిని. అట్టివారిమనసుల స్వాతంత్ర్యాకృష్టములుగ నొనర్చుటకు మాఱుగ స్వాతంత్ర్యానంద మొనఁ గూర్చుటకు మాఱుగ యవనులట్లు వారుఁగూడ వైరులని భావించితిని. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై యవనులతోడి యుద్ధ మెంత యావశ్యకమో వీరిని విధ్వంస మొనర్చు టంతకన్న నెక్కువ యావశ్యక మనియు నుపయోగకర మనియు నేభావించితిని. నాకు వీరిమాత్సర్యనిర్మూలనము కావింపనై యుండెను. కాని నేనట్లు లోనర్పక నిరాధారముగ మహాసౌధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. శుభకరణుఁడు నాకు ద్వేషి. హీరాదేవియు నాశత్రురాలు. మఱియు బుందేలఖండమునందలి రాజులందఱు సామాన్యముగ నాకు వైరులే. కాని తద్వైరవినాశనమునకుఁ గాని తత్కారణ మరయుటకుఁగాని నేనెన్నఁడుఁ బ్రయత్నించియుండ

లేదు. నేనెల్లప్పుడును వారిని నా వైరు లని భావించి వారితోఁ బోరాడు చుంటిని. ఇదియే నాప్రమాదము. స్వాతంత్ర్యసంపాదనముఁబోలు పవిత్రకర్తవ్యమును జేతఁ బెట్టుకొని యాత్మీయహితాహితజ్ఞానశూన్యు లగునాసోదరుల కుపదేశ మొసఁగి వారిని సుమార్గమునఁ బెట్టుప్రయత్న ము నేనెన్నఁడు నొనరింపలేదు. వారిని ధ్వంస మొనర్చినఁగాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కాఁజాలదను భ్రాంతిమూలకమగు దృఢాభిప్రాయము నా మనసున నుండెను. ఎవరిని బ్రార్థింపవలసి యుండెనో వారిని ద్వేషింప మొదలిడితిని. ఈకారణములచేతనే స్వాతంత్ర్యమునకై నాయొనర్చిన భగీరథప్రయత్నమంతయు నిష్ఫల మయ్యెను. ఛత్రసాలా! యుద్ధారంభమునకుఁ బూర్వము నిర్ధ్హకమగునన్యోన్యరక్తస్రావ మేల యని నీవన్నమాట కర్థమును నేను చాల నాలస్యముగఁ దెలిసికొంటిని. అగుఁగాక. కాఁదగినదేదో యైనది. నీకుఁ జెప్పఁదగిన దంతయుఁ జెప్పివైచితిని. అన్యోన్యమాత్సర్యవైరభావములఁ ద్యజించి యేనాఁడు బుందేలులు చక్రవర్తి సైన్యములతోఁ బోరెదరో యానాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమగును. పునాది దృఢ మొనరింపకయే మందిరనిర్మాణమునకుఁ గడఁగుట మహామౌర్ఖ్యము."

ఛత్ర—(గంభీరముగ) తండ్రీ! నీయుపదేశానుసరణమే సర్వోత్తమ మగునాకర్తవ్యము. ఈయాపదనుండి బయల్పడినతరువాత నేను మీమార్గమునే యనుసరింప నిశ్చయించుకొంటిని.

చంప—అక్కఱలేదు. నామార్గమునే యనుసరింపనక్కఱలేదు. నావిధానమున ననేకగుణము లున్నను నది కేవలనిర్దుష్టమని చెప్పరాదు. అందుచే నీయంశము నీకు బాగుగఁ దెలియపఱుపఁగోరుచున్నాను! ఛత్రసాలా! నేను నీకు గురుఁడనగుటకు యోగ్యుఁడను గాను.

నీకు గురువు కాఁదగువాఁడు భారతదేశమం దంతట నొక్కఁడే యు న్నాఁడు.

దల—ప్రాణనాధస్వాములు కారా?

చంప—కారు. స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున వారు మన కిం తటిసాయ మొసఁగుచున్నను, రాజనీతియుక్తము లగువిషయములందు వారిమన సంతయధికముగఁ బోరదు. కాని వారిచ్చగించిన బుందేల ఖండము శీఘ్రకాలమున స్వతంత్ర మగుననుట కేమియు సందేహము లేదు. ఛత్రసాలా! స్వాతంత్ర్యవిషయమున గురూపదేశముఁ బడయఁ గోరెదవేని దక్షిణమున కేగవలయును. అచ్చట శివాజి యనునొక మ హాత్ముఁడు మహారాష్ట్రదేశమునకు స్వాతంత్ర్య మొసగూర్చియున్నాఁ డు. నీవతనిసేవకుఁడవై యతని గురువుగఁ జేసికొనుము. తదుపదేశాను సరణమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్న మొనరింపుము. అట్లగు నేని నీకుఁ దప్పక విజయము లభించును. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసం పాదన మనునాశయమును నీవు నిర్వహింతువేని, నాయాత్మకు స్వర్గసు ఖమును మించినసుఖము కలుగును. చూడు. ఆయెదుటఁ గొందఱు యవనసైనికులు మనల ముట్టడింప నరుదెంచుచున్నారు. కుమారా! ఇప్పుడు నీవు శీఘ్రముగ నాత్మరక్షణోపాయము నెఱపుము. నేనిదె యంతిమసంగ్రామమున దూఁకెదను. మంచిది. ఇఁక సెలవొందుచున్నా ను. పరమేశ్వరుఁడు మీకు శుభ మొసఁగూర్చుఁగాక.

ఇట్లు నుడివి చంపతరాయలు ఎదురుగవచ్చుచున్నసైనికులపై నకు మహోద్రిక్తుఁడై వెడలుచుండెను. కాని ఛత్రసాలుఁ డాతని నడుమనే నిలిపి యిట్లు నుడివెను.

“తండ్రీ! ఇప్పుడైన మీరు ప్రాణములఁ గాపాడుకొనవచ్చు ను. బుద్ధిపూర్వకముగ నగ్నిం దుముక నేమియక్కఱ కలిగినది!

చంప—ఛత్రసాలా! నేజీవించియుండుటకన్న మరణించుటయే బుందేలఖండమున కధికతరకల్యాణదాయక మని నీవెఱుఁగవు. ఇప్పుడు బుందేలులమనములఁ బ్రజ్వలించెడి మాత్సర్యాగ్ని నామరణమున నాఁరిపోవును. చాలమంది బుందేలులు చంపతరాయ లన్నను స్వాతంత్ర్య మన్నను నొక్కటె యని యెంచుచున్నారు. కాఁబట్టియే చంపతరాయనివైరులు స్వాతంత్ర్యమునకుఁ గూడ వైరులు, ద్వేషులు నగుచున్నారు. నామరణమున నాద్వేషము తనంతటఁ దానే నశియించి బుందేలులమనముల నిర్వ్యాజస్వాతంత్ర్యప్రేమోత్పత్తి యగును. కావుననే నేనీసమయమున మరణించి తీరవలయును. దాస్యకళంకిత మగుబుందేలఖండనరకమున జీవించుటకన్న సమరరంగమునఁ బోరాడి వీరమరణము నందుటయే శ్రేష్ఠము. నీవేగి సీతల్లిని రక్షింపుము."

ఇట్లు నుడివి చంపతరాయలు ముందున కేగి యవనసైనికుల పైఁ బడెను. దళపతి మహాపరాక్రమమున తత్సహాయ మొనరించుచుండెను. ఛత్రసాలుఁడు మాతృరక్షణసన్నద్ధుఁ డయ్యెను.

ఆనాఁటియాహవమునఁ జంపతరాయలు వర్ణనాతీతము, నపూర్వము నగుపరాక్రమముఁ బ్రదర్శించెను. నలువైపులఁ జుట్టి యవనసైనికు లతనిపై శస్త్రములఁ బఱపుచుండిరి. బహుశస్త్రప్రహారమునఁ జంపతరాయనిశరీర మనేకస్థలముల రక్తధారామయమయ్యెను. అట్లయ్యు నాతనిఖడ్గ మట్లే ఖండనము నెఱపుచునే యుండెను. చంపతరాయ లట్లే యొకజాముదనుకఁ బోరుచునే యుండెను. ఈలోన నతఁ డెందఱియవనులనో యమనగరమున కంపెను. అతని యసమానపరాక్రమమ్ముఁ గాంచి సమరదేవత తచ్ఛరీరమున సంచారమొనరించుచున్నట్లుండెను. నేఁటితండ్రియుద్ధసౌష్ఠవముఁ గాంచి యాతఁడు స్వయముగ నానందించుచుండెను.

శరీరమునందలి రక్తము ప్రవహించి పోవుచుండుటచేఁ జంపతరాయలు క్రమక్రమముగ శక్తివిహీనుఁ డగుచుండెను. తనశరీరమున శక్తిలేశమైన నున్నంతవరకుఁ బోరాడుచుండ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతని దేహమున నాఘాతములగుచున్నకొలఁది నాతని దౌర్బల్యముఁ బెరుఁగుచునే యుండెను. ఆసమయమున నలువురుసైనికులు ఖడ్గహస్తులై యతనిపై దుమికిరి. అట్టియవస్థనే చంపతరాయలు మువ్వుర నంత మొందించెను. కాని నాలవవానిపై నతఁడు ఖడ్గ మెత్తఁజాలకపోయెను. అప్పు డతఁడు మరణోన్ముఖుఁడై వీరశయ్యఁ బడియుండెను. చాలమందిసైనికులు మహీబాదేశాధీశుఁ డగు చంపతరాయలు మరణించె నని గట్టిగ నఱచిరి. అచ్చటికిఁ గొలఁదిదూరమున దలపతిరాయలు యవనసమూహముతోఁ బోరుచుండెను. అతఁ డాకేక విని తత్‌క్షణమే చంపతరాయలు పడియున్నచోటి కేగెను. చంపతరాయలు శోణితసిక్తుఁడై భూమిపైఁ బడియుండుటను, సమీపమునఁ దనతండ్రి యగుశుభకరణుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడై నిలిచియుండుటను నతఁడు చూచెను. తనతండ్రియే చంపతరాయలప్రాణములఁ గొనెనని యాతఁడెంచెను. వెనుకముందు లాలోచింపక యాతడు మహోద్రేకమునఁ దండ్రిపై ఖడ్గ మెత్తుచుండెను. ఇంతలో నాతనికిఁ జంపరాయనిక్షీణస్వరము వినవచ్చెను.

“దలపతిరాయా! చాలును. ఆఁగుము. నిష్కారణముగఁ దండ్రిఁ జంపి నరకభోగివి కాకుము. నేనిప్పుడే నీకుపదేశించిన దంతయు నింతశీఘ్రముగ మరచిపోయితివా! ఇంకముం దెన్నఁడు స్వకీయులతోఁ బోరాడవలదు.

పైకెత్తియున్నఖడ్గము నట్లే యుంచి దలపతిరాయ లత్యంత

దుఃఖమున "ఈయనయే మీాపై నాయుధముఁ బ్రయోగించెనుక
దా!" అనెను.

శుభకరణుఁడు వ్యథితుఁడై నడుమనే యిట్లనెను:—లేదు. శుభకరణుఁ డంతటి యదృష్టవంతుఁడు గాఁడు. ఆహవమునఁ జంపతరాయని వధియించి ప్రతిజ్ఞానిర్వహణ మొనర్చుకొనుటదృష్టము శుభకరణున కెక్కడ! చంపతరాయ లీయరణ్యమున నున్నాఁడని వినఁగనే నా ప్రతిన నెరవేర్చుకొందమని మహాశతోఁ బరువెత్తి యిట వచ్చితిని. కాని యిచటికి రాఁగనే చంపతరాయ లీస్థితియం దుండుటఁ జూచితిని. ఇప్పుడు నేనీతనియంతిమకాలవేదనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను.

చంపతరాయలు మిగులఁ గష్టమున నిట్లనియె:—దలపతీ! శుభకరణుఁడు నుడువుచున్నదంతయు వాస్తవము. అతడు నాపై నాయుధప్రయోగ మొనర్పలేదు. నీవు నిష్కారణముగఁ బితృవధ మొనర్పకుము."

దలపతి, ఖడ్గముఁ గ్రిందవైచి చంపతరాయనిశిరముఁ దనతొడ నిడికొని విసరుచుండెను. ఇందుచేఁ జంపతరాయలవేదన కొంత తగ్గుచున్నట్లుండెను.

యవనసైనికులు మెల్లమెల్లగ నటనుండి జారుచుండిరి. వారిలోఁ జాలమంది మొదటనే చంపతరాయలమరణవార్తఁ బాదుషాకు విన్నవించుటకై వెడలిరి. ఆసమయమున ఛత్రిసాలుని కవకాశము లభించెను. అతఁడు తల్లిని వెంటనిడికొని యనేకయవనకళేబరములఁ ద్రొక్కుచుఁ జంపతరాయలు పడియున్నచోటికిఁ జనుదెంచెను.

ఇదియే సరళాఛ్ఛత్రసాలులధైర్యమును బరీక్షించుటకుఁ దగిన సమయమై యుండెను. చంపతరాయనిమరణసమయవ్యాకులతను గాంచిన వారిహృదయములు శోకదగ్ధము లయ్యెను. కాని వారు నేత్రము

లనుండి యొక్కయశ్రుబిందువునైనఁ గార్పలేదు. దుఃఖవచన మొక టియు వారిముఖములనుండి వెలువడలేదు.

చంపతరాయల యీశోచనీయావస్థనుగాంచి శుభకరణుఁడు గూడఁ గొలఁదిసేపటిదనుకఁ దనప్రతిన మరచిపోయెను. అతనికిఁ జం పతరాయనితోడి తనబాల్యమైత్రి స్మరణకు వచ్చెను. అతనిస్వభావ మార్దవము, నతనిచనువు, నతనియెదుటఁ జిత్రితము లయ్యెను. నడు మఁ గొన్నిదినములవరకుఁ దమకుఁ గలిగినవైర మొకదుస్స్వప్నమని యాతనికిఁ దోఁచెను. ఆసమయమున నతఁడు చంపతరాయనిఁ దనపూ ర్వమిత్రునిగనే భావించెను. "ఇప్పుడు నేనీతనియంతిమకాలవేదనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను" అని తాను మొదట నన్నమాటఁ దలఁచికొని యతఁడు మిగుల దుఃఖించెను. నాపూర్వమిత్రుఁడు, సహ చరుఁడు నన్ను శాశ్వతముగ విడిచి పోవుచున్నాఁడుగదా యని యెంచి యతఁ డత్యంతవ్యథితహృదయుఁ డయ్యెను. అతఁడు చంపతరాయ నికై యేడువ మొదలిడెను:—

శుభకరణునినేత్రములనుండి స్రవించుచు న్నయశ్రుబిందువులు రెండు చంపతరాయలముఖముపైఁ బడెను. ఆసమయమున నతఁడు మందస్వరమున నిట్లనియె.—

"ఛత్రిసాలా! నేను నీతో వలదని చెప్పియుండ నీవేల యేడ్చుచున్నాడు!" ఇట్లుచెప్పి యాతఁడు మిగులఁ గష్టమునఁ జూడ ఛత్రిసాలుఁడు నతనితల్లియుఁ గాక శుభకరణుఁ డేడ్చుచుంట కానరా నతనిమొగమున నాశ్చర్యచ్ఛాయ యుదయించెను. అతఁడు మిగుల మందము నస్పష్టము నగుస్వరమున నిట్లు చెప్పెను:—

"శుభకరణా! నీవు నాకై యేడ్చుచున్నావా! నేను మరణిం చిన నీకు దుఃఖము గల్గుచున్నదా!"

రణధీరుఁ డగు శుభకరణుఁడు మాటాడఁజాలక వెక్కివెక్కి యేడువ నారంభించెను.

చంప—శుభకరణా! ఏడువకుము. నా మరణసమయమున నీమనను నిర్మల మైనది. అదియే నాకు సంతోషకరము.

తనశోకము నాఁపుకొని శుభకరణుఁడు మిగులఁ గరిసముగ నిట్లనియె.—చంపతరాయా! నేనసత్యముఁ బలుకను. నామన సింకను నీవిషయమున నిర్మలము కాలేదు. నాకు బాల్యస్థితి జ్ఞప్తికి వచ్చినంత మాత్రముననే దుఃఖము గలిగినది.

చంప—శుభకరణా! నీమన సింకను నిర్మలము గాకుంటకు నీయెడ నేనేయపరాధ మొనరించితిని.

శుభ—ఈయంత్యకాలమున నాఘోరపాతకము నీస్మరణకుఁ దేనగును. పదునాలువత్సరములు గడచిపోవుటచేతను, ఉన్నతస్వాతంత్ర్యశయానుయాయి వగుటచేతను, నీవావిషయము మరచి యుండ వచ్చును. తత్పాతకస్మరణమునను బశ్చాత్తాపమునను నీయంతఃకరణ మీసమయమున నెట్లైనఁ జలించినఁ జాలును. ఆపశ్చాత్తాపమున నీయాత్మ పరిశుద్ధమై నీవు ప్రాణములను సులభముగ వీడవచ్చును. పదునాలువత్సరములకుఁ బూర్వము నీవు నిర్బంధమున నేకన్యయొక్క కౌమారమునైన భంగపరిచితివా!

చంప— లేదు. నేనేకపత్నీవ్రతుఁడను.

శుభ—నీవొక్కతె కన్యాత్వముఁ జెరచుటయుఁ, దన్మూలమున నామె యాత్మహత్యఁగావించుకొనుటయు మరచితివి కాఁబోలు.

చంప—నాకీసమయమున శక్తి యుండిన నిట్టియసహ్యమిథ్యాకలంకము నారోపించినందులకుఁ దగినఫలము నీకు రుచి చూపి యుం

జేసినాఁడను. నాపరివర్తనమున నెట్టికలంకమునైన నారోపించుట నన్ను ఘోరపరాభవముపా లొనర్చుటయే.

శుభ — చంపతిరాయా! ఈసమయమున నీమరణకాలము సమీపించుటచే నీశక్తు లన్నియు నుడుగుచున్నవి. కాఁబట్టియే నీస్మృతిశక్తియు నశించి యుండవచ్చును. లేకున్న నీవీరీతిఁ దిరస్కరింపవు. లలితానామధేయుని యగువనిత నీజ్ఞప్తియం దున్నదా?

చంప — ఆ. బాగుగ జ్ఞప్తియం దున్నది.

శుభ — ఆమె యాత్మహత్యచే మరణించినది. ఇదియు జ్ఞప్తియం దున్నదా!

చంపతరాయలముఖమున నాశ్చర్యదుఃఖచ్ఛాయ కన్పింపఁదొడఁగెను. అతఁడు శుభకరణునిప్రశ్న కెట్టిప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు.

శుభ — నీవామెకన్యాత్వముఁ జెఱచితివి. కావుననే యామె యాత్మహత్యఁ గావించుకొనినది.

ఇప్పటికిఁ జంపతరాయనిశక్తి యంతయు క్షీణించిపోయినను బహుప్రయత్నమున నతఁడు సావేశముగ నిట్లనెను.

“ నేనామెను సోదరిగ నెంచి ప్రవర్తించితిని. ఆత్మసోదరీవిషయమునను, మిత్రుయెడను నీవిట్టినీచాసహ్యసందేహముఁ బూని యుంటివా! ఛీ!”

శుభకరణుఁడు దుఃఖమగ్నుఁడై యీరీతి సందిగ్ధదృష్టిఁ జంపతిరాయలదెసఁ జూడసాగెను. అతని యట్టియవస్థఁ గాంచి చంపతరాయలు మరల నిట్లనెను —

“ శుభకరణా! సందేహావిష్టుఁడవై దేశద్రోహ మొనరించితివి. ఇఁకనైన సావధానుఁడవు గమ్ము.”

శుభకరణునినేత్రము లశ్రుపూరితము లయ్యెఁ. — అతఁ డిట్లు

నేను:—"ఈమాటయే నాకు ముందుగఁ దెలిసియుండిన... .."

చంపతరాయనియాత్మ శరీరమును వీడిపోయెను. అతఁడు తుది సారి తనభార్యను, బుత్రుని, మిత్రులఁ, గర్తవ్యదక్షుఁడగుదలపతిరాయనిఁ గాంచి యమరలోకప్రయాణ మొనరించెను.

సరళాచ్ఛత్రిసాలులు వెక్కి వెక్కి యేడువసాగిరి. శుభకరణుఁడుగూడ వారితోఁ గలిసి బాలకునిరీతి నేడ్చుచుండెను.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యదీప మాఱిపోయెను!

పదునెనిమిదవప్రకరణము

ఛాండేరరాజభవనము

జన్మజరామరణావస్థలుమూటికిని విశ్వ మంతయు నధీనము. కనుకనే వార్ధకమునఁ జాలకాలముపుచ్చి యవసానమునఁ బ్రాకరభగవానుఁ డపరాశాభూమిజముపైఁ దనకాయము విసర్జించినప్పుడు సుఫలాదేవి కేమియు నాశ్చర్యముగలుగలేదు. ఆమె కాశ్చర్యము ప్రభాకరునియుత్తరాధికారకృత్యములందుఁ గలిగెను. సూర్యుని యుజ్జ్వలప్రభతోఁ బగఁబూనునతసియుత్తరాధికారి యగునంధకార మింతదనుక నేగహ్వరమున డాఁగియుండెనో కాని సూర్యునియస్తిత్వము గళితమగుటతోడనే యది సమస్తధరాతలమునను దనయధికారముఁ బఱపఁ జొచ్చెను. వివస్వద్భగవానుఁడు లోకహితరంజనములకై యొనరించి

సకార్యములనన్నిటి నాశమొందించి సర్వప్రపంచమునను గాలసామ్రాజ్యము నెలకొల్పుటే తనకర్తవ్య మని భావించెఁ గాఁబోలు. కుందకుసుమములధావళ్యము, జపాపుష్పములయారుణ్యము, కేతకీకుసుమముల హారిద్రవర్ణము, దానికి సుంతయు నిష్టములు కాకుండుటచే నది యిన్నిటిపైని గాలిమఁ బూయ నారంభించెను. కొలఁదిసేపటిలో నీలాకాశమునుండి హరిద్భూతలమువఱకు రోదసి యంతట నంధకారసామ్రాజ్య మేర్పడెను. ఘూకములు, దుష్టనిశాచరములు, నంధకారమునకు జయజయధ్వానములు గావింపమొదలిడినవి. ఐనను సుఫలాదేవియు, విజయయుఁ దమయుద్యానవనమున నిస్తబ్ధలై కూరుచుండి యుండిరి.

తుదకు విజయకుఁ జెంతనున్న వల్లరీరుచిరకుసుమములుగూడ దృశ్యేతరములు కాఁదొడంగ నామె ‹‹ ఇప్పటికి సూర్యుఁ డస్తంగతుఁడై కొంచెముసేపైనఁ గాలేదు. అంధకార మీసుందరకుసుములకెట్టిగతిఁ గల్గించివైచెను!" అనియెను.

సుఫలాదేవి మంజులస్వరమున నిట్లనెను.—ఈయంధకారము సూర్యున కుత్తరాధికారి. ప్రతాపవంతుఁ డగునొకవ్యక్తి యున్కి చెడుటచే దౌష్ట్యముగల తదుత్తరాధికారి యిట్లుచేయుచుండును" అనియెను.

విజ.—భాస్వంతుఁ డస్తమింపఁగనే యేరీతి నంధకారము నల్దెసల నుపద్రవ మారంభించెనో యాపగిదినే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యతరణి యగుచంపతరాయ లస్తంగతుఁడౌటనే యౌరంగజేబు సమస్తబుందేలఖండమున సంక్షోభ మొనరించుచున్నాఁడు.

నిట్టూర్పు పుచ్చి సుఫలాదేవి యిట్లనెను —ఇదియే యన్నిటికన్న దుఃఖదాయక మగుమాట. చంపతిరాయలు స్వర్గస్థుఁ డగుటతోడనే సమస్తబుందేలఖండమును మ్లేచ్ఛసేన యంధకారమువలెఁ

గప్పివైచినది. ఈయంధకారమున హీరాదేవివంటిపిశాచినులు, శుభకర్ణునివంటి పిశాచములు కుప్పిగంతు లిడుచు జనులసౌఖ్యమును భంగము చేయుచుందురు. చంపతిరాయలు నేఁటివఱకుఁ జేసిన పావనసత్కృత్యములెల్ల నీయంధకారమున నీపుష్పములవలె విలుప్తములై పోవును.''

విజ.——కాని యొకమాట. అంధకారమువలన నీపుష్పములు దృగ్గోచరములు కాకున్నను వీనిమనోజ్ఞపరిమళముమాత్ర మెప్పటియట్లు నిలిచి యున్నది. ఇట్లే చంపతిరాయలకార్యము లదృశ్యములై యున్నను, దద్యశస్సౌరభము దశదిశల వ్యాప్తమై యుండును. ప్రాతఃకాలమున నీపుష్పములసౌందర్యము మరల మన కెట్లు కన్నుల పండువొనర్చునో యట్లే బుందేలఖండపుదాస్యమను రాత్రి గడచి పోవుటతోడనే చంపతిరాయలకార్యములును మరల మనకు నేత్రపర్వ మొనరింప మొదలిడును.

శు. ఫలాదేవి కడువిచారమున నిట్లు పలికెను.——బుందేలఖండ దాసతారాత్రియా! ఈఘోరకాలరాత్రి యెప్పుడు గడచిపోవును! బుందేలఖండప్రజకు స్వాతంత్ర్యసూర్యమండలదర్శన మెప్పుడు లభించును! బుందేలఖండమున శిరమునఁ జంపతిరాయలు స్వాతంత్ర్యతేజముతో వెలుంగ నారంభించెను కొన్నిదుష్టమేఘములు తత్సుందరకిరణములఁ బ్రిదలవఱకుఁ జేరనీయవాయెను. కావుననే యీస్వాతంత్ర్యసూర్యప్రకాశమువలనఁ దగినలాభము ప్రాప్తింపదయ్యె. ఇప్పుడు మేఘావృతమగు చంపతిరాయప్రకాశము గూడ లేకుండఁబోయెను. బుందేలఖండగగనవీథి యంతయు నీలమేఘపరిపూరితమై యున్నది. అంతటను మ్లేచ్ఛబలాంధకారము వ్యాప్తమై యున్నది. బుందేలఖండభాగ్యోదయము ...ల నెప్పుడగును! తద్గగనమునుండి యీనీలమేఘము లెప్పు

డు తొలఁగును! బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యసూర్యద్యోతపాతము మరల నెప్పుడు గలుగును!"

విజ—చంపతరాయలకుమారుఁ డగుపుణ్యశీలుని ఛత్రసాలుని నీవింకను జూడలేదు. కావుననే నీకీబుందేలఖండదాసతానిశీధిని చాల దుర్గమముగఁ గన్పట్టుచున్నది. వాస్తవ మేమనఁ జంపతరాయలు స్వాతంత్ర్యరవి కాఁడు. అతఁ డాసూర్యునిపథము సుగమ మొనరించు నరుణుఁడు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య భాస్కరుని శుభాగమనము సూచించునరుణుఁ డిప్పుడే యదృశ్యుఁడైనాఁడు. అరుణుఁ డేగినపిదపఁ గొంతసేపు బుందేలఖండమున నీయంధకారము వ్యాపించినది. కాని యిది కొలఁదికాలముననే వినష్టమై బుందేలఖండభాగ్యసూర్యుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు స్వాతంత్ర్యతేజమున వెలుఁగందసాగును."

విజయమాట సుఫలాదేవికి సరిగఁ దోఁచినది. ఆమె యెద్దియో పలుక సంసిద్ధయైయుండ నింతలో వారి కొకపరిచితస్వరము కర్ణగోచర మయ్యెను. ఎవరో యిట్లు పలుకుచుండిరి.—"ఈశ్వరునికృపవలన మీమాటలు యథార్థము లగుఁగాక! చంపతరాయ లొనరింపఁగఁ బరిశిష్టమగుకార్యము ఛత్రసాలునిచే నెఱవేర్పఁబడుఁగాక!"

ఆపవిత్రస్వరమును గుఱుతించినతోడనే విజయాసుఫలాదేవు లిరువురు లేచి నిలువఁబడి నాలుగడుగులు ముందునకుఁ జని కడువినయపూర్వకముగ శిరముల వంచుచు మహాత్ముఁడగు ప్రాణనాథస్వామికి మ్రొక్కిరి.

ప్రాణనాథస్వామి యిరువుర దీవించి యిట్లు పలికెను:—"సుఫలాదేవీ! నీవు నాకిచ్చటనే తటస్థించుట మంచిపని యైనది. ఇప్పుడు నాతో నింకను మువ్వురుజనులు గలరు. మేము రహస్యమున నీతో నింక యావశ్యకమగు సంభాషణ మొనరింపఁ గోరుచున్నాము.

సుశీ—మహాత్మా! తమ రామోదమున వారలఁ దోడ్కొని యంతఃపురములోనికి దయచేయుఁడు. అచ్చట బాగుగ మాటాడుకొన వచ్చును.

కొలఁదిసేపటికి సుశీలాదేవియుఁ బ్రాణనాథస్వామియు నపరిచితులగునా మువ్వుర్ల దోడ్కొని యంతిపురమునఁ జేరిరి. విజయ చాకచక్యముతో నచ్చటి దాసీగణమునంతను దొలఁగించి చివరఁ దానుగూడ నటనుండి పోవుచుండెను. అటుపైఁ బ్రాణనాథస్వామి యిట్లనెను·—

“విజయా! నీవిచ్చట నుండిన నష్టము లేదు. నీనుండి మేమే మాటయు దాపఁగోరుట లేదు.”

విజయ కూరుచుండినతరువాతఁ బ్రాణనాథప్రభువు సుశీలాదేవితో నిట్లనెను —“సుశీలాదేవీ! నీవిట్లాశ్చర్యమున నేల చూచుచున్నావు? ఈసరళాదేవి నీకుఁ జిన్ననాఁటి చెలికత్తెయే. నీవామె నింకను గుఱుతింపలేదా! ఛత్రిసాలా! దలపతిరాయా! ఈభవనము కంచుకాయులదే యయినను దీనియధికార మంతయు సుశీలాదేవిదే మీరెట్టిసంకోచముఁ బొందక సుశీలాదేవియాదరసత్కారముల స్వీకరింపుఁడు.”

సుశీలాదేవి వారల నెఱిఁగి చాల సంతసించెను. సరళాదేవిని గడునాదరమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుచు నామె యిట్లనెను —

“ఇట్టిపావనశీలపాదము లిట మోపుట మామహాభాగ్యము. ధాంధేర రాజవంశము తనవెనుకటిగుర్మార్గమును వీడి యిటుపై శుభమార్గమునఁ జనుననుటకు మీయెల్లరిరాకయే సూచకమని యే భావింపవలయును. సోదరీ! సరళా! బాల్యమున మనము చాలకాలము కలసిమెలసియే కడపి యుంటిమి. కాని యిప్పటికన్న నేఁడు నీవెంతయు శాంత

వుగను, బవిత్రవుగను బూజ్యవుగను జూపట్టుచున్నావు. ఛత్రిసాలుని వంటిప్రతాపశాలి యగుపుత్రునిఁ గన్నయీపుణ్యాజనయిత్రిపాదము లెల్లరుఁ దాఁకవలసినదే ”

అని పలికి సుఫలాదేవి సరళాదేవిచరణముల స్పృశించెను. కాని సరళాదేవి వెంటనే యామెను వారించి యిట్లనెను —“సోదరీ! నీవీ యభాగినిపాదము లంటకుము.”

సుఫ— దేవి! ఇపు డీలోకమున లేకున్నను నాచంద్రతారార్కముగ వెలయునమరకీర్తిచే విలసిల్లు బుందేలఖండనరసింహునికిఁ బత్నివగుసౌభాగ్యము నీకు లభించినది. వారు వర్తమానమున నీలోకమున లేకుండుటమాత్రముననే నీవభాగినివి కానేరవు. నీవు వీరపత్నివి. వీరమాతవు ఇట్టియెడ వృథాగా స్వభాగ్యము దూషించుకొననేల? సోదరీ! నేనీయొరులసొత్తు (కొమరితె) వలననే ధన్య నని భావించుకొనుచున్నదానను.”

అని పలికి సుఫలాదేవి కొంతతడ వూరకుండెను. ఆమె తన మనముననే సరళాదేవిస్థితిఁ దనస్థితితోఁ బోల్చుకొనుచుండెను. ఆమె తలఁచినదిది —“సరళాదేవి యొకయాత్మాభిమానియు, స్వాతంత్ర్యప్రేమియు, స్వదేశసేవకుఁడు నగుమహాత్ముని ధర్మపత్ని. మఱినేనో యొకపరాధీన... ..” ఇటుపై నామెయాలోచన సాగవలేదు. ఏమైనను దనపతి యామెకుఁ బూజ్యదేవత. కాన సరళాదేవి భర్తకన్నఁ దనభర్త యేవిషయమునను నలఁతి కాఁడనియుఁ, దనస్థితి సరళాదేవి స్థితికంటెఁ జెడినది కాదనియు నామె నిశ్చయించుకొనెను. ఆవల నామెయోజన ఛత్రిసాలునివైపు పోయెను. అతనియసామాన్యవిక్రమముం గూర్చి యామె యింతకుమున్నే విని యుండెను. అతనిక్షాత్రతేజ మామెకుఁ బ్రత్యక్షమునుగఁ గనఁబడుచుండెను. భీషణమయ్యుఁ

చేసినమాయమయినట్టియుఁ, దేవోపంత మయ్యు నాశమైనట్టియు ఛత్ర సాలునివదనమునంకిఁ దిలకింప సుఫలాదేవి కించుక సేపటివఱకు “ సరళాదేవి యొక్క మహాపరాక్రమశాలియు, స్వదేశాభిమానియు, స్వధర్మనిరతుఁడును, బరమసుందరాకారుఁడు నగుకుమారునిఁ బడసెను. కాని నేను పుత్రరహితను. నాముంగిట నొకవెఱ్ఱిపిల్లయైనను లేఁ”డని యించుక దుఃఖము గలిగెను. కాని త్వరితముగనే యామెమనసునఁ నాతఁ డొక్క సరళాదేవిపుత్త్రుఁడే కాఁడు. పుత్రరీతిని సేవఁ జేయించుకొనుటకు సమస్తబుందేలఖండమునకు నధికారము కలదు” అను నూహ పుట్టెను. ఐన నీయపరిత్యక్తసంబంధమువలన నామెకు సంతుష్టి చేకూఱదాయెను. అపు డామె గూనసరళాదేవితనయునిగుణజాలమును దనకొమరితగుణజాలముతోఁ బోల్పసాగెను. అప్పు డామెకు సుగుణములందును, సౌందర్యమునందును విజయాఛత్రసాలు లిరువురు సమానులే యని తోఁచెను. ఇరువురిదాంపత్యము నామెకుఁ జాలఁ జక్కగఁ దోఁచెను. వీరిరువురకును బెండ్లి యైనచో సులభముగనే తనకుఁ బుత్త్రరూపమున ఛత్రసాలుఁడు లభించు ననియు, సరళాదేవికి విజయవంటికన్య లభించు ననియు నామె యోజించెను. ఈతుదియాలోచనమువలన నామె మిగుల సంతోసముఁ జెందినది. ఆమె వాత్సల్యభావమున ఛత్రసాలునవంకఁ జూచెను. పిదప విజయవంకకు దృష్టి మరల్చెను. అప్పు డామెకుఁ దనతలఁపుల ప్రతిబింబము విజయ యాననమునఁ గన్పట్టెను.

సుఫలాదేవి తనమనసున నాయతిథులభోజనావాసాద్యుపచార రచనలు కావలయు నని యెంచుచు విజయతో నేమియో చెప్పఁగోరుచుండ నింతలోఁ బ్రాణనాథస్వామి, యామెతో నిట్లని పల్కెను.

“ సుఫలాదేవీ ! సరళాఛత్రసాల దంపతిరాయులు చాలదినములనుండి

యలసి వచ్చిరి. నిన్న రాత్రినుండియు వీరన్నపానముల స్వీకరింపలేదు. వీరి యాతిథ్య మత్యావశ్యకము. కాని తమసంకల్పసిద్ధి యగుదనుక వీరు విశ్రాంతిఁ గొనరు. అన్నపానముల గ్రహింపరు. ఇది వీరిశపథము.

సుఫలాదేవి చేతులు మోడ్చి యిట్లనెను—స్వామీ! నేఁజేయఁదగుసేవ యేదేనిఁ గలదేని సెలవిండు. నాకు వీరిసంకల్పము తెలిసినచో దాని నెఱవేర్చి వీరల సంతుష్టిపఱుప యత్నింతును.

సుఫలాదేవిమానసౌన్నత్యముం గాంచి ప్రాణనాథప్రభుఁడు గడు హర్షమున నిట్లనుడివెను — మహారాజు చంపతరాయలు స్వర్గస్థుఁ డగుటవలన, మహీబా రాజకుటుంబమునకుఁ బ్రాప్తించిన విషమస్థితి బుందేలఖండ మెఱుంగును. తొల్లి చంపతరాయల స్వాతంత్ర్యపతాక యెగిరెడిస్థానమున నేఁడు ఢిల్లీవిభుని కేతన మెగురుచున్నది. చంపతరాయల దేహావసాన మయిపోయినది. తత్కుమారుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు వనమునఁ దిమ్మరవలసివచ్చెను. కాని కృతఘ్నయు, దుష్టయు నగు హీరాదేవి యంతమాత్రమున నయినఁ దనివి నొందదయ్యె. ఆమెదృష్టియందు ఛత్రసాలకుమారుఁడుఁగూడ కంటకభూతుఁడై పీడించుచున్నాఁడు ఈతని బందీకృతునైనఁ జేయవలయును. లేక యితనియసువులనైనఁ గొనవలయు నని యామె వాంఛించుచున్నది. సరిలాదేవియెడఁగూడ నామెకుఁ జాలద్వేషము. సరళాదేవి ఛత్రసాలకుమారులజాడఁ దెలిసికొనిన దుర్మార్గునకు నామె చాలబహుమానము నొసంగును. కాన నామె సేవకబృందమును చాలఁగ వీరిజాడఁ గనుఁగొనుటకై నల్దెసలఁ బఱపియున్నవి. వీరల కెవ్వ డెట్టియాపద తటస్థించునో యని మాకు భయమగుచున్నది. ఆశ్రయమునకై వీరనేక బంధువులకడకు, మిత్రులకడకు నేగిరి. కాని కొందఱు హీరాదేవిభ

యమువలనను, మఱికొందఱు పాదుషాకు వెఱచియు వీరికిఁ దమకడఁ దావొసంగరైరి. కాన వీరు శరణమఱిదునిచ్ఛతో నీకడకు వచ్చి యున్నారు."

సుఫ—స్వర్గవాసి యగుమహీంబామహారాజు సమస్తబుందేల ఖండమునకును జాలఁగ నుపకృతి యొనరించెను. ఆయుపకృతి యొక్క కొంతభాగము నాకుఁగూడ లభించెను. కాని ఋణములహాఖానును విముక్తునిఁ జేసి వారు మాకుఁ గావించినయుపకార మమూల్యము. ఆఋణము మేమెన్నఁడుఁ దీర్చికొనఁజాలము. అట్టి పరోపకారపరాయణుఁ డగుమహాత్మునిభార్యాపుత్రులసేవ యొనర్ప ఘాంఘేరరాజ్య మంతయును సిద్ధమై యున్నది. ఇచ్చట ధనవైభవములు, దాసదాసీజనములు, దుర్గములు, ప్రాసాదపథములు, సేనాబలములు, సర్వముఁ దమయధీనమే. తమకుఁ దోఁచినవిధమున వీనిని వినియోగింపుఁడు. దీనిని మహీంబారాజప్రసాద మనియే భావించి వలసినన్నాళులు సుఖముగ నివసింపుఁడు. తమ్ము సేవించుటచే మమ్ము మేముధన్యులముగ నెంచుకొందుము."

ప్రాణ—(గద్గదస్వరమున) సుఫలాదేవీ! నీవు ధన్యురాలవు. నీవు నేఁడు బుందేలఖండగౌరవముఁ గాపాడితివి. ఏజనులహితమునకై చంపతరాయలు పలుకష్టముల కోర్చి యనేకప్రయత్నములు సలిపి తుదకుఁ దనప్రాణము లర్పించెనో వారిలో నొక్కరును జంపతరాయలపత్నీతనయులకుఁ దమకడ నాశ్రియ మొసంగరైరి. ఇంతకు మించి బుందేలులకృతఘ్నతయు నపుంసకతయు నింకేముండును! ఈసమయమున నీవిట్టిసాహస మొనరించి బుందేలఖండగౌరవము నిల్పితివి. ఒక్క సుఫలాదేవియే నీచెంత నుండును. నేను రేపు సూర్యోదయము కాక

మున్నే ఛత్రసాలదలపతిరాయుల వెంటఁగొని యిటనుండి వెడలిపోవుదును.

సుఖ—(కడువినయమున) స్వామీ! కొంతకాలము తమకును, ఈయిరువురియువరాజులకుఁ బరిచర్యసలుపుభాగ్యము మాకు లభించునెడల ధన్యుల మగుదుము.

ప్రాణ—ఇంక మేమిచట నెక్కువతడవుండఁజాలము. బుందేలఖండపారతంత్ర్యము నానాటికిఁ బెంపొందుచున్నది. తదుద్ధరణతత్పరులకు క్షణమాత్రవిశ్రాంతియు హానికరము. ఇట్టితరి క్షణమాత్రవిలంబమైనఁ బ్రజ కనేకదుఃఖములకు నవమానములకు సంకటములకు హేతువగును.

సుఖ—మహాత్మా! అట్లైనచోఁ దమరు ధాంఢేరసేనాదుర్గముల నుపయోగించుకొనవచ్చును. మునుపు మహీబాదుర్గశిఖరమున నెగిరినస్వాతంత్ర్యవైజయంతిని నేఁడు ధాంఢేరదుర్గశిఖరమున నెలకొల్పుఁడు. ధాంఢేరసేనాబలము సమస్తబుందేలఖండమును స్వతంత్రమొనర్ప సమరరంగమున దుమికెనన మాకంతకన్న గర్వకారణ మేముండును!

ఛత్రి—ఇది మఱియు నుత్తమమగుమాట. ధాంఢేరదుర్గము లభించినచో బుందేలఖండపారతంత్ర్యము తత్క్షణమే తొలఁగిపోఁగలదు. కాని మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరుసమయ మిది కాదు. వెనుకటివలెఁ బ్రయత్నము విఫలము కాకుండుటకై యీసారి బుందేలఖండమం దంతట నేర్పాటు జరుగవలయును. అందుచే ముందుగ మన మెన్నఁడుఁ గత్తి నెత్తరాదు. కాన ధాంఢేరదుర్గమున స్వాతంత్ర్యధ్వజము స్థాపింపరాదు. భావికాలమున నది యెట్లును దప్పదు.

సుభ — అనుకూలసమయము ప్రాప్తించువఱకు మీరిచ్చటనే యేల యుండరాదు!

ఛత్ర — (సోద్రేకముగ) ఉచ్చకర్తవ్యపాలనమునకు శక్తిలేక పట్టిడంబములు పలికెడుజనులుమాత్రమే యనుకూలసమయమున కెదురుచూచుచుందురు. ఇట్టికార్యముల కనుకూలసమయమనుమిష నిడువారు కేవల మసమర్థు లని యెంచఁదగును. తనయింటఁ దగుల్కొనినయగ్గి నార్పుట కనుకూలసమయప్రతీక్షయు నేటికి! భీషణరోగగ్రస్తమగుతనదేహము నీరుజ మొనరించుకొంట కనుకూలసమయప్రతీక్షయొన నర్థమేమి? ఆత్మవైభవాధికారములఁ గోల్పడకుండఁ గాపాడుకొనునెడ సమయము వ్యర్థముగఁ బోనియరాదు. ఈసమయమున మనము పారతంత్ర్యనరకమున జీవనముఁ గడపుచున్నాము. ఈనరకమునుండి బయటఁబడుట కిదియే యనుకూలతమమగు నవసరము. తమకార్యతాత్పర్యవిహీనతవలన ననుకూలసమయచ్ఛలమును బన్నడియితరబుందేలరాజులవలెనే మనముగూడ నూరక కూర్చుండుటమేని నియ్యగ్ని బుందేలఖండము నంతను భస్మీభూత మొనరించివైచును. ఈవ్యాధి బుందేలఖండమును భక్షించివైచును. తద్వైభవమంతయు నాశనమై పోవును. అప్పటికిని మన కనుకూలసమయము లభింపదు. స్వకర్తవ్యనిర్వహణపరులగు వారికి సమయమెప్పుడును బ్రతికూలముగ నుండదు. కర్మపరులు తాము సమయము ననుగమింపక సమయమునే స్వానుకూలముగఁ గావించుకొందురు కాల మననుకూలముగ నుండనప్పుడు దాని ననుకూలముఁ గావించుకొనుటయందు నష్టమేమున్నది? కాలము తాను స్వయముగ నొనర్చునకార్యములవలె నుత్కృష్టకార్యములను మానవసాహాయ్యము లేక యెన్నఁడుఁ గావింపలేదు. కాన ననుకూలకాలమున కెదురుచూచుట తగదు. తండ్రి

గారి నిర్యాణమున కనంతరము నేఁటివఱకు మనము కాలము నలసత లోనే పుచ్చినాము. అనుదినము నస్తమించుసూర్యుఁడు మనవార్తలఁ దండ్రిగారి కందఁజేయుచుండును. కాన మన మింక సమయము వ్యర్థముగఁ గోల్పోవరాదు. మహానుభావు లగుప్రాణనాథస్వాములవారు తమయీశ్వరసంకీర్తనముం గట్టిపెట్టి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమున మగ్నులైరని యస్తమితుం డగుసూర్యునివలనఁ దండ్రిగారికిఁ దెలిసినప్పుడు వారి కెట్టిమహానందము చేకుఱును!

సుభ—ఏమి! ప్రాణనాథస్వాములవారు మనపరతంత్రతఁ దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురా? అట్లైన స్వతంత్రతాదేవి యగుసాధ్వీ ద్వింధ్యవాసిని హస్తమున ఖడ్గముఁ దాల్చి మనకు సాహాయ్య మొనర్చునని భావింపవలయును.

ప్రాణ—నేను యథార్థముగఁ దప్పక మీకొఱకుఁ బ్రయత్నముఁ గావింతును. వనమున నివసించి భగవదారాధనము సలుపుటకంటె జనపదమున వసించి యనాథులకు దీనులకు సహాయ మొనరించుటయే యుత్తమమని నేఁదలఁచుచున్నాను.

సుభ—ధన్యులరు. మహాత్మా! అట్లైనచో బుందేలఖండమునకిది గొప్పసౌభాగ్య మని యెంచవలయును. బుందేలఖండమునకు సుదినములు చాల సమీపించినవి. కనుకనే తమమనసున నిట్టిభావములుదయించినవి. స్వర్గవాసి యగుమహీబామహారాజునకు నప్పటప్పటికిఁ దమువలన నాయోజనాదిసహాయ్యము లభించుచునే యుండెడిది. తమరు హృదయపూర్వకముగఁ దదభీష్టసిద్ధిని గోరుచునే యుండెడివారు. కాని యాకాలమునఁ దమ రిప్పటివలె స్వయముగఁ బ్రత్యక్షముగ నేకార్యము గాని యుత్తరదాయిత్వము గాని వహింపకుంటిరి. నేఁడు తమరీ భారమును గోరి వహింపసంసిద్ధులైతిరి. కావున నిఁక ఛత్రసాలుఁడు

విజయి యగుటకు సందియ మేమియులేదు. బుందేలఖండము స్వతంత్రమొనర్ప స్వాములవా రెట్టిప్రయత్నము సల్పెదరు?

ఛత్ర—తండ్రిగారు తమయవసానకాల మాసన్నమగుటఁ గాంచి మాకొకయుపదేశ మొనరించి మేము విజయులము కాకుండుటకుఁ గారణములఁ దెల్పిరి. ఆకారణములఁ దొలఁగించుభారమునే స్వాములవారు వహించిరి. స్వాములవచనములన్న బుందేలఖండమున కంతకు నెట్టిగౌరవమో ప్రజలు వారియాజ్ఞ నెట్లు శిరసావహింతురో తమరు స్వయముగ నెఱుఁగుదురు. ఎల్లి సూర్యోదయ మయినదిమొదలు ప్రభువుల యధికారయుక్తమగువాణి సమస్తబుందేలఖండమునను స్వాతంత్ర్యోపదేశసుధాధారలఁ జిలుకుట కారంభించును.

సుఖ—ఇంక బుందేలఖండభాగ్యోదయమున కెట్టిసందియము లేదు. సరియే. రేపుప్రత్యూషమున స్వామితో మీ రెటకేగుదురో వచింపుము.

ఛత్ర—నేనౌరంగజీబుసరదారుఁ డగు జయసింహునిసేనతో దక్షిణమున కేగెదను.

సుఖ—నీ వాతనికడ సేవ నంగీకరించితివా యేమి?

ఛత్ర—(గంభీరముగ) స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను కొంతకాలమువఱకు నీచములు, నప్రియములు నగుకార్యములునయిత మాచరింపవలయును.

సుఖ—జయసింహుఁ డేపనికై దక్షిణమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు.

ఛత్ర—బహదూర్ ఖాఁ కోకా యనుచక్రవర్తిసేనాపతి యొకఁడు చాలదినములనుండి దేవగడమున ముట్టడి వైచియున్నాఁడు. పాదుషాయాజ్ఞానుసారముగ జయసింహుఁడు అతనికి సాయము చేయ నేగుచున్నాఁడు.

సుఫ—ఐన నీవు పాదుషాపక్షమునఁ బోరెదవా?

ఛత్రి—ఔను. అవసరమైనచో నేను యుద్ధముఁగూడఁ గావింపవలసియుందును.

సుఫ—ఢిల్లీసామ్రాజ్యమూలవిచ్ఛేదముఁ గావింపఁగోరునాతఁడు తత్సైన్యసాహాయ్యముల నెట్లుపొనరించును?

ఛత్రి—రాజకీయకారణములవలన నొక్కొక్కసమయమున నప్రియము లగుకార్యములఁగూడఁ జేయవలసి యుండును. దక్షిణాపథమున కేగుటకు జయసింహునితోడు నాకు బాగుగఁ దోఁచుటచే నేనాతనితో నచ్చటి కేగ నిశ్చయించుకొంటిని. పాదుషాసేనలోఁ గలియుమాట తరువాతవచ్చినది.

సుఫ—(ఆశ్చర్యముగ) కాని నీవిట్టిసమయమున దక్షిణమునఁ గరివప్రివాస మొందించుటకును నౌరంగజేబుసైన్యమునఁ జేరుటకు నావశ్యకతయేమికలిగె?

ప్రాణ—దక్షిణమున "శివాజీయను నొకమహారాష్ట్రదేశపు మహాత్ముఁడు దనదేశమును స్వతంత్రము గావించుయత్నమున నున్నవాఁడు. అతఁడు చాల సమర్థుఁడగు రాజనీతిజ్ఞుఁడు. అతనియొద్ద గురుశిక్ష నందుటకై ఛత్రిసాలుఁడు దక్షిణమున కేగుచున్నాఁడు. స్వాతంత్ర్యము సంపాదించుటకై మనము తురకుఁ బాదుషా సైన్యములతో నతిభీషణసమరము గావింపవలసి యుండును. కనుక మొదటినుండియుఁ దదాంతరికస్థితి బాగుగ నెఱిఁగియుండుట యావశ్యకము. పాదుషాసైన్యమున యుద్ధరహస్యము లెట్టివో సైనికులకు నధికారులకుఁ గలయన్యోన్యసంబంధ మెట్టిదో మున్నగు ననేకావశ్యకవిషయములఁ దెలిసికొనుట కిదియే సర్వోత్తమమగు సమయమని యితనికిఁ దోఁచుటచేను సార్వభౌముని సేనలోఁ గలియ నుద్దేశించెను.

ప్రాణనాథప్రభునిమాటలు వినుటచే సుఫలాదేవి యాశ్చర్యము తొలఁగి సమాధానముగలిగెను. ఆమె యిట్లనెను —"నేనొక్క సరలాదేవిపరిచర్యమాత్రమే చేయవలయునా? ఇదికాక ప్రభువువారి యానతి వేఱొండేమైనఁ గలదా!"

ప్రాణ—బుందేలఖండమునఁ దక్కిన యేర్పాటు లన్నియు నగు వఱకు నీకీకార్యమే చాలును. జయసింహుఁడు మనచంపతరాయల చిర మిత్రుఁడు. కాన ఛత్రసాలునివిషయమున నాకేమియుఁ జింతలేదు. కాని సరలాదేవి నెచ్చట నుంచవలయుననిమాత్రమే యోచించుచుంటిని. నీతో నేతద్విషయిక మగుసంభాషణము గావింపనంతదనుక నాకు మిగుల చింతగ నుండెను. ఇఁక మేమెల్లవిధముల నిశ్చింతుల మైపోయితిమి. నిరాతంకముగ మామాకార్యములఁ గావించుకొందుము. కాని సుఫలాదేవీ! ఒకమాట నీకోఁ జెప్పఁగోరుచున్నాను. సరలాదేవి యిచట నున్నమాట యేరికిఁ దెలియరాదు. ఇందుఁ జాల శ్రద్ధతో మెలఁగవలయును. కంచుకిరాయలు సంపూర్ణముగ హీరాదేవికి వశీభూతుఁ డనియే తలఁపవలయును. కావున సరలాదేవి కెప్పు డెట్టి యాపద సంభవించునో చెప్పఁజాలము. ఎవ్వరికిని జంపతరాయల రాణి—ఛత్రసాలునిజనని—యిచ్చట నున్నదని తెలియకుండు నేర్పాటు నీవు గావింపవలయును.

సుఫ—మహాత్మా! తమరీవిషయమున నేమియుఁ జింతింపకుఁడు. అన్నియేర్పాటులు నేఁజేసెదను.

డల—(ప్రాణనాథస్వామితో) కంచుకిరాయలు నేఁడెచ్చట నున్నాఁడు?

విజ—వింధ్యవాసినీమహోత్సవానంతరము తంత్రిగా రిట రాలేదు. ఢిల్లినుండువారు మరల వచ్చినసమాచారముమాత్రము వ

సది. కాని యింతడనుక వారిచటఁ జేరుకొనలేదు. బహుశః ప్రస్తుతమున వారోర్ఛాయందే యుండియుందురు.

సుఫ—(ప్రాణనాథునితో) ఇతఁ డెవరు!

ప్రాణ—ఇతఁడు సాగరదేశాధీశుఁ డగుశుభకరణునికుమారుఁడు. ఈతనిపేరు దళపతిరాయలు.

సుఫ—ఇఁతను హీరాదేవిమండలిలో నుండవలసినవాఁడే. తమ కనుచరుఁ డెట్లయ్యె!

ప్రాణ—ఇతఁడు చంపతరాయలభక్తుఁడు. ఛత్రసాలుని ప్రియమిత్రుఁడు. ఎందులకో తెలియదు కాని, శుభకరణుఁ డీతని రాజ్యమునుండి వెడలనడిపెను. చాలదినములనుండి యితఁడు ఛత్రసాలుని తోడనే యున్నాఁడు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయికము లగుసాహాయముల నితఁ డెల్లప్పుడు యోచించుచుఁ దత్ప్రయత్నములు సల్పుచుండును. మొన్న జరిగినచంపతరాయలయంతిమయుద్ధములందు నితఁ డాతని కెంతయు సాయ మొసఁగి మహాపరాక్రమము నెఱపెను. ఇప్పు డితఁడు బుందేలఖండమునం దంతటఁ బరిభ్రమించి దేశమునస్వాతంత్ర్యప్రేము లగుయువకు లెందఱు కలరో, యవసరమగుతఱి, మన కెచటనుండి యెంతెంతసాయము లభించునో తెలిసికొనును.

సుఫ---ఇతనిచరిత మంతయుఁ గడుఁ బ్రశంసనీయముగ నున్నది.

కొలఁదిసేపటిలో భోజన మారంభ మయ్యెను. చంపతరాయుల నిర్యాణానంతరము ఛత్రసాలదలపతులకు నేఁటిభోజనమే యించుక రుచించినది. కాని పతిమరణాతుల యగు సతలాదేవి కుమారుని భావివియోగమున నైనవిచారమున నేమియు భుజింపదయ్యెను.

భోజనానంతర మెల్లరు విశ్రమించిరి. జాము రాత్రి యుండఁగనే ప్రాణనాథస్వామియు, ఛత్రసాలదలపతిరాయులును లేచి ధాంధే

రరాజప్రాసాదమునుండి బయలుదేఱిరి. సరళాసుఫలాదేవులనుండి దీవెనలఁ గొని ఛత్రిసాలుఁడు విజయవంకకుఁ దిరిగెను.

సుఫలాదేవి కానందాశ్చర్యములు రెండుఁ గలిగెను.

ఛత్రి—విజయా! జయసాగరసరోవరతటమున నేను నీతోడను విమలదేవునితోడనుఁ గావించినప్రార్థన నీజ్ఞప్తియం దుండవచ్చును. విమలదేవుఁ డావిషయమున నేమియుఁ జేయఁజాలకపోయెను. కాని నీవింతయుత్తమముగ నెఱవేర్చినదానికి నేనెంతయు గర్వించుచున్నాను.

విజ—విమలదేవుఁడు, కన్పట్టురీతిని, వాస్తవముగ యువరాజు కాఁడు. అతనికి వృథాదోష మారోపింపకుఁడు.

విజయాచ్ఛత్రిసాలులు పరస్పర మెంతయో సంభాషింపఁగోరుచుండిరి. కాని యిరువురును దమతమహృదయభావముల వ్యక్తీకరింపనది యుక్తసమయము కాదని యెంచిరి.

ప్రాణనాథప్రభువు తనయిరువురుశిష్యులను వెంటఁగొని బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య సంపాదనప్రయత్నమున ధాంధేరరాజభవనమునుండి వెడలిపోయెను.

పందొమ్మిదవప్రకరణము

లలితాదేవిప్రేతమూర్తి

శుభకరణునకు భూచక్ర మంతయుఁ గడుభయంకరముగఁ దోఁపసాగెను. అతనిమనసునందలినిరాశ యంతకంతకుఁ బెరుఁగుచుండెను. అతఁడు మిగుల నుత్సాహరహితుఁడై పోయెను. మనసు తెఱపి చేసికొనుటకై వేఁటాడఁ బోవుచుండెడివాఁడు; ఒక్కజంతువునైనఁ జంపకయే యడవినుండి మఱలి వచ్చుచుండెడివాఁడు; మృగయామధ్యమున నెప్పుడైన నొకమృగమును బరిమార్చునవసరము ప్రాప్తించు నెడ మనుజులకంటె వన్యమృగములు తక్కువ క్రూరములనియుఁ దక్కువహింసప్రియములనియు నెంచి యాతఁడు దన్మారణేచ్ఛ వదలుకొనుచుండెడివాఁడు. కొంచెముసేపు తనమనశ్చింతఁ దొలఁగించుకొను నభిప్రాయమున నతఁ డొకయుద్యానవనమున వాహ్యాళి సలుపఁబోయి యట యామములకొలఁది విహరించుచుండెడివాఁడు. ఆసమయమున నచటిపుష్పము లన్నియుఁ దన్ను గేలిసేయుటకై నగుచున్న వని యాతనికిఁ దోఁచెడిది. అతఁడు తోఁపునుండి వెడలుసమయమున నతనినిరాశ మఱింత హెచ్చుచుండెడిది. ఇనమండలాంతరనివిష్ణుఁడై చంపతరాయలు అత్యంతకోపనుఁడై తనవంకఁ జూచుచుండు నని యూహించి యాతఁడు పగలెప్పుడు నాకసమువంకఁ జూచెడివాఁడు కాఁడు. ఇఁక రాత్రివేళ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడి మరణించినవీరు లెల్లరు నంబరవీథి నక్షత్రరూపమున నాసీనులై యుండి, తనవంకఁ దదేకదృష్టితోఁ దిలకించుచుందు రనుతలంపుచే నభము వీక్షింప నతనికి సిగ్గగుచుండెడిది.

శుభకరణుఁడు జయమంది యోర్ఛాకు మఱలివచ్చుచుండుట విని హీరాదేవి యతివిస్తృతము లగుస్వాగతరచనల నమర్చెను. జయశాలి యగుశుభకరణుఁడు తన్నతిముదమునఁ గలిసికొను ననునాసతో హీరాదేవి యతని నెదుర్కొనఁ బోయెను. కాని మార్గమధ్యముననే శుభకరణుఁడు తనకుఁ బ్రత్యుద్గమన మనావశ్యక మనియు, నోర్ఛా చేరినపిదప మందిరముననే కలిసికొనవచ్చు ననియు వార్త నంపెను. పాపము హీరాదేవిమొగము చిన్నబుచ్చుకొని మరలవలసివచ్చెను.

హీరాదేవి తనమందిరమున నొకగదిలోఁ గూరుచుండి కంచుకిరాయలతో నెద్దియో రహస్యాలోచన సల్పుచుండెను. యామినీవిభుఁడు తనదివ్యతేజముచే వారిదుపురియంతర్గతదుష్టభావముల వారిముఖములపైఁ బ్రకటితములఁ గావించుచుండెను. ఇంతలో నొకభవ్యమూర్తి కవాటముఁ దెఱచి హీరాదేవికడ కేతెంచి నిలిచెను. హీరాదేవీకంచుకిరాయ లిరువురు లేచి నిలువఁబడిరి.

హీరా—రండు రండు! మేము మీకొఱకే యెదురుచూచుచుంటిమి. మీరు వచ్చుటలోఁ జాల జాగయినది. కాని యిదియేమి! మీరు గుర్తించుటకే వీలులేకుండనున్నారు. ఇన్నినాళ్లు రణక్షేత్రమున నుండుటవలన మీమొగము పూర్తిగ మాఱిపోయినది.

శుభ—(మిగులగంభీరముగ) ఏవఁడు నితాంతనిర్దయత్వమున స్వభ్రాతృగణమును వధించునో, దొంగలకు సాయ మొసంగి తనయింటినే దోపించునో, తనరాష్ట్రదేవత నవమానింపఁ బరులఁ బ్రోత్సహించునో యాహంత, యాపాపి, యెట్లు ప్రసన్నతతో నుండఁగలఁడు? నే నగణితము లగుహత్యలఁ గావించితిని. అపరిమితము లగుదస్యుకర్మలఁ గావించితిని. నేను బుందేలఖండరాష్ట్రదేవతను

మ్లేచ్ఛసార్వభౌమునియధీన మొనర్చివైచితిని. ఇఁక నాకుఁ బ్రసన్నత యెట్లుండును? నా వదనము కాంతిహీనమై కాక మఱెట్లుండును!

ఇంతవట్టు పలికి శుభకరణుఁ డించుకసేపూరక నిలిచెను. అతఁడు తనస్మృతిపథమున సమరకాలపుటంతిమచిత్రము రచించుకొని తన మానసికనయనముల వీక్షించుచుండెను. కొలఁదిసేపటిలోనే యతనికిఁ జంపతరాయరక్తసిక్తాంగము కన్పడసాగెను. చంపతరాయుల యంత్యవాక్యములుగూడ నతనికి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అతఁడు కరుణాపన్నుఁడై హీరాదేవిం జూచి యిట్లనెను.

"హీరాదేవీ! లలితవిషయమున నీవు నాతో వచించిన దంతయు నసత్యము. నీవు నాచేఁ జంపతరాయుల లలితకన్యాత్వము భంగపఱిచె ననుపాతకముం జదివించి యతని నాశనమొనర్ప నన్ను సంసిద్ధునిం జేసితివి. పవిత్రస్వాతంత్ర్యకార్యమునుండి నన్ను నీవు తప్పించితివి. బుందేలఖండము సర్వనాశన మొనరింప నన్ను నీవు ప్రోత్సహించితివి. ఈయుత్కృష్టదోషమునకై నీకుఁ దగుశిక్ష నొసంగుటకే నేనిటకు వచ్చితిని. వచింపుము. నీవేమార్గమున నరకమున కేగఁగోరుచున్నావు?"

శుభకరణుని యీతలఁపనివికృతప్రశ్న విని హీరాదేవిప్రాణము లెగిరిపోయెను. ఆమె యెంత యదరెనో యంత బెదరెను. లలితకు సంబంధించినకథ యిన్నివత్సరములపిదప—సతియుఁ దదుద్దేశము నెఱవేఱినపిమ్మట—నీరూపమునఁ బరిణమించునని హీరాదేవి స్వప్నమునను దలఁపలేదు. ఈసరికిఁ జాలవఱకు లలిత యెల్లరి స్మృతినుండియు గళితమై పోయెను. ఆమెయసమసౌందర్యము, వినయాద్యగణితసద్గుణములు, నాకస్మికశరీరవిసర్జనము మున్నగుననేకవిషయములు పిహితములై పోయెను. పదునాఱువత్సరములు గడచిపోయినవి. శుభకర

ణునకు లలితవృత్తము లింకను జ్ఞప్తియం దున్నవని హీరాదేవి తెలిసి కొనుటకుఁ దగినసంఘటన మేమియు నదువఱకు జరిగియుండలేదు. లలిత విషయమున హీరాదేవి శుభకరణునిమనమున నామెను స్మరించుట కూడఁ బాప మని యెంచునంతటియసహ్యత జనింపఁజేసెను. "శుభకరణునికి లలిత జ్ఞప్తికి రాకుండుఁగాక. లేనిచో నెట్టియాపద నెదుర్కొనవలసివచ్చునో" యనియే హీరాదేవి కోరుచుండెడిది. కాని శుభకరణునిస్మృతియందు లలిత యింకను నున్నదనియు, నదికాక తానతనితోఁ జెప్పినదంతయు నసత్య మనియుఁ, గల్పితమనియుఁ గూడ నతనికిఁ దెలిసె ననియు నెఱిఁగి హీరాదేవి భయాద్భుతంబులచేఁ జాలఁ గలఁగిపోయెను. కలఁతమూలమున నామెనోటినుండి మాటకూడ వెలువడఁజాలకుండెను. తుదకు శుభకరణుఁడు క్రమ్మఱ నిట్లనెను.

" నరకమున కేగుటకు నీయంత నీవై యెట్టిమార్గముఁ జెప్పఁగోరుట లేదని తోఁచుచున్నది. బుందేలఖండమును బారతంత్ర్యకర్దమమునఁ జిక్కించి, నామతి విభ్రష్టము గావించి, నాచే ననేకరాక్షసకృత్యములఁ జేయించి, చంపతరాయలను, బుందేలఖండమందలి యనేకవీరవరులను హత్య చేయించి నిజపతిమరణమునకు హేతుభూతవై నీవు కావించినభయంకరదోషములకు, నీకేశిక్ష నొసంగవలయునో యని చాలసేపాలోచించితిని. కాని నీపాపములు మానవునకుఁ గల్పనాతీతములై పోవుటచే వానికిఁ దగినదండనము యోజింపఁజాలకపోయితిని. కాని నీకెట్టిదండన మొసంగఁదగు నని నిన్నే యడుగుచున్నాను. కాని నీకు నీవై యిది చెప్పఁగోరుట లేదు కాఁబోలు ! కావున నీశిక్ష నేనే నిశ్చయింపవలయును."

అని పలికి శుభకరణుఁడు యోజింపమొదలిడెను. ఒకమనుజుని జంపువానిశిరము నఱకవలయు ననియు, దేశద్రోహము జేయువానికిఁ

ప్రాణదండనము చాలుననియు, దేశధర్మబంధుప్రేమములనుండి యీ కఠినమనసును మఱలించువానిని వధస్తంభమున వ్రేలాడఁదీయుట న్యాయ మనియు నతఁడు బాగుగ నెఱుఁగును. కాని యతిభయంకర ముగ నీయపరాధము లన్నియుఁ గావించు నొకవ్యక్తికి లభింపఁ దగు దండనము నాతఁ డూహింపనైనఁ జాలకుండెను. అతఁడు భయకంపి తుఁ డగుకంచుకిరాయులవైపు చూచెను. హీరాదేవికై యతఁ డేదైన శిక్ష దెల్పునేమో యని యతఁ డాశించెను. కాన నతఁడు కంచుకి రాయుల నిట్లు ప్రశ్నించెను.

‹‹ మహాశయా! మీరు వచింపుఁడు. మీరు ఢిల్లీరాజసౌధ ములందు వత్సరములకొలఁది వసించితిరి. హీరాదేవి యిప్పటిమఱకుఁ గావించినగురుతరాపరాధముల నెల్ల మీరు బాగుగ నెఱుంగుదురు. ఆయపరాధము లన్నిటికి నేశిక్ష విధింపవలయునో, యామె నేరీతి యమ పురి కంపఁదగునో, మీరే వచింపుఁడు. ఈమెకుఁ దక్కువశిక్ష నొసంగి పాపముఁ గట్టుకొనుట నాకిష్టము గాదు. ”

ఇంతలో హీరాదేవి తనమనసును గొంత కుదురుపఱచుకొని భయచిహ్నములను గృత్రిమహాసముమఱుఁగున డాచిపెట్టెను. ఇపు డామె యీసంఘటనపుమర్మభాగముం జేరసంసిద్ధ యయ్యెను. ఆమె తనముఖముపైనుండి యాశ్చర్యప్రసారము నింతయుఁ దగ్గించక కమ నుకుమారమగుస్వరమున నిట్లనెను:—

‹‹మహారాజా! మొదట మీరించుక శాంతింపుఁడు. నిశ్చయ ముగ నాయపరాధ మేమైన నున్నచో దానికై మీ రొసంగుశిక్ష నేను కడుసంతుష్టినై స్వీకరింతును. కాని నాకుశిక్ష విధించుటకు మున్నుగ మీరించుక యాలోచింతురుగాక. సాగరదేశపుసాధ్వీమణి

నాఁగులలితపై నేనసత్యకలంక మాపాదించితి ననియేకదా మీరు చెప్పునది!"

శుభకరుఁ డామెను తిరస్కారదృష్టితోఁ జూచుచు "అవును" అని యుత్తర మిచ్చెను.

హీరా—చంపతరాయ లామెకన్యాత్వమునకు భంగము గలిగింపలేదని మీకు విశ్వాసము కలిగినదికదా!

హీరాదేవి దార్ఢ్యమును జూచి శుభకరునకు ఖేదాశ్చర్యములు రెండును గల్గెను. అతఁ డిట్లనెను:—"లలిత నాకేమగునో నీకుఁ దెలియునా! ఇపుడు నీవామెవిషయమునఁ బలుకనున్న దెద్దియో, యామె నాసోదరియనుమాట స్మృతియం దుంచుకొని పలుకుము. ఆమెకౌమార్యము నష్టపడలేదు. తనసోదరీసోదరులహితమునకై ప్రాణము లొసంగుచంపతరాయలవంటి సదాచారసంపన్నుఁ డగుమహాత్ముఁ డాకసుశీల యగుకన్యకతో సరసమాడ సిద్ధపడెనని యంగీకరించుట మిక్కిలి నికృష్టముగుపని. వారిరువురిమక్కువయుఁ బరిశుద్ధము. పాపరహితము. లలితను జంపతరాయలు తనసోదరిగ భావించుచుండె" నని సంపూర్ణ..గ నిశ్చితమైపోయెను. హీరాదేవిముఖకాంతి క్షీణించుచుండెను. ఐ నామె కృత్రిమధైర్యమున నిట్లనెను:—"మీరిప్పుడే నిదురించి లేచినట్లు తోఁచుచున్నది. కానిచో స్వప్నదృష్టమైనట్టియుఁ గల్పితమైనట్టియు, నసత్యమైనట్టియు దృశ్యముపై మీకింతవిశ్వాస మెట్లు కలుగును! మీరు స్వప్నమునఁ గాంచినలలితాచంపతరాయల నిర్దుష్టవ్యవహారమే యాధారముగఁ గొనికదా మీరు నామాట లసత్యములని పరిగణించుచున్నారు!

శుభ—ఏమి నీయమానుషధృష్టత! నాకు లలితాచంపతరాయలవ్యవహారము పరిశుద్ధమనియుఁ, బాపరహితమనియు నమ్మకము

కలిగినది మొదలుకొని నామనమున భ్రమాత్మకకల్పనాతరంగములు
నుప్పతిల్లఁజేయుచిద్దురను బరిత్యజించినాఁడను. అప్పటినుండియుఁ గను
నింద్యముగు ప్రతిన దాల్చి నిష్కారణముగ నేను దేశభక్తిపరాఙ్ము
ఖుఁడనైతినని తెలిసికొంటిని. ఆసమయమున నాముఖముపైఁ బ్రభ
వించిన లజ్జాశోకపశ్చాత్తాపములప్రసారము నేఁటివఱకచలమై నిల్చి
యున్నది కనుకనే నీకు నావదన మింతగ్లానముగను, వికృతముగను
గన్పట్టుచున్నది. నా మొగముఁ జూడ నీకుఁ జంపతరాయలవృత్తము
నిర్మలమైనదనియు, నేనింతదనుక ఘోరప్రమాదమునకు వశుఁడనై
యుంటి ననియుఁ దేటపడును.'

హీరాదేవి మఱింతదార్ఢ్యమున నిట్లడిగెను:— కాని లలిత చంపతరాయలపాపవర్తనమున నాత్మహత్యఁ గావించుకొనలేదని మీకు నమ్మక మెందువలనఁ గలిగెను?

శుభ— లలిత మరణించువఱకుఁ జంపతరాయ లామెయెడ సోదరునివలెఁ బ్రవర్తించె నని నాకు సంపూర్ణముగు ప్రమాణము లభించెను.

హీరా—(వికటముగ నవ్వుచు) సంపూర్ణముగు ప్రమాణమా! లలిత చంపతరాయలఁ దనసోదరునివలెఁ జూచుకొనెడిదనుట కెట్టిప్రమాణము నవసరము లేదు. కాని లలితయెడఁ జంపతరాయలయొనరు నిష్పాపముగ నుండెననుటకు మీకెట్టిప్రమాణము లభించినది? చంపతరాయలమనసుమాట మీకెవరు చెప్పిరి?

శుభ— స్వయముగఁ జంపతరాయలే!

హీరా—(భయము నటించుచు) స్వయముగఁ జంపతరాయలే! మనుష్యకోటిలోని చంపతరాయలా! లేక పిశాచకోటిలోని చంపతరాయలా! లలితవిషయమున మిమ్మెవరు సమా[illegible]!

శుభ — హీరాదేవీ! నీవలె హృదయశూన్యలగు కుస్త్రీలసంఘములకును నావలె విచక్షణలేని నరాధములసంఘములకును [illegible] దుఃఖదాయక మగుపిశాచత్వ మున్నది. కాని చంపతిరాయలవంటి మహాత్ములు దివ్యమగు సూర్యలోకమున కేగుదురు. చంపతరాయలు లలితకన్యాత్వమును భంగపఱుపలేదని నాకెట్లు విశ్వాసము గలిగెనో నీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను. వినుము. చంపతరాయలప్రాణావసాన సమయమున నేనాతనికడనే నిల్చియుంటిని. అతఁ డవసానకాలమున రుధిరరంజితమగు వీరోచితశయ్యపైఁ బడియుండెను. అతని యైహికవిచారములు గళితములై పోవుచుండెను. అతఁడు స్వర్గలోకద్వారావరణమునఁ జేరుచుండెను. ఆసమయమున నేనతనికి లలితను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని.

హీరాదేవిమానసమునఁ బెద్దయాఘాత మయ్యెను. ఆమె శుభునే యిట్లు ప్రశ్నించెను. " ఆసమయమునఁ జంపతరాయలకు స్మరణశక్తి యుండెనా! విచారించి మాటలాడుట కాతనియందు సమర్థత యుండెనా!

శుభ — ఆఁ, అతఁడు మరణించువఱకుఁ దెలివి గలిగి యుండెను. లలిత యాత్మహత్యసేసికొని మరణించెనని నావలన విని యతఁ డెంతయుఁ జింతించెను. అదియు నామె కన్యాత్వము భంగపడుటచే నని విని యతని కాశ్చర్యదుఃఖము లినుమడించెను. ఇంక నేనా దోషము నతనిపైనే మోపుట వినుటతోడనే యతఁడు మేరలేని దుఃఖమున నన్ను నిందించి తానెల్లపుడును లలితను సోదరిగఁ జూచుకొనుచుంటినని స్పష్టముగఁ జెప్పెను. హీరాదేవీ! ఇంక నీకుఁ దెలిసినదా నాకుసమాధాన మెట్లు కలిగినదో! నీవు వ్యర్థముగ లలితాచంపతరాయలపైఁ గళంక మారోపించి నన్నుఁ జంపతరాయలకు శత్రు

నింగావించి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున విఘ్న మాపాదిం
చిన ట్లేల నంగీకరింతువా!

శుభకరణునిమాటల విని మాయావిని యగుహీరాదేవి నవ్వ
నారంభించెను. ఆమె నవ్వుచు నిట్లనియె.—మీరు గూడ నెంతయు
మాయికులు! యుద్ధరంగమున నిర్భయముగఁ గత్తి ఝళిపించువీరుఁడు
సామాన్యప్రపంచికవ్యవహారముల నింతియమాయికుఁడై యుండుట
మిక్కిలి యాశ్చర్యకరము! చచ్చువఱకు మీయెడ నంతటివైరముఁ
బూనినచంపతరాయలు మరణకాలమున నింతసరళుఁడు, సత్యసంధుఁ
డు నని మీ రెల్ల భావించితిరి! అతనిమాటపై మీకు వెంటనే నమ్మిక
యెట్లు కలిగె?

శుభ—అతఁడు నీవలె నసత్యవాది కాక మూర్తివహించిన
సత్యావతార మగుటవలననే. తనయావజ్జీవితకాలమున నసత్యమును
నింద్యమని నిరసించుచుండెడివాఁడు మరణకాలమున నసత్య మేల
పలుకఁబోవును!

హీరాదేవియోష్ఠముల నింక నాకపటహాస మట్లే యుండెను.
ఆమె నవ్వుచు నిట్లు పలికెను. "ఇదియే యమాయికత్వ మందురు.
హీరాదేవీశుభకరణుల మ్రింగింప నెల్లవిధముల నసమర్థుఁడై పోవుట
యెంచి చంపతరాయ లీపన్నగడఁ బన్ని యుండును. (కంచుకిరాయల
వంకఁజూచి) ఏమందురు! మీకుఁగూడ నిట్లు తోఁచుటలేదా!

వార్ధకమువలనను, భీతివలనను గంపించుచు గంచుకిరాయ
లిట్లనెను:—"సరి. నీమాట నేఁటివఱకెన్నఁడేని నసత్యమాయెనా!
ఢిల్లీని రోషనార, బుందేలఖండమున హీరాదేవి. వీరిమాట నెవ్వరు
నెన్నఁడు గొట్టివేయఁజాలరు!

కంచుకిరాయలమాట విని శుభకరణుఁ డింకను గుపితుఁడై

యొదలిచి యిట్లనెను:—నోరు మూయుము. అర్థములేనిమాటలాడ కుము. మీరిరువురుఁ గలిసి నన్ను మోసగింపఁగోరుచున్నారు. ఇఁక శుభకరణుఁడు వెనుకటివలె మూర్ఖుఁడు గాఁడు. ఇంతవఱకు హీరా దేవిమాటలు విని నేను నాకర్తవ్యముల నెల్ల ధ్వంస మొనర్చితిని. కాని యిపుడు నాకన్నులు విడినవి. నేనిఁక మీమాటలఁ జిక్కువాఁడఁ గాను హీరాదేవీ! ఇపుడు నీవు నీయపరాధములకు శిక్ష ననుభవింప సంసిద్ధవు గమ్ము. నేను నీకు మరణదండన మొసఁగ నిశ్చయించుకొం టిని. నేఁటివఱకు నేనెందఱొబుందేలులయసువులనైనఁ గొంటిని. కాని యీహత్యల కన్నిటికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మొక్కనీవధతో నగును. నీవు బ్రదికియుండునంతకాలము బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభిం పదు. కనుక బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యతాదేవికి నిన్ను బలియొసంగెదను. హీరాదేవీ! ఇంక నీవు చచ్చుటకు సిద్ధపడుము. నేను నీమాటలవిలు వను జంపతరాయలవిస్మృతిప్రలాపములపాటిగఁ గూడ గణింపను. ఇఁక నీప్రాణముల నేరీతిఁ గొననగునో చెప్పుము. కుత్తుక నొక్కుటయా, ముష్టిఘాతములనా, పదప్రహారములనా! కాని యిందేమార్గము నవ లంబించినను నీయపవిత్రదేహముం దాఁకవలసివచ్చును. అట్లు తాఁకు టవలన నాకుఁ గలుగుపాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగఁ గంచుకిరా యులవంటి మరియొకద్రోహిని వధింపవలసివచ్చును. కావున నిరుపు నొక్కనారియే వధించుట యత్యుత్తమము."

తనప్రాణముల కింతటి పెద్దచేటు వాటిల్లుచుండుటఁ జూచి కంచుకి రాయలు సహింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు తత్క్షణమే యిట్లనెను.- "శుభకరణమహారాజా! మీరిట్టియన్యాయముఁ జేయకుఁడు. మొదటి మాట యేమన నేను నిరపరాధిని. నన్ను వధించినచో సాధ్వియగు రాణి వినష్టమై పోవును. ఏమియు నెఱుఁగని నాపుత్రుడు దిక్కులేనివాఁడై

పోవును. రెండవమాట యేమన మీరు వీరవరులు. మీకు హీరాదేవి [illegible] గొంతుకపైఁ జేయి యెత్తుట తగదు. అటుపైఁ మీచిత్తము [illegible] కానిండు. కాని యెట్లు చేసినను బాగుగ విచారించి చేయుఁడు.

శుభ—(కొంచెముశాంతించి) నీవు చెప్పినది వాస్తవము. సాధ్వియగునీవన్ని, దేవియగు నీకొమరిత వీఁద [illegible] విడిచి వైచుచున్నాను. కాని యిపుడు నీవిచటనుండి వైళంబ నెడలిపొమ్ము. ఒక్కక్షణమైన నిట నుండరాదు. కాని హీరాదేవిని మాత్రము చంపక విడువను. స్త్రీహత్య సల్పుటయందు దోషము కలదు. కాని ప్రపంచమునకహితముఁగూర్చు నిట్టిరక్కసులజీవములఁ గొనుటవలన మిక్కిలి పుణ్యము గలుగును.

కంచుకిరాయలు ‘‘బ్రతుకు జీవుఁడాయని కాళ్లు నెత్తి నిడికొని యచటినుండి పరుగెత్తెను. పోవునపు డతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూచుట యైన నావశ్యకమని యెంచలేదు.

కంచుకిరాయలు వెడలిపోయినపిదప శుభకరణుఁడు హీరాదేవితో నిట్లనెను.—‘‘హీరాదేవి! నేను నీప్రాణములఁ గొన దృఢనిశ్చయ మొనర్చుకొంటిని. ఇఁక నీజీవనము నాలుగైదుక్షణములే యుండును. నీయంత్యకాలము మిక్కిలి యాసన్నమైనది. ఇప్పుడైన నొకమాట యథార్థముగఁ జెప్పుము. లలిత యాత్మహత్య యొంమలకుఁ జేసికొనెనో నాకు సరిగఁ దెల్పుము.

హీరా—మహారాజా! నేను రాజకీయవిషయముల నసత్యము పలికి యుందును. పరులయొక్క గుట్టు మట్టుచేసి యుందును. కాని మీతో నొక్కమాటైన నసత్యముఁ జెప్పియుండను. లలితకు నాకుఁ బరస్పరము సోదరీప్రేమ వెలయుచుండెడిది. అట్టియామె గూర్చి నే నిట్టినీచబుద్ధ్యావచన మేల చెప్పుదును! దేవ నాదిగర్భముగఁ దెలివచ్చి

నతఁడామెయుబ్బినమృతదేహము మీరు గుఱుతించి యుంటిరి కదా! ఆమె శరీరమందలి నగలు వస్త్రములు మీరే గుఱుతించితిరి కదా! ఆసమయమున లలిత యాత్మహత్యఁ గావించుకొనె నని మీకు నమ్మకము గలిగియుండెను గదా!

శుభ—ఔను. లలిత యాత్మహత్యఁ గావించుకొనె నని నే నిప్పుడు నంగీకరింతును.

హీరా—లలిత యెప్పుడును బ్రసన్నమనస్కురాలై యుండెడిది. ఆమె సౌభాగ్యవహమగుస్థితిఁ జూచి యెరులెల్లరు నామెయెడ నీసు వహించుచుండెడివారు. ఆమకుఁ బ్రపంచమున నేవస్తువునందును వాంఛ లేకుండెడిది. అట్టియెడ నామె యాత్మహత్యవంటి భీకరకార్యమేల యాచరించినది! ప్రపంచమున నేరికిఁ దనముఖముఁ జూపరాదను నిచ్ఛ యామె కేల పొడమెను! ఆమె తనజీవనము నేల విసర్జించెను!

శుభ—(గంభీరముగ) అదియే ప్రశ్న!

హీరా—చంపతరాయలు లలితకన్యాత్వము భంగపఱుపనిచో—

శుభకరుఁడు మిగుల దుఃఖితుఁడై పోయెను. అతఁడు మాటనడుమనే యిట్లు నుడివెను—"మరలఁ జంపతరాయలా! లలితాకన్యాత్వభంగమా! హీరాదేవీ! చంపతరాయలతో నాకుఁ జాలకాలము గాఢమైత్రి యుండె నని నీవెఱుఁగవు కాఁబోలు. అతనియందుఁ గల గుణము లన్నియు నే నెంతయు బాగుగ నెఱుఁగుదును. అతనియందు దుర్గుణ మొక్కటియుఁ బేరునకైన లేకుండె నని కూడ నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును. నీమాటలలోఁ బడి నేనాతనితోఁ బగఁబూనినప్పుడా మహాత్ముని గుణములఁ జూచి లోలోననే విముగ్ధుఁడనై పోవుచుండెడివాఁడను. చంపతరాయల నోటినుండి యతనిజీవితకాలమున నెన్నఁడు

నొక్క కల్లపలుకేని వెలువడలేదని నాకు నిరూఢమగువిశ్వాసము గలదు. సీవంటిమిథ్యావాదినియే కాదు. సాహూదాకాశవాణియేని జంపతరాయ లసత్యవాది యని వచించినచో నేను విశ్వసింపఁజాలను. చంపతరా యలమాట యసత్య మని నేనెన్నఁడు నంగీకరింపఁజాలను. ఈసమ యమున లలిత తానే వచ్చి చంపతరాయలు నాకన్యాత్వమును భం గపఱిచె నని వచించినను జంపతరాయలమాటపై నేనామెనుగూడ నమ్మఁజాలను. నామనసున నుండెడుసంశయము చంపతరాయలయం త్యవచనములతో నిర్మూలమైపోయెను. ఇఁక నామనసున నాసంతోష ము గ్రిమ్మఱఁ బొడగొల్పుట కీశ్వరునికైన సఁదరముకాదు. హీరాదేవీ! ఇఁక నీవు చంపతరాయలవిషయమున మరల నామనసును గలుషిత మొనర్ప వృథాయత్నము సలుపకుము. లలితయాత్మహత్యకు సరియగు హేతువుచెప్పి శాంతముగ నీయొనర్చినయపరాధములకు శిక్షఁగొన సంసిద్ధవుగమ్ము.

హీరా—ఆవిషయమున నాకుఁ దెలిసినది నేను మొదటనే తెలియఁజేసితిని. మరలఁ జెప్పుచున్నాను. పదియాఱువత్సరములక్రిం దట నీస్థలముననే లలిత తానాత్మహత్య గావించుకొన నిశ్చయించు కొంటినని నాతోఁ జెప్పినది. తత్కారణములఁగూడ నాతోఁ జెప్పియై చినది. అప్పుడుగూడ నింతచాత్రివేళయే. ఆకసమునఁ జంద్రుఁ డిట్లే వెలుఁగుచుండెను. శీతవాసదీజలమును దాఁకివచ్చెడిచల్లనిగాలి లలిత వ్యథితహృదయమును శాంతపఱుప యత్నించుచుండెను. వాని కన్ని టికిఁ బలికెడిశక్తి యుండినచో—హీరాదేవిమాట కల్లయో నిజమో చెప్పియుండును—కాని కొంచెమాఁగుఁడు—" హీరాదేవి తనతావు నుండి లేచి నిలువఁబడి తనగదియందలియొకప్రక్క కవాటమువంకఁ జూచుచు శాంతమై యిట్లనెను. "ఆత్మహత్య చేసికొనువారలకుసద్గతి

లభింపదని మీరెఱుఁగుదురుకదా! వారియాత్మ యాచంద్రార్కము వాస్థలముననే పిశాచరూపమున ద్రిమ్మరుచున్నవి. ఇంతకన్న వారికి వేఱుగతియే లేదు. లలిత యనే యీపటిగుట్టపై నుండియే బేతవానదిలోఁ దుఱికి తనప్రాణముల వీడియుండెను"

శుభకరణుఁడు వాతాయనములోనుండి యాగుట్టవంకఁ జూడ నారంభించెను.

హీరాదేవి మెల్లమెల్లఁగ బాదము లెత్తుచు ముందునకుఁ బోవఁ జొచ్చెను. కొంచెముదూరము ముందునకుఁ బోయి యామె యిట్లనెను:— ఆమె ప్రాణత్యాగసమయమున నామెపదునైదేండ్లసుందరి. ఆమెముఖము చంద్రునివలె విలసిల్లుచుండెడిది. ఆమెనేత్రములఁ దారకాకాంతి వెలయుచుండెడిది. ఆమెకు ధవళవస్త్రములం దెక్కువ మక్కువ. ఆమె జ్యోత్స్నగర్భమున విహారము సల్పుచుండునెడ నీకారణముననే దూరమునుండినఁ గనఁబడుచుండెడిది.

శుభకరణుఁడు బాగుగ దృష్టి లగ్నము చేసి యాతాతిగుట్టవంకకుఁ జూచుచుండెను.

హీరాదేవి మఱిరెండడుగు లిడి యాగుట్టదిక్కునకే వ్రేలుఁ జూపి యిట్లు పలుకఁజొచ్చెను.

„లలిత యాగుట్టపైనుండి నదిలోని దుఱికినప్పుడు గూడ నామె తెల్లచీరనే ధరించియుండెను. అప్పటినండియు నామెప్రేతమూర్తి యప్పుడప్పు డాగుట్టపైనే చంద్రికారాత్రియం దిటునటుఁ దిరుగుచుండు నని వినుచున్నాను. మీరు కొంచెముసేపటివఱకు శ్రద్ధతో నటుప్రక్కనే చూచుచుండుఁడు. ఆమెకు నాసఖ్యసత్యములు కొంచెమేని జ్ఞప్తికి వచ్చినవో నామె యిప్పుడుఁగూడఁ దప్పక మన కగపడును. నాపక్షమునఁ దప్పక సాక్ష్యమిచ్చును.''

ఆమెమాటలపై నమ్మకముంచి శుభకరుఁడు మిక్కిలిశ్రద్ధతో నాగుట్టవంకకుఁ జూచుచుండెను. ఆగుట్టవైపుకే వ్రేలితోఁ జూపుచు హీరాదేవి యిట్లనెను.

« ఇఁకఁ గొంచెముసేపటికే మీకు లలితప్రేతమూర్తి యటఁ దిరుగుచుఁ గన్పడును. లలిత యాత్మహత్య యేల చేసికొనెనో మీ రామెనే యడుగుఁడు. ఆమె మీకు యథార్థమగుహేతువుఁ జెప్పును."

శుభకరుఁ డాగుట్టవంకకే దృష్టి నిగిడ్చి చూచుచుండెను. అటువైపు చూచుచునే యతఁడు హీరాదేవి నిట్లడిగెను. « నిజముగ నామెప్రేతమూర్తి యచటఁ గన్పడునా! కన్పడినను నేనడిగినప్రశ్నకుత్తరమొసంగునా?"

అతనిని మాటలలోఁ బెట్టి యతనిధ్యానము నన్యాసక్తముఁ గావించి యతని పట్టునుండి పాఱిపోవఁజూచుచుండిన హీరాదేవి కనుచిత యదను లభించెను. ఆమె యటనుండి పాఱిపోఁజూచుచుండెను గాని యామెపదములు వచ్చుటలేదు. ఐనను జలసాహసించి యామె మెల్లమెల్లగ నటనుండి వెనుకకు జరుగసాగెను. తుద కామె యాగృహమునుండి బయటఁ బడిపోయెను. శుభకరుఁ డాసమయమున హీరాదేవి యటనుండి వెడలిపోవుటకూడఁ దెలియనంతటి తదేకదృష్టి నాగుట్టఁ జూచుచుండెను. కొంచెమునేపటి కతని కాగుట్టపైనే పదునేనువత్సరములసుందరబాలిక యొకర్తుక తెల్లనిచీరఁ గట్టుకొని యగపడెను. అది లలితప్రేతమూర్తియే యని యతఁడు నమ్మెను. అతఁడు మిక్కిలి యాతురతతో నిట్లనెను.— « లలితా! లలితా! నీవేమూలమున నుంటివి! ఇప్పు డిచటి కేల్లవచ్చితివి! నేను నిన్నొక్కమాటయే యడుగఁగోరుచున్నాను. నాకొఱ కొక్కక్షణము నిలువుము. నేని

ప్పుడే నీచెంతకు వచ్చుచున్నాను. నేనచ్చటకు వచ్చువఱకు నదృశ్యపు కాకుండుము."

అని పలికి శుభకరుఁడు నదియందు దుమికెను. గృహమునుండి వెలువడి తిన్ననిదారినిబడి నదియొద్దకుఁ జేరుటకుఁగాని హీరాదేవివంకకుఁ జూచుటకుఁగాని యతనికి జ్ఞానములేకుండెను. అతఁడు వేగముగ నదీనీరమును ఛేదించుకొనుచుఁ దిన్నఁగ నాగుట్టదెసకుఁ బోవుచుండెను. అతనిదృష్టి యాప్రేతాత్మపైనే లగ్నమై యుండెను. అతఁడు ముందువకుఁ బోవుకొలంది మనసునందలియాతురత వర్ధిల్లుచుండెను. అతని కించుకభయముగూడఁ గల్గెను. ఆభయము ప్రేతమూర్తితో మాటాడవలసియుండెనని కాదు. ఆప్రేతమూర్తి యెచ్చట నదృశ్యమైపోవునో, దానిఁ గలిసికొను నవకాశము జాఱిపోవునేమోయని. బేతవానదీజలపటలమున నాకాశమండలము పూర్ణముగఁ బ్రతిబింబితమగుచుండెను. బేతవానది సర్వాలంకారయుక్తమై మందగమనమునఁ దనపతిఁ గలిసికొనఁబోవు నొకయభిసారికయో యన నొప్పుచుండెను. మాటిమాటికిఁ దీరవాయుస్పర్శముచేఁ దదభిసారికాముఖమున క్షణికలజ్జాతరంగములు లేచుచుండెను. ఆనాయికదెస నీక్షించుచు నొక పరమసుందరి యగుబాలిక ధవళవసనముల ధరించి వెన్నెలయందు నిలువఁబడి దరహాస మొనరించుచుండెను. బేతవాసుందరి యెవరో, యామె యెవరిఁ గలిసికొనఁబోవుచున్నదో యామెకుఁ దెలియును. బేతవాసుందరి సింగారముఁ గాంచుటయందు నిమగ్నమైన యా తాంగికిఁ దనవంక కెవ్వరో వచ్చుచుండిరనుజాడకూడఁ దెలియలేదు. ఇంతలో నెవ్వరో వచ్చి తనహస్తముఁ బట్టుకొనుట యామె కనుభూతమయ్యెను. ఆమె యదరిపడి దృష్టి మఱల్చుసరి కొకబలిష్ఠపురుషుఁ డ తనహస్తముఁ బట్టుకొని దయార్ద్రముగఁ దనవంక నీక్షించుచుండుట

కానవచ్చెను. ఇంతలో నాపురుషుఁ డామెతో నిట్లనెను:—“ ఓశో
భనప్రేతమూర్తీ! మొదట నాప్రశ్న కుత్తర మొసంగి పిదప నదృశ్య
వుకమ్ము.”

ఆబాలిక యతనివికృతవచనముఁ దెలిసికొనఁజాలకుండెను. మి
క్కిలి కష్టములోఁ దన్నుఁదాఁ గుదురుపఱిచికొని యిట్లడిగెను —“మీ
రెవరు! నన్నుఁ బ్రేతమూర్తి యని యేల యనియెదరు! మీరు నా
కరము నేల గ్రహించితిరి! మీప్రశ్న మేమి!”

శుభ—(ప్రసన్నతతో) నేనొక్కటియే మెఱుఁగఁగోరుచున్నా
ను. నీవీప్రేతరూపము నెట్లు తాల్చితివి!

బాలి—మీకుఁ బిచ్చియెత్తలేదుకద! నేను ప్రేతరూపమున
నుండలేదెక్కడ! చక్కని మనుష్యరూపమున నుంటిని.

శుభ—నన్ను మోసగింపఁజాలవు. నీవు వనితవు కావు. నా
మృతసోదరి యగులలితప్రేతమూర్తివి. నీవీస్థితి నెట్లు పొందితివో
సరిగఁ జెప్పుము.

బాలి—బాగుగఁ దెలివిఁదెచ్చుకొని నన్నుఁజూడుఁడు. నేను
ప్రేతను గాను. వనితను.

శుభ—నీవు వనితవైనచో నింతరాత్రివేళ నీనిర్జనస్థానమున
నేల తిరుగుచుంటివి!

బాలి—ఈదేశమునకు వచ్చుటకు నాకిదియే మొదటిసారి.
ఇచట నాకెవ్వరుఁ బరిచితులు లేరు. నేను వాహ్యాళికై యిప్పు డిట
వచ్చితిని.

శుభ—నీనివాసస్థల మేది.

బాలి—ఢిల్లీ.

శుభ—నీపేరేమి!

బాలి—(సాలోచనముగ) నన్ను బదరున్నీసా యందురు.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) బదరున్నీసా! నీవు మహమ్మదీయ కన్యవా!

బద—అవును.

శుభ—అట్లైన నీవు హిందూస్త్రీ వేష మేల ధరించితివి!

బద—నాకిట్టివేషమే యిష్టము. తఱచుగ నీవేషమునే తాల్తును.

శుభ—నీవు ఢిల్లీలో నెచ్చట నుందువు! అచ్చటఁ బనియేమి!

బద—నేను ఢిల్లీసార్వభౌముఁ డగునౌరంగజేబు కొమరితను.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు సార్వభౌమునికుమారివా! మఱి నీకిచ్చట నేమిపని!

బద—నేను నాగరరాజ్యాధిపతు లగుశుభకరణులపుత్రరత్న మగు దలపతిరాయల యన్వేషణమున నిట కేతెంచితిని. మీరు దయతో నాకాతనిజాడఁ దెలియఁజేసెదరా!

శుభ—నాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకరణుఁడను నేనే. దలపతిరాయలు నాపుత్త్రుఁడే. కాని యిప్పు డతఁ డెచ్చటనున్నాఁడో నాకుఁ దెలియదు. చంపతరాయలు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై యారంభించినయత్నము సఫలము కాదయ్యె. చంపతరాయలు హతుఁడయ్యెను అతనియనుచరులు వర్తమానమున నడవుల నజ్ఞాతవాసము సలుపుచున్నారు. వారితోడనే దలపతియు నుండును.''

బదరున్నీసాముఖము వాడిపోయెను. ఆమె మిగుల దుఃఖితయై యిట్లడిగెను—బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయత్నము సఫలము కాలేదా! నాకెన్నిఁడును దలపతిరాయలజాడ లభించుట సాధ్యము కాదా!

బదరున్నీసా యడిగిన రెండుప్రశ్నల కుత్తరముగ శంభకరణుఁడు "కాదు" అని పలికి క్రమ్మఱ హీరాదేవిప్రాసాదమువంకఁ బోయెను. మందిరమున హీరాదేవికై యెంత వెదకిన నామె యగపడలేదు. హీరాదేవి తన్నసత్యమున వంచించెనని యాతనిక్రోధము మించెను. హీరాదేవి పూర్తిగ ననత్యవాదిని యని యతఁడు తెలిసికొనెను. కాన నామెను దండింపవలయు ననుతనయుద్దేశము నాతఁ డింకను దృఢపఱిచికొనెను. ఆవల నతనికిఁ దనకుమారుఁడు దలపతిరాయలు నాతని వెనుక బదరున్నీసాయు స్మరణకు వచ్చిరి. కొంతసేపటికి వెనుకఁ దాను బదరున్నీసాను గలిసికొనినతావున కతఁడు త్వరితముగ నేగెను. కాని బదరున్నీసా యచట లేకుండెను. అతఁడు మిగుల ఖిన్నుఁడై యెదుటి నిబిడారణ్యమునఁ జొచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యెను.

ఇరువదవప్రకరణము.

నూతనవిపత్కారణము

ఓర్ఛానగరనివాసులు నేఁడు వివిధవితర్కముల నొనర్చుచు సభాభవనము దెస భయదృష్టులఁ బఱపుచుండిరి. తమయారణ్యకస్వాతంత్ర్యమునకు విఘ్నమాపాదించు సింగంపుగుహ దెసకు వనమృగము లెట్టిభయతిరస్కారపూర్ణములగు దృష్టులఁ బఱపునో యట్టిదృష్టులనే యోర్ఛానివాసులు వీరసింహదేవనిర్మిత మగు నాసభామందిరపు దెసకుఁ బఱపుచుండిరి. ఎల్లరు నేదియో యొకవిధముగ శీఘ్రకాలముననేదియో యొక నూతనవిపత్తు రానున్నదని చెప్పికొనుచుండిరి. వీరసింహుఁ డామందిరమును నిర్మింపఁజేసి యందు యువరాజగు సలీముతో సమావేశ మొనరించెను. తరువాతఁ గొలఁదిదినములకే యోర్ఛా స్వాతంత్ర్యముం గోల్పోయెను. పర్వతసింహుఁ డాసభామందిరముననే షహజహాన్ చక్రవర్తి కాతిథ్య మొసంగెను. అటుపైఁ గొలఁదిదినములకే పర్వతసింహునకు రాజ్యమును వీడి యడవులకు వెడలనయ్యెను. తరువాత హీరాదేవి యాసభామందిరముఁ దెఱపించి యందు బుందేల భూపతులసభ నొడఁగూర్చెను. తత్సభానంతరముననే తత్క్షణమే పర్వతసింహునిమరణము, భయంకరమగునన్యోన్యయుద్ధము, నిరర్థకమగు వేలకొలఁదిజనులనాశనము, ఓర్ఛారాజ్యము వివిధవిపన్మగ్న మగుటయు సంభవించెను. ఈతీరున నాసభామందిరచరిత్రము విపద్భరితమై యుండెను. అది తెఱవఁబడినప్పు డెల్ల తమపై నేదియో యొక మహాపద వచ్చి పడనున్నదని యోర్ఛానివాసు లెంచుచుండెడివారు.

సమావేశసభాభవనపుటలంకరణమును, శోభను గాంచిన నేఁ

డు మరలఁ బ్రజలలో వివిధవితర్కము లుదయించెను. ఏలఁ దన కేదియో మహాసంకటము సంభవింపనున్నదనియే యెల్లరివితర్కముల యందలిముఖ్యాభిప్రాయమై యుండెను. ఒకతార్కికశేఖరుఁ డనేక సామంతులఁ గూడి యౌరంగజేబు ఓత్సాహము తానున్నాఁడనియు నిది యంతయు వతనిస్వాగతప్రయత్నమనియు వచించెను. మఱియొక తార్కికశిరోమణి యూరక ప్రజలకుఁ బాదుషాతాతను గూర్చి బోధిం గింపమొదలిడెను. వారినిఁ జూచి మూఁడవనైయాయికరత్నము ఊర కుండఁజాలకపోయెను. అతఁడు మొదట వగ్నినుండి ధూమోత్పత్తి యగుననుపూర్వసిద్ధాంతము బోధించి యటుపై నిశ్చయముగ సభా మందిరపువెలుంగునుండి ధూమోత్పత్తి యగుననియు నీవెలుం గౌరం గజేబును నిమిత్తముగ నొనర్చి యోర్చానగరముం గాల్చి భస్మీకృత మొనర్చివైచు ననియుఁ జెప్పెను. రాజ్యాధికారులు రాజ్యముపై నూ తనవిపత్తు రానున్నదనియు, వ్యాపారము వ్యాపారులతో విపన్మగ్నమగు ననియు, నీరీతి నెల్లరు భీతులై యాపద్విషయమున బహువిధములగు మాటలాడఁజొచ్చిరి. బాగుగ నలంకరించుకొని యుత్తమములగువస్త్ర ముల ధరియించి కంచుకిరాయలు మిగుల గరువముఁ బ్రజలనీక్షిం చుచు ననేకులగుసరదారులతోఁ గూడి సభాభవనపుదెస కరుగుచుం డెను. వయసుతోఁబాటు జ్ఞానముగూడఁ బెరుఁగుచుండు నని తలఁచు చుండినయొకవృద్ధసజ్జనుఁడు కంచుకిరాయలఁ గాంచి దగ్గఱి వినయపూ ర్వక మగునమస్కార మాచరించి యిట్లనియె.——“మహారాజా! ఔరం గజేబుచక్రవర్తికి మానవులయుష్ణరక్తమునఁ దానమాడ మిగుల నిచ్ఛ కలదనియు నందుచే బుందేలులఁ గానుగలో నైచి పిండించి తద్రక్తము తెయఁబడునని యు వింటిని. ఈమాట నిజమే యగునా?”

కంచుకిరాయ లీప్రశ్న కెట్టిసమాధానము నొసంగలేదు. తిర

స్కారపూర్ణమగుదృష్టి నాతనిపైఁ బఱపి ముందునకు సాగిపోయెను.

అతఁడు నాలుగడుగులైన నిడకముందే యొకవృద్ధవిధవ యాతనిఁ గలిసికొని బహువిచారమున నిట్లడిగెను. ‘‘రేపు పాదుషాయానతిచేఁ బ్రజలకంఠములు నఱకఁబడునని వింటిని. నాయట్టివిధవలగు ముదుసండ్రకైన రక్షణ ముండదా?

కంచుకిరాయ లాముదుసలిప్రశ్నకుఁగూడ నేప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు. అతఁడు మీసముల దువ్వుచు ముందునకు సాగెను. కొలఁదిదూరమున నతనికి దేశభక్తులు కాన్పించిరి. వారందఱు రాజును జూచి యిట్లనఁగసాగిరి. ‘‘రేపు పాదుషావారు బుందేలులెల్లరు బారెడు గడ్డముల నుంచుకొనఁదగునని శాసింతురఁట. ఇంక మాతృభక్తులకుఁ గూడ గడ్డముల నుంచుకొననగునా!’’

కంచుకిరాయ లధికకష్టమున నాసమూహమధ్యమునుండి వెడలి ముందునకేగెను. ఇంతలో లోభియగునొకవైశ్యుఁ డతని నాఁపియిట్లడిగెను.——‘‘ఇంక యవనులపద్ధతి ననుసరించి యుపనయనములు జరుగునని వింటిని. నేను పూర్వవిధానమున స్వధనవ్యయముతోఁ గుఱ్ఱవాని కుపనయనముఁ గావింతునా! లేక యికముందు పాదుషాపక్షమున నుపనయనము కావింపఁబడునా!’’

కంచుకిరాయ లీప్రశ్నమునకుఁ గూడ నేప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు. అతఁడు నాల్గడుగులైన నిడకముందే విద్యావంతుఁ డగునొకఁ డతనిఁ గలిసికొనెను. అతఁడు రాజును నిలిపి యిట్లు నుడువసాగెను:——

‘‘అన్నిరాజకార్యాలయములలో ఫార్సీ యుపయోగింపఁబడు నఁట. ఫార్సీ యపసవ్యముగ వ్రాయఁబడునని మేమెఱుంగుదుము. కాని యావ్రాఁతలో సినాబుద్ధి తిన్నఁగ నుంపఁబడునో తలక్రిందుగ నుంపఁబడునో, కలము తిన్నఁగఁ బట్టుకొనఁబడునో లేక తలక్రిందుగనో,

యుద్ధరముల తిన్నఁగ వ్రాయవలెనో తంత్రించుకొనో తెలియుట లేదు. దేవర వా రీవిషయము నెఱింగించిన నెంతయు ననుగ్రహింపఁబడుదుము."

ఇట్టి యనేకప్రశ్నములు వినుచు వినుచుఁ గంచుకిరాయలు నిగూల వ్యాకుల మందెను. సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ నడుగిడుచు నతఁడు సభామందిరద్వారముఁ జేరెను. అచటి కేగినపై నభీష్టసిద్ధి యగుటకింకను నాలస్యము పట్టుననియుఁ గొలఁదిసేపు తానచ్చటనే నిలువవలసియుండుననియు నెఱిఁగి యతఁడు మిగులఁ జింతించెను.

రాజసభాభవనము నేఁడు బాగుగ నలంకరింపఁబడి యుండెను. దాన నెల్లెడల నుత్తమములగుమైనపువత్తులు తమసుగంధోజ్జ్వల్యముల నలుగడల వల్లుకొనఁజేయుచుఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆకాంతియట వాకిటఁ గూడుచుండియున్న యొకయువకునిచింతామగ్నము యగ్గుఁ బ్రసన్నమగువదనముపైఁ బడుచుండెను. ఆయువకునిమొగమున నౌరంగజేబుమొగమందలి గాంభీర్యము గాని ప్రౌఢతగాని లేవు. అతని మానసికచాంచల్యము సహజభావము మున్నగు వానిఁ గాంచిన యొకసాధారణమానవుఁడుగూడ సభాభవనమున నేఁడౌరంగజేబుసభ జరుగునని తలంచునో ర్చ్యాభివానులు పొరవడుచున్నారని యెఱుఁగఁగలఁడు.

బుందేలఖండమునం దంతటఁ దనయధికారము స్థాపించి బుందేలులదాస్యశృంఖలముల దృఢపఱచి యులంఘీకు ఢిల్లీకి మరలిపోయెను. బుందేలఖండసత్త్వము నతఁడు హరించెను. ఇట్టియవస్థలో నతనికి బుందేలఖండమున నుండనావశ్యకత యేముండును! అనమాయమున నతఁడు దేశాంతరాక్రమణచింతానిమగ్నుఁడై యుండెనో వ్రు. భాగ్యవంతు లెల్ల భుజించినపైఁ దమచిత్తమునకై కుఁగయు విప్ప

గ్రాండ్రపగిది, మృగపతిచే వేఁటాడఁబడినదానియందలిమొమ్మలఁ గొఱుకనే తెంచు కాకశునకములభంగి, నిస్సత్త్వబుం దేలకళేబరములఁ గొల్లగొట్టెడి యీ యువకుఁ డలంఘీరునిప్రియశునకమై యుండవచ్చును. భిన్నభిన్న మనోవికారరంజిత మగునాతనివదనము స్వాభావికస్థితిఁ జెందిన నీవిషయము సుజ్ఞేయ మగును.

చింతామయ మగునాయవస్థలోఁ జాలసేపు భావిసుఖరాజ్యమున మనోవిహార మొనరించినపై నాయువకుని కేదో హఠాత్తుగ జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లయ్యెను. ఇప్పటివఱ కాతనివదనము కాల్పనికవిలాసచ్ఛాయాచ్ఛాదితమై యుండెను. అతఁడు కల్పితాధికారమదాంధుఁడై యుండెను. కాని యిప్పు డాతనిముఖము స్వాభావికరూపముఁ దాల్చెను. ఇఁకఁ దెలిసినది. అతఁడు మనపూర్వపరిచితుఁ డగుసరదార్ రణదులహాఖానుఁడు.

రణదులహాఖాను గద్దియపైఁ గూరుచుండి తనసుఖాధికారములఁ దలఁచికొని యొడలు మఱచుచుండెను. సమర్కందులోనివీధులలోఁ దాను భైక్షుక దురవస్థలోఁ గాలముఁ బుచ్చినతనపూర్వావస్థ యాతనిస్మరణకు వచ్చెను. అటుపై నుచ్చాశ లాతనిఁ బిచ్చివానిఁగఁ జేసివైచెను. స్వదేశవైభవముపై నధికారము వహింప నతఁ డెంతయు నసమర్థుఁడై యుండుటచే విజితదేశముఁ జేరి స్వజాతిసోదరులసాయమున నతఁడు స్వభాగ్యపరీక్ష నొనరింపనెంచెను. ఢిల్లినిఁ జేరుమార్గమున నెలలకొలఁది దాననుభవించినదుర్దశ యతనిస్మరణకు వచ్చెను. ఢిల్లీనిఁ జేరినపైఁ దనయదృష్ట మెట్లు విపర్యస్త మయ్యెనో, జోగియగుటా నెట్లు భోగియయ్యెనో, కొలఁదిదినములకుఁ బూర్వమే సమర్కందుప్రజలయెదుటఁ జేతులఁ జాచిన బిచ్చగాఁడు ఎంతశీఘ్రముగ నౌరంగజేబుపథయంచలిసామంతుఁడై వేలకొలఁదిప్రజలపారితోషిక

ముల నందఁజొచ్చెనో, మున్నగువిషయముల స్మరించి, యతఁడు తన్నుఁదానే ధన్యుఁడనని యెంచుచుండెను. కొలఁదిసేపటిలో స్వాభావికస్వరూపమునఁ గన్పట్టు నాతనిముఖము, వివిధవికారాచ్ఛాదితము కాఁజొచ్చెను. వైభవశిఖరారోహణమునఁ దన్నడ్డి ఘోరావమాన మొనర్చిన చంపతరాయచ్ఛత్రసాలుల కెట్లు తాను వ్యాజసహితముగఁ బ్రతీకార మొనర్చెనో, యౌరంగజేబు నెట్లు తనయెడఁ బ్రసన్నునిఁ గావించుకొనెనో, తుదకు స్వబుద్ధిచేఁ దానెంతటిశౌర్యపౌరుషవంతమగుకార్య మొనరించెనో—యీసమస్తవిషయముల స్మరించుకొనుచు—నొక్కటొక్కటిగ వైభవాద్రిశిఖరముల దర్శించుచు—జింతామగ్నుఁ డగురణదూలహాఖాను వైభవాద్రికూటముఁ జేరెను. అతఁడు తనయూహాసమయమున రచించినయుచ్చాశాచిత్రమునఁ దాను బుందేలఖండమందలి యొకపౌరుషహీనుఁ డగుభూపతిఁ బదభ్రష్టు నొనరించి తత్సింహాసనముపై నధికారపూర్వకముగఁ గూర్చుండి యున్నట్లు, బుందేలఖండమందలి మాండలికనరపతులెల్ల రవనతశిరస్కులై సవినయులై, తనయెదుట నిలువఁబడ నా వదనము నీక్షించుచున్నట్లును, నతఁడు చూచుచుండెను. వారిలోనివాఁడే యగునాపదభ్రష్టుఁడగునరపతికూడ మాటాడక నిలువఁబడి యొకసామాన్యపదవి నంది ప్రసన్నుఁడై యున్నాఁడు. ఈరీతిగ బుందేలఖండమందలి దృశ్యాదృశ్యములు, సజీవనిర్జీవములు నగుసమస్తసంపదలుఁ దనవశమయ్యెను. తనయిచ్ఛవచ్చినట్లు వానిని దాననుభవించుచుండెను." అని యునతఁడు భావించుచుండెను ఇంతలో నాతనికిఁ గంచుకిరాయలు స్మరణకురా, నింతదనుక నాతఁడు సభకు రాకుండుటకై యాశ్చర్యము జనించెను. ప్రశ్నింపఁ, గంచుకిరాయలు చాలసేపటినుండియుఁ గ్రిందికి వచ్చియుండెననియు, సభామందిరప్రవేశమునకై యనుమతి వేడు

చుండెననియుఁ దెలియవచ్చెను. ఎద్దియేని జంతువు తనవలఁ దగుల్కొనిన మృగయుని కెంతటియానందము కలుగునో యప్పు డాతని కట్టియానందము కలిగెను.

రణదుల్లాఖానుఁడు తనరాకఁ గోరినాఁడనుమాట వినఁగనే యతఁ డత్యంతశీఘ్రగమనమున ఖానుఁడున్న పెద్దగదిలోని కేఁగి సవినయముగ వంగి నమస్కారమాచరించి యొకమూల నిలువఁబడెను. ఖానుఁ డతనిఁ దనసమీపమునఁ గూర్చుండ సంజ్ఞ యొనరించినంతనే యతఁడు క్రమపూర్వకముగ జరిగి యుచ్చోటికి బోయి కూర్చుండి యిట్లనెను.

“ దేవరవా రీసమయమున నన్నుఁ బిలిపించుట మహాద్భాగ్యమని యెంచుచున్నాను. ఆజ్ఞాపింపుఁడు.”

రణ—రాజా! నేనీసమయమున నత్యంతావశ్యకమగు నొకవిషయమున సమాలోచన మొనరింప మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. మీరు ఢిల్లీసామ్రాజ్యమున కత్యంతక్షేమకాంక్షులును, బుద్ధిమంతులు నగు భూపతులు. నాకు మీయభిప్రాయ మొసఁగుటయే కాక నాయాశయసిద్ధికై సాయపడెదరనికూడ నేను విశ్వసించుచున్నాను.

కంచు—తప్పకుండ సర్వవిధములఁ దమయాజ్ఞాపాలనమునకై నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. తమరు నారాజ్యమునంతను—ప్రాణమునైన గోరినను—నొసంగుటకు నాకెట్టిసంశయము నుండదు.

రణ—రాజా! చాలును. నాకు మీపై సంపూర్ణవిశ్వాసము కలదు. కాఁబట్టియే యీసమయమున మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఇప్పుడు నేను నాయభిప్రాయము వెల్లడించెదను. సావధానులై వినుఁడు.

కంచు—ఆఁ, ఆజ్ఞాపింపుఁడు. నామనసంతయుఁ దమపలుకులకే యున్నది.

రణ—మొట్టమొదటివిషయ మిది. మీకొమరితెమూలమున నేను తీవ్రములగు ఖేదవైకల్యములకు లోనై నెలలకొలఁదిగఁ జంప తరాయని తలంచుఁ బడియుండవయ్యెను. నేనామెకు న్యాయసమ్మతముగు శిక్ష యొద్దియోని విధింపఁదలఁచుచున్నాను. మీరు నాయభిప్రాయము నెంతవఱకామోదింతురు!

కంచు—మహాశయా! నేనేమని మొఱపెట్టుకొందును! స్వయముగ నేనే యామెమూలమున వికలుఁడనై యున్నాను. ఆమె ఢిల్లీ సామ్రాజ్యమునకుఁ దచ్ఛుభకాంక్షులకుఁ బ్రాణశత్రువు. దేవరవారామెకై యెట్టిదండనము నిర్ణయింతురో నేను వినవచ్చునా?

రణ—ఆఁ. ఆఁ. శ్రద్ధతో వినుఁడు. ఈవిషయమునకే మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఆమెను వెంటనే రాజ్యమునుండి తఱిమివేయనగును. లేకున్న నామెకు మీరాజ్యముపై నెట్టియధికారము లేకుండునట్లు లామెను ధనహీనుఁడగునెవనికో యొకనికి నొసఁగి వివాహ మొనరించి పరిత్యజింపనగును. ఇట్లనియే నేనెంచుచున్నాను. ఇంతటిగొప్పరాజ్యమున కధికారిణి కాఁదగినయోగ్యత యుపరిస్థాకారిణి యగునామెకు లేదు.

కంచు—మీయాజ్ఞాపరిష్కార మత్యంతోత్తమము, యోగ్యము, నేను చిరకాలమునుండియు నామెకై యిట్టిదే యగునేర్పాటు నాలోచించుచుంటిని. చిరకాలమునుండియు, నారాజ్యమును ఢిల్లీసార్వభౌమునికి సమర్పించు నుద్దేశముగూడ నాకుఁ గలదు. నాకు కుమారుఁడు లేనేలేఁడు. ఇట్టియయోగ్యయగుకొమరితె నాయుత్తరాధికారిణిగా నుంపఁగోరను.

రణ—రాజా! మీసామర్థ్యము నెంతని పొగడవచ్చును! నేనుగూడ మీయాజ్ఞాభిప్రాయమును సంపూర్ణముగ నామోదించుచు

న్నాము. కాని మీయభిప్రాయమును గొలఁదిగ విపర్యస్త మొనరించిన శ్రేష్ఠతరముగ నుండునని నాయభిప్రాయము.

కంచు—చిత్తము. ఆజ్ఞాపింపుఁడు. నేనన్నివిధములు సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. నాకెందును బాధలేదు.

రణ—హిందూమహమ్మదీయులపొందుఁ బెంప నీసమయమున నెట్టిమహాప్రయత్నములు లావశ్యకములై యున్నవో, మీరెఱుఁగుదురు. హిందుస్థానమందలి భిన్నభిన్నదేశములలో ముసల్మానుల రాజ్యములు కొన్ని స్థిరపడునేని, దన్మూలమునను, రెండుజాతుల యేకీభావవర్ధనమునను, నిస్లాముమతము స్థాపించుటయం దధికముగు సాయము లభింపఁగలదని, పాదుషావారియభిప్రాయము. ఈసమయమున సామాన్యముగ హైందవరాజ్యము లన్నియు ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు సామంతములే యైయున్నవి. హిందూస్థాన మంతయు మావశమునసే యున్నది. కానఁ గొన్నిచిన్నచిన్నరాజ్యములుగూడ ఢిల్లీరాజసభయందలి యుత్తములగుసరదారులవశమై, భవిష్యత్కాలమున సౌష్ఠవిశ్వాసముల కవకాశము లభించును. ఈయభిప్రాయముతోడనే పాదుషావారు తమసర్దారులకు గొప్పగొప్పరాజ్యముల నొసంగి వారిని రాజులుగ నొనర్పఁ గోరుచున్నారు. భగవంతునియనుగ్రహమున నిప్పుడు బుందేలఖండముపై ముసల్మానులకు సంపూర్ణమగు నధికారము లభించినది. ఈతరుణమున నిచ్చట నొకయవనరాజ్యము స్థాపింపఁబడుట యుక్తమని తోఁచుచున్నది. మీరు మీరాజ్యమును బాదుషావారి కర్పించిన వారు దానిని నాకే యొసంగెదరని నేను నమ్ముచున్నాను. ఏల యన, ధాంధేరమునందును, తత్సమీపస్థలములగుస్థలములను, నాకెట్టివాంఛ యున్నదో వారెఱుఁగుదురు. కాని యిందు మీరేగతినైన నాలసింపవలసివచ్చును. ఇట్టిస్థితిలో మీరు

స్వీయముగనే మీరాజ్యములలోఁ గొంతభాగమును నాకొసంగినఁ బని యంతయు ముగియు ననియు, మన మిరువురముఁ గలిసి ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు మహాత్సేవల జేయఁగలమనియు నాయభిప్రాయము. కొమరితెను మీరెక్కైనఁ బరిత్యజింతురు. ఇఁక మీరాజ్యమున కుత్తరాధికారు లెవరును లేనేలేరు. మీరు జీవించియున్నంతకాలము—మీరు చిరకాలము జీవించియుండునట్లు భగవంతుఁ డనుగ్రహించుఁగాక—మీరు నిరాతంకముగ రాజ్యాధికారులై యుండుఁడు. నానివాసమునకొకసామాన్యగృహము చాలును. తరువాత మీయిష్టమువచ్చినట్లు-అల్లే—”

రణదులహఖానుఁ “డల్లే” యని యూరకుండెను. ముందేమి చెప్పనగునో యతనిమనసునఁ దట్టలేదు. కంచుకిరాయలు ప్రథమముననే తనరాజ్యము నంతను ఢిల్లీసార్వభౌముని కప్పగించుకోరికఁ బ్రకటించినను, రణదులహఖానుని ప్రస్తావ మాతనిఁ గొలఁదిగఁ జింతితునిఁ జేసివైచెను. రణదులహఖానును బ్రసన్నుం జేసికొనుటకుమాత్రమే ప్రకటింపఁబడినదిగ యిచ్చ నెఱవేర్పుటకై తనపై నింతటినిర్బంధము ఏసులఁ గాంచి యాతఁడు మనసునఁ గొంచెముగఁ జింతించెను. కాని యాసమయమున ఖానునియిచ్ఛకు విరుద్ధముగ నేమైనఁ జెప్పుటకుఁగూడ నతనికి సాహసము లేకుండెను. అతఁడు మహాసంశయమునఁ బడెను. మిగులఁ గష్టమునఁ దనవ్యాకులత నడఁచుకొని యాతఁడిట్లనియె—“చాల బాగుగ నున్నది. నేనేవిషయమునను జెప్పఁదగినదేదియు లేదు. ధాంధేరమును జేరఁగనే యీవిషయమును నామంత్రులతో నాలోచించి వెంటనే తమకుఁ దెలియఁజేసెదను.”

అటుపైఁ గొంచెముసేపటివఱకు వివిధప్రసంగములు జఱుగుచుండెను. “నాచక్రము నడచినది. మంచిమృగమే చేఁజిక్కినది.”

అని తెలిపి ఖానుఁడు మిగులఁ జిన్నవాఁ డయ్యె. « ఇప్పటికిఁ బీడ వదల్చుకొన్నఁ జాలు. అటుపై నేమగునదియుఁ జూడవచ్చును." అని తెలిపి కంచుకితాయులు కొలఁదిసేపటిలో ఖానునియనుమతిఁ బొంది తనవారిఁ జెప్పెను. మార్గమున వారు « ప్రాణములు దక్కె నదియె పదివేలు » అని తెలుపుచుఁ బోవుచుండెను.

ఇరువదియొకటవప్రకరణము

జయసింహుఁడు—ఛత్రసాలుఁడు

నిజమగు విజయలాభానందము సమరరంగమున నాత్మపరాక్రమ ప్రదర్శనమున విజయు లగువారికిమాత్రమే తెలియును. అన్యులు దాని నూహింపనైనఁ జాలరు. దేవగఢదుర్గమును జయించి చక్రవర్తి సైన్యము విజయోత్సవకలన మగ్నమై యుండెను. సైన్యమున నెల్లెడల గానవాద్యములు జరుగుచుండెను. యవనసైనికులు కొన్నిచోటుల మద్యపానమత్తులై పడి యుండిరి. మఱికొన్నిచోటుల ననేకవిధముల నల్లరులఁ జేయుచుండిరి. వారికాళ్లు లాసమయమున భూమిపై నానుటలేదు. వారిమస్తిష్కములు సప్తమాకాశమున నుండెను. ముగముగమున « తానారీరీ » « కిటకిటతాంయ్ తాంయ్ » లపై « వహా వ్వా వహావ్వా » లయు « సుభాన్ అల్లా » లయు వర్షము కురియుచుండెను. సైన్యములోనిచిన్నపెద్దలెల్లరు నానందమగ్నులై యుండిరి.

సగము రాత్రి గడచిపోయెను. చంద్రుఁడు క్రమక్రమముగ గగనమధ్యమును జేరెను. జగత్తు నిద్రాదేవతారాధన మొనరించుచుండెను. దేవగఢమునకు నలువైపుల గుడారముల వైచికొనియున్న యవనసైనికుల విజయోత్సవము నూతనచ్ఛాయఁ గొల్పుచుండెను. జయసింహుఁ డొంటెరౌతులచే విజయవార్త ఢిల్లీకిఁ బంపి సావకాశముగఁ దనశిబిరమునుండి బయల్వెడలి మనోహరచంద్రికం దిరుగుచుండెను. “విజయలాభవృత్తాంతము విని పాదుషావారు మిగులఁ బ్రసన్నులై సంతుష్టు లగుదురు. ఇంతటి సులభముగ దేవగఢ యుద్ధవిజయము విని నాపై నపారమగు కృప వహింతురు. వారు నాయెడ నత్యంతకృతజ్ఞులై యుందురు.” అని యీ మొదలగు నాలోచనములు శూరుఁడు రాజభక్తుఁడు నగునా రాజపుత్రుని మనమున నుత్పన్నము లగుచుండెను. అతనివదనమున వాస్తవికవిజయానంద మొలుకుచుండెను. అతఁడు తనవలువెసలఁ జూచెను. సైనికులు, నాయకులు స్వేచ్ఛావిహారతల ననుసరించి వివిధానందమగ్నులై యుండుటఁ గాంచి యతఁడు మిగుల సంతసించెను. ఇంతలో సెవనీయమానపరాక్రమకారణమున దేవగఢవిజయము లభించెనో యాఛత్రసాలకుమారుఁడు స్మరణకు వచ్చినంతనే యాతనిహృదయము ప్రేమాంకితమై కంపితమయ్యెను. చంపతరాయలమరణానంతరమున ఢిల్లీచక్రవర్తి మహోబారాజ్యమును వశపఱచుకొన్ననాఁటినుండియు నశరణుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు జయసింహునియొద్దనే నివసించుచుండెను. జయసింహుఁడుగూడ నతనిఁ దనపుత్రునిబలెఁ బ్రేమించుచుండెను. కావుననే యీదినమున నాతనిహృదయము తనయానురాగవిహ్వలమై యుండెను. కార్యార్థిక్యమున నింతదనుక ఛత్రసాలకుమారునియుక్తులశౌర్యముఁ బ్రశంసించుటకుఁగాని, యతనియెడఁ గృతజ్ఞతఁ బ్రకటించుటకుఁగాని యాతఁడు

కవకాశము గలుగకుండెను. ఇప్పు డవకాశముఁ బొంది యతఁడు మెల్లమెల్లగ ఛత్రిసాలునిశిబిరము దెస కరుగుచుండెను. నేఁటిఛత్రిసాలునిపరాక్రమముచేఁ బాదుషావారు సంతుష్టులై యతనిపైతృకరాజ్యము నతని కిచ్చివేయునని యతఁడు మార్గమునఁ దలఁచుచుఁ బోవుచుండెను. ఈభావన మతనికి మహానందదాయక మైయుండెను.

అతఁడు ఛత్రసాలకుమారునిపటకుటీరముఁ జేరినంతనే తత్సమీపమున వెన్నెలలో నొకయువకుఁడు ఱాతిపైఁ గూరుచుండి విచారమగ్నుఁడై యాలోచనాధీనుఁడై యుండుట కానవచ్చెను. కొలఁదిసేపాఁగి యువకునిదెసఁ జూచి జయసింహుఁ డిట్లడిగెను.——

“ఎవరు! ఛత్రిసాలకుమారుఁడా? ఏమివిచారమున మునిఁగి యున్నావు?”

కాని యతనిప్రశ్న కెట్టిప్రత్యుత్తరము రాలేదు. ఛత్రిసాలుని భుజములపైఁ జేయివైచి యతఁ డాశ్చర్యానురాగముల నిట్లడిగెను -

కుమారా! నీవేమాలోచించుచున్నావు? నీయీవిచారమునకుఁ గతమేమి? నేఁడు నీముఖమున విజయానందచ్ఛాయ కన్పట్టవలసియుండెను. నీవింతటినిరాశావిచారములకు లోనుగానేల? నీశౌర్యపరాక్రమములమూలముననే నేఁడు చక్రవర్తిసైన్యముల కీయానందానుభవ భాగ్యము లభించినది. కాని నీవు స్వయముగ నింతటిఖిన్నుఁడవై యుండుట యాశ్చర్యకరమై యున్నది.

ఛత్రిసాలునివిచారాలస్యము భగ్నమైపోయెను. అతఁడు శీఘ్రముగ లేచి నిలువఁబడి వినయవినమితశిరస్కుఁడై యిట్లనియె.——

“ఆర్యా! ఇది తమువిశ్రాంతిసమయమై యుండ నిచటికి రా వేల శ్రమఁ జెందితిరి! ఆజ్ఞాపింపుఁడు. తమకీసమయమున నే నెట్టిసేవ నొనర్పఁగుదు?”

ఛత్రసాలుఁడు స్వవిచారమగ్నుఁడై యుండి తనమాటల వినలేదని యెఱింగి జయసింహుఁడు మరల నిట్లనియె. “కుమారా! నేఁడు నీకు లభించినవిజయమునకై నీవేల యానందించుట లేదు? నేఁటి నీశౌర్యమును బ్రశంసింప నిటకువచ్చితిని. కాని నీమానసికావస్థ కేవలవిపరీతముగఁ గన్పట్టుచున్నది. నేఁటివిజయలాభానంద మించుకయైన నీకుఁ గలుగుట లేదా!

ఛత్ర—(సోద్రేకముగ) విజయము నందువా రొకరుఁ, దదానందము ననుభవించువారు మఱియొకరా! నేఁడు ఢిల్లీశ్వరునికి విజయము కల్గినదానికై నాకానంద మేల? నేను నాకరినకర్తవ్యము నెంచి పోరాడితిని. దేవగఢము మున్నెన్నఁడు పరాధీనమై యుండెనో యిప్పుడు నట్లే. దానిపై ఆదిల్‌షాయధికార మున్ననేమి! ఔరంగజీబునధికార మున్ననేమి! శియాముసల్మానులపతాక యెగురుచున్ననేమి! సున్నీముసల్మానులకేతనము స్థాపింపఁబడిన నేమి! ఛత్రసాలునకీ రెంటను సమానములే. కాని నేఁటిగనుక నేను భవదీయాశ్రయమున నుంటిని. ముమ్మందు మదీయాశయసాఫల్యమునకు నత్యధికముగు తమసాయము నాశించి యుంటిని. కాన నేను మిమ్ముఁ బ్రసన్నుల నొనర్చుటకే హృదయపూర్వకముగఁ బోరాడితిని. దేవగఢదుర్గము జయింపఁబడినఁ దమరుప్రసన్నచిత్తు లగుదురని నేనెఱుంగుదును కావుననే నేఁడు నేను నాకటుకర్తవ్యముఁ బాలించితిని.

జయ—(చేతితో నెదుటఁ జూపుచు) నీసమీపమున నలువైపులఁ గన్నులెత్తిచూడుము అచ్చటవిజయోత్సవమగ్నులగుసైనికులెల్లరు యవనులేనా! వారిలో సగముకన్న నధికులు హిందువులు. ఐన నేఁడు వారేల విజయోత్సవ మొనరించుకొనుచున్నారు! వాదు షాకు జయము వచ్చిన వారేల యానందించుచున్నారు!

ఛత్రి—ఇదితమే నాకునుదెలియుట లేదు. స్వీయపరాక్రమ మునఁ బోరాడి స్వదేశమును స్వయముగ నౌరంగజీబునకు వశమొన ర్చినా రానందింపనేల? అయ్యా! తమరు నన్నుఁగూడ నీయజ్ఞానుల శ్రేణిలోఁ జేర్పఁగోరుచున్నారా? ఈసైనికులయానందముఁ గాంచిన నాకు మఱింతదుఃఖము గలుగుచున్నది. వారియానందమే నావిచార మునకుఁ గారణము. నాయానందవిషయమే వారికి దుఃఖదాయక మగును. స్వదేశదౌర్భాగ్యమును దమరు దీనిచే బాగుగ నెఱుంగఁగ లరు.

జయ—స్వాతంత్ర్యభావము చంపతరాయమహారాజుతోడనే నశించిపోయిన దని నేనెంచితిని. కాని నీవుగూడ నావర్ణముననే రంజి తుఁడవై యుంటివనియిప్పు డెఱిఁగితిని. కుమారా! ఎట్టైన నీతండ్రి దుర్దశనుగాంచియైన నీనేత్రములు తెఱచుకొనవలసియుండెను. బుందే లఖండమండలిభయంకరరక్తపాతముఁ గాంచియైన మనదేశకల్యాణ మార్గము భ్రమాపూర్ణమని నీవెఱుఁగవలసినది. ఇంకను బుందేల ఖండపుదుర్దినము లంతమందలేదని తోఁచుచున్నది. ఛత్రసాలా! నిర్జలమేఘము లెన్నటికిని వర్షింపవు. అవి సూర్యచంద్రులగతి నడ్డు టకుమాత్రమే. తన్మూలమున మఱియెట్టిలాభము నుండదు.

ఛత—(సోద్రేకముగ) అయ్యా! స్పష్టవచనమునకై నన్ను మన్నింపుఁడు. తమరుతండ్రిగారిని నన్ను నిర్జలమేఘములతోఁ బోల్చి తిమ్మ సూర్యచంద్రులుగ భావించుకొని మేము తమతేదఃప్రకాశ ముల నిరోధించువారమే యని నుడువుచున్నారు. తమరిన్నినాళ్లనుం డియు జన్మభూమిని బరిత్యజించి భారతవర్షమందంతట స్వప్రకాశ వ్యాపనమునకై సార్వభౌమాస్థానమున నివసించుచున్నారుగదా! ఐన నిప్పటివఱకు దేశమున నెంతటిప్రకాశము వ్యాపించినది?

జయ—(గంభీరముగ) ఛత్రిసాలా! నీమాటలచే నాకించుకయుఁ గ్రోధము కలుగుటలేదు. పాదుషాకొలువున నుండిననాచేఁ బ్రజల కెట్టియుపయోగముఁ గలుగలేదని నీవునాపై నారోపించిననిందకు నేనొక్కఁడనే పాత్రుఁడను గాను. కాని యన్యులదోషముల లెక్కపెట్టక యాత్మకర్తవ్యపాలన మొనరింపనగునని నాయభిప్రాయము. నేను చక్రవర్తియాస్థానమున నుండి ప్రజలకు గొప్పయుపకార మేదియుఁ జేయఁజాలకున్నను, ననుచితములు, నన్యాయపూర్వకములు నగునెన్నిపన్నులఁ దీసివేయించితినో, నీవెఱిఁగియే యుండవచ్చును.

ఛత్రి—తమరు ప్రాఁతపన్నుల ననేకములఁ దీసియే వేయించితిరి. కాని వెంటనే పాదుషా క్రొత్తపన్నులఁ దగిల్చెను. ఒకయధికారము నొసంగి తత్సమములగునన్యాధికారముల రెంటిని లాగికొనుట, రెండుపన్నులఁ దీసివైచి, తత్తుల్యమగు తృతీయకరము విధించుట, మున్నగునవన్నియు రాజనీతు లని తమరు స్వయముగ నెఱిఁగియే యున్నారు. ఈవిషయమున నేను తమ కింతకన్న నధికముగ నేమిచెప్పఁగలను? తమ రాలోచించినచో—మహారాణా రాజసింహునిఖడ్గ మేయుదాత్తాశయముతో నొరనుండి బయల్వెడలెనో, దక్షిణమున శివాజీకృపాణ మెట్టిపవిత్రకర్తవ్యనిర్వహణమునకై బయలుదేఱినదో, తమప్రయత్నములకన్న శ్రేష్ఠతరము లగునట్టిమంగళమహాశయములతోడనే తుదివఱకుఁ దండ్రిగారు పోరుచుండిరి. ఉదయపురము సౌభాగ్యవంతమై యుండెను. దక్షిణనక్షత్రము తేజోవంతమై యుండెను. అందుచే మహారాణారాజసింహునియొక్కయు, మహాత్ముఁడగు శివాజియొక్కయు ప్రయత్నములు సఫలము లయ్యెను. కాని బుందేలఖండసౌభాగ్య మింతిదనుక నిద్రాణమై యుండుటచే దండ్రిగారిప్రయత్నములు భగ్నము లయ్యెను. కాని యీకారణముననే తమరు

వారిని నిగ్గలమేఘములతోఁ బోల్పకుందురుగాక. ఇప్పటివఱకు నిగ్గలములై కన్పట్టెడిజలదములే శీఘ్రకాలములో బుందేలఖండముపై స్వాతంత్ర్యవర్షముఁ గురియ మొదలిడును.

జయ—బుందేలఖండభాగ్యోదయ మెప్పటికైనను నాఁటువఱకు నీవిట్టిహీనావస్థఁ బడి నీసమయము వ్యర్థమొనర్పకుందువుగాక యనియు, నేతద్విజయలాభముఁ బొంది నష్టమగునీపురాతనవైభవముపై నధికారము వహింతువుగాక యనియు నేనాశించుచున్నాను. రేపటి నుండి చక్రవర్తిసైన్యము ప్రయాణము సాగించును. నీవుగూడ నా వెంట ఢిల్లీకి రమ్ము. నేఁటినియతులపరాక్రమవృత్తాంతము విని పాదుషాగారు మిగుల సంతసమున నీయైశ్వర్య మంతయు నీకు మరల నిచ్చివైతురు. ఛత్రసాలా! నీవు నామాటలఁ దిరస్కరింపకుము. నేనచ్చట కేగి నీరాజ్యము నీకప్పింతును.

ఛత్ర—నాకు మహీబారాజ్యప్రాప్తియే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కాఁజాలదు. అయ్యా! క్షుధార్తమగు మృగపతియాకలి శునకముచేఁ గాని సృగాలముచేఁ గాని తీఱునది కాదు. చాతక మెన్నఁడు గోతిలోనినీటిచేఁ దనపిపాసఁ దీర్చుకొనదు. కావున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యాభిలాష కేవల మహీబారాజ్యముచేఁ గాని పాదుషాదర్బారులో నమీరుబిరుదముచేఁగాని నెఱవేఱదు.

జయ—ఛత్రసాలా! నీవు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నింతగ నభిలషింతువేని ఢిల్లీకి వచ్చి బుందేలఖండముపై న్యాయవిహీనములు, ననుచితములు నగు కరముల విధింపవలదనియు నచ్చట నెట్టియన్యాయాచరణము జరుగరాదనియు బుందేలులయధికారములు బాగుగ రక్షింపఁబడవలయు ననియుఁ బ్రజలకు మతిస్వాతంత్ర్య ముండఁదగు ననియు నచ్చటిపరిపాలనము సవ్యవస్థితమై యుండవలయు ననియుఁ బాదుషా

వారితో మొఱలిడుము. పాదుషా నీయీమాటలకు సమ్మతించి యీ విషయమును నీకు వాగ్దాన మొసంగిన నీయిచ్ఛ నెఱవేఱినట్లే కదా!

ఛత్రి—అయ్యా! మాకుఁ గావలసినది స్వాతంత్ర్యము. వాగ్దానము కాదు. అక్బరుపాదుషా శాసనవిధాన మత్యంతసౌష్ఠవమున నొప్పుచుండెను. తన్మూలమున బ్రజలెల్లరు సుఖులై యుండిరి. అట్లయ్యు శూరశిఖామణి యగుమహారాణా ప్రతాపసింహుఁడు చిత్తూరు నైభవముఁ దృణీకరించి బలవత్తరమగు చక్రవర్తిబలము ధిక్కరించుటచే జీవనము నేలగడపెను?

జయ—(సహేళనముగఁ జూచుచు) కుమారా! నీమాట కడు చక్కగ నున్నది. పాదుషాకొలువున నమీరుపదవి స్వీకరించుసమయమునఁ జంపతిరాయలు నిట్లే నుడివియుండెను. కాని కాలానుగుణ్యమగుకార్యనిర్వహణము బుద్ధిమంతుల లక్షణము. అచ్చట కేతెంచి పాదుషాకు నీయొనర్చినయుపకారముల నన్నిటి జ్ఞప్తికిఁ దెమ్ము. బుందేలఖండమునకు భాగ్యవశమున స్వాతంత్ర్యము లభించినసరే లేకున్న నీయిచ్ఛవచ్చి నట్లొనరింపుము. కాని పాదుషావారు నీమాటకు సమ్మతించెద రని నావిశ్వాసము. నేఁటినీశౌర్యము మూలమునఁ బాదుషావారికి లభించినభూభాగమున బుందేలఖండము సగమైన నుండెను. వారు శాంతమనస్కులై నీప్రార్థనము నాలకించిన నది తప్పక స్వీకరింపఁబడును. దాన వారికి లేశమైన హాని యుండఁబోదు.

ఛత్రి—అయ్యా! సామ్రాజ్యమహాసభలోఁ బాదుషా యాడినమాటల నన్నిటిని మఱచితిరా! ఆసమయమునఁ బాదుషా మా ప్రార్థనము నెంతయు నవిశముగఁ దిరస్కరించునోతమకు జ్ఞప్తియందు లేదా? మాటిమాటికి భిక్షాం దేహి యనుటచే నేమగును? ఒకమారు

భిక్షాటనమున స్వాతంత్ర్యము లభింపదని తెలిసినతరువాత మాటిమాటికిఁ జేయిఁ జాచిన ఫలమేమి?

జయ—(సానురోధముగ) ఫలమున్నను లేకున్నను నీవు నాతో ఢిల్లీకి రావలయును. నామాట వినవలయును. ఇట్టిదీనాసహాయావస్థలో నిన్ను బుందేలఖండమున విడువఁ జాలను. హీరాదేవిగుప్తచారులు బుందేలఖండమునం దంతట నీకై వెదకుచున్నారు. నీతండ్రి నాకు మిత్రుఁడై యుండెను. మిత్రుఁడే యననేల—సోదరుఁడే యైయుండెను—నీవు హీరాదేవిఁబోలు దుర్మార్గురాలివలలోఁ జిక్కి మహావిపత్తులపాలగుటకు నేను సమ్మతింపను. నీవు నావెంట ఢిల్లీకి రావలయును.

ఛత్రి—(గద్గదస్వరమున) అయ్యా! మీయాదయచే నేననుగ్రహింపఁబడితిని. దీనికై మీకు నేనెంతయు ఋణినై యున్నాను. కాని నావిషయమున మీరింతగ శ్రమఁజెంద నక్కఱలేదు. హీరాదేవి నాప్రాణములఁ గొనుచున్నను నాకుఁ దద్విచారము లేదు. ప్రాణనాథస్వామిప్రయత్నమున శీఘ్రముగనే బుందేలు లెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రియులై నన్ను ప్రాణప్రియునిగఁ జూచుకొందురు. అయ్యా! తమరు నావిషయమున నేమియు విచారింపకుఁడు. మహోబాదుర్గము నన్ను రక్షింపఁజాలకున్నను, దండ్రిగారివలన నాకు లభించినయభేద్యధైర్యదుర్గము నన్నుఁ దప్పక కాపాడును. తండ్రిగారిప్రేమ నన్నుఁ గాపాడఁజాలకున్న వింధ్యవాసినీ దేవ్యనుగ్రహము తనభక్తునిఁ గాపాడితీరును. నామనమున స్వాతంత్ర్యదివ్యజ్యోతి వెలుఁగుచున్నది. ధైర్యము నన్ను రక్షించుచున్నది. పవిత్రదేశహితకర్తవ్యము నామనసున లగ్నమై యున్నది. తమరు, ప్రాణనాథప్రభువు మున్నగు మహాత్ముల యాశీర్వాదములు లభించుచున్నవి. ఇఁక నే హీరాదేవికి వెఱవనేల? అయ్యా! నన్ను ఢిల్లీకి రానిర్బంధింపకుఁడు. ఈప్రాంతమున నేనింకను నొంసరింపఁ

దగుమహాత్కార్య మున్నది. నేనింతశీఘ్రముగ నిప్పుడే దక్షిణదేశము విడువఁజాలను.

జయ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు మాతోఁగూడ బుందేలఖండ మునకైన మఱలి రావా?

ఛత్ర—రాను. ఇంకను దక్షిణమునసే రెండుదినములవలయుం డనగును.

జయ—నీవిచ్చటనుండి యేమి చేయుదువు?

ఛత్ర—నాగురుదర్శన మొనరించుకొందును.

జయ—ప్రాణనాథస్వామి నేఁడు దక్షిణమునసే యున్నాఁడా?

ఛత్ర—లేదు. వారు బుందేలఖండమునసే తమకార్యము నిర్వహించుకొనుచున్నారు.

జయ—ఐన నీవిప్పు డిచ్చటనుండి దర్శింపఁగోరెడిగురు వెవరు?

ఛత్ర—మహాత్ముఁడగు శివాజీ!

జయ—(సాలోచనముగ సంతోషమున) ఐన నీవు మిగుల ఉత్తమమును ప్రశంసనీయమును, యోగ్యమునగు కార్యముఁ జేయు న్నావు. నీవు మిగులసంతసమున నామహాత్మునియొద్ద కేగి గుహ్యోపదేశముఁ బడయుము. అతఁడున్నవిధముల నీకు గురువు కాఁదగినవాఁడు. కాని నీకార్యము నెఱవేఱినపై వెంటనే శీఘ్రముగ మాయొద్దకు వచ్చెదనని మాట యిమ్ము. నేఁటియుద్ధమున నీవొనరించిన కార్యము వ్యర్థము కాఁగూడదు.

ఛత్ర—నేనివిషయమున వారియనుమతినే కోరెదను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయమున నేను వారియుపదేశము ననుసరించియే కార్యము నిర్వహించెదను. తండ్రిగారుఁగూడ సంతోషముగ

నిల్లొనర్చుటకే నాకాజ్ఞయొసంగిరి. వారు నాకు ఢిల్లీకిఁ బోవ ననుమతి నొసంగినఁ దమరు ఢిల్లీకిఁ జేరకమున్నే భవదీయసేవాగతుఁడనయ్యెద.

కొలఁదిసేవటివఱకీమాటలనామాటలఁ జెప్పినపై జయసింహుఁ డచటినుండి వెడలిపోయెను. ఆసమయమున నతనినేత్రములు పేరిమాశ్రుభరితము లయ్యెను. మార్గమున నెల్లెడలఁ బ్రజలు విజయోత్సవమగ్నులై యుండిరి. కాన జయసింహునవ కదేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు.

మఱునాఁడు బహదూర్‌ఖాన్‌కోకాయొక్కయు జయసింహునియొక్కయు సంయుక్తసైన్యము ఢిల్లీకిఁ బయనమయ్యెను.

ఛత్రిసాలకుమారుఁడు వారివెంట నరుగలేదు.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము

నిర్భాగ్యుఁడగు కంచుకిరాయలు

ప్రిథాని యగుసజ్జనరాయఁ డన్వర్థనామకుఁడై యుండెను. కంచుకిరాయలు తనకాలము నంతను నౌరంగజీబునకును, హీరాదేవికిని సేవానగ్గలు సలుపుటయందే కడపుచుండెను. కఠినము లగు [illegible] కతఁకిఁ దీరికయే లేకుండెను. నేఁడు [illegible] దలి యొకయమీరునకు స్వాగత మొసంగుట, యెల్లి మఱి యొకయమీరునకు విందు సేయుట, మఱునాఁ డొకసరదారునకుఁ

గానుకలు పంపుట, నాల్గవనాఁడు హీరాదేవిపిలుపున నోర్ఛాకుఁ బ్రయాణ మగుట—ఇంతే—ఇట్టిట్టిపనులయందే ఎల్లపుడు నతని కాలయాపన. అతఁడు ఘాంఘేరరాజసింహాసన మధిష్ఠించినది మొదలుగ నిట్టికార్యములనే మగ్నుఁ డయి యుండుటచే నిప్పటివఱకు రాజకార్యముల నిర్వహింప నతనికిఁ దీరికయే కలుగలేదు. ఇట్టిదశయందైనను ఘాంఘేరరాజ్యవ్యవస్థ చాల చక్కఁగ నుండెను. ప్రజలపై ననావశ్యకము లగుపన్నులు విధింపఁబడుటయు లేదు, వారియెడ మఱెట్టియన్యాయములును జరుగుటయు లేదు. ప్రజలమొఱలకు సులభమగువిన్కియుఁ బూర్ణమగున్యాయమును లభించుచుండెడివి. ఇందువలననే ఘాంఘేరరాజ్యమునకుఁ జాలయశము కల్గెను. ఈయశమునకుఁ బ్రధానకారణము ప్రధాని సజ్జనరాయఁడే. అతఁడు రాణిసుఫలాదేవియానతిని సమ్మతిని ననుసరించి మిక్కిలినైపుణితో రాజ్యకార్యముల నిర్వర్తించుచుండెను.

నేఁడు కంచుకిరాయలు మూల్యవంతము లగువివిధాభరణాంబరముల ధరించి సవిలాసముగ ఘాంఘేరరాజసింహాసన మలంకరించి యుండి సరదారులనుండియు, నాగరకులనుండియుఁ, గానుక లందుకొనుచుండెను. ప్రజలకుఁగూడఁ జాలకాలమునకు నేఁడు రాజదర్శనభాగ్యము లభించెను. కాన రాజసభ యంతయు సరదారులతోను నాగరకులతోను నిండియుండెను. నేఁడు ప్రభువరు లేయుద్దేశమున నింతగొప్పరాజసభ గావించుచుండిరో, యందేమి భాషింపఁ గోరుచుండిరో యని సజ్జనరాయఁడు కడు మాశ్చర్యచింతాక్రాంతుఁడై యాలోచించుచుండెను. కంచుకిరాయలనిరోధమున నతనిభాషణము వినుటకై యొకప్రక్క జవనిచాటున విజయాసహితయై రాణి సుఫలాదేవి కూడ నాసీనయై యుండెను.

ఆహూతు లగువారెల్లరు నుపస్థితు లైరని సజ్జరాయనిచే నెఱిం గింపఁబడి ఘూతఁడు తనవక్తవ్యము నిట్లారంభించెను.

“ నేఁడు ప్రజలరాజభక్తిచే నా కమితమగు గర్వము గలుగుచున్నది. మేము ధాంధేరరాజ్యగౌరవముఁ బెంపొందింప నవిరళప్రయత్నము సల్పుచుంటుట మీరెల్ల రెఱుఁగుదురు. కాని ధాంధేరరాజ్య మెంతగొప్పది యైనను మొగలుసామ్రాజ్యముతోఁ బోల్చి చూచిన బిందుప్రాయ మనువిషయముం గూడ మఱవరానిది. మన కింత గొప్పసామ్రాజ్యశరణము లభించుట మనమహాభాగ్యము. కొలఁదికాలముననే మనరాజ్యమునకు మొగలుసామ్రాజ్యముతో గొప్ప సంబంధము కలుగఁగలదని మీకెల్లరకుఁ దెలియఁజేయ మాకు మిగుల నానంద ముదయించుచున్నది. దైవవశమున నేఁటివఱకు మాకుఁ బుత్రసంతతి కలుగలేదు. భావికాలమునఁ గలుగుననునాశయు లేదు. వయసుగూడ వ్యతీతమై పోవుచున్నది. కావున నిటుపై మాయనంతరము మావలెనే మీహితముఁ గోరుపాలకులు మీకు లభించునేర్పాటుఁ గావించుట మాపరమకర్తవ్యమై యున్నది. మాకుఁ బుత్రుఁడు లేకుండుటయు నొకవిధమున మంచిదే. ఏల యన నేఁటిబుడుతలు సామ్రాజ్యద్రోహులుగఁ బరిణమించుచున్నారు. వారిమస్తిష్కములు తారుమారై యున్నవి. వారిధ్యాన మంతయు స్వరాజ్యస్వతంత్రతలపై నిలిచి యున్నది. సాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకరణుఁ డెంతటిపుత్రసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాఁడో మీకు బాగుగఁ దెలియును. తండ్రి సామ్రాజ్యపక్షమునఁ బోరుచుండఁ, గుమారుఁడు విద్రోహిమండలిలోఁ గలిసి యున్నాఁడు. ఈవిప్లవకారులకు నాయకుఁ డగుఛత్రసాలుఁ డెంతదుర్మార్గుఁడో, యెంతమూర్ఖుఁడో యుత్తరిమూలము బుందేలఖండమున నెంతరక్తపాత మగుచున్నదో, యెఱిఁగినదు

ష్కృతులవలన నతనితండ్రి యగుచంపతరాయలప్రాణము లెట్టు పో
యెనో, తనరాజ్యైశ్వర్యములఁ గోల్పోయి యతఁ డీసమయమున నెట్టు
లజ్ఞాతవాసము సల్పుచున్నాఁడో యది యంతయు మీరెల్లరు బాగుగ
నెఱుఁగుదురు. ఛత్రసాలదలపతులఁబోలుపుత్రు లుండుటకంటెఁ బు
త్రులు లేకుండుటయే మంచిది. కాన మీకు యువరాజు లేఁడను
చింత వలదు. మాకుఁ బుత్రుఁడే యుండినచో నతఁ డయోగ్యుఁడై
యుండినను మీవంటిరాజభక్తులు వివశులై యతనిని రాజుగ గణింప
వలసివచ్చును. మాకోరిక యేమన, నౌరంగజేబునకు మిగులఁ గృపా
పాత్రుఁడును, సామ్రాజ్యమున కసామాన్యభక్తుఁడుగ నుండి తన్మూల
మున మీ కెట్టియాపదయు రాకుండఁజేయువాఁడును, మాకుత్తరాధి
కారి కావలయును. భాగ్యవశమున మాకట్టివ్యక్తి యీసమయమునఁ
బ్రాప్తించినాఁడు. నేఁటిసభ మీభావిపాలకుని మీకుఁ దెలియఁజే
యుటకే యేర్పడినది" అని పలికి కంచుకిరాయలు తనయుపన్యాస
ముపైఁ బ్రజల [illegible] యుంచు
కని పూరకుండెను.

ఆసమయమున ప్రజ లెల్లరుఁ గమప్రభువు సామ్రాజ్యభక్తుఁ
[illegible] సర్దారునో, యట్టి యొకరాజకుమారునో దత్తునిగఁ
జేసికొని [illegible] నిచ్చి వివాహ మొనర్చి కాని తనరాజ్యమున
కుత్తరాధికారిగఁ జేయు నని తలఁచుచుండిరి. కావుననే ప్రజలలో
నెట్టియుత్సాహమును బ్రకటనము గాలేదు. ఎల్లరును బ్రభువియొక్క మా
టలు వినుటకై మాటాడక యథాప్రకారముగఁ గూరుచుండియుండిరి.

కంచుకిరాయలు మరలఁ దన యుపన్యాసము మొదలిడెను.
"యువరాజు లేకుండుటకు మీరు విచారింపరాదని మేమిప్పుడే చెప్పి
యుంటిమి. కాని యిందువలన సంతానము లేకుండుటయే శ్రేష్ఠమని

మీఁదు తలఁపవలదు. సంతతి యనఁ బుత్రుఁడుఁ గావచ్చును. పుత్రికయుఁ గావచ్చును. ఈకాలమునఁ బుత్రుఁడు లేకుండుటే మంచిది. ఏలయన వానివలనఁ దఱచుగ ననేకకష్టములు సంభవించును. పుత్రుఁడు తండ్రితో వాదులాడి వెడలిపోవుటయుఁ, దండ్రి యపమృత్యువునకుఁ గారణభూతుఁ డగుటయు మనము తఱచుగఁ గనుచున్నాము. కావున వ్యర్థమగుచింతవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

కంచుకిరాయల మాటల వినఁగ వినఁగఁ బ్రధాని సజ్జనరాయని కాశ్చర్యము దుర్భర మగుచింతయుఁ గొడముచుండెను. రాజు పలికెడియామాటల నెట్లు వారింపవలయునో యతనికి బోధపడలేదు. ఆపలుకుల యర్థమేమియుఁ గూడ నాతనికిఁ దెలియలేదు.

కాని కంచుకిరాయలపలుకుల కంతము లేకుండెను. అతఁడు చాలసేపిట్లే తల, తోఁక లేనిపలుకుల నాడుచుండెను. చివరకుఁ దన యభిప్రాయముఁ దెల్పెను. "మేము మారాజ్యపుదిట్టతనమునకును, సువ్యవస్థాపనమునకును జక్కనిమంత్రినిఁ గావించితిమి. రాజకుమారి శీఘ్రముగనే యొకసామాన్యుఁ డగుసరదారుకుమారునికిఁ గాని, జాగీరుదారుకుమారునికిఁ గాని వివాహితయైపోవును. ఆమెకుఁ దగినవరుఁ డన్వేషింపఁబడుచున్నాఁడు. వివాహానంతర మామె తనగృహమునకు వెడలిపోవును. సజ్జనరాయఁ డిపుడు చాలవృద్ధుఁ డైపోయినాఁడు. శరీరపాటవము తగ్గినది. వయసు మాకును జాలఁగనే కడచినను, మాకింకను గొన్నాళ్లవఱకు నిర్వాహశక్తి యున్నది. మాయుద్దేశ మేమన రణదుల్లాఖాఁ మహాశయుఁడు వచ్చి యిచటనే యుండి రాచకార్యములఁ జూచుచుండవలయును. శాసనపాలనాదులం దాతఁడు కడు నేర్పరి. ఔరంగజీబు పాదుషా కతనియం దమితమగు దయ. మేము బ్రదికియుండునంతకాల మతఁడు మాకు సాయ మొనరించుచుండును.

మాయనంతర మతఁడే యుత్తరాధికారి యగును. మీ రేమియుఁ గలఁ
తపడవలదు. ఆశ్యసంతతికిని, మహమ్మదీయులకును బరస్పరద్వేష
కాలము గతించినది. ఇక నిరువురిసమ్మేళనమున కిది సమయము. ఆస
మ్మేళనమున కుపక్రమణిక యీరీతినే యుండవలయును. మీ కెట్టియ
న్యాయము, దౌష్ట్యము, జరుగదని విశ్వసింపుఁడు. రణదులహాఖాను
స్వయముగ బుద్ధిమంతుఁడు. మఱియు నేనాతని కింకను బోధించెదను.
మీరన్నివిధముల నిశ్చింతులై యుండురుగాక."

కంచుకిరాయలవక్తవ్యము పూర్తికాకమునుపే సభయం దం
దఱు నల్లరి యారంభ మాయెను. జను లొకరితో నొకరు రహస్యసం
భాషణ మొదలిడిరి. చాలమందిసరదారులు, నాగరకులు లేచి యొద్ది
హో చెప్పఁగోరియు, సజ్జనరాయనిముఖముఁ జూచి మరల మాను
చుండిరి. కొందఱికి నూరకుండుఁడని సజ్జనరాయఁడు సంకేతముఁ గూడఁ
జేసెను. కంచుకిరాయలయుపన్యాసము ముగియుటతోడనే సభయం
దంతటఁ గోలాహలము రేగెను. కంచుకిరాయలు కినిసి యిట్లనెను —
"ప్రధానీ! ఇది యేమి! త్వరగ నీవు వీరి నందఱి నణఁచుము.
ఢిల్లీలో ననుదినము రాజసభ జరుగుచుండును. కాని యెం తెప్పుడు
నిట్టియల్లరి చూడలేదు. మేమేమియు ననుచితవాక్యముల బలుకలేదే.
నీవు వీరల నడఁచుము. ఇంకను జెలరేగినవారి నుచితరీతి దండింపు
ము. ఇది నా యాజ్ఞ."

ప్రధానిసజ్జనరాయఁడు లేచి రెండుచేతుల నెత్తి యందఱకు
శాంతింప సైగచేయుచు మిక్కిలికష్టముతో వారిని శాంతింపఁజేసి
యిట్లనెను:— "మీరింత వ్యాకులపడకుఁడు. మహారాజుగా రిట్లుప
పాదించిరి. దీనిసంబంధమగుకార్యక్రమ మేమియు నొనరింపఁబడ
లేదు. దీనిని మీరు యోజించి సమ్మతుల నిచ్చుటకు సమయ ము

న్నది. మహారాజుగారు మంచియాలోచనాపరులు. మీ సమ్మతి లేక యె బాగుగ యోజింపక యు వారేకార్యము నొనరింపరు. బాగుగ నాలోచించి దీనిని వదలి వేయుటకూడ సంభవము. నేను సమయము చూచి మహారాజుగారి నీవిషయమున నొప్పించెదను. ప్రభువర్యులు మనప్రార్థన మంగీకరింతు రనునాశయుఁ గలదు.”

కాని సజ్జనరాయని యీపలుకులు కంచుకిరాయలకు రుచింప లేదు. రణమస్తఖాను ఓర్చానభాషుందిరమునఁ దనతోఁ బ్రస్తావించి నపుడు తాను చింతాక్రాంతుఁడయి ఖానునిప్రస్తావమున కసమ్మతిఁ జూపినను, హీరాదేవి యతనికి మంచిచెడ్డలన్నియు బోధింప, నతఁడు తనరాజ్య మంతయు రణమస్తఖానుని కొసంగ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. అతఁడు తానుతా నీయుద్దేశమును వీడునేమో యని మఱియొకమాటఁ గూడఁ జేర్చి చెప్పెను. ఆమె యతనితో నిట్లనెను.—“ మీపుత్త్రిక మాకడనున్నప్పు డెల్లప్పుడును ఛత్రసాలుని వతనికార్యములను మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండెడిది. ఇంచుక యాతనియెడ ననురాగము వహించి నట్లుకూడఁ దోఁచుచున్నది. విజయాఛత్త్రసాలురవివాహ మయి నచో మన కెంతో లాభము చాల నవసర మున్నది [illegible] గలిగియుండును. ఛత్రసాలుఁడు [illegible] రల బుందేలఖండ [illegible] ” [illegible] యిమాట యతనికి బాగుగ [illegible] రాజ్యము నంతను, ఖానున కిచ్చివేయ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. ఇట్టిదశ యందుఁ బ్రజలును సజ్జనరాయఁడును బలికినమాటలు కంచుకిరాయ లకు రుచింపలేదనిన నందాశ్చర్య మేమి?

కడుఖిన్నుఁడై కంచుకిరాయ లిట్లు పలికెను.—“ ప్రధానీ ! ఏమిట్లు పలుకుచుంటివి ! మేమేమి చేసినను జెప్పినను ముందుగ దూర

మాలోచింతు మని నీకుఁ దెలియును. ఇఁక నిట్టి నిరర్థక మగుమాటలవలన నేమిప్రయోజనము! మేము చెప్పిన దంతయుఁ గమంగము నొప్పంగ నున్నది. అందేమియు మార్పు కాఁజాలదు. ఈవిషయమున మేమేమియు వినఁగోరుట లేదు.

సజ్జ—మహారాజా! ఇదంతయు బాగుగనే యున్నది. కాని యొకహిందూరాజ్యము మనసల్మానులచేతిలోని కీవిధముగఁ జోవుట చూడ జనులు సహింపఁజాలరు. మునసల్మానులు స్వయముగ నధికారము సేయుస్థలములఁగూడఁ బ్రజలు వారినటనుండి తొలఁగఁజేయుటకై చింత సేయుచున్నా రని దేవరవారు చూచుచునే యున్నారు. అట్టితరి నెఱిఁగియుండియు, రాజ్యమున నూతనోపద్రవముఁ బాదుకొల్పుట యెంతన్యాయయుక్తమో దేవరవారే భావింపఁగలరు. దేశమున మునసల్మానులదురాచారములు నానాఁటికిఁ బెరుగుచుండుటఁ గాంచియు నింతగొప్పరాజ్యము నొకమునసల్మానున కొప్పగించుట గోవును వ్యాఘ్రశరణమున నుంచుటే. యువరాజు లేనపుడు రాజకుమారిక నొకయుక్తుఁ డగురాజకుమారుని కిచ్చి వివాహ మొనరించి యాతనికే రాజ్యాధికారము నొసంగుట యెల్లవిధముల నుచితమగు కార్యము. బుందేలఖండమందలిరాజ్యము బుందేలులహస్తములయందే యుండఁదగును. ఇదియే శాస్త్రసమ్మతము. ఇదియే నీతియుక్తము."

కంచు—పరిధాని! నీవు వృధాగా నీవిషయమున నభినవేశము చూపి మాక్రోధమునకు గుఱికాకుము. శాస్త్రమర్యాద మాకు బాగుగఁ దెలియును. నీతితత్త్వము మే మెఱుఁగనిది కాదు. మేమీవిషయమున బాగుగ విచారించితిమి. భవితవ్యమునుగూర్చి యెంతయో దూర మాలోచించితిమి మీ రెవ్వ రింక నంతదనుకఁ దెలియఁజాలరు. మఱియు—నీరాజ్యము మాయనా హరి కిచ్చినయుటకైన మాకథి

కార మున్నది. ఇందెవ్వరియాతంకమును గలుగరాదు. ఈవిషయమున మాకెవ్వరేని విరుద్ధులైనచో రాజద్రోహులుగ నెంచఁబడుదురు."

అటుపై ననేకులు కోలాహలముచేయ మొదలిడిరి. "ఇక్లెస్నఁడుఁ గారా" దని యొకరు "మేమిక్కడ నుండఁజాల" మని మఱియొకరు, "ఇక మనకు వినాశకాలము వచ్చెను" దని వేఱొకరుఁ బల్కుచుండిరి. వివిధము లగువచనములను బెట్టకలకలమును విని కంచుకిరాయలు, ఖిన్నుఁడు వ్యాకులుఁడు నయ్యెను. తుట్టతుద కతఁడు సభ ముగియ నానతి యొసంగి తాను సభ వీడి లేచిపోయెను. అతఁడు లేచిపోయిన వెనుక సజ్జనరాయఁడు రాజుగారిసంకల్పము నెఱవేఱుట సంభవము కాదనియు నెల్లరు నిశ్చింతులై యుండఁదగు ననియు సరదారులకు నగరవాసులకు నాశ్వాసన మొసంగెను. అప్పుడతికష్టమున జనులమనసులు కుదుటఁబడెను. ఎల్లరుఁ దమతమ యిండ్లకేగిరి. కంచుకిరాయ లున్మత్తుఁ డయ్యెనని యానాఁడు చాలమంది తలఁచిరి.

సూర్యభగవానుఁడు లోకము వీడి యేగెను. అల్లనల్లన నల్లని రాత్రి వెలువడుచుండెను. ఆమె తనపతి యగుచంద్రదేవునిరాకఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. విభునిరాకయందు జాగగుటఁ గాంచి యామె, యించుక యుద్విగ్నతఁ గాంచెను ఆమె శ్యామవదనమునఁ జింతాచ్ఛాయ కన్పడసాగెను. ఈరీతి రెండుగడియ లగుసరికిఁ దనకాంతుఁడు స్వర్గీయసుధారసమున స్నానమాడి తన్నుఁ గౌఁగిలింపఁ గరములు చాచికొని వచ్చుచుండుట యామెకుఁ గానవచ్చెను. ఆమెయు నతిత్వరితగతి నేగి నాథునియంకమునఁ జేరిసుఖముండెను.

ఆసమయమున రాణి సుఫలాదేవి విశ్వసనీయ యగునొకదాసిని బ్రధానిసజ్జనరాయని జీఁబనిచెను. కొలఁదిసేపటికో వృద్ధుఁడగు

సజ్జనరాయ లేతెంచి సుఫలాదేవి కభివాద మొనరించి యిట్లు పలికెను. "సెలవిమ్ము. ఇంతరాత్రివేళ రాజ్యలక్ష్మి యీదాసు నేల రావించెను!"

సుఫ—ప్రధానీ! నేఁడు సభయందు జరిగినదంతయు మీరు చూచితిరి. దీనికిఁ బ్రతిక్రియకై యెట్టియుపాయ మాలోచించితిరో చెప్పుఁడు.

సజ్జ—శ్రీమతీ! మహారాజున కిం కొక మతి చలించిన ట్లున్నది. మహారాజనేకము లగుకృత్యములు సల్పుచుండెడివాఁడు. కాని నేఁటియాలోచనములఁ బోలునాలోచనములు మున్నెన్నఁడు వారి కుండుట వినలేదు. మనమింకను కొంతదినము లోపికపట్టి యెదురు చూచి మహారాజున కించుక నచ్చఁజెప్పుట బాగుగనుండునని నేఁదలఁచుచున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ! అట్లు కార్యము సాగదు. గాంధారరాజ్యమును, రాజవంశమును, రక్షించుటకై మన మొక కపటమగు నేర్పాటు చేయవలసి యుండును. అందు సాయ మొనరించుటకే మిమ్ము పిలువనంపితిని.

సజ్జన—మంచిది. శ్రీమతి నాకేమి యాజ్ఞ పెట్టినను నిర్వహింప సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ! మీరిప్పుడే విజయను గొని యోగాశ్రమ కేగుఁడు. వెలుపట మీయిరువురికొఱకు రెండశ్వములు నిలుపఁబడి యున్నవి. వాని నధిరోహించి మీరిరువురును వెంటనే యోగాశ్రమమార్గము బట్టుఁడు.

సజ్జ—రాజకుమారిని గొనిపోయి యోగాశ్రమలో రాణిహీరాదేవియాశ్రమమున నుంచిరమ్మనియా శ్రీమతి యిచ్ఛయించుచున్నది!

కాని యీయుపాయమువలనను లాభము లేదు ఏల యన. హీరాదేవి—

సుఖ—ప్రధానీ! మొదట నామాట బూర్తిగ నాలింపుఁడు. మీరాతు విజయను గొని హీరాదేవికడ కేఁగుడు. ఆమె మిమ్మెఱుఁగును కదా! ఏగుటతోడనే మీరామెను రహస్యమున సందర్శించి "విజయను ఛత్రసాలుని కిచ్చి వివాహము సేయుటయు, ధాంధేరరాజ్య మంతయు నతనికే యొసంగుటయు, రాణిసుఖలాదేవి యభీష్టము. కావుననే మహారాజు నన్ను విజయతో మీకడ కంపిరి. విజయను ఛత్రసాలునకుఁ బెండ్లి చేసినచో నాతఁడే ధాంధేరమున కుత్తరాధికారి యగుననియుఁ, గాన ననురూపులగు విజయావిమలదేవులకు వెంటనే వివాహము చేసినచో ధాంధేరరాజ్యమున కీయాపద తొలఁగి ఛత్రసాలునకు రాజ్యము లభింపకుండు ననియు వారి యభీష్టముగఁ జెప్పిరి" అని యామెతో వచింపుఁడు. విజయావిమలదేవులవివాహ మొనర్చుటకు మీకు మహారాజుగారు సంపూర్ణాధికార మొసంగి రనియు నామెతోఁ జెప్పుఁడు. ఆసమయమునం దామె శీఘ్రముగనే పెండ్లియేర్పాటులఁ గావించి విజయపరిణయము గావించును. సాధ్యమగునంతవఱకు మీరామెకు ఛత్రసాలుఁడు వచ్చి వివాహమునకు విఘ్నముఁ గూర్చునేమో యనుభయముఁ గల్గించి వివాహము నతిత్వరితముగఁ జేయింపుఁడు. చాలు. ఇంతమాత్రముననే కార్యము నెఱవేఱును.

సజ్జనరాయనికి సుఖలాదేవిమాట యొక్కటియు బోధపడలేదు. అతఁడు వ్యాకులతతో నంతయు వినెను. సుఖలాదేవిమాటలు సమాప్తి నందినవెనుక గూడ జాలసేపతఁ డూరక యుండ సుఖలాదేవి మరల నిట్లనియె.—

"ప్రధానీ! నా యుక్తి మీకు సమ్మతము కాలేదా! లేక మీరిం

తద్రాజ్యమునయొక్కయు మీస్వామియొక్కయు క్షేమమునకై యింత యుపన్యాసమాడ వెనుదీయుచున్నారు కాఁబోలు. మీరు నేఁజెప్పినయీ కార్యము నొనరించినచో ధాంధేరరాజ్య మెన్నఁడు మ్లేచ్ఛులహస్తము లఁ బడదని నమ్ముఁడు"

సజ్జ—శ్రీమతీ! మధురఫలప్రాప్తికై కంటకావృతములగువృక్షములఁ జేరవలసివచ్చును. ఆరోగ్యప్రాప్తికై విషతుల్యము లగునౌషధముల మ్రింగవలసివచ్చును. అట్లే మిగుల న్యాయయుక్తముఁ బవిత్రము, ఋజాకలితము నగుపక్షమునకు విజయముఁ గూర్చుటకై యొకప్పు డసత్యము నన్యాయముఁ దోడు కావలసివచ్చును. ఇప్పుడు పట్టిసందర్భమే నేను తమయాజ్ఞఁ బాలింప నెల్లవిధముల సంసిద్ధుఁడను. కాని యొక్కటిమాత్రము తమ రాలోచింపుఁడు. రాజకుమారి విమలదేవునికి వివాహిత యగుటయు నొప్పుకాదు. అట్లగుడ ధాంధేరమంతయు హీరాదేవికరతలమునఁ జిక్కును. అదియుఁ దక్కువ యనర్థము కాదు.

సుభ—మీరీవిషయమునఁ జింత నేయవలదు. వాస్తవమున విజయ ఛత్రసాలునికే వివాహిత యగును. నేను నారాజ్యము నెన్నఁడు హీరాదేవిచే జిక్కనీయను.

సజ్జనరాయని కాశ్చర్య మినుమడించెను. అతఁడు చకితుఁడై యిట్లడిగెను. "సరికాని యొకసారి విజయకు విమలదేవునితోఁ బెండిలి యైనపిదప మరల ఛత్రసానితో నెట్లు కాఁగలదు!"

సుభ—ప్రధాని! ఇందొకగొప్పరహస్య మున్నది. మీకిదే చెప్పుచున్నాను. ఓర్ఛారాజగువిమలదేవుఁడు వాస్తవమున స్త్రీకాని పురుషుఁడు గాఁడు. కొడుకు లేకుండుటచేఁ దనరాజ్యము మహాబారాబలయధికారమున నెక్కడఁ బోవునో యను భయమున హీరాదేవి

తనకూఁతురగు విమలను విమలదేవకుమారునిగఁ జేసి పెంచినది. తన యీపన్నుగడ నెవ్వరెఱుఁగరని హీరాదేవి విశ్వసమ్మకము. కొలఁది కాలముననే యామె పెద్దయాడంబరముతో విమలదేవునకుఁ బట్టాభిషేకముఁ గావింపనున్నది. దీనికి ముందుగనే విజయావిమలదేవులవివాహము కావలయును. ఈ పెండ్లివలన విజయకన్యాత్వమునకు భంగము రాదు. ఇరువురికన్యకల పరస్పరవివాహము వాస్తవమునకు వివాహమే కాదు. ఛత్రసాలుఁడు బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యము స్థాపించి రణమలహాఖానును పారద్రోలించిన విజయుతో నాతనికి వివాహము కాఁగలదు. ఇఁక మీకంతయు చక్కఁగఁ దెలిసినదా?"

ప్రధానిసజ్జనరాయనికి బాగుగ సమాధానము కలిగెను. అతఁడు మిగుల సంతసించి విజయనుగొని యోరాఛకుఁ బయనమయ్యెను. మార్గమధ్యమున విజయవలన నతనికి విమలదేవుని స్త్రీత్వవృత్తాంతము సుఫలాదేవి కామెయే యెఱింగించెనని తెలిసెను.

కొంచెముసేపుండి సుఫలాదేవి యొకపత్రము నొకవిశ్వాసపాత్రుఁడగు సేవకునికిచ్చి దానిని ప్రాణనాథస్వామిని వెదకి యాతనికిమ్మని చెప్పెను. అతఁడును బత్రముఁగొని ప్రాణనాథప్రభుని యన్వేషణమునకై బయలుదేఱెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

ఆపాదశిరోదపి

అనంతవిశ్వమధ్యమున భగవంతుఁ డగుసహస్రకిరణుఁడు సుశోభితుఁ డగుచందమున, నగణ్యతారకామధ్యమునఁ దేజస్వియై కన్పట్టు నిశాకరుఁడువోలె, ముప్పదిమూఁడుకోటులదేవతాగణమున నోర్ఛాప్రజలకు నేకమాత్రపూజ్యుఁడై కానవచ్చుచతుర్భుజదేవుప్రభంగి, నసంఖ్యమానవగణమధ్యమునఁ బ్రాణనాథస్వామి యలౌకికతేజశ్శోభితుఁడై యుండెను. ఓర్ఛారాజసభాభవనమునఁ గూరుచుండి రణమిలహాఖానుఁడు నేఁటిమూఁడవజామునఁ జతుర్భుజవిష్ణువిమూర్తి భగ్నమొనరింపఁబడవలయు ననియు, రేపటికి దదాలయము విధ్వస్తమొనరింపఁబడఁ దగుననియు సాధ్యమైనంత శీఘ్రముగ నాస్థానమున నొకయున్నత మగుమసీదు సిద్ధము చేయవలయుననియు నాజ్ఞాపించెను. దీనిని వినఁగనే యోర్ఛాపురవాసు లత్యంతదుఃఖసంతాపములకు లోనై కోపించి తుదకు దౌర్జన్యపరు లగుయవనాధికారులఁ దిట్టి శాపవర్షము గురియించుచుండిరి. కాని వారికేఁ ప్రతీకారమార్గ మేదియుఁ గానవచ్చుటలేదు. ఓర్ఛానగరమునందలి చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగుసకలదేవాలయములు భగ్నము లయ్యెను. కాని చతుర్భుజదేవాలయము నకు మాత్ర మట్టియవస్థ పట్టదని యెల్లరు విశ్వసించి యుండిరి. కాని తుద కాయాలయముఁగూడఁ బడఁగొట్టఁబడుననియెఱిఁగినంత వారి కసహ్యమగు సంతాపము జనించెను. వారి కాయదనునఁ గార్యాకార్యజ్ఞానము లేకుండెను శ్రీరాణీదేవి తనపుత్త్రిఁ డగువిమలదేవినివా

హాఎప్రియత్నమున నుండెను. తనరాజ్యములో నేయేయసత్కార్యము జరుగుచున్నదో యనువిచారమే యామెకు లేకుండెను. కాన మిగులఁ గష్టమునఁ బత్తనమందలిసుప్రతిష్ఠితు లగువారు రాణిహీంరాదేవిచెంతఁ జని యొక్కెన రణదులవాఖానుపట్టాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడకుండ చేయవలయు ననియుఁ జతుర్భుజదేవాలయము భగ్నముకాకుండఁ గాపాడఁబడుఁగాక యనియుఁ బ్రార్థించిరి. కాని హీంరాదేవి ‟ నేనిప్పుడు పెండిలిసందడి నున్నాను. అదియుఁగాక రణదులవాఖానని యొక్కయు, నౌరంగజేబుచక్రవర్తియొక్కయు నాజ్ఞకు విరుద్ధముగ నొకప్రయత్నము నొనర్చుట సరికాదు. ఇప్పుడు రణదులవాఖాను వచ్చినచ్చినట్లు కావింపనిండు. అతఁడు వెడలిపోయినపై మరల నూతనాలయములఁ గట్టుకొందము.” అని వారితోఁ జెప్పెను. ఇంతయే. ఇంతటి సంభాషణముతోనే వారికి సెలవు దొరకెను. ఇందుచే నోర్ఛానాగరికులనిరాశ పారము ముట్టెను. వారికి యోగ్యుఁడగుసహాయుఁడుగాని, మార్గదర్శకుఁడుగాని కన్పట్టుటలేదు. సూర్యోదయమప్పటినుండియే జనులు గుంపులుగుంపులుగఁ జతుర్భుజదేవుని యంతిమదర్శనాపేక్షులై యాలయముదెసకుసాగుచుండిరి. నగరమందంతట దుఃఖరోదనములు శోకధ్వనులు, సంతాపోద్వచనములు, నాత్మనిందా వాక్యములు విన్పించుచుండెను. అనాఁడు ఎవ్రిద లన్నము ముట్టలేదు. ఇంకఁ గొలఁదిసేపటిలోఁ బరమకృపాఘనుఁ డగు చతుర్భుజభగవానునిదర్శనము లేకపోవుఁగదా యనువిచారకరమగుభావన మెల్లరి కసహ్యవేదనఁ గల్పించుచుండెను. ఇంతలో నలువైపులనుండియుఁ బ్రాణనాథస్వామి వచ్చెనను సందడి యయ్యెను. ఓర్ఛానివాసు లెల్లరిమనముల నాశాతంతువులుత్పన్నము లయ్యెను. ఇప్పుడు స్వామి యేమిచేయుచున్నాఁడో చూతమని ప్రజలెల్లరు నలయముఁ జేరిరి. కొలఁదిసేపటిలోఁ బ్రాణ

నాథప్రభు నెదుట నగణ్యమగు ప్రజాసమూహము నిండిపోయెను.

ప్రాణనాథస్వామి యొక యున్నతస్థానమున నిలువఁబడి యుచ్చైస్స్వనమున మాటాడఁదొడఁగెను. ఆసమయమున నమృతవర్షము గురియుచున్నట్లుగ వినువారికిఁ దోఁచుచుండెను. ఇంతటిగొప్పసమూహముండినను బ్రజలెల్లరుఁ దదేకచిత్తులై ప్రాణనాథప్రభునియుపదేశామృతముఁ గ్రోలుచుండిరి. స్వామి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

"సోదరులారా! బుందేలఖండమునందలి సర్వవ్యాప్తమగు నేఁటి యీస్వాతంత్ర్యేచ్ఛ నామనమున కమితానందదాయకముగ నున్నది. స్వరాజ్యఫలముల నెల్ల రెఱిఁగినను నవి స్వరాజ్యవృక్షముననే యుండు ననుమాట నెఱిఁగినవారుమాత్రము కొలఁదిగనే యున్నారు. కావుననే యనేకులు స్వవాంఛితఫలముల కాధారభూతమగు నావృక్షమునే యజ్ఞానవశులై నఱకివేయ సంసిద్ధు లగుచున్నారు. కాని నేఁటియీస్వాతంత్ర్యేచ్ఛ యద్భుతముగ నున్నది. మీమనసుల నావరించియున్నయీయావేశము నడఁచికొని, శాంతముగః గర్తవ్యాకర్తవ్యముల బాగుగ నాలోచించుకొని యుక్తమగురీతిఁ బ్రవర్తించెదరుగాక యని నాప్రార్థనము. దేశము యవనులవశమైననాఁటినుండియు మన మనేకబాధల పా లగుచున్నామనుమాట యథార్థమే యగును. కాని మనబాధలఁ దొలఁగించుకొనవలయు నన్న ముందుగ మనయంతఃకలహముల నడఁచుకొనవలయు ననుమాట మీరు మఱవరాదు. ఇంతకాలమునుండియు వ్యక్తిసంబంధము లగువిరోధములను, స్వార్థపరత్వమును స్వాతంత్ర్యమార్గమున నడ్డముగఁ బెట్టి మనము స్వదేశము నధోగతిపా లొనరించివైచితిమి. తన్మూలమునఁ గలిగినఫలముల నిప్పు డనుభవించుచున్నాము. ఏవిధమునఁ బ్రజ లభివృద్ధిఁ గాంచవలయు నన్నఁ బ్రభుత్వము స్వదేశీయమే యైయుండవలయును. పరదేశీయులప్రభుత్వమున

నీదేశము నభివృద్ధిఁ గాంచఁజాలదు. తనచేఁ జిక్కినపరదేశమును సర్వవిధముల దుర్బల మొనరించి తద్దౌర్బల్యసాధనమున సాధ్యమైనంత యధికముగ స్వార్థసిద్ధిఁ బడయఁజూచుటయే వైదేశికపరిభుత్వస్వభావము. కావున రాజకీయస్వాతంత్ర్యమే దేశదౌర్బల్యవినాశనకర మగు దివ్యౌషధము. అంతఃకలహము లడఁగవలయును. ఐకమత్యము ప్రబలవలయును. జనులయాత్మ లన్నియు నొక్కుమ్మడిగ స్వాతంత్ర్యదాహమహాజ్వాలలచేఁ బరిదీప్తములు కావలయును. ఆమహాజ్వాలాగర్భమునఁ బరపరిభుత్వము కరఁగిపోవలయును. కావున నీరహస్యముల బాగుగ నెఱింగి స్వదేశధర్మరక్షణమునకై యాత్మగౌరవరక్షణమునకై మీయంతఃకలహముల నెల్ల నడఁచికొని బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమే బుందేలప్రజాకల్యాణమే మీమనసుల నధిష్ఠింపఁజేసి చతుర్భుజదేవజయజయధ్వాన మొనర్చుచు నేకీభావబద్ధులై భావికాలమున జరుగఁబోవుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమునకై సంసిద్ధులు గండు. పిఱికితనము విడుఁడు. ధైర్యముఁ బూనుఁడు. భూమ్యాకాశముల నిండుచతుర్భుజజయజయధ్వానములచేతనే వింధ్యవాసినీజయజయకారములచేతనే స్వదేశస్వాతంత్ర్యరక్షణమునకై మాసర్వస్వము నర్పించి యావశ్యకమైన బ్రాణములనైన నర్పించుటకు వెనుదీయ మని యైకకంఠ్యమున శత్రువుల కెఱింగింపుఁడు—

నేఁడు చతుర్భుజభగవన్మందిరము యవనులచే విధ్వస్త మొనరింపఁబడెనని నేను వినినపుడు నాకుఁ గలిగినదుఃఖమునకు మేర లేదు. యవనుల కీవిషయమున నొకమాట నెఱింగింపఁగోరుచున్నాను. మీరు స్వధర్మప్రచారమునకై యిట్టిదౌర్జన్య మేల కావింపవలయును. ఈరీతి నన్యమతస్థులధర్మమునకు భంగ మొనరింపకుండ, నన్యమతస్థుల ప్రాణము లపహరింపకుండ శాంతమార్గముల స్వధర్మప్ర

భారము కాఁజాలదా! నోరుగలవానిదే రాజ్యమై, బలముగలవానికే నిరంకుశప్రపంచశాసనాధికార మైనచో నీలోకమందలి యేజాతిప్రజలు సుఖముగ జీవింపఁగలరు! గుణాగుణవిపర్యాసములకు లోనగునీప్రపంచమున గుండెపైఁ జేయి వైచికొని "నాయధికారనైరంతర్యములు స్థిరములే యగు" నని యెవ్వఁడు చెప్పఁగలఁడు! అట్టిచో నితరులుం గూడ మనయట్టిమానవులే యనియు, మనమే వారియవస్థలయం దుండిన నట్టిబాధలకే లోనై యుండెడివార మనియు మీ రేల తలఁపరు! హిందువునకుఁ దలపన్నా! మతాంతరుఁడు మీపరిపాలనమున జీవించుటకు, గాలిపీల్చుటకుఁ గూడ నర్హుఁడు కాఁడా? మాకే రాజ్యశాసనాధికార ముండి మేమే మీపై నట్టిపన్ను విధించిన మీరు సహింపఁగలరా! భారతదేశముననే నివసించుచు, భారతదేశమునఁ బండు పంటలనే యనుభవించుచు, భారతదేశనదీనీరములనే త్రాగుచు, భారతదేశసుఖదుఃఖములనెల్ల సమానభాగస్వాములమై యనుభవించుచుండు మనము, పరస్పరధర్మవినాశనము లేకుండ పరస్పరవిరోధముల మాని, "మనమెల్లరము భారతమాతృపుత్రులమే" యనుభావమున మైత్రితో నేల వసింపరాదు! అది యసాధ్య మెన్నటికిఁ గాదని యెఱింగి మీరు యుక్తరీతిఁ బ్రవర్తింతురుగాక!—

ఇఁకఁ బ్రభుత్వమున నొక్కమాట. ఈజీవితస్వాతంత్ర్యనిరోధము, ఈపరధర్మాసహనము, మతముపేర జరుగునీఘోరదురాచరణము, నీయులంఘిరుప్రభుత్వముననే తలయెత్తినవి. కాని, యక్బరు, షాజహాన్ మున్నగు వెనుకటియవనసార్వభౌములకాలమున నుండలేదని మీ రెఱుంగుదురుగాక. సామాన్యప్రజ లొకవేళ మతావేశాంధులై యన్యులపై దురాచరణముల కొడిగట్టినను, దేశరక్షణభారము నంతను వహించుచు నెల్లరియొద్దఁ బన్నులఁ గొనుచునుండెడిప్రభుత్వమే యీ

రీతిఁ బకపాతము వహించి తనధర్మము వీడి యిట్టియన్యాయమురాచరిణులతోఁ గడంగుట మిగుల హేయము. ఇట్టిఘోరమురాచరణముతే యిటుపైఁ బోరాట సాగుచుండిన నీప్రభుత్వ మచిరకాలముననే యంతరించుట తప్పదనియు, నివి యన్నియు వినాశనలక్షణములే యనియుఁ బ్రభుత్వమువారు బాగుగ నెఱుంగుదురుగాక."

అంతఁ జాలమంది సావేశముగ నిట్లనిరి. «స్వాతంత్ర్యయుద్ధము నేఁడే యారంభింపనిండు. చతుర్భుజపరమాత్మాలయరక్షణమె తన్మంగళకార్యారంభము కానిండు. తుదకు దీనిపరిణామమునుఁగూడ సుఖదాయకముగనే యుండును. మనము తప్పక విజయము నందెదము"

ప్రాణ—(గంభీరముగ) నేఁడే యుద్ధ మారంభింపవలయునని నేనాజ్ఞ తెలుపఁగను. మీకు నాయకుడగుఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమునుండి మరలివచ్చువఱకు వేచి యుండఁదగుననియే నేఁజెప్పెదను."

కాని, యీమాట లావేశపూరితు లగునోర్ఛావాసులకు రుచింపలేదు. చాలమందియవనసైన్యప్రతిఘటనమునకై సంసిద్ధులు కాఁజొచ్చిరి. అప్పుడుమరల స్వామి యిట్లనెను.

«నిలువుఁడు! నిలువుఁడు! నిరాయుధు లగుమీరు నిరర్థకముగఁ బ్రాణములర్పింప సంసిద్ధులు కాకుఁడు. మీయీయవిచారంపుదుష్పరిణామము కేవలమీయోర్ఛానగరమునకే కాక బుందేలఖండమున కంతటికి ననుభూత మగునని ముందుగ నెఱుఁగుఁడు. అటుపై ముందునకు సాగుఁడు."

ఇంతలోఁ జాలమంది యవనసైనికులు ప్రజలు తమ్ముఁ బ్రతిఘటించినఁదమయిచ్చవచ్చినట్లు పుంపుతయు గొల్లఁగొట్టి నవసా

శములభించుఁ గదా యని యెంచి యట వచ్చి సగర్వముగ సంచరించుచుండిరి. ఎక్కోటదా మొన్నఁడు స్నానపూజాది పవిత్రములకుఁ గాలంత నడుగిడరో యట్టిస్థానములు మదోన్మత్తులగుయవనులపాదతాఁఘాతములపాలగుటఁ గాంచి బుందేలులనేత్రములు క్రోధారుణితములయ్యెను. వారియావేశ మినుమడింపఁజొచ్చెను. ఇదంతయుఁ జూచి ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనెను.

‟ సోదరులారా ! మీరీసమయమున శాంతి వహించి యుద్రేకము మానియుండుదురుగాక. ఎట్టికార్యమునకుఁ గడంగకుందురుగాక. ఇది నాప్రార్థన. మీకు నాపై గౌరవ మున్న, భగవంతుఁడే సకలచరాచరప్రపంచసంరక్షకుం డనియు, ధర్మరక్షణపరుఁ డనియు, మీకు సంపూర్ణమగు విశ్వాస మున్న, మీరు నామాటఁ బాటింపుఁడు. శాంతి వహింపుఁడు. అట్లైనఁ జతుర్భుజదేవమందిర మసంఖ్యాకులగు యవనులు వచ్చినను విధ్వస్తము కాఁజాలదు. భవిష్యత్కాలమున రాఁబోవుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమున మీయుద్రేకముఁ, బరాక్రమముఁ జూపుటకుఁ జాలినంతయవకాశ మున్నది. ప్రాణము లర్పింపదగునావశ్యకత యున్నది. దాని కిది తగుసమయము కాదు.”

ఈమాటలను వినఁగనే యెల్లరు నెట్లో నిర్బంధమునఁ దమయుద్రేకమునణఁచుకొని నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండి యుండిరి.

ఇంతలో నున్మత్తుఁ డగునొకయవనసైనికుఁడు ముందునకు వచ్చి మిగులమోటుదనమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లనియె. ‟ ఓరీ ! నీవెవఁడవు ! ఇచ్చటనింతటిసమూహము నేల కూర్చి యుంచితివి ? నీవు మహాద్రోహివిగఁ గన్పట్టుచున్నావు. ప్రజలను బాదుషావారికి విరుద్ధముగఁ బురికొల్పుచున్నావు ! కలది కలయట్లు నుడువుము. నీవెవఁడవు ! ఇప్పుడు వీరితో నేమి చెప్పుచుంటివి ! ”

ప్రాణనాథస్వామి యొక్కమాటయైన నాడలేదు. శాంతగభీరుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. ప్రాణనాథుని యాశాంతిగాంభీర్యములఁ గాంచి యాయవనసైనికుఁడు మనసున మిగుల నసహ్యించుకొని కత్తి దూసి, « ఓరీదౌర్భాగ్యుఁడా! నేను నిన్ను ప్రశ్నించుచుండ నీవు మాటాడక గర్వముఁజూపుచున్నావా! ఆఁగుము. నేను నీయీగర్వమునకు, దౌష్ట్యమునకు, విద్రోహమునకు ఫల మనుభవింపఁజేసెద" ననుచు నాతనిజంప ముందునకు వచ్చెను.

అంతట గభీరుఁడై ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనియె.

« బుందేలఖండము స్వతంత్రమగువఱకు నేను మరణింపఁజాలను. నీవు నన్ను సమీపింపకుము. అచటనే దూరమున నిలువఁబడుము నీయట్టిశాత్రగుబోతుల నేముట్టను. (కసరుచు) నీవు దూరముననే యుండుము."

ప్రాణనాథస్వామిమాటల నెట్టిమాయ యుండెనో కాని యాయవనుఁడు నిజముగ రెండడుగులు వెనుకకు వైచెను. వాఁడు వెనుకకుఁ బోవుటఁ గాంచి యోర్ఛానివాసులు ప్రచండప్రాణనాథజయ జయధ్వానములఁ గావించిరి. అంత రణదులహాఖానుఁడేయైన యాయవనుఁడు గాంచెను కోపముతో తనప్రక్కనే నిలువఁబడియున్న మతిమొకనితో నిట్లనియె.

« ఓయీ! కాసిం! చూచుము. ఈద్రోహిని దండింప ఫిదాయీఖానుఁడు తనసైన్యము వెంటఁగొనివచ్చుచుండనోవు. నీవీక్షణము పోయి యాతని వెంటఁగొని శీఘ్రముగ రమ్ము. విద్రోహియగు సన్న్యాసిప్రాణనాథుఁడు పట్టుపడినాఁడని నీవతనితోఁ జెప్పుము. శీఘ్రముగఁ బొమ్ము. ఓసన్న్యాసీ! నీవీక్షణము వీరి నందఱి నిటనుండి తొలఁగింపుము. లేకున్న నీయెదుటనే వీరినందఱి నంతమొందించెద"

ఓర్ఛానగరవాసులు ప్రాణనాథస్వామికైన యీపరిభవము సహింపఁజాలకపోయిరి. వారు రణమలహాఖానుని ముక్కలుముక్కలుగ నఱకివేయుటకై వానిపై దుముకనుండ స్వామి మిగులఁ గష్టమున వారిని సంజ్ఞచే వారించెను. కాని స్వయముగ వానిమాటకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగలేదు.

కొలఁదిసేపటిలో నాయుధహస్తు లగు పెక్కండ్రు సైనికుల వెంట నిడికొని ఫిదాయిఖానుఁ డటఁ జేరెను. వానిని జూడఁగనే రణమలహాఖానుఁడు మరల మహాక్రోధమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లనియె.

« ఓసన్న్యాసీ! నీవు బుందేలఖండమం దంతట విద్రోహము వ్యాపింపఁ జేయుచున్నా వనియుఁ, బ్రజలను బాదుషావారికి విరుద్ధముగఁ బురికొల్పుచున్నా వనియు నేను విని యున్నాను. కావున నీజీవనము నంతమొందింపవలయునని నేఁగోరుచున్నాను.

ప్రాణ—(మిగుల శాంతముతో) కాని బుందేలఖండమునుండి యవనాధికారము నెగురఁగొట్టువఱకు నేను మరణింపఁజాల నని మొదటనే సీతో నుడివియుంటిని.

రణ—నాయిచ్ఛకు విరుద్ధముగ జీవించియుండ నీవెట్లు సాహసింపఁగలవు? ఫిదాయిఖాన్! వెంటనే యీయయోగ్యునికంఠము నెగురఁగొట్టుము.

కాని తేజస్వంత మగుప్రాణనాథునిమొగముఁ జూచిన ఫిదాయిఖానున కాతనిపైఁ జేయి సాగింప సాహసము లేకుండెను. అతఁడు తనసేనాని నొకనిఁజూచి యిట్లనియె.

« హైదర్‌ఖాన్! ఒక్కవ్రేటున నీజోగిశిరమును శరీరమునుండి వేఱుసేయుము.

రణదులహాఖాను తనకప్పగించినకార్యము ఫిదాయీఖానుఁడు హైదరున కప్పగించుటఁ గాంచి ప్రాణనాథస్వామి మందహాస మొనరించెను.

మందహాసమున గభీరుఁడై యున్న ప్రాణనాథునిఁ జూచి హైదరు తనసహచరుఁ డగునొకనితో నిట్లనియె.

"మహమ్మద్ ఖాన్! తల వ్రేలవైచి చూచుచున్నా వేమి! ఖానుగారియాజ్ఞ నెఱవేర్చి యీకాఫరుకంఠమును మొక్కఁజొన్నపొత్తు వలె నెగురఁగొట్టుము."

పాప మామహమ్మదుఖాను మిగుల వ్యాకులపడెను. వాఁడెవరితోఁ జెప్పనేరఁడు! కావున గతిమాలినవాఁడు హైదరుఖానునితో నిట్లనియెను.—"బాగున్నది! మీరుండఁగనే నేనొక్కవిద్రోహిశిరము నెగురఁగొట్టుదునా! నేనెన్నఁడు నట్టియవిధేయత నొనర్పఁజాలను. మీరించుకయైన సంశయింపక నేలపైఁ దలక్రిందుగఁ బడునట్లు ఈనిర్భాగ్యునికంఠముపై నొక్కవ్రేటునేయుఁడు."

హైదరుఖాను మఱేమియుఁ జెప్పఁజాలక ఫిదాయీఖానునిఁ జూచి యిట్లనియె.—"మహాశయా! ఇట్టిగొప్పగొప్పవిద్రోహులఁ జంపుట తమవంటినాయకులకు శూరులకుఁ దగినకార్యము. పాప మీసామాన్యసైనికు లిట్టిసాహసకార్యము నొనరింప నెట్లు చాలుదురు."

అంత ఫిదాయీఖానుఁడు మాటాడక రణదులహాఖానునిఁ జూడసాగెను. ప్రాణనాథునిపైఁ జేయియెత్తుట సామాన్యకార్యము కాదని యిప్పుడు రణదులహాఖానునికిఁ దెలియవచ్చెను. తన్మూలమున నతఁడు మనసున నెంతయసహ్యించుకొన్నను నేరితోడ నేమియుఁ జెప్పఁజాలఁడయ్యె. ఎవనిపైఁ జేయియెత్త నేనే సాహసింపఁజాలకుంటి నట్టివానిని సామాన్యసేనానులు, సైనికులు నెట్లు చంపగల్గుదు రని యతఁ డెం

చేను. చంపతరాయలచెఱనుండి విడివడిననాఁటినుండియు నతఁడు నిరపరాధులగు హిందువులకంఠముల ఖండించుటయే తనకర్తవ్య మని నిశ్చయించుకొనియుండెను. ఏకమాత్రకృపాణధారచేతనే యతఁ డింతదనుక ననేకహిందూమస్తకముల ఖండించి యుండెను. మఱియు నాతఁ డాకార్యమును బాగుగ నభ్యసించి యుండెను. కాని ప్రాణనాథునిపైఁ గత్తినెత్త నాతనికి ధైర్యము చాలకుండెను. తన్మూలమున మనమున నతఁడు మిగుల లజ్జితుఁ డయ్యెను. మిగులఁ గష్టముగ సాహసించి యధరము బాగుగ దంతములచే బాగుగ నణఁచిపట్టి స్వరూపము నుగ్రముగ నొనరించి శరీరమునందలి బలమంతయును నేకత్రితముఁ గావించి ముందునకు సాగి స్వామిపై ఖడ్గమెత్తఁ జేయెత్తెను. కాని ప్రాణనాథస్వామి ప్రతిఘటనప్రయత్న మేమియు నొనర్పక శాంతుఁడై పర్వతముభాతి నిశ్చలుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. అతఁడు చేతినెత్తి స్వామిపై వేయఁబోవునంత శీఘ్రవేగమున సుందరి యను నొకబాలిక యచటి కేతెంచి రణమలహాఖానునిహస్తముఁ బట్టుకొని యిట్లనియెను.

"రణమలహాఖాన్! నీ వెట్టియన్యాయ మొనరించుచున్నావు! ఈమహనీయుఁ డెవరో నీ వెఱుఁగుదువా! జాగ్రత్త. ఇఁకముం దెన్నఁడు నిట్టికార్యముఁ జేయకుము."—మిగులఁ గ్రోధమున ఖానుఁ డాబాలికరము విదళించి యిట్లనెను.

"ఓసీ! మూర్ఖురాలా! నీ వెవ్వతెవు! నీదుర్దృష్టము నిన్నిట కీడ్చుకొనివచ్చినట్లున్నది. నడువుము. దూరముగఁ దొలఁగుము. లేకున్న నీఖడ్గము ముందుగ నీరక్తముతోడనే తనదాహముఁ దీర్చుకొనఁగలదు"

ఆబాలిక సాహసముగ నిట్లు వచియించెను.

"రణమలహాఖాన్! కొంచెము తెలివిఁదెచ్చుకొమ్ము కన్నులఁ

దెలిచి నేనెవ్వతెనో ముందు బాగుగఁ జూచు మటుపై నిట్టి నిరర్థకవచనము లాడవచ్చును.’

స్వామిసంరక్షణమునకై దేవత యెద్దియే స్వయముగ వచ్చి యుండవచ్చునని ప్రజలెల్లరుఁ దలఁచుచుండిరి. తనకై యింతటికష్టమంది యచటి కేతెంచిన యాబాలిక యెవతెయో, యెఱుంగ స్వామియు నుత్కంఠఁ గొనియుండెను. ఎల్లరు సాశ్చర్యముగ నాసుకుమారిం జూచుచుండిరి,

రణదులహాఖానుఁ డామెం జూచి యిట్లు చెప్పెను. ఈగాలికకుఁ బిచ్చియెత్తిన ట్లున్నది. లేకున్నఁ బ్రాణములు బరువయ్యెనో! నీకు నీప్రాణములపై మక్కువయున్న నాయెదుటినుండి తొలఁగిపొమ్ము. నిన్ను మరల నేనాజ్ఞాపించుచున్నాను. లేకున్న నొక్కదెబ్బతోనే నిన్నంతమొందించివైచెదను.”

బాలిక కధికతరమగునావేశము గలిగెను. ఆమె తీవ్రముగ నిట్లనియె. ఓయయోగ్యుఁడా! తెలివి దెచ్చుకొని కన్నులఁ దెఱచి నేనెవ్వతెనో చూడుము. రాజకుమారి యగుబదరున్నీసా యీక్షణముననే ససైన్యముగ నిటనుండి వెడలిపోవ నీకాజ్ఞ నొసంగుచున్నది.”

రాజపుత్రి యగుబదరున్నీసానామము వినఁగనే రణదులహాఖానునికిఁ గొఱతవేసిన ట్లయ్యెను. కోసిన రక్తము కానరాదు. వానిమొగము వెల్లనయ్యెను గజగజ వణఁకుచు నాతఁ డంజలి ఘటించి రాజపుత్రియెదుట నిలువఁబడియెను—భయకారణమున వానిముఖమునుండి యొకమాటయైన వెలువడలేదు. రాజపుత్రి వానిం గాంచి దన్ని యిట్లనియె:—

“ముందుగ నీమహానీయుల మన్నింప వేడుకొనుము. వారు నిన్ను క్షమించిన నేను క్షమింతును.”

రణదులహాఖానుఁడు రాజపుత్రియాజ్ఞను యథాయోగ్యముగఁ బాలించెను. స్వామియు మిగులసంతసమున క్షమించివైచెను. అతఁడు తనసైనికులతోఁగూడ నటనుండి వెడలునప్పుడు బదరున్నీసా యతనితో నిట్లనియె:—

" చూడుము! నీవు ఢిల్లీసార్వభౌమునిప్రజవు. సార్వభౌముని కపఖ్యాతిఁ దెచ్చుకార్యము దేనినిజేయఁగూడదు. సామ్రాజ్యోపస్థితి యంతయుఁ బ్రజలపై—నందు విశేషముగ హిందూప్రజలపై నున్నది. మరియు హిందువులు మొదటినుండియు న్యాయబుద్ధులు, విశ్వాసపాత్రులు నై యున్నారు. వీరిపై నెన్నఁడు నెచ్చట దౌర్జన్యము నెఱపరాదు. వీరియెడ దయాపూర్వకము, నుత్తమము నగుప్రవర్తన నెఱపిన నీటికిబదులుగఁ దమరక్తమునైనఁ బ్రవహింపఁజేయ సంసిద్ధులగుదురు. వీరిని బాధించుట వీరిమతవిషయములఁ గల్పించుకొనుట మిగుల నయుక్తము. వీరియెడ సత్ప్రవర్తనముఁజూపిన వీరు మీకెన్నఁడుఁ గష్టములఁ గల్పింపరు. ఎల్లవేళల మీకు సాయపడిరాజ్యమున శాంతిస్థాపన మొనరింతురు. వీరు క్రోధించిరేని భారతదేశమున యవనసామ్రాజ్యవినాశనమే యని యెఱుఁగుము. అన్యాయాచారుల భగవంతుఁ డసహ్యించుకొను ననియు జ్ఞప్తియం దుంచుకొనుము. అన్యాయదౌర్జన్యములకు భగవంతుఁ డెన్నటికి సమ్మతింపఁడు. నీయీదురాచరణములమూలమున బాదుషావారికిఁ గడు నపఖ్యాతి కలుగుచున్నది. జాగ్రత్త. ఇంక ముందెన్నఁడు నిన్నిపాపరములరెంటఁ బాహాత్మ్యఁజేసివైచుకార్యము దేనిని నొనరింపకుము. పొమ్ము. నీకార్యమున నుండుము. "

రణదులహాఖానుఁడు సైనికుల వెంట నిడికొని నిశ్శబ్దముగ నట నుండి వెడలిపోయెను. పోవుతరి నతఁడు రాజపుత్రికిని బాణనాథస్వా

మికిని వినయపూర్వకనమస్కారము లొనర్చెను. నగరవాస లెల్లరు ననూహ్యమగునీరీతినిజతుర్భుజ లయముఁ, బ్రాణనాథుఁడు రక్షింపఁబడుటఁ గాంచిభగవానునికి బదరుస్నిసాకుఁ గృతజ్ఞత నొసంగుచు స్వామియాజ్ఞఁ గొనితమతమయిండ్లకు వెడలిపోయిరి. అటుపై నీనాఁడు మరియేవిశేషసంఘటనము జరుగలేదు.

వివాహప్రయత్నముల నిమగ్నమైయున్నహీరాదేవికిఁ జతుర్భుజాలయ మింకను గూల్పఁబడలేదని యెఱింగినంత నచ్చెరువు జనించెను. ఇంతలోనే రణదుల్లాఖానువివాహనము మరలివచ్చిన దని యామెయెఱిఁగెను ఆమె యబ్బురము మఱింత యధిక మయ్యెను. ఔరంగజీబుచక్రవర్తి కొమరితె స్వయముగఁ దనపత్త్రమున కేతెంచి చతుర్భుజదేవాలయము విధ్వస్తము గాకుండఁ గాచినదని యామెకుఁ దెలిసినప్పుడు తనయౌదాసీన్యమునకై యామె యత్యంతలజ్జిత యయ్యెను. అట్లయ్యు నామె ఛత్రసాలుని విధ్వంస మొనరించి యటుపై ముసల్మానులదురాచరణమును బ్రతిఘటింపఁబూనెద నని తలఁచి సంతృప్త యయ్యెను. ఇంతకన్న నధికముగ విచారించుట యనావశ్యకమని యెంచి యామె మరలఁ దనకుమారునివివాహోత్సవప్రయత్నముల నిమగ్న యయ్యెను.

. . ..

వింధ్యవాసినిధ్యానతాత్పర్యమున మునిఁగియుండుటచేఁ బ్రాణనాథస్వామికి నర్ధరాత్రి మెప్పుడు గడచినదియుఁగూడఁ దెలియదయ్యె. ధ్యానము వీడినపిమ్మట సూర్యభగవానునికరినశాసన మంతమొందిరడనిశుభచల్లనయేలుబడి చాలకాలమునుండియే యారబ్ధమైయుండుటఁ దనయనుటగాంచెను. ప్రాతఃకాలమునఁ దనయెదుట నుండిన వారెల్లరుఁ దొలఁగిపోవుటయుఁ, జతుర్భుజదేవాలయమును యథావిధ

మున నుండుటయు వింధ్యవాసినియే ప్రత్యక్షముగ సాంజలియై తనయె
దుట నిలువఁబడి యుండుటయుఁ గాంచి యాతఁడు మిగుల నచ్చెరు
వందెను. చిత్రకూటనివాసిని యగు వింధ్యవాసిని మనోజ్ఞమూర్తి తం
మందిరమును దివ్యాయుధమును వీడి యట కేఁగవచ్చెనో, యున్నతాస
నమునఁ గూరుచుండి భక్తులసేవల నందెడి దేవి సాంజలియై యంతటి
నమ్రభావమునఁ దనయెదుట నేల నిలువఁబడియుండెనో, ప్రథమ
మున నాతఁ డెఱుంగఁడయ్యె. అతఁడు సవినయముగ "జగజ్జననీ!
వింధ్యవాసినీ! ఈసేవకునికి నీయాజ్ఞ యేమి?" యని యానమ్రు
డగుచునుండెను. ఇంతలోఁ గొంతసావధానతతోఁ జూచి తనయెదుట
రాజపుత్రి యగు బదరున్నీసా నిలువఁబడి యుండుటఁ గాంచెను.
ధ్యానస్థుఁ డగుటకు వెనుకటి చిత్రము లన్నియు నాతని మనశ్చక్షువున
కుటఁ బ్రత్యక్షము లయ్యెను. అప్పు డాతఁ డాబాలికయున్నతోదా
రాశయములఁ బ్రశంసించుచు నిట్లు పలికెను.

"బొగ్గుగనిలో వజ్రము పుట్టినట్టు, కంటకావృత మగు నర
ణ్యమున మనోహరమగు గులాబిపువ్వు పుట్టినరీతి, వివిధభీకరజంతుమ
యమగు నవధినుండి యుత్తమతేజస్వంత మగు వజ్ర మెట్లుద్భవించుచు
న్నదో యట్లే యసురవంశమున దేవివగు నీ వుద్భవించితివి. నీయసామా
న్యగుణములు నిశ్చయముగ దేవిగుణములతోఁ బోలెను. నేను నిన్ని
ప్పుడు దేవతవని యెంచియే సంబోధి[illegible] దైత్యగురుఁ డగు
భార్గవునకుఁ గూడ నీయట్టిదే [illegible] యను నద్వితీయకన్యా
రత్న ముండెను. శ్రీరామచంద్రుని యర్ధాంగి యగు సీతాదేవియు లంకా
ధీశుఁ డగు రావణునికొమరితయే యని చెప్పుదురు. మంచిది. నీవి
క్కెంత సేపటినుండి నిలిచియుంటివో చెప్పుము"

బద—స్వామి ధ్యానస్థులై నప్పటినుండియు—

ప్రాణ—ఇట్టికోమలకుసుమమును నేను నాలుగుజాములవఱకు నిలిపి యుంచితినా! సుకుమారి? నీకోమలచరణములు బాధపడుచుండనోపు. కూర్చుండి నీయాకస్మికతపశ్చరణమునకుఁ గారణమేమో నాకెఱింగింపుము.

స్వామియానతి నంది బలదున్నీసా నేలపైఁ గూరుచుండి బహువినయమున నిట్లనియె:—"ప్రభూ! మీరు జ్ఞానులు. సర్వజ్ఞులు. వర్తమానకాల మనుగురుయవనికాంతర్గుప్తమగు 'భవిష్యత్కాలము మీదివ్యదృష్టిమూలమున మీకువిస్పష్టమై కానబడుచుండును. శ్రీకరములుఁ, బవిత్రములు నగుమీవాక్యములమూలమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య మెప్పుడు లభియించునో యనిమాత్రము, నేవినఁగోరుచున్నాను."

ప్రాణ—నేను దివ్యదృష్టి గలవాఁడను గాను. రహస్యజ్ఞాని ననునభిమానముగూడ నాకు లేదు. అయినను బుందేలులపూర్వికావస్థ సావధానముగఁ బరికించినవాఁడ నగుటచే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము మిగులదూరమున లేదని నేను చెప్పుచున్నాను. కాని ఢిల్లీసార్వభౌమునికొమరితె కింతటిబుందేలఖండస్వాతంత్ర్యచింత యేల! తత్కాలము నెఱుఁగుటకే యామె నాల్గుజాములవఱకు నిలువఁబడి యుండ నేమి యావశ్యకత యుండె?

బల—నాయైహికజీవనంపుసుఖమయత్వము గాని, దుఃఖమయత్వము గాని సంపూర్ణముగ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యనిర్భరమై యున్నది! స్వామీ! స్వతంత్రబుందేలఖండము నేనెన్నటికిఁ గాంచఁ గల్గుదును?

ప్రాణ—బహుశీఘ్రకాలమున—మాసచతుష్టయముననే! బుందేలఖండమునుండి యవనసర్వస్వ మంతర్హితమై యిచ్చటిప్రజలు

స్వతంత్రులగుదురు. ఢిల్లీశ్వరునిశక్తి యత్యధికమగుట బుందేలుల స్వాతంత్ర్యవినాశనప్రయత్న మొక్కటియు మిగుల్పఁబడదు. అట్లయ్యు బుందేలుల కొక్కవరి స్వాతంత్ర్యము లభించిన వారు తద్రుచి నెఱింగిన నన్యులెవ్వరు దాని నపహరింపఁజాలరు. వారిని నేనుస్వాతంత్ర్యప్రయత్నమునకై సంసిద్ధుల నొనర్చితిని. గొప్పవారగునాయకులను, రాజకుమారులను ఛత్రసాలునిపక్షమునఁ జేర్చ సాగరదేశపుయువరాజగు దలపతిరాయలు దేశమంతటఁ దిరుగుచున్నాఁడు. చంపతరాయలు స్వర్గవాసి యగుటచేఁ దత్పూర్వ మాతనియెడను, దశాశయములయెడను, దమకుఁగలద్వేషభావమును బ్రజలు వీడినారు. ఈ కారణముననే ఛత్రసాలుఁడు స్వాతంత్ర్యకేతనస్థాపన మొనర్పఁగనే యెల్లరురాజకుమారులు సేనానులుఁ, దచ్ఛాయాగతులుఁ గా సంసిద్ధులై యున్నారు. ఇంతియకాక హీరాదేవియు నామెభక్తులగుముప్పదినలువురు కంచుకిరాయలఁబోలువారు తప్ప తక్కంగలనరపతులెల్లరు సర్వవిధములఁ ఛత్రసాలునికి సహాయభూతులై బుందేలఖండమును స్వతంత్రమొనర్ప నున్నారని దలపతిరాయ లనుచున్నాఁడు. హీరాదేవికుమారుఁ డగువిమలదేవుని సమ్మతింపఁజేసి యతనిఁదనపక్షమునఁ గొన దలపతిరాయలు నేఁడిటకు రానై యుండెను. విమలదేవునిఁగూడి యతఁ డిట రావలసియే యుండెను. ఇంతదనుక నేలరాఁడయ్యెనో తెలియఁగరాదు.

బద—(ప్రసన్నయై) సాగరయువరా జిప్పుడే యిటకువచ్చునా!

ప్రాణ—అగును. బహుశః అతఁ డిప్పుడే వచ్చుచుండనోపు. నీకతనితో నేఁటిపరిచయము!"

బదరున్నీసావదనము లజ్జారుణితము కాఁజొచ్చెను. ఆమె కొంచెమాఁగియిట్లుచెప్పెను.

"అతనితోఁడిపరిచయముఁ బోలుపరిచయము ముల్లోకముల మఱియేరితోఁడను నాకులేదు."

ప్రాణనాథస్వామికి మిగుల నాశ్చర్యము గలిగెను. అతఁ డేదియో చెప్పనుండ నింతలో దలపతిరాయ లచటి కేతెంచి తచ్ఛిరము స్వామిచరణములఁ జేర్చెను. అతనిఁ బ్రేమముమిగుల లేవనెత్తుచు స్వామి యిట్లడిగెను:—"దలపతీ! ఈ బాలికను నీవు గుర్తించుచున్నావా?"

చిరకాలమునకు నేఁడిరువురినేత్రములు సమ్మిళితము లయ్యెను. హఠాత్తుగ బదరున్నీసా నటఁ గాంచి దలపతిరాయ లధికాశ్చర్యమగ్నుఁ డయ్యెను. దలపతిరాయలదర్శనమున బదరున్నీసాయానందమునకు మేర లేకుండెను. తనయచ్చెరువు కొంత తగ్గినంతనే దలపతి యిట్లనెను:—

"నేనీబాలికను గుఱుతించునట్లు ముల్లోకముల మఱియేరిని గుర్తింపనెఱుఁగ?" ప్రాణనాథస్వామి సరళభావమున నిట్లువచించెను—

"ఇట్టిదేవితోఁడిపరిచయము మహాభాగ్యము. నేటియుషఃకాలమున రణదుల్లాఖానుఁడు నాప్రాణముల హరించి యీయాలయమున విగ్రహములను విధ్వస్తములఁ గావింపఁబూనఁడ నీయుదారయగు బాలిక యడ్డుపడి మమ్ముఁగాపాడెను. ఈకుమారి తాను ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రిక నని చెప్పుకొనుచున్నది. కాని యీమె తనసుగుణములచే బుందేలఖండమందలిమహద్వంశసంజాత లగురాజకుమారికలఁగూడఁ బరాభూతలఁ గావించుచున్నది. నిష్కలంకము లగునిమెసుగుణసౌందర్యములఁ గాంచిన నీమె యొకసామాన్యబాలిక కాక యసామాన్య యగుదేవి యని తోఁచును. దలపతీ! ఈమె బుందేలఖండమునకుఁ బరమశత్రుఁ డగువానికొమరితె యయ్యు, బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య

చింతఁదగిలియున్నది. అసురవిధ్వంసిని యగు దేవయానియో, జానకియో యనఁదగు"

దళపతిరాయ లిట్టి మంచియదనును బోఁగొట్టెనా? అతఁడు శీఘ్రముగ నిట్లనెను

"అసురకన్య యగు దేవయాని దేవకుమారుఁడగు కచునిఁ గరగ్రహణ మొనర్పయత్నించెను. మఱి యాజానకియో, శ్రీరామచంద్రుని యర్ధాంగియై త్రైలోక్యధన్యతఁ గాంచెను. అట్లే యీయవనకన్యకయు నేబుందేలరాజకుమారునైనఁ బెండ్లియాడఁ దలఁచిన నందీమె యపరాధ మేమియు లేదుకదా?"

ప్రాణ—సాధారణముగ నేఁటియవనయువకులు నైతికముగ నత్యంతాధఃపతితులై యున్నారు. ఈబాలిక పవిత్రాంతఃకరణమును, సుగుణములను, కోమలబుద్ధినిఁ గాంచిన హిందూయువకుఁడే యీమె కనురూపుఁడగుపతి యగునని తోఁచుచున్నది.

బద—(గద్గదస్వరమున) స్వామీ! ఉన్నతవంశసంజాతుఁడగు నేహిందూయువకుఁడైన నన్నుఁ బరిణయమాడ మాటయిచ్చినఁ దత్కార్యము నిందనీయము కాదుగదా!

పాణి—(సోద్రేకముగ) బదరున్నిసా! నీవు నీతిపవిత్రతామాంగల్యములయాకారమవు. నిన్ను గ్రహించిన నమరులు గాఢ ధన్యులగుదురు. ఇంక మానవులమాట యడుగనేల! నిన్ను గ్రహింప సంసిద్ధుఁడై యున్నభాగ్యశాలియగు నాహిందూయువకుఁ డెవఁడు?

బదరున్నిసా సలజ్జయై దళపతిచరణములదెసఁ జూడఁదొడఁగెను.

ఇంతనేపటికిఁ బ్రాణనాథస్వామి కన్నివిషయములుఁ దెలిసెను. సమస్యలన్నియు నాతనికి బోధపడెను. ప్రీతిసుముద నతనిముఖము

కొంచెముగ వ్యాకులిత మయ్యెను. తరువాత చంచల మయ్యెను. తుదకు విచారమగ్న మయ్యెను.

దలపతిరాయలును స్వామికి సంపూర్ణముగ విచారింప గనుపో సంగవలయునని యెంచి యిట్లనియె:—"ప్రభూ! ఛత్రసాలుఁ డచిర కాలమున బుందేలఖండముఁ జేరును. జయసింహునిసైన్యము ఛత్రసాలునిపరాక్రమమునుమూలమున విజయమై ఢిల్లీకిఁ బోయినది. మహాత్ముఁ డగుశివాజీని దర్శింప ఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమున కేగినాఁడనియు శీఘ్రకాలమునఁ దద్దర్శనముఁ గావించుకొని యతఁడు బుందేలఖండమునకు మరలి వచ్చుననియు నాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఛత్రసాలుఁ డిట రాఁగనే స్వాతంత్ర్యసమరారంభ మగునుగదా! భావివింధ్యవాసినీమహోత్సవమునాటికి బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యపతాక యెగురుచుండునట్లు ప్రయత్న మొనర్పనగును."

ప్రాణనాథస్వామి ప్రముదితాంతఃకరణమునఁ గంపితుఁ డయ్యెను. కొలఁదిసేపటికి స్వామి ప్రాతఃస్నానాదులకై బేతవానదీదిశ కేగెను.

ఆసమయమున దలపతిరాయలు బదరున్నీసా నిట్లడిగెను. "రాజకుమారీ! ఢిల్లీయందలి రాజమందిరసౌఖ్యముల వీడి, నీవీబుందేలఖండమున కెప్పుడు వచ్చితివి!"

బద—యమునాతీరమున మీతోడిసంభాషణమునకుఁ బూర్వమే రాజమందిరసుఖములచే నామనసు నిండిపోయి యుండెను. నేవాంఛించినసుఖము నందుటకే ప్రాసాదసుఖముల వీడనయ్యెను. సాధ్యమైనంతవఱకు నేను మీకార్యమున సాయ మొనరించెద నని మీతో నుడివియుంటిని. అందులకే రాజమందిరమునకు మరలి పోయితిని. అదనెఱింగి నేను పాదుషా వారికి బోధించి బుందేలఖండము స్వతంత్రి

మొనర్ప వారు సమ్మతించునట్లుకూడఁ జేసితిని. కాని యాసమయము ననే లేచి వారు రోషనారమందిరమునకు వెడలిరి. అచ్చటరోషనార కొన్నివిరుద్ధవాక్యము లాడుటచే వారియాశయము మరల విపర్యస్తమై మొదటియట్లు మరల బుందేలఖండమునకు వైరులైరి. అనాఁడే నావి శ్వాస మంతయు నశింపఁదొడఁగెను. రాజమందిరములను వీడి మిమ్ము వెదకుచు నిట కేతెంచితిని.

దల—(సప్రేమముగ) నీసౌందర్య మెంతటియుత్తమమో నీసు గుణము లంతటియుత్తమములు. బంగారమున సుగంధ ముండదని ప్రజ లాడుదురు. కాని నీవు బంగారమై యుండుటయు, గంధవతివై యుండుటయుఁగూడఁ నేఁగాంచుచున్నాను. సువర్ణము నీసౌందర్య ము. సుగంధము నీసుగుణములు. ఇంక నీకవిశ్వాస మక్కఱలేదు. బుందేలఖండ మతిశీఘ్రకాలమున స్వతంత్రతఁగాంచును. ఛత్రసా లుఁడు బుందేలఖండమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యొక్కొక్కబుందేలుఁడు నాయుధహస్తుఁడై కానఁబడును. ఆసమయమున నొక్కక్షణమున బుందేలఖండమునుండి యవనశాసన మెఁరిపోవును.

బద—మఱి యప్పుడు!

దల—మఱి యప్పుడు సంపూర్ణముగ నేను నీవాఁడనై పోవు దును.

అటుపైఁ జాలసేపటివఱకు వారిప్రేమాలాపము సాగుచుం డెను.

కాని మేమిప్పు డాప్రేమాలాపముకన్న నధికతరమహత్త్వపూ ర్ణములగు సంఘటనములకడకు పాఠకులఁ గొనిపోవలయును.

ఇరువదినాల్గవప్రకరణము

శివాజీతో సమావేశము

పర్వతమహాగర్భమున జన్మమొందు భిల్లకన్యక లెవ్విధమునఁ దమజీవనమంతయుఁ దత్పర్వతతటవిహారములనే పుచ్చుచుందురో, ఋషికన్యక లేవిధమునఁ దమతపోవనము వీడి స్థలాంతరమునకుఁ బోవ మనసురాదో, విశాలనేత్రములు గలహారిణులు, తనుమధ్యములు గల సింహాంగనలు, మంజులగమనము గలహంసవనితలు, మధుర రుతములు గల కోకిలలు నేపగిది నొక్కుమ్మడి జనసంఘమున నడుగిడ నొల్లకుందురో, యట్లే హిమాలయము, వింధ్యాచలము, సహ్యాద్రి మున్నగు గంభీరజనకగృహముల జననమొందు కన్యకలుగూడ వనవాసముననే తమయధికజీవనభాగమును గడపుచుందురు. "నేనరణ్యవాసినిని. వన్యకుసుమములుదక్క నాకు వేఱే యాభూషణములు లేవు. బాలసూర్యుఁ డొసంగు పచ్చనిపచ్చడము, రజనీకాంతుఁ డొసంగు తెల్లనిపచ్చడము, కాంతునియనుపస్థితిని రజని యొసంగు నల్లని పచ్చడముఁ దక్క నాకు మఱేవస్త్రము లేదు." అని ప్రతిగిరికన్యయు భావించును. కాఁబట్టి యావనవాసిని యగు పర్వతకుమారి, తనపతి కడ కేఁగుచుండునప్పు డామె ప్రతిస్థలమునను యువతులు సింగార మెట్లు చేసికొందురో చూచుటకై యువ్విళ్లూరుచుండును. జనకుఁ డగు పర్వతునిగృహమునుండి శ్వశురాలయమున కేఁగుతఱిఁ బ్రతివాహినీమతల్లియు నొకపత్తనముకడకుఁ దిరిగి యచటివనితల యభిరుచిని దన నిర్మలమానసమునఁ బ్రతిబింబిత మొనర్చుకొని మఱల నర్ణవమార్గమును బట్టును. వనమునఁ బ్రవేశించుటతోడనే యచటిప్రకృతిసౌం

దర్శనముఁ గాంచి, యామె యువతులకృత్రిమశృంగారము మఱచిపోవును. మరల నాలుగైదువంకరలు తిరిగి శృంగారప్రియులగు కాంతల వీక్షింప నామె వేశ్యాలోకనగరముఁ జొచ్చి, యటనుండి వెనుకటివిషయముల మఱచుటచేతనో, యేమో కాని మరల నరణ్యమార్గముఁ గొనును.

పాపము “భీమ” చాల యమాయిక. ఏమాయ నెఱుఁగని శంకరుకులమున నామె జన్మించెను. ఇఁక నామె యమాయికత చెప్పుటకేమున్నది! సరియగు శృంగారశిక్ష నందుటకు భీమ యెన్నియో కుటిలగతులఁ గాంచెను. నగరమందలివిలాసవతులు మొదల్కొని, గ్రామమందలి నీరోగయువతులవఱకు “లింబాజీపటేలు” కూతురగు “సుభీ” మొదల్కొని సార్వభౌమకుమారి యగు బదరున్నీసావఱకు నామె యెందఱిచపలలశృంగారముఁ జూచియుండెనో లెక్కలేదు. అరణ్యమునఁ గొంచెము దూర మేగుసరికి భీమ యంతయు మఱచి మరల శృంగారము నెఱుఁగ వారమార్గముఁ బట్టుచుండెను. భీమకు శృంగారలాలసయు, నమాయికతయు మితిమీఱియుండుటచే నామె నిత్యము శృంగారప్రియులగు జానపదనాగరయువతీమణుల సహవాసముననే మునిఁగియుండెడిది.

బాలసూర్యనిపీతాంశుకము ధరించి సరళ యగుభీమ యొయ్యారముగ లింబాజీపటేలుగృహము ప్రక్కనుండి పోవుచుండెను. లిం[illegible]కైకమాత్రపుత్రిక యగు “సుభీ” దానిచెంతనే నిలిచి దానివిలోలవిన్యాసముఁ గాంచుచుండెను. సరి, భీమ యామెను దనకుఁ దగినశిక్షకురాలుగ భావించి చాలప్రసన్నతఁ గాంచెను. మొదట నామె సుభీకోమలచరణముల స్పృశించెను. దాన సుభీకూడ నానంద మొందెను. ఆమె మిగుల సంతసముతో భీమకు సపర్యసేయ మొదలిడెను. భీమయు

సుభీతో నెయ్యముఁ బెంపొందింపనాగెను. తుదకు భీమ సుభీకొనునఁగరములుంచెను. పరివాసమునసుభీవలనఁదనకుఁజాలశృంగారశిక్ష లభింపఁగల దని భావించి భీమ తళుకరములతో నామె నింకను జేరఁదీసికొనియెను. భీమకుఁ దగయానందావేశమున సుభీ తత్తరపడుటకూడ తెలియలేదు. సుభీని బొందుటచే భీమ కమితానందముకలిగి యామె నెచ్చట నుంచఁదగునో, యెచ్చట నుంచఁదగదో యామెకుఁ దెలియక తుదకు సుభీని దనగర్భమున నిడికొనియెను.

కొలఁదిసేపటిలోనే గ్రామమందంతటను భీమసుడిగుండమునఁడి సుభీ మునిఁగిపోయె నని కోలాహలము నిండెను. ఎల్లరు వలలు మున్నగుసాధనములఁ దీసికొని నదివంకకుఁ బరువిడిరి. తమతమశౌర్యములఁ బ్రకటింప వివిధోపాయములఁ గావించిరి. తేపలపై నెక్కి వెదకువారు సుభీ నిర్లక్ష్యత్వము నిచ్చవచ్చినట్లు నిందింపసాగిరి. ఆమె నెవరికిఁ దోచినరీతి వారాడిరి. పాపము పటేలు శోకమూలఁ [illegible]రుచుండి యేడ్చుచుండెను. అతనినిఁ జాలమంది చుట్టి నిలిచి పిల్లవిషయమున నేమియు శ్రద్ధవహింపక యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగనిచ్చె నని యతని నిందింపఁ దొడఁగిరి. మున్గిపోయినబాలికనుదీయు ప్రయత్నముల నెవ్వరుఁ జేయుటలేదు కాని, తమతమబుద్ధిశౌర్యముల నందఱును [illegible]గ వర్ణించుచుండిరి. ఆగుంపున నొకతేజశ్శాలియగు యువకుఁడు వారివినోదవర్తనముఁ జూచుచుండెను. బాలికను దీయుట కెవ్వరికిని సాహసములేకుండుటఁ గాంచి సహింపక యాతఁడు ముందునకు వచ్చి యిట్లనెను. «ఇట్టితర్కవితర్కముల కిది సమయము కాదు. ఎట్లో శీఘ్రముగ బాలికను దీయుటకు యత్నింపవలయును. లేకున్నఁ గొలఁదిసేపటిలో నామెప్రాణములుపోవును. మీ చేఁ గాకున్నచో నామె

యెచ్చట మునిఁగినదో, యాస్థలము నాకుఁ జూపుఁడు. నే నామెను వెంటనే తీసివైతును "

అని పలికి యావీరవరుఁడు వకీలుగృహమునుండి వెలుపలికిఁ బోవుచుండెను. ఇంతలో లింబాజియుఁ దక్కినజను లనేకులును, « శ్రీశివాజీమహారాజునకు జయము " అని యఱచిరి. సుభేదీయు టక్కై పోవుయువకుఁడు నడుమనే యాగెను. అతఁడు విస్మితుఁడై చూచుసరికి లోకబలిష్ఠుఁ డగు మహారాష్ట్రుఁ డొకకేలఁ గత్తి నూని రెండవచేత సుభీ కవలంబ మొసంగి మందహాస మొనర్చుచు వచ్చుచుండెను. అతనివస్త్రము లన్నియుఁ దడిసియుండుటచేఁ గండలు దేరిన జిగిబిగి యొడలంతయు బాగుగఁ గన్పట్టుచుండెను. తళుకులఁ జిమ్మునతనివెడఁదకన్ను లమితమగుభూతదయ వర్షించుచుండెను. గడ్డమువలన నతనిప్రసన్న ముఖగాంభీర్య మింతను బెంపొందెను. అతని విశాలలలాటము నిస్తులబుద్ధిశాలితఁ బ్రకటించుచుండెను. « ఇంతకష్టమోర్చి యింతదూరమునఁ బ్రవాసమొనరించుటకు నాకు సాఫల్యము లభించెను. నాకు సాక్షాత్పరమేశ్వరునిదర్శన మయ్యెను." అని యాయువకుఁడు భావించెను. ఈవిచారమున నతఁ డానందపులకితుఁడై యొక్కయుతకను ముందున కేగెను. అతులితభక్తిభావమున నాయువకుఁడు శివాజీపాదములఁ బడెను. అంతటిభక్తిభావము శ్రీకృష్ణపరమాత్మపాదములఁ బట్టుతరి నర్జునునకైనఁ గలిగియుండదు. మహావీరతీర్థంకరునకు వందన మాచరించునపుడు శ్రేణికమహారాజునకుఁ గూడఁ బుట్టియుండదు. బోధివృక్షతలమున భగవానుఁడగు గౌతమబుద్ధునిచరణసేవ సలుపునెడ నశోకసార్వభౌమునకుఁ గూడ నుదయించియుండదు.

అపరిచితవేషము, నపరిచితభాషయు, నపరిచితముద్రయుఁ గల

యొకతరుణుఁ డింతభక్తితోఁ దనపదములఁ బడుటఁ జూచి శివాజీ కడు విస్మితుఁ డయ్యెను. అతనిహృదయమున నొకయపూర్వభావ ముదయించెను. అతఁడు గద్గదస్వరమున నిట్లనెను.

« ఓయపరిచితయువకుఁడా! మన మొక్క భారతమాతపుత్రులమే. జగజ్జనని భవాని యగు, భారతమాతకుఁ దశపుత్రు లందఱు సమానులే. అట్టియెడ నాపదములఁ బడనేల? లెమ్ము. నన్నాలింగనము సేసికొనుము."

ఇట్లు పలుకుచు శివాజీ రెండుచేతులతోఁ బట్టి యాయువకుని లేవనెత్తుచుండెను. అతఁడును దననయనములన్నిహాబాష్పములఁ దుడిచికొనుచు, సూర్యునివలెఁ దీక్ష్ణము, చంద్రునివలె శీతలము, నగ్నివలెఁ దేజో[illegible]ము, జలమువలె నిర్మలము, వజ్రమువలె గంభీరముఁ, కుసుమమువలె సుకుమారము నగు శివాజీరూపమువంకఁ జూచుచు వినయపూర్వకముగ నిట్లనియె.

« మహాత్మా! భవత్సందర్శనాభిలాషచే నేను బుందేలఖండమునుండి యింతదనుక నేతెంచితిని. ఇన్నిదినములప్రయత్నమునకు నేఁడు నాకు ఫలము లభించినది. నేను మహోబాభూపతి చంపతరాయకుమారుఁడను, ఛత్రసాలుఁడను. నా దేశము ముసల్మానులవశమైనది. అచ్చటిప్రజలు వారియుపద్రవములకు నన్యాయములకుఁ జాల కటకటపడియున్నారు. నేను నాదేశమును స్వతంత్ర మొనరింపఁగోరుచున్నాను. ఈవిషయమునఁ దమయొద్దనుండి గుహూపదేశముఁ బడయఁగోరుచున్నాను. తమసదుపదేశమును వేదవచనమువలెఁ బవిత్రముగ నెంచి తదనుసారమే కార్య మొనరించెదను. తమరు గురువులు. నేను శిష్యుఁడను. గురువులకుఁ జేసేవ యొనర్చుట శిష్యులపరమధర్మము. కావుననే తమచరణములఁ దాఁకితిని. అనుగ్రహించి నన్న

వచ్చిష్యునిగఁ జేసికొని, నాయొవర్చుసేవ నంగీకరింపుఁడు. సాధ్యుఁడు గునేని నన్నుఁ గొంతకాలము తమసేవయం దుంచనింపు. తమయాను దినకార్య ప్రయత్నాదికముఁ గొంతకాలముపటకుఁ జూచి శిక్షఁ బొందు నవకాశము నా కొసంగుఁడు. ఇవ్విధము (దము రెన్నఁడు నన్నుఁ దమకడ శిష్యత్వమున కర్హునిగ నంగీకరింతురో యానాఁడు గురూప దేశ మొనరించి శిష్యునిగఁ జేసికొని నాకరముల బుందేలఖండము స్వతంత్రము కావింపఁబడునట్లాశీర్వాదము నొసంగుఁడు."

శివాజీనేత్రములనుండి ప్రేమబాష్పములు ప్రవహింపఁజొచ్చె ను. సుభీభుజముపైనుండి హస్తము నెత్తి యది ఛత్రసాలుసిభుజ ముపై నిడి ప్రేమపూర్వకముగ నిట్లు నుడివెను.

"మాతృభూమి కింతహృదయపూర్వకముగ సేవఁజేయు ధన్యుఁడ వగు నోయువకుఁడా! మహారాష్ట్రదేశమున నేను నీకు స్వా గత మొసంగుచున్నాను. నాయుద్దేశములను గార్యములను నన్నుఁ బోలినయొకమిత్రునిఁ బొందుటచే నాకవర్ణ్యమగు నానందము ప్రాప్తిం చినది. నీవింకకతడ విచ్చుటనే యుండుము. నే నీబాలిక నా మెజన కుని కప్పగించి యిట నేతెంతును. అపుడు నేను శాంతముగ రహస్య మున నీతో సంభాషించెదను."

ఇట్లు పలికి శివాజీ లింబాజీవటేలుకడ కేగి సుభీ స్సుతని కప్ప గించి యిట్లనె.—"కొనుము. ఇదే నీకన్నియ వచ్చినది. ఈమెకు నిర్లక్ష్యత హెచ్చు. అహమదునగరపు చాందబీబీవలెఁ గత్తిఁ ద్రిప్పు టలో నీమె వెనుదీయునదికాదు. ఢిల్లీపాదుషాసరదారు లిరువురు దిలేర్ ఖాన్ జయసింహులు గొప్పసైన్యముతో మహారాష్ట్రదేశముపై దాడి వచ్చుచున్నారు. ఆసమయమున నీ వధమమొకవందమందితరుణవీ రులఁ గొని యరుణకేతనపతాకమున కేతేరవలయును."

పటేల్—మహారాజా! మాగ్రామమునఁ గల్గుబ్రాహ్మణోత్తమవా రందఱు భవదాజ్ఞానుసారము సేవయొనర్ప సాపేక్షు [illegible] ఖమునుండి వెలువడిన ప్రతిశబ్దమును జగదంబ యగు భవానిదేవి నుండియే వెలువడినదని మాయెల్లర దృఢవిశ్వాసము మనుజునియాజ్ఞ నుల్లంఘింపవచ్చుఁగాని భగవతియాజ్ఞ నుల్లంఘింప నెవరితరము? మహా రాజా! దయచేసి తడిసినవస్త్రములవీడి యీపొడివస్త్రములధరింపుఁడు."

శివాజీ యేమియుఁ బలుకక తనతడివలువలఁ దొలఁగించి పటేల్ లొసంగిన వలువలఁదాల్చెను. పిదప లింబాజీపటేలు తన నతిసమున నిట్లనియె.

"పలిక ధనహీనులకు ధనము, దిక్కులేనివారికి దిక్కు, దుష్టశి క్షకులు, గోబ్రాహ్మణప్రతిపాలకులు"—అని జనులాడునది యెంతి యు యథార్థము. దేవరపవిత్రపదకమలములు నాయీకుటీరము మెట్టు టచే నే నెంతయు ధన్యుఁడను. దేవర కాతిథ్య మొసంగి నాయింటఁ గల సామాన్యభోజ్యముల దేవరసేవయం దుపస్థితములఁజేయు మహా భాగ్యము నాకు లభింపఁగలదా?

శివాజీ సాభిమానముగ నిట్లు పలికెను.—"నేను నీవాఁడను. సమస్తమహారాష్ట్రమునకు నట్లే నేను నీమాటల నెప్పుడు తిరస్క రింపఁజాలుదును? [illegible] యావశ్యకములగు మహాద్విషయములఁ జర్చించుటకై యీయబ్బందేలయువకునితో నేగవలయును. రెండుజా ములు కాకుండఁగనే రాఁగల్గుదును. అపుడు నీకోర్కె నెల్లించి నీయింట భుజింతును."

సర్వజనులయభినందనములను స్వీకరించుచు శివాజీ యటనుండి బయలుదేఱుచుండఁ బటేల్ యిట్లు పలికెను:—దేవా! అబ్బందేలయువ కుఁడు నిన్నసాయంకాలముననే యిట కేతెంచియుండెను. అతఁడు

తనమధురభాషలవలనను బవిత్రవర్తనమువలనను మాకెల్లరకుఁ జాల ప్రేమాస్పదుఁ డయ్యెను. "శివాజీమహారాజుదర్శన మెట్టిది? వలు కెట్టిది? వారిదర్శనము సర్వసులభ మగునా? కాదా? స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై వారు మొదట నే మొనర్చిరి? వారియుద్ధప్రక్రియ యెట్టిది! ఏయాయుధములను వా రుపయోగింతురు!" మున్నగు బహువిధప్రశ్నముల నాతఁడు వచ్చుటతోడనే మ మ్మడిగెను. మహారాజదర్శనోత్కంఠచే నతనికి రాత్రి యంతయుఁ గన్ను మూఁతపడదయ్యె. నే నతనిఁ గొని దేవరసేవయం దుపస్థితుఁడనుగా సిద్ధపడితిని. కాని సుభీస్టిటఁ బనుటచే నాఁగిపోవలసివచ్చెను. దేవరకృపవలన సుభీప్రాణములు దక్కెను. ఆబుందేలయువకున కప్రయత్నముగ మహారాజదర్శనమును లభించెను."

ఆవల మరల శివాజీజయజయకార మయ్యెను. జయజయకారము ప్రతిధ్వనింపకపూర్వమే యతఁడు ఛత్రసాలునిఁ దనవెంటఁ గొని యటనుండి వెడలిపోయెను. ఒకవినోది, యాబుందేలయువకునిఁ గూడ మహారాజు, చూచుచుండఁగనే యంతర్హితుఁడయ్యె నని చెప్పెను. ఎల్లరు గ్రామస్థులుఁ గను గంభీరముద్రఁ దాల్చి భవానిసదయసహాయమువలన మహారాజు తా నేమి కోరిన నది యొనరింపఁగలఁడని పలుకుచుఁ దమతమ యిండ్ల కేగిరి.

శివాజీమహారాజు ఛత్రసాలుని వెంటఁగొని స్వాతంత్ర్యావిషయికములగు ప్రసంగములఁ గావించుచు భీమానదియొడ్డున కేగి యటనుండి యానదీతీరము వెంబడి చాలదూరముపోయి తుద కొక యెత్తైనప్రదేశముకడఁ జేరుకొనెను. దూరమునుండి యాతావుఁ గాంచినచో నట మనుజావాసముండవచ్చు ననునూహకూడఁ గలుగదు. శివాజీ యొకపెద్దశిలకడకుఁ బోయి "ఏసాజీ" యని బిగ్గఱగఁ బలుకుటతో

డనే "మహారాజా" యని వినఁబడెను. ఆశిల బ్రద్దలై లోనికేగుటకొక చక్కనిమార్గ మేర్పడెను. ఛత్రిసాలునకుఁ జాల విస్మయము గలిగెను కాని యాతఁ డేమియుఁ బలుకక శివాజీ వెన్వెన్క నాగుహఁ జొచ్చెను. కొంచెముదూర మేగుసరి కొకసభామంటపము కానవచ్చెను. అచ్చట గాలియు బాగుగఁ దగులుచుండెను. వెలుఁగునకుఁ గొదువలేకుండెను. భూమిగర్భమున డాఁగియున్న యింతటిగొప్పమంటపముఁ గాంచ ఛత్రసాలునివిస్మయమునకు మేరలేకుండెను.

ఛత్రిసాలునిమనఃస్థితి గ్రహించుటకు మహారాష్ట్రదేశమునంతను దనపలుకుపై నాడించుజాణయగు శివాజీకి విలంబమేల యగు? అతఁడు తత్క్షణమే ఛత్రిసాలునితో నిట్లనెను.

"ఛత్రిసాలా! ఈదివ్యమంటపముఁ జూడ నీకు గడునాశ్చర్యము గలుగుచున్నదికాఁబోలు. కాని యిట్టిగుప్తస్థలములును గుప్తమార్గములును, స్వాతంత్ర్యకార్యముల నెంతయుపకరించునో నీకుఁ దెలిసినపుడు నీయాశ్చర్య మినుమడించును. మహారాష్ట్రమండలిమహాత్ములు సన్న్యాసులు నిచటివారికి సమత్వతత్త్వమును బాగుగ బోధించిరి. కాని స్వాతంత్ర్యమునకై పోరుసల్పువారు చాలతక్కువమంది యేర్పడిరి. శూరులు చతురులు, రాజనీతిజ్ఞులు నగుమహారాష్ట్రులు బహుమినిరాజ్యసేవామగ్నులై యుండిరి. కావున మొట్టమొదట నరుణకేతనతలమునఁ గూడినవారు రాజకీయవిషయములయం దజ్ఞులు, నపరిచితులు నై యుండిరి. మహానుభావుఁడగు రామదాసస్వామి కర్మమార్గోపదేశ మొనరించి, చాలమంది తరుణవయస్కుల నరుణకేతనముక్రిందఁ గూర్చెను. మహారాష్ట్రమందంతటను బతాకలును మాటుగఁ గృపాణములే కన్పింపఁదొడఁగెను. హరినామమునకు మాఱుగ హరహరమహాదేవశబ్దములు వినఁబడసాగెను కాని యను

భవము గల మ్లేచ్ఛసైన్యము నెదుట మేము నిలువఁజాల మని యెంచి యెదురు వేచి రహస్యాక్రమణము సేయ మొదలిడితిమి. నా మహారాష్ట్ర శూరులు లెక్కకుఁ జాలకొలఁదియుండియే యైనను ప్రబలమగు బీజాపురపుసైన్యముపై నడుమన రహస్యాక్రమణము సల్పి నిత్యము జయముఁ గాంచుచుండెడివారు. ఇట్టియాకస్మికరహస్యధాటీసమయమున నక్కియుండుట కిట్టి గుప్తస్థానములు బాగుగ నుపకరించును. గుప్తస్థానములం దక్కడక్కడ దారులుగూడ నేర్పడియున్నవి. కావున నేఁడు మహారాష్ట్రులేస్థానమున నంతర్ధానమయిరో యెవరికిని జాడ తెలియదు. వారు రేపే యాతావునుండి నాల్గయిదుయోజనములదూరమున నెచ్చటనో తేలుదురు. తఱచు మేము రెండుమూడుగుప్తధాటులు గావించి శత్రుల నిరర్థకులఁ గావించి చాలఁగ భోజ్యపదార్థములను, తుపాకిగుండ్లను మందును గొల్లఁగొట్టినవస్తువులఁ గొని కొలఁదిసేపటిలోనే యిట్టియొకగుప్తస్థానమున నంతర్ధానమై పోవుచుందుము. కావుననే మా కేమియు నష్టము గలుగదు. శత్రువులుమాత్రము సంకటమునఁ బడిపోవుదురు. ఛత్రసాలా! నీ కిప్పు డిట్టిగుప్తస్థానముల యుపయోగము తెలిసినదా! రాజస్థానమందలి రాజపుత్రులు బుందేలఖండమందలి బుందేలులు, గొప్పవీరులు రణప్రియులు నగుదురు. కాని వారు బలాబలములను సమయాసమయములను భావింపఁజాలరు గుట్టుమట్లెఱుఁగరు. వారు తిన్నగఁబోయి పగతుర నాక్రమింతురు. తఱచుగ స్వనాశనమునకే కారణభూతు లగుదురు కాని గుప్తధాటు లొనరించుటకుఁ బ్రబలశత్రువు లొంగఁడు."

ఛత్రసాలుఁ డేకాగ్రమనస్కుఁడై యామాటలన్నియు వినుచుండెను. అతనిచేతిని బట్టుకొని శివాజీ యిట్లనెను.—

"రమ్ము. మన మాకడఁ గూర్చుండుదము. ఈతావుననే

మనసంభాషణము జరుగు నని నేను మొదటనే నిశ్చయించుకొంటిని. నేను గింబాజీపతేంద్రగృహమునకు నిష్కారణముగ రాలేదు. అచ్చట నీతో సమావేశ మగు నని నే ననుకొనుచుంటిని.”

శివాజీవంకకు భక్త్యాశ్చర్యములతోఁ జూచుచు ఛత్రిసాలుఁ డిట్లనెను.— “ మహారాజా! తమసందర్శనమునకై నే నిటకు వచ్చుచుండుట తమ కెట్లు తెలిసెను? విశేషించి, తమ్మన్వేషించుకొనుచు నేనీగ్రామమునకనే చేరుదు నని తమ కెట్లు తెలిసెను! ఈస్థానముననే తమరు నాతో సంభాషింపుదు రని యెట్లు నిశ్చయించితిరి!

ఛత్రిసాలునిప్రశ్న కుత్తర మీయకయే శివాజీ “ ఏసాజీ! ఒకసారి యిటురమ్ము.” అని పిలిచెను.

వెంటనే యేసాజీ వచ్చి శివాజీయెదుట నిలువఁబడెను. అపుడు శివాజీ ఛత్రిసాలునితో నిట్లనెను.— “ ఛత్రిసాలా! నీ వితని నెప్పుడైన నెచటనైనఁ జూచి యుంటివా!”

ఛత్రిసాలుఁ డేసాజీ నాపాదమస్తకముఁ దిలకించి యిట్లు చెప్పెను. “ లేదు, మహారాజా! నే నితనిఁ జూచుటకు నేఁడే మొదటిసారి.”

అటుపై శివాజీ నవ్వుచు నిట్లనెను:—రాజధానియందు ఢిల్లీసేన విడియునంతకును రాజస్థానమందలిరాజపుత్రులకు శత్రులవృత్తియే తెలియును. శత్రుసేన రాజప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించువఱకు బుందేలఖండమందలిరాజన్యులకు శత్రువులు తమదేశము స్వాధీనపఱచుకొని నాశనముచేసిరనికూడఁ దెలియదు. దీనికి ముఖ్యకారణ మేమనఁగ, శత్రువృత్తాంతముఁ దెలిసికొనుటకు బుందేలురు రాజపుత్రులు నెట్టి యుపాయములను సలుపరు. శత్రుశిబిరముల గుప్తరూపమునఁ జొచ్చి తద్వృత్తాంతములను సాంగోపాంగముగఁ దెలిసికొనుట వారికిఁ దెలి

యున్నో లేక యది యనుచితమనియుఁ బిఱికితనమనియు వారు భావిం
తురో కాని యిది గొప్పలోటు. లేక ప్రమాదము. ఛత్రిసాలా!
అసంఖ్యాకులగు నాగూఢచారులలో నేసాజీ యొకఁడు. నే నితని
దేవగఢవృత్తాంతముఁ గొనిరమ్మని పంపితిని. దేవగఢమును జయించి
సైన్యము ఢిల్లీకి మరలినతోడనే యితఁడుగూడ మరలిరాసాగెను. నీవు
దేవగఢమునుండి బయలుదేఱుసరి కితఁడుగూడ వేసము మార్చి నీవెం
టఁబ్రయాణమయ్యెను. మార్గమధ్యమునఁగూడ నీతఁ డెన్నియోసా
రులు వేసము మార్చికొనెను. అప్పటప్పటికి వివిధరూపములతో నా
జాడ నీకెఱింగించినదికూడ నితఁడే.”

ఇపుడు ఛత్రిసాలునికన్నులు విడినవి. దేవగఢమునుండి బయ
లుదేఱుసమయమున నేసాజీతోబోలు నొకమనుజునితోఁ దనకు సంభా
షణ జరిగినట్లు, జ్ఞప్తికి వచ్చెను. పిదప నతఁ డేసాజియే యని గ్రహిం
చెను. ఇంతఁ దానాఁగినయెల్లతావులందును సకలవిధసౌకర్యములు నేల
కలిగినవో యతనికిఁ దెలిసెను. శివాజీశంకరుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకదృ
ష్టులఁ జూచుచు నతఁ డిట్లు పలికెను:—

“మహానుభావా! తమచాతుర్యము రాజనీతిజ్ఞతయు నవర్ణనీ
యములు. నిన్నసంధ్యాకాలమున నేసాజీయే నన్నుఁ గొనివచ్చి నన్ను
లింబాజిపటేలుగృహమునకడ నిలిపె నని నాకు బాగుగఁ దెలిసినది.
నేను చాలగుప్తముగ యాత్ర నల్పుచుంటిని. ఐనను గుప్తచరునివలన
దేవర నాజాడఁ దెలిసికొంటిరి. అతనిసాయముననే తమరు నన్నుఁ
దమపాదసాన్నిధ్యమునకుఁ బిలిపించి నాకపరిమితోపకార మొనరించి
తిరి.

శివాజీ గంభీరభావమున నిట్లు పలికెను.—“ఛత్రిసాలా! నేను
కేవలము నాకర్తవ్యమును నిర్వహించితిని. అనేకకష్టములసహించుచుఁ

గఠోరమగు పరివాసశ్రమ మనుభవించుచు, నలంఘ్యమగు వింధ్యా ద్రిని లంఘించుచు, దుస్తరమగు నర్మదానదినిఁ దరించుచు బుందేల ఖండమువంటి దూరదేశమునుండి కేవలపరోపకారతత్పరుఁడై యొక యువకుఁడు నాకడ కరుదెంచుచున్నాఁ డని వినినపుడు నేనూరక కూరు చుండి నీకేమియు సౌకర్యము నలుపకున్నచోఁ బరమేశ్వరునియెదుట నేను గొప్పయపరాధి నగుదును. నేను స్వయముగ నేతెంచి నిన్నుఁ గలిసికొనుటయే యుక్తమైయుండెను. కాని నీవు దేవగఢమునుండి బయలుదేఱుతరిని నీయుద్దేశమేమో నాకుఁ దెలియదు. నాకు నీయు ద్దేశము తెలిసినప్పుడు నీవు కడు త్వరితముగఁ బయనముసేయుచుం టివి. కానఁ జేయునది లేక నిన్నుఁ గలిసికొనుట కీస్థానము నిర్ణయింప వలసివచ్చెను."

అటుపై శివాజీ యించుకతడ వూరకుండెను. సరోజమరంద మునుగ్రోలుభ్రమరరాజమువోడ్కి ఛత్రిసాలునిదృష్టి తదేకలగ్నమై శివాజీముఖమున నిలిచియుండెను. శివాజీముఖకమలమునుండి యువ దేశామృత మెపుడు వెలువడునో తదానందము నే నెపుడు కనఁగల్గు దునో యని యతఁడు యోజించుచుండెను. కొంచెముసేపు విచా రించి యిట్లు శివాజీ పల్కెను.—

"ఛత్రిసాలా! బుందేలఖండమునుండి యవనులఁ దోలు టకు నేఁటివఱకు ననేకయత్నములు జరిగియున్న వనియుఁ, గాని పర స్పరద్వేషమై రాములచేతనే నేఁటివఱకు సాఫల్యము లభింపలే దనియు వినుచున్నాము. ఇది యథార్థముగునా! బుందేలఖండమందలియాంత రికస్థితిగతులు నీకు బాగుగఁ దెలిసియుండును. కావున నే నిట్లడుగు చుంటిని. బుందేలఖండపురాజులు సరిదారులు నటనుండి యవనులఁ

పాఱఁద్రోలుటకై యైకమత్యముతోఁ బ్రయత్నములు సలుప రనుట సత్యముకాదా !”

ఛత్రసాలుఁడు మిగుల ఖిన్నుఁడై యిట్లు పలికెను.—మహారాజా! బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయత్నమున నేఁటివఱకు జనులకు సంపూర్ణమగు విఫలతయే కలుగుచుండెను. కావుననే నేను దేవరవారిసాన్నిధ్యమున నుపస్థితుఁడఁ గావలసివచ్చెను. బుందేలఖండముపై నుండి యవనులస్వామిత్వము తప్పక తొలఁగిపోవు నని మాతండ్రిగారి కత్యంతవిశ్వాస ముండెడిది. వారియందు గొప్పసాహసము, నసాధారణమగు ధైర్యము, నతులితమగు క్షాత్రము నుండెడివి. కాని యీయనైక్యకలహకారణముననే వారిరాజ్యము పోయెను. ప్రాణములు పోయెను. తుదకు ప్రాణములకన్నఁ బ్రియతరమగు స్వాతంత్ర్యాశయము నష్టమైపోయెను. అవసానమున శాశ్వతనిద్ర వారికిఁ బ్రాప్తించుకాలమున వారికన్నులు విడినవి. వారిసేన యంతయు నాసి పోయి రాజ్యము యవనులకు వశమైపోయి వారైహికవాంఛల వీడి స్వర్లోకయాత్రోన్ముఖు లయిన సమయమునఁ దమవిఫలతకు హేతువు వారికిఁ దెలిసెను. ఆసమయముననే వారు సన్నిధికి వచ్చి తమకడ గురుమంత్రోపదేశముఁ బొంద నాజ్ఞాపించిరి. వారియాజ్ఞఁ బాలించుటకై వారియుదాత్తాశయము నెఱవేర్చుటకై బుందేలఖండమును యవనులకఠోరముష్టినుండి విడిపించుటకై నే నిపుడు తమసన్నిధి నుపస్థితుఁడ నైతిని. తమరు దయతో నాకు యోగ్యమంత్రోపదేశముఁ గావింపుఁడు. స్వాతంత్ర్యసంపాదనకు సులభతమమార్గమును దమరు నాకెఱింగించి స్వాతంత్ర్యముకొఱకు పోరుటకు నాకు దివ్యశక్తి కలుగున ట్లాశీర్వదింపుఁడు.

శివా—(సస్నేహముగ) ఉదాత్తమగు భావదయావిత్రము

నెదుట నిల్చికొని, యేమనుజుఁడు స్వదేశోద్ధారణమునకై హృదయపూర్వకముగ యత్నము సలుపునో, యాతనిమార్గ ముజ్జ్వలబంధుప్రేమ తేజోవిలసితమై యొప్పును. స్వాతంత్ర్యయశోమాతాదేవతలు మంగళగానముసేయుచు నతని వెన్నంటి తిరుగుచుందురు. [illegible] సుప్రేరణము దివ్యజ్యోతిని గేల బూని యాతనోన్నతి యతని [illegible] డును. ఔదార్యము, మాధుర్యము, సత్యప్రతి[illegible] రలు వీచుచుండును. దక్షతయుఁ దత్పరతయు నాతని మార్గ[illegible] టకముగ, సుగమముగ నొనరించును. ప్రసన్నతయు, సగ[illegible]యు నతని యాననము నుత్సాహభరితముఁ గావించును. సంపన్నతయు, నీరోగతయు, నిర్వ్యసనతయు, నతనిసంపాదితములు గాఁ [illegible] ఈవిధమున స్వతంత్రతా దేవి పరివారమంతయు [illegible] ర్చును. కావునఁ నానందవామరువి [illegible] ఛ[illegible] సాలా! నేనును నీవలె స్వతంత్రతా దేవి కొఱకు బద్ధుఁడను. ఇంతకు మించి నేను ని కేమి చెప్పఁగలుగుదును!

ఛత్ర—(గంభీరముగ) మహారాజా! తమ రిట్లు పలుకవలదు. తమయందు గొప్పసామర్థ్య మున్నది. తమయధికార మత్యధికము. సమస్తభారతవర్షమునను యథార్థస్వాతంత్ర్యజ్ఞానము మొట్టమొదలఁ దమకే లభించినది. మత మను సుడిగుండమునఁ దిరుగుమహారాష్ట్రులను ప్రథమమునఁ దమరే స్వదేశప్రేమపాకకు సంధించిరి. భారతవర్షమున స్వాతంత్ర్యబీజారోపణముఁ దొలుదొల్తఁ దమరే కావించితిరి. చైతన్యశూన్య మగుచుండు భారతవర్షపౌరుషమున మున్ముందు సుధావర్షముఁ గురిపించినది తమరే. భారతవర్షభావిస్వాతంత్ర్యమున కాదిగురువులు తమరే. స్వతంత్రతా దేవిమందిరముఁ జేరఁగోరు నావంటి

యల్పజ్ఞులకుఁ దమయుపదేశానుసారముగ నడచుట మొట్టమొదటికర్తవ్యము.

శివాజీయాసమయమున నెవ్వియో విచారములందు మగ్నుఁడై యుండెను. ఛత్రసాలుఁడు మాటాడకుండ నాతనివంకకే చూచుచుండెను.

చాలసేపు విచారమగ్నుఁడై యుండి శివాజీ యిట్లనెను — ఛత్రసాలా! బుందేలఖండపరిస్థితియు మహారాష్ట్రపరిస్థితియు నొక్కటి కాదు. ఏప్రయత్నములవలన మహారాష్ట్రదేశమున స్వాతంత్ర్యము లభించినదో, కేవల మాప్రయత్నములవలననే బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యము గలుగదు. దేశకాలపరిస్థితుల బాగుగఁ బరికించిన పిమ్మట నా యుచి తోఁచినమార్గము నవలంబించుట శ్రేయము. మహారాష్ట్రము చాలనాళ్లనుండి స్వతంత్రముగనే యుండెను. ఏతన్నివాసులు స్వరాజ్య స్వాతంత్ర్యసౌఖ్యముల మఱచియుండలేదు. కావున నే వారిని స్వరాజ్యాభిముఖులఁ గావించుట కధికకాలము, నధికపరిశ్రమయుఁ గూడ నావశ్యకములు కాలేదు. మహానుభావులగు రామదాసస్వామియుఁ గర్తవ్యదక్షులగు వారిశిష్యులును, బహుసంవత్సరములవిశ్రాంతయత్నము సలిపి కేవలదైవాయత్తులై నిస్సత్త్వులగు మహారాష్ట్రుల నుపదేశామృతముఁ జిలికి తేజస్వులుగను సబలులుగను, స్వావలంబులుగను గావించిరి. అభిముఖులఁ గావించుటకుఁ గాలపరిశ్రమాధిక్య మావశ్యకము కాకున్నను నిస్సత్త్వ లగుటచే మహారాష్ట్రుల స్వాతంత్ర్యమునకుఁ బునాది సిద్ధమగుటకుఁ జాలకాలము పట్టెను. కాని బుందేలఖండపరిస్థితి యిట్టిది కాదు. బుందేలఖండము నేఁడు యవనులయధికారముననే యున్నది. కాని యచటిస్వరాజ్యస్వాతంత్ర్య స్వావలంబనములకు గౌరవాన్వితమగు నితిహాసము లేదు. బుందేలురు

స్వరాజ్యస్వరూపమును మఱచిపోయియే యుండినను, వారికి స్వతం త్రతాశబ్ద మపరిచితముగనే కనఁబడినను మధురస్వతంత్రతాఫలముల స్వాదుమాత్రము వా రిప్పటికి మఱచియుండరు. కావున వా రేఫలముల నాకాంక్షించుచున్నారో యాఫలములు స్వరాజ్యవృక్షము నందే యుండు నని వారి కొకసారి విశ్వాస మొదవుదు కలుగునో యప్పుడు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకు గట్టియగు పునాది సిద్ధమయ్యె నని యెంచవచ్చును. బుందేలఖండప్రజ మిక్కిలి తక్కువకాలమునఁ గడు సులభముగ సిద్ధపఱుపఁబడఁగలదు. ఇదికాక యచ్చటిప్రజ మాండలికనాయకులకు, సరదారులకు వశమై యున్నది. అంతటు మాండలిక నాయకులు సరదారులు నన్యోన్య మైక్యమందిన నచ్చటిప్రజయు వివశమై వారికిఁ దోడొసంగవలసివచ్చును. ఛత్రసాలా! నీవు బుందేలఖండమునఁ జేరుటతోడనే మొదట స్వార్థత్యాగముఁ గావించి ద్వేషవిరోధబీజముల నాశనము కావింపుము. అభిమానులయెదుట నమ్రత వహించియు, బుద్ధిమంతులకు నచ్చఁజెప్పియు, నజ్ఞానుల కుపదేశ మొసంగియు, మూర్ఖుల కాపఁజూపియు, వారిమనములందు స్వాతంత్ర్యసహానుభూతిఁ గల్గింపుము. మనఃప్రకృతులు తఱచు భిన్నము లగుటవలన వ్యక్తిగతకలహము, వ్యక్తిగతద్వేషము, వ్యక్తిగతమాత్సర్యము నిర్మూలము కాఁజాలవు. ఐనను సాధ్యమగునంతవఱకు నీవు బుందేలురనోన్యవైరభావముఁ, గలద్వేషమాత్సర్యములను మఱచి స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున సహాయ లగు నుపాయ మొనరింపుము. ప్రథమమున స్వాతంత్ర్యపతాకాతలమున బుందేలుర నెల్ల నొక్కచోఁ గూర్చి పిదప స్వాతంత్ర్యయుద్ధము నారంభింపుము.”

ఉపదేశసుధాపానరోమాంచితుఁడై ఛత్రసాలుఁ డిట్లు పలికెను:—మహాత్మా! మహారాష్ట్రమున రామదాసస్వామివోలె బుందే

లఖండమునఁ బ్రాణనాథస్వామి జనులకు స్వాతంత్ర్యశిక్ష నొసంగుచుఁ దిరుగుచున్నారు. బుందేలఖండమునఁ బ్రాణనాథస్వామివచనములు రాజాజ్ఞలకన్న మాన్యతరములై యుండును. ఇదికాక దలపతిరాయ నామకుఁ డగు తేజస్వి యగు నొకరాజకుమారుఁడుకూడ నేతజాతీశమునసే బుందేలఖండమువం దంతటఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కావున బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యవిషయికమగు సన్నాహము చాలఁగ జరిగిన దని నేను వక్కాణింపఁగలను

శివా—ఛత్రసాలా! బుందేలఖండమున నింతటిసన్నాహమైయున్నచో నీ విఁక మిగిలినకార్యము నెఱవేర్చుటకు వైళం బచటఁ జేరికొనవలయును. అచ్చట శత్రుసేనాపాశ మొ.గ్రి జయశాలివి కమ్ము. స్వదేశముపైఁ గ్రిమ్మఱి సధికారసంరా [illegible] రాజ్యమేలుము. తురుష్కులను మొగలులను విశ్వసింపక వారిసైన్యముల మ్రందింపుము. అవి యత్యధికసంఖ్యాకములై నీపై ధాటిసల్ప నెంచినచో నాకు వార్తనంపుము. నే నెల్లవిధముల నీకుఁ దోడుపడి వారల ధ్వంసమొనరించెదను. నాతో వారు వైరముమొదలిడినసమయమున సాహౌద్భవానీమాతయే నాకు సాయమొసర్చుటచే నేను ముసల్మానుల నంతయు లెక్కఁగొననైతిని. గొప్పగొప్పయవనవీరులు నాతలఁద్రుంచుటకై దర్పపూరితులై నాపై కేతేర, నేను వారి నెల్లర మడియించితిని. కాన నీ వేమియుఁ జింతసేయకుము. నీదేశమున కేగుము. సేనఁ గూర్పుము. యవనుల దేశమునుండి పాఱఁద్రోలుము. ఎల్లప్పుడును గేల విచ్చుకత్తిని దాల్పుము. పరమేశ్వరుఁడు నిన్నుఁ గాపాడును. గోబ్రాహ్మణప్రతిపాలనము, వేదసంరక్షణము, సమరమున శౌర్యప్రదర్శనము క్షత్రియులముఖ్యకర్తవ్యములు. ఏతత్కార్యమున నీప్రాణములుగూడఁ బోయినను, నీవు సూర్యమండలము భేదించుకొని స్వర్గముఁ జేరి య

చట నపారసౌఖ్యము నందుదువు. నీవు యుద్ధమున విజయివే యైనచో బుందేలఖండమున స్వరాజ్యము స్థాపితమగును. నీకీర్తి శాశ్వతమై వెలుంగును. కావున స్వదేశమున కేగి మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరుసల్పుము. అవసరమైనచో బలీయ మగు శత్రుసేనపై గుప్తధాటి సల్పి తద్బలము గుండింపుము. విశ్వసనీయులగు బుందేలయువకుల మాఱువేసములతో యు[illegible] [illegible] [illegible] నా[illegible]పుము. నిజాంతఃకరణమున బంధుస్నేహశైలమున వెలుంగు భూ[illegible] [illegible] నెల్లపుడు నుజ్జ్వలముగ నుంపుము. ఎంతవఱకు దాస్యనాశము కాకుండునో యంతవఱకు దేశమున శాంతిసుఖసద్భావములకుఁ బెంపుచేయుట [illegible] నమ్ముము. పవిత్రస్వరాజ్యధ్యేయమును సతతము నీయెట్టయెదుట నుంచుకొనుము. బుందేలులు గొప్పవీరులు. వారియం దొక్కమాఱు స్వరాజ్యపేర్మి ముదయించినచో వారు కృతాంతునివలె నిరాంతవిక్రమపరాక్రమముఁ గావించి స్వరాజ్యస్థాపనముఁ గావించుకొందురు. ఛత్రసాలా! మన మాజగన్నియామకుఁడగు పరమేశ్వరుని సుతులమే కదా! మన మన్యాయమునకుఁగాని దురాచరణమునకుఁ గాని చేతఁ గృపాణముఁ బూనలేదు. స్వార్థసిద్ధిఁ గావించుకొనుటకుఁ గాని, బరులస్వాభావికాధికారములఁ దొంగిలించుటకుఁగాని, యనావశ్యకమగు రాజ్యతృష్ణను దృప్తిపఱచుకొనుటకుఁగాని మనము హస్తమున శస్త్రముఁ దాల్పలేదు. ఈశ్వరుఁడు వాంఛించున్యాయము వేఱుమార్గములఁ గానఁబడు వివశతచే మనమాయుధ మెత్తవలసివచ్చును. మన మాన్యాయశీలుఁడగుపరమేశ్వరుని తత్పరులమగు సేవకులము. మనవంటిసేవకులను విజయులఁ గావించుట కేవల మాతనివశము. నిష్కామబుద్ధితో స్వకర్తవ్యములఁ బాలించుటయే మనపని. విజయుల మగుట యాపరమేశ్వరు నధీనము. మన మేకాగ్రమనస్కులమై యా

పరమేశ్వరునికార్యము నిర్వహింప సంసిద్ధులమైయుండు వారేఁడు మన యెడ సంతుష్టులు కాకుందురా?

ఛత్రి—(గద్గదస్వరమున) మహారాజా! తమయుపదేశామృత సేవనమున నామనమున నొకనూతన తేజస్సంచార మొదవుచున్నది. నానిరాశమగు మనసు బలిష్ఠమయినది. ఇతికర్తవ్యతావిమూఢమగు బుద్ధి ప్రౌఢమయినది. తేజోవిహీనమగు నాత్మవిశ్వాసము తేజోమ[illegible] స్వతంత్రుఁడనుగ స్వదేశమున కేగి దానిని స్వచ్ఛం[illegible] దాస్యపంకమునుండి తొలగింపవలయు న[illegible] చే పవులు వాంఛించుచున్నాను. కాని దీనికిఁ బూర్వమొక [illegible] ఢిల్లీకేగవలసియుండును. మహారాజా! జయసింహునకు నాపైఁ జాలప్రేమ కలదు. దేవగఢయుద్ధమున నేను ఢిల్లీశ్వరునిపక్షమునఁ బోరాడితిని.

శివాజీ ఛత్రిసాలునిశంకకుఁ గడు నానందమునఁ జూచుచు నిట్లు పలికెను.—"ఢిల్లీశ్వరునితోఁ బోరుటకు మున్ను నీ వాతని సేనాభ్యంతరస్థితుల నెఱింగితివి. చాల మంచిపని చేసితివి."

ఛత్రి—రాజాజయసింహుఁడు నతనితో నితరులుఁ దుదకు బహదూర్ ఖాన్ కోకాయు దేవగఢయుద్ధమున నామూలమున ఢిల్లీశ్వరుని పక్షమునకు జయము లభించె నని యంగీకరించిరి. కావున జయసింహుఁడు నేనొకసారి ఢిల్లీ కేగి సార్వభౌమునిసందర్శింపవలయు నని కోరుచున్నాఁడు. నన్నుఁగూర్చియు నా దేశముఁ గూర్చియుఁ బాదుషాతో నివేదించునట. అతఁడు నన్ను ఢిల్లీకి రమ్మని చాల పట్టుపట్టెను. కాని యట్లు చేసినఁ జాలకాలము వ్యర్థమగు నని నే నెంచుచున్నాను. తమ రాజ్ఞ యొసంగినచో నేను ఢిల్లీ కేఁగక వెంటనే బుందేలఖండ

ముఁ జేరి సాధ్యమగునంత త్వరితముగఁ జొరఁబడి నా దేశము స్వతం త్రముఁ గావించుకొనెదను."

శివా——ఢిల్లీ కేగుటఁ జాలకాలము వ్యర్థమగు నని నేను నంగీకరింతును. కాని యంతిమోపాయమగు యుద్ధమునకు ముందుగ నీ వొకసారి ఢిల్లీ కేఁగివచ్చినచో బుందేలు రందఱు నింక యుద్ధము తప్ప వేఱుపాయము లే దని గ్రహింతురు. బుందేలఖండమున నల్పులు, నీచులు, విలాసలోలురు నగు రాజులే యెక్కువ మందికలరు. కాన సామోపాయము లన్నియు నెఱవేర్చినఁగాని వారు యుద్ధమునకుఁ గడంగరు. కావున ఢిల్లీకేగి ముందుగనే ఢిల్లీపతిచే లేదనిపించుకొనుట యుత్తమము. నీవు జయసింహుఁడు చెప్పినట్లు ఢిల్లీకి బొమ్ము. అచటఁ బాదుషా నీతో సరళముగ మాటయైన నాడఁడు. సరళమార్గముల ననుసరించుటచేఁ బాదుషా లెక్కఁగొనఁ డని బుందేలన్నపతులకు బోధపడినప్పుడు వా రంతిమమార్గమగు యుద్ధము నంగీకరింపక తప్పదు. ఢిల్లీనుండి నీవు వెంటనే బుందేలఖండముఁ జేరుము. ఉపదేశించి, ప్రార్థించి యెట్లు సాధ్యమైన నట్లు జనుల నీపక్షమునకుఁ గొనుము. పిదపఁ బాదుషాతోఁ బోర సిద్ధపడుము. నీసౌమనస్యము, నీపవిత్రాశయము, నీనిస్స్వార్థవ్యాపారముఁ గాంచి బుందేలయువకులు నీ మాటఁ బాటింతురు. కొన్నిదినము లిచటనుండి నాకార్యప్రణాళికఁ జూతు నని చెప్పితివి. కాని పరిస్థితులనుబట్టి స్వాతంత్ర్యమార్గము మారుచుండును. కావున నీకు స్వాతంత్ర్యప్రేమకంటె మిన్న యగు వేఱొకమార్గ ముండఁజాలదు. కావున నిచ్చటను నీవు వ్యర్థముగ సమయముఁ గోల్పోవకుము. నీవీరాష్ట్రమునుండి నాసాయముఁ గొని మన మిరువురముఁ గలిసి శత్రువులపై దాడి వెడలినచో జనులు కీర్తి నంతను నాకే యాపాదింతురు. దాన బుందేలఖండమున కంత లాభ ముండదు.

కావున నీవు స్వయముగ నీదేశమునకుఁ బోయి యుద్ధముసేయుము. కొలఁదికాలమునకే మిత్రశత్రులు వచ్చి నిన్నుఁ గలియుదురు. నీవు కీర్తిలక్ష్మినిఁ జేకొందువు నీయశమాచంద్రార్కము విలసిల్లును."

శివాజీయుపదేశము విన ఛత్రసాలునిహృదయ మాశోత్సాహభరితమై యాతనినేత్రములనుండి యానందాశ్రువు లొలుకఁ దొడఁగెను. అతఁ డపారమగు భక్తితో శివాజీపాదములఁ బడెను. శివాజీ ప్రేమపూర్వకముగ నాతని నెత్తి కౌఁగిలించుకొనెను. భరతవర్షస్వాతంత్ర్యేతిహాసమునఁ గల్యాణప్రదమగు నీతత్ప్రసంగము కడు మహత్వపూర్ణముగ నెంచఁబడును.

త్వరితముగ ఛత్రసాలుఁడు దక్షిణమునుండి పయనమయ్యెను. వెడలునపుడు శివాజీ యతనికిఁ బ్రేమపురస్కారముగ నొకఖడ్గము నొసంగెను. ఆఖడ్గము తనకరమున నున్నంతకాలము స్వయముగ శివాజీ తనతో నున్నట్లు ఛత్రసాలుఁ డెంచుచుండెను.

ప్రచండమగు దేవగఢయుద్ధమున నౌరంగజేబునకే జయము లభించెను. ఔరంగజేబు దక్షిణాపథము నంతను దనవశము గావించుకొనఁగోరుచుండెను. తదిచ్ఛాపరిపూర్తికి మంచియారంభమే యయ్యెను—ఈవిజయకారణమునఁ బాదుషాయాజ్ఞానుసారముగ ఢిల్లీనగరమున గొప్పయుత్సవము జరిగెను. నగరమంతయు బాగుగ నలంకరింపఁబడెను. దీపకలు వెల్గింపఁబడెను. బాణసంచాలు కాల్పఁబడెను. మసీదులందు నమాజులు పఠింపఁబడెను. విజయమంది మరలి వచ్చు జయసింహునకును బహదూర్‌ఖాన్‌కోకాకును నగరప్రవేశ సందర్భమున నాదరసత్కారములు గావింపఁ బెద్దయేర్పాటు సేయఁబడియెను. సాయంప్రార్థన యైనవెనుక నుజ్జ్వలప్రకాశమున నాజయశాలురకు స్వాగతము కానుండెను. ఉత్సవప్రియులగు ఢిల్లీనగరవాసులు విలువఁగల

వస్త్రములు ధరించి వితానమండపమున విహరించుచుండిరి. వీరలకు స్వాగత మొసంగుటకుఁ బ్రార్థనానంతరము స్వయముగఁ బాదుషా కూడ వచటకు రానుండె.

నిష్ఠా[illegible]ముగ ధరాభాగముల కన్నిఁటికి నుపకృతి యొసఁగు సూర్యభగవానుఁడు భూమ్యపరార్థభాగము వెల్గింపఁజనెను. అలంఘిరుపాదుషా మనమునఁ బక్షపాతము నిండియుండెను. దానిమూలమున నతఁడు కొండొకకాలమున కొక యన్యాయముఁ గావింపనుండెను. కావుననే భాస్కరుఁ డింక నచట నుండుట యనుచిత మని భావించెఁగాఁబోలు. గిరారూఢుఁడై తయేతెంచుతరిని బాదుషా కడు సుదుర్మనుఁడై యుండు నని జనులెంచుచుండిరి. కాని యొకఘోరపాతకము నాచరించు మనుజునిముఖము సిగ్గుచేత నాత్మనిందచేత నెంతకో భాశూన్యమై యుండునో పాదుషాముఖ మాసమయమున నంతశోభాహీనమై యుండుటఁ గాంచ నెల్లరికిఁ గడు నబ్బురమాయెను. సరియే. శతఘ్నులు గర్జింపసాగినవి. కఠోరసమరవాద్యములు మొరయఁదొడఁగినవి. ఇరువురివీరులకు స్వాగతమొసంగుటావున నొకయుద్దండమగు పటభవనము నిర్మింపఁబడెను. ఆభవనమున నొకయత్యున్నతాసనమున నౌరంగజీబాసీనుఁడయ్యెను. అందుఁ దమతమస్థానముల నుపస్థితులై యుండిన సరదారులు, వజీరులు, నమీరులు మున్నగువారెల్లరునుఁ బాదుషా వచ్చుటతోడనే లేచి యుచితాచరణముల సలిపిరి. వీరివిజేతల నగరప్రవేశము కాఁదొడఁగెను.

బహదూర్‌ఖాన్‌కోకా కొందఱు విశిష్టులగు వీరులతోఁగూడ సదర్పముగ వితానమంటపముదెసకు సాగుచుండెను. కాని నగరవాసులదృష్టి యానివంకకుఁ బోలేదు. రాజాజయసింహుఁడును నముమనముమ విజయకారణమున మందహాసమొనరించుచు, నొక్కొక్క

ప్పుడు తనతో నున్న యొకతరుణవీరునితో మాటాడుచు మండపము వంకకు నడచుచుండెను. కాని యతనివైపునకును జనులదృష్టి పోలేదు. అందఱిమనములకు నేత్రములకు నొక్కఁడే కేంద్రస్థానముగ నుండెను. అందఱియంగుళులు నొక్కదెసకే చూపుచుండెను. అందఱిసాన్తంతముల నొక్కవిషయమే యధిష్ఠించియుండెను. దేవగఢ మెవ్వనియతులపరాక్రమమున విజితమయ్యెనో, ఢిల్లీవాసు లెట్లో ముందుగనే వినియుండిరి. దేవగఢదుర్గమును జయించినవీరుఁడు కడు నుద్భటుఁడు, మాంసలుఁడు—ననుభవశాలి, వయోవృద్ధుఁడుఁ, గాంభీర్యమూర్తియు నై యుండు నని చాలమంది భావించుచుండిరి. కాని రాజా జయసింహునెడమప్రక్క నశ్వారూఢుఁడై యున్న తేజస్వి యగువీరుఁడే దేవగఢయుద్ధమును జయించె నని వినుటతోడనే వారియాశ్చర్యమునకు మేరలేకుండెను. అందఱిదృష్టియు నావీరునిదెసకే పఱగెను. బహదూర్ ఖాన్ కోకా పాదుషా చెంతనే యొకయాసనముపై నాసీనుఁడయ్యెను. రాజా జయసింహునకును బాదుషాసమీపముననే యొకయాసనము లభించెను. కాని యెల్లరదృష్టి యవమానముగ నొకమూల నిలిచియున్న తరుణవీరునియందే లగ్నమై యుండెను. ఆవీరునకుఁ గూడఁ బాదుషాసమీపమునఁ గూరుచుండుట కాజ్ఞ లభించునేమో యని యెల్లరుఁ దలచుచుండిరి. కాని దేవగఢవిజేత యగు నాయువకవీరవరుఁడు నిలిచియున్నదెసకు నౌరంగజేబు బుద్ధిపూర్వకముగఁ జూడకుండుటఁ గాంచ నెల్లరికి నత్యాశ్చర్యము గలిగెను. రాజా జయసింహునకు దీనివలన మిక్కిలి యాశ్చర్యము విచారముఁ గలిగెను. ఏల యన, నతఁడు మొదటినుండియు ఛత్రసాలునివిక్రమముఁగూర్చి పాదుషాకుఁ బూర్ణముగ నివేదించియుండెను. ఇట్టియెడఁ బాదుషా యావానీఁత్యము నాతఁడు సహింపఁజాలకపోయెను. ఛత్రసాలునివిషయమున

నాతఁడేమియుఁ జెప్పఁజాలకపోవుటచేఁ బాదుషా దేవగఢయుద్ధము మాటనెత్తక విడిచి, మీకుమిక్కిలి రాజా జయసింహుని ఛత్రసాలుని నగౌరవించుటకై బహదూర్‌ఖాన్‌కోకాను మిక్కుటముగఁ బొగడెను. ఇది యతనిమనసు నింకను విఱిచెను. ఏదియో పల్కుటకై యాతఁడు లేచి నిలిచెను కాని కపటి యగు నౌరంగజేబతని కేమియు మాటాడ నవకాశ మొసంగక తానే యతనితో నిట్లనియె.—

"రాజా! మీరు ఛత్రసాలునివిషయమున నేదేని చెప్పఁగోరుచున్నారు కాఁబోలు. దేవగఢమును జయించుటలో ఛత్రసాలుఁడుగాఁడఁ గొంతశౌర్యముఁ జూపియుండవచ్చును. మీ కించుక తోడుపడి యుండవచ్చును. ఐన నతనియాసేవ యంతగఁ బ్రశంసనీయము కాదు. మహీంబారాజవంశము మొదటినుండియు సామ్రాజ్యమునకు నిస్లామునకుఁ గటువిరోధి. చంపతరాయచ్ఛత్రసాలురు విప్లవకారు లగుటయందు సంశయ మెంతమాత్రము నుండనవసరములేదు కావున నతనియెడ నాదరముఁ జూపుటకాని, యతనికున్నతపదవి నొసంగుట కాని యనుచితము. అనావశ్యకము. ఒకసారి చంపతరాయనికిఁ బదవి యొసంగఁబడెను. దానిపరిణామము మీ కందఱకు విదితమే. వెనుకటివిప్లవౌద్ధత్యముల కేమియు దండనము విధింపఁబడకుండుటయే ఛత్రసాలునికి గొప్పయదృష్టము. సామ్రాజ్యమున కిట్టివిప్లవకారుల సేవ యింతయు నావశ్యకముకాదు మీరు వ్యర్థముగ నతనిఁగూర్చి యేమియు నివేదింపనక్కఱలేదు. ఇంక మీరొనర్చిన సేవలు ప్రశంసనీయములే."

జయసింహుఁడు కడు ఖిన్నుఁడు, లజ్జితుఁడు నయ్యెను. ఏమి పల్కుటకు నాతని కేమియుఁ దోఁపలేదు. ఇంతలో నొకసారి పాదుషాదృష్టి ఛత్రసాలునిపైఁ బడెను. అతఁ డాతనిఠీవియుఁ, దేజముఁ,

గాంచెను. అతఁడు మొదట నించుక సిగ్గువడెను. పిదప సుంత తత్తర పడెను. తుదకుఁ గ్రోధశోణితుఁ డయ్యెను. కాని యతఁడు తనయీ స్థితి నేఁకి నెఱుకవడనీక వెంటనే వేఱొకపరిక్కకు మరల్చి మెల్లమెల్లఁగ నొకయమీరుతో మాటాడఁదొడఁగెను. రాజా జయసింహుఁడు మాత్ర మిదియంతయుఁ గనిపట్టెను. మొదటినుండియు ఖిన్నుఁడై యున్న యతఁడు పాదుషావిలక్షణౌదాసీన్యమును గ్రోధమునుజూచి మఱింత యావేశభరితుఁడయ్యెను ఈపక్షపాత మాతఁడు చూడఁజాల కపోయెను. ఆసమయమున నతఁడు చేయునది లేక యంతయు దిగ మ్రింగి యూరక తత్స్థానమునఁ గూరుచుండెను. ఇంతలో ఛత్రిసాలుఁ డతనిచెంతకేగి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లు పలుకనారంభించెను.—

"అయ్యా! విషము కింతకన్న నెక్కుడు పరీక్ష యనావశ్య కము. బాగ్గుమ మాటిమాటికిఁ గడిగినలాభ మేమి! ఇఁక నాకు దేశ మునకుఁ బోవ ననుజ్ఞ యొసఁగుఁడు. నామనసు స్వదేశీయులపైననే యున్నది. కేవలము తమయాజ్ఞానుసారము తమ్ము సంతోషపెట్టు టకే—నాకిష్టము లేకున్నను—నే నిచటికి వచ్చితిని. ఇఁక నే నేగె దను."

అని పలికి ఛత్రిసాలుఁడు పోవుటకు సంసిద్ధుఁడయ్యెను. ఆసమ యమున నెల్లరిదృష్టియుఁ, దుదకుఁ, బాదుషాదృష్టియుఁ దనపైననే యుండుటఁ గాంచి యీయవకాశమును విడువనేల యని యాతఁడు పాదుషాదిక్కై యిట్లనెను.—

"ఏపదవినిగాని, బిరుదమునుగాని, బహుమానమునుగాని యాశించి నే నిటకు వచ్చియుండలేదు. రాజావారు నాకుఁ బితృవ్యస మానులు. నాపై వారికిఁ జాలమక్కువ. వారియాజ్ఞవలననే నే నచటి కేతెంచితిని. సామ్రాజ్యమునకు దాసుఁడనై నేను, దేవగర్భమ్మును

జయింపలేదు. బుందేలురను ముసల్మానులదాస్యమునుండి ఉద్ధరింపఁ దనప్రాణములనైన నర్పింప సంసిద్ధుఁడగు పురుషుఁడు ముసల్మానులకు దాస్య మెట్లు పలువఁగలుగును? నేను రాజావారితో దక్షిణమున కేగినయుద్దేశము నెఱవేఱినది. మీకృపాణముతోడ నేను దేవగఢమును జయించితిని. యీకృపాణమే బుందేలురను దాస్యవిముక్తులఁ గావింప సౌదామినివలె మెఱయును. బుందేలఖండమందలి ప్రతిబుందేలుఁడును ఛత్రసాలుఁ డని జ్ఞప్తియందుంచుకొనఁదగును. (రాజాజయసింహునివంకఁజూచి) మహారాజా! ఇఁక నే నేఁగుదును. రాఁబోవు వింధ్యవాసినీమహోత్సవమునకు దయసేయఁ దమరించుక శ్రమఁగైకొనినచో ననుగృహీతుఁడ నగుదును. తమరు నాకొఱ కేమియుఁ జింతసేయకుఁడు. వింధ్యవాసినీదేవియే నన్ను రక్షించును."

అని పలికి ఛత్రసాలుఁ డటనుండి శరవేగమున బయలుదేఱెను. మున్ను ఛత్రసాలునిపరాక్రమముఁ దెలిసి విస్మితులైన ఢిల్లీవాసులు అతనియావేశభరిత మగుభాషణము వినియు నాకస్మికముగ నదృశ్యుఁడగుటఁ గాంచియు స్తంభితులై పోయిరి. ఛత్రసాలునివిషయము దక్క మఱేప్రసంగమును వారికి రుచింపదయ్యెను.

ఇరువదియైదవప్రకరణము

విమలవిజయములు

"సౌమిత్రీ! ఈలంక స్వర్ణమయమైనను దీనిని నామన సిచ్చగింపదు. జననియు జన్మభూమియు స్వర్గముకన్న గరీయసులు." అని భగవంతుఁ డగు శ్రీరామచంద్రుఁడు స్వదేశమునకై వెడలునప్పుడు చెప్పియుండెను. భగవంతుని యీపీయూషతుల్య మగు ప్రకటన మేదియో యొకరూపమునఁ బ్రత్యేక దేశభక్తుని హృదయమున నిమిడి యుండును. స్వదేశము నిర్ధన మని భావించి ధనసంపాదనమునకై విదేశముల కేగువాఁడు, స్వదేశము నిర్వీర్యమని యెంచి యాత్మబాహుబలప్రదర్శనమునకై పరదేశగతుఁ డగువీరుఁడు, స్వదేశము రసవిహీన మని యెంచి ప్రకృతిసౌందర్యదర్శనాభిలాషియై సమీపస్థము లగు దేశముల సంచరించు రసికుఁడుఁగూడ స్వదేశపరిత్యాగమనమునకై యెంతటియాతురుఁ డగుచున్నాఁడు? అట్టిచో రత్నఖనిమయమై, మహాశూరసమన్వితమై, సృష్టిసుందరీవిలాసభవనమై యుప్పారు బుందేలఖండమును దర్శింప ఛత్రసాలునిఁ బోలు నద్వితీయమాతృభక్తుఁ డెంతయాతురుఁడై యుండునో, దేశమాతసార్థకజన్ములగు పుత్రులు, భక్తులుమాత్రమే యెఱుఁగఁగలరు. బలీయములగు పితురాజ్ఞాబంధముల ననుభవించి, ముష్కరకర్తవ్యకుడ్యముల నుల్లంఘించి, శ్రీరామచంద్రుని మాతృదేశానురాగము స్వర్గసుఖమును దృణీకరించి, భారతవర్షదక్షిణాగ్రమునుండి యుత్తరాగ్రమువఱకు లంకనుండి యయోధ్యవఱకు క్షణకాలమునఁ జేరుచుండెను. అట్లే దేవగఢ యుద్ధమునందలి

యద్వితీయపరాక్రమప్రదర్శనసమయమున, శివాజీమహారాజుతోడి సంభాషణకాలమున, ఢిల్లీసార్వభౌముని యెదుటఁ బ్రసంగించుతరి, ఛత్రసాలునిశరీరము మహారాష్ట్రస్థానముల నుండినను మనసుమాత్రము బుందేలఖండమునందే సంచార మొనరించుచుండెను. కాని శ్రీరామచంద్రునికి లంక యెట్లు మనసున కెక్కలేదో, విభీషణునియాదరసత్కారముల వీడి యయోధ్యఁ జేరుట యెట్లాతనికి సురలోకసుఖముకన్న మిన్నయై తోఁచెనో, యటులే ఢిల్లీనగరశోభాసౌందర్యముల నిచ్ఛగింపక ఛత్రసాలుఁడు జయసింహునాజ్ఞఁ గైకొని సాధ్యమైనంత శీఘ్రముగ బుందేలఖండముఁ జేరెను. బుందేలఖండప్రాంతముఁ జేరి ముందడుగిడుచుఁ బోవుచున్నకొలఁది నతనికిఁ బ్రాణనాథస్వామియుపదేశములు బుందేలులహృదయముల నెంతటివిలక్షణమగు పరివర్తనముఁ గలిగించినదో స్పష్టముగఁ దెలియవచ్చుచుండెను.

దర్పణమగు ప్రతిబింబమును గొన బాలకు లెట్లు వివిధప్రయత్నము లొనర్చుచుందురో, యట్లే బేత్వాతరంగిణ్యంతర్గతము లగు భూజప్రతిబింబములఁ బట్టుకొన నెంచి జలోపరిభాగమున దినకరుఁడు తనస్వర్ణకరములఁ జాచుచుండెను. బేత్వానదీతీరమున నిలువఁబడి యిరువురుసుకుమారకుమారులు వానియావ్యర్థప్రయత్నముఁ గాంచుచుండిరి. వారివేషచర్యలఁ గాంచిఁ గేవలప్రకృతిసౌందర్యగర్వాభిలాషమొందవే వా రచటి కేతెంచిరని చెప్పఁజాలము. సృష్టిశోభావీక్షణాగతులగు వారి కిన్నియస్త్రములయక్కఱయేముండును! వారిముఖము లింతగంభీరములై యేల యున్నవి! తన్ముఖముల నానందేతరమగు నన్యవికారమేల ప్రత్యక్షమగుచున్నది! ఒక్కొక్కయడుగిడ వా రింతసావధానులై యుండనేల?

కాని యింతలోఁ దనగాంభీర్యముఁ ద్యజించి యొక యువకుఁడు

తనసహచరునితో నిట్లనియె.—“విమలదేవా! నీకోచితములగువస్త్రాభరణాదికముల ధరించినవారు తమవిచారాచరణములకుఁగూడ నీకోచితమగు స్వరూపము నొసంగవలయును. లేకున్న నసామంజస్యదోషము జనించి నటనయంతయు వెలువడును.”

తనసహచరునిఁ గాంచుచు విమలదేవుఁ డిట్లనెను.—నీవు నాకై సుంతయు విచారింప నక్కఱలేదు. నే నెల్లప్పుడు నీవేషముననే యుండుటచే నేతన్నిర్వహణము నాకు బాగుగఁ దెలియును. కాని విమలదేవా! నీచింతయే నాకన్నిటికన్న నెక్కుడుగ నున్నది. నేనెంతమిటి నాళ్ళనుండియు నొకేరీతి నీకు నేర్పుచునే యున్నను నీవిట్లు పొరబడుచునే యుందువు.

విజ—మంచిది. నేనెప్పు డెట్లు పొరపడితినో యెఱింగింపుము. ఎవరైన విజయదేవా! యని పిలిచిన నే నెప్పుడు వ్యాకులపడితిని? సేవకులనుండి నమస్కారము లందుకొనుసమయమున నే నెప్పుడు లజ్జించితిని? నామొగమునఁ బౌరుష మెప్పుడు కొఱతవడెను? నీవు నానడకను బలుమాఱు లాక్షేపించియుంటివి. కాని యిచటి కేతెంచుతరి నాగమన మెంతపౌరుషవంతమై యుండెను? విమలదేవా! ఈవేషపరివర్తనమున నీవు తప్పక నాకు గురుఁడవే యగుదువు. కాని యిప్పటినావర్తనముఁ గాంచిన నీవు తప్పక నాయెదుట నోటమి నొప్పుకొనవలయును.

విమ—అవునవును. ఏలకాదు! నేటినీగమనము నేమనవలయును? నిన్ను నడచుచుండఁ జూచిన జలనిధిలోఁ దరంగము లెగురుచున్నట్లున్నది. నాటిపాఠముల బాగుగ నప్పగించి పూర్వపాఠముల నన్నిటి మఱచినశిష్యునిఁ గాంచినగురువున కెంతటియానందము కలుగఁజాలునో, యట్టియానందమే నేఁడు నీనడకను నిన్నుఁ గాంచిన నాకుఁ

గలుగుచున్నది. విజయదేవా! ఛత్రసాలునిఁ గలిసికొనఁ బోవుమార్గ ముననే నీదృష్టి యింతటికోమలమైపోయినది. కపోలములు లజ్జారుణి తములైనవి. వదనము మనోహరమగు ఘర్మబిందుకిరీటము ధరించి యున్నది. ఇఁక ఛత్రిసాలుసంయోగమున నీదశ యెట్లుండునో!

జయ—(మందహాసముతో) నీదశ యెట్లుండునో నాకుఁ దెలియు నట్టులే. అత్యల్పములగు నన్యులదోషములఁ గాంచఁ గల్గుటయు, నాత్మదోష మెంతగొప్పదైనఁ గాంచఁజాలకుండుటయు, మానవమాత్రునికి సహజగుణము. నీయందలి దానిని మించిన విశేషగుణ మేమన నాత్మదోషములు నీకు నాయందుఁ గన్పట్టుటయే. సుందరములగు నీనేత్రము లమృతవర్షముఁ గురియుచున్నవి. చంచలమగు నీభ్రూలత తాండవమాడుచునే యున్నది. నీసుందరవదనమున భావ్యాశాసూచక మగు నానందమొలుకుచున్నట్లున్నది. కాని యిట్టియవస్థలో ఛత్రిసాలునియెదుటికిఁ బోవుచున్నట్లు నీవే యెఱుఁగవని తోఁచుచున్నది

విమ—విజయదేవా! జయసాగరపరోక్షరమున మునుఁగుసమయమున నే నేవేషమున నుంటినో నీకుఁ దెలియును. ఆసమయమున స్త్రీవేషముఁ గాంచి రవ్వంతయు సందియమందఁజాలని ఛత్రిసాలుఁడు పురుషరూపమున నున్న నన్నెట్లు సంశయించును? పదునాఱువత్సరములనుండియు నిరంతరపురుషవేషమున నుండి ప్రజలచే యువరాజనియు, రాజపదార్హుఁ డనియు భావింపఁబడి, నరరూపమున వివాహమొనరింపఁబడి, రాజుగఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై యున్న నన్నితఁడు పురుషుఁడు కాఁడు, వనిత యని యెవ్వ రనఁగలరు! నావాస్తవికస్వరూప విషయమున ఛత్రిసాలుని కెట్టిసందియముఁ గలుగలే దని నేను దృఢముగ విశ్వసించుచున్నాను. అచిరముననే నేను ఛత్రిసాలునిస్వాగతం

త్రివిసమరమునఁ బాల్గొనెదను. కాని నీవిషయమున నా కెక్కుడసం దియము జనియించుచున్నది. గులాబిపూలఁబోలు నీకపోలములు, స్నిగ్ధసుందరములగు నీహస్తములు మధురమందహాసము, మృదుగాత్రముఁ గాంచి నీ వంతఃపురమున నుండఁదగుదువు కాని యుద్ధరంగమునఁ బోరాటమునకుఁ దగ వని ఛత్రసాలుఁ డెంచును. నీవు విజయదేవునుండి విజయమై ఛత్రసాలునియంతఃపురము వెలుంగఁజేయ వగును.

విజ—(నవ్వుచు) నావర్తమానహృదయేశ్వరుఁడు నన్నట్టు లొనర్ప ననుమతించునా!

విమ—ఈవివాహము తుద కెట్లుగఁ బరిణమించునో, వివాహంపుదినముననే నిశ్చయింపఁబడియె. ఎచ్చట విజయ—కాదు కాదు. విజయదేవుఁడు నివసించుచుండునో, యచ్చటనే విమలదేవుఁడు నుండును.

విజ—సిలౌకికసహధర్మచారిణిని సహవాసినిగఁ జేసికొనఁగోరుచున్న ట్లున్నది. నాథా! సమయము లభించినప్పుడు నీయీప్రియపత్నిపై నీయనుగ్రహముఁ జూప మఱువవుకదా!

విమ—విజయదేవా!

విజ—విజయదేవా! విజయదేవా! యని పట్టుకొంటివేమి! ఇట్టియేకాంతస్థానమున నిజనామమున నేల పిలువవు! సాధ్యమైనంత వఱకు మన మిరువురము మాత్రమే కలిసియున్నప్పుడు నన్ను విజయా యనియే పిలుచుచుండుము. దాననే, నాకధికతమమగు నానందము కలుగును.

విమ—కాని నీయాతుణికానందమునకై నేను ఛత్రసాలుని సహవాససుఖమును వీడఁజాలను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రాప్తి

యగువఱకు మనమిరువురము విజయదేవవిమలదేవులుగనే యుందము. వీలయిన, నీరూపముననే మనము ఛత్రిసాలునియంతికమున నుండఁగలుగుదుము. బుందేలఖండము స్వతంత్రమైనప్పుడు విమలదేవుఁడు విమలగను విజయదేవుఁడు విజయగను బరివర్తనముఁ జెందుటలో విలంబముండదు.

విజ—విమలదేవా! నీమాట యెంతయు బాగుగ నున్నది. ఏయాశయము సిద్ధింప మనము రాజభవనమునుండి బయల్వెడలితిమో, అది సిద్ధించుదనుక మనమీ మాయావేషములతోడనే యుండుట మంచిది. ఛత్రిసాలునకు మననిజరూపము తెలిసినయెడల మనలను యుద్ధరంగమున కేల కొనిపోవును! మన మాతనికిఁ బరిచర్య యొనర్పఁగలము!

విమ—విజయదేవా! భావిసౌఖ్యమును దలఁచికొని మనము మిగుల జాగరూకతతో మెలఁగవలయును. ఛత్రిసాలుఁడుఁ, దదనుచరులు మననిజవేషముల గుర్తెఱుంగకుండ నుండుట మనము ముఖ్యముగ మనస్సునం దుంచుకొనఁదగువిషయము. లేకున్న నాటయంతయుఁ జెడిపోవును. కాని విజయదేవా! ఛత్రిసాలునికడ కేగి యతని సేవఁ జేయ మనము సంసిద్ధులమైతిమి కాని, యతని కట్టిసేవఁ జేయవలయునో మనము తెలియలేము. నీవెట్టికార్యము కోరఁదలఁచితివో నిశ్చయించుకొంటివా!

విజ—(ధైర్యముతో) నేను సమరకాలమున హస్తమునఁ గృపాణము ధరించి పోరాడుటకును, నెల్లరును శిబిరములలో నిద్రించునసమయమున ఛత్రిసాలశిబిరములోని కేగి యతనికి సేవఁ జేయుటకును నిశ్చయించుకొంటిని.

విమ—(ఆలోచించి) ఏ విధానములు ఛత్రిసాలునికి

సేవఁజేయుట నాకత్యంతానందకరముగ నుండును. కాని యుద్ధరంగ మున నిలువఁబడి కత్తిదూయుటెట్లు! కేవలశోభామాత్రముగ నేఁటిద నుకఁ గృపాణము వ్రేలాడవేసికొని తిరిగిననేను దాని నొరనుండి బయ ల్వెడలించి శత్రువులపై నెట్లు ప్రయోగింపఁగలను? నావలెనే సుఖా ణులగు మనుజుల ఖడ్గాహతుల నెట్లు గావింతును? రక్తవాహినులను శవపర్వతములను గాంచిన మనోనేత్రము లెట్లు స్థైర్యము వహించి యుండఁగలవు! విజయదేవా! మనము సమరరంగమునకుఁ గేవలాప రిచితులము! కృపాణహస్తులమై మన మాతని కెట్లు సాయమొనర్పఁగ లము!

వి[illegible]ాలదేవా! నీ వీయన్ని విషయములఁ జింతింపకుము. [illegible]సాపరాక్రమవంతులగు వీరులకుఁగూడ సమరరంగప్రవేశమున కొక తూకి ప్రథమదిన ముండనే యుండును. శూరులు, సాహసులుఁ, గతి సమాన్యులు నగుటకై వారును సమరదేవతకడ ననేకపాఠములఁ జదువవలసియే యుందురు. ఛత్రసాలునికిఁ బరాక్రమశాలులగు తన్సై నికులకుఁ దోడుపడుటకై భగవతియగు వింధ్యవాసినియే యాహవరం గమున సంచరించుచుండును ఆమెయే మ లను ఖడ్గచాలనసమ ర్థులఁ జేయును. ఆమెప్రభావముననే కార్యసిద్ధి యగును. ఛత్రసా లునిక విమలవిజయప్రాప్తి కలుగును.

ఇట్లు నుడివి విజయుదేవుఁడు మెల్లమెల్లగ ముందుపకు సాగెను. నాల్గుమూలలఁడి నెమదిఁగి [illegible] పుష్కిరవరగు [illegible] చ్చుటనే సర్వేలముగ [illegible] స్టునె నుండి వచ్చుచు [illegible] కొన వచ్చెను. [illegible] అతఁ డేసయో

చెప్పుచుండ నింతలోఁ బరిచితము ప్రేమమయము నగు మధురస్వరము వినఁబడెను.

"మిత్రులారా! నిలువుఁడు, నిలువుఁడు. నష్టమగు స్వాతంత్ర్యమును మరలఁ బొందుటకై మీయట్టిమృదులసుకుమారగాత్రులగు యువతులు సమరభూమిఁ జొఱ సంసిద్ధులు గాఁగా ఛత్రసాలునికి విమలవిజయప్రాప్తికి విలంబముండదు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యకేతనచ్ఛాయ మీ కత్యంతప్రేమమయస్వాగత మొసంగుచున్నాను."

విమలవిజయదేవులు తేజస్వంతమగు ఛత్రసాలునిముఖమును దదేకదృష్టిఁ జూచుచు మాటాడక నిలువఁబడిరి.

ఛత్రసాలుఁడు తమ్ము సమీపించుకొలఁది వారియానందాశ్చర్యములు పెంపొందుచుండెను. విమలవిజయదేవులసౌందర్యము ఒక దాని నొకటి మించియుండెను. వారి ముఖభావపవిత్రత వైమల్యము గూడ లజ్జితము నొనరించుచున్నట్లుండెను. వారు కుసుమకోమలులై యుండిరి. వారినేత్రములు విద్యుత్ప్రకాశములై యమృతము వర్షించుచున్నట్లుండెను. శరీరము స్నిగ్ధమై సుందరమై యుండెను. తచ్ఛాయ పరమమనోహరమై యుండెను. వారిని గాంచఁగనే ఛత్రసాలుఁడు కొలఁదిసేపటిదనుక సంభ్రాంతుం డయ్యెను. జయసాగరసరోవరమందలి దేవీమానవీసౌందర్యములఁ గాంచిననాఁడు ఛత్రసాలుని మానసికావస్థ యెట్లుండెనో నేఁడు నట్లే యుండెను. అతఁడు వారి ననురాగపూర్వకముగఁ జూచుచుండెను.

తుదకు విమలదేవుఁ డెట్లో సాహసించి సవినయముగ నమస్కారమాచరించి యిట్లనెను:—మహారాజా! తమసేవకై విమలదేవుఁడు స్వశరీరము నర్పింప సంసిద్ధుఁడై యున్నాఁడు.

ఛత్రి—ఎవ్వరు? విమలదేవుఁడా?

విజ—మహారాజా! ఈవిజయుఁడుగూడఁ దమసేవకై స్వశిరము నర్పించుచున్నాఁడు.

భర్త్రి—మఱి నీవు విజయుఁడవా? ఈవిమలవిజయులిరువురు నేఁటికిఁ గి నాకాప్తులైనారు కదా! మంచిది. నాకు నేఁడు విమలవిజయులాభము గలిగినది. రక్తముఁ బ్రవహింపఁ జేసి మానవులనధిగమించి క్రౌర్యముఁ జూపి లభించెడువిజయముకన్న నీవిమలవిజయు లెంతయుఁ బవిత్రతరము. అధికతరశుభదాయకము. విమలా! నపరిచితుఁడవగు నోవిజయా! మీరు నాతో భీకరరణరంగమున దుమికెదరా!

విమ, విజ—(ఒక్కసారిగ) చిత్తము మహారాజా! శిబిరమున విశ్రాంతిసమయమునఁ దమకు సేవఁజేయుట మా కెంతయుంచితమనిగఁ దోఁచుచున్నదో సమరరంగమునఁ దమశత్రువులతోఁ బోరాడుటయు మాకంతయుంచితమనిగనే తోఁచుచున్నది.

భర్త్రి—(మిగులఁ గుతూహలమున వారిఁ జూచుచు) సుకుమారకుమారులారా! పుష్పకోమలములగు మీశరీరములఁ గాంచిన మీరు సేవఁజేయుటకుఁగాక సేవ నందుటకు జన్మించితి రని తెలియవచ్చును. భర్త్రిసాలుఁడు దనకు సేవచేయించుకొనఁ గోరఁడు. కాని మీయట్టిసుకుమారులకు సేవసేయుటయందే నా కధికతరానందము గలుగును. మీరు నాతో శిబిరమునకు రండు. ప్రాణనాథస్వామిదివ్యోపదేశమున బుందేలఖండమంతయు నెంత సంభ్రమమున మేల్కాంచినది! ఉద్యానవనములయందలికుసుమములయందును, గగనమునందలినక్షత్రములయందును, గృహములయందలిశిశువులలోను లభింపని కోమలత కేవలస్వాతంత్ర్యమునకై యాహవక్షేత్రమున మఱల సిద్ధముగనున్నదని బుందేలవీరు లెఱుంగుదురుగాక. రణరంగగాములగు నీసుకుమారయువకులఁ గాంచినఁ బ్రత్యేకవీరునియందు నాత్మాభిమా

వనము జనియించును. రణోత్సాహతేజ ముద్భవించును. మాయట్టియ లోకసౌందర్యవంతులును, పవిత్రకోమలులు నగు దేవదూతలను బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయోధులుగఁ జూచి వింధ్యవాసినీదేవి ప్రస న్నచిత్తయై మాకు వరముల నొసంగి దేశము స్వతంత్ర మొనర్చును.

విమ—మహారాజా! మేము తమయొద్దకు రానిశ్చయించుకొని యే గృహములను విడిచితిమి.

విజ—తారకలకు శీతకరుఁ డెచట నున్నాఁడో చెప్పనక్కఱ లేదు. పరమేశ్వరుఁ డెచట దొరకునో భక్తుల కెఱింగింప నక్కఱలేదు. భృంగములకు మకరంద మెచట లభించునో తెలియఁజెప్పఁ బనిలేదు. మహారాజా! భవదీయసేవార్థులమై స్వస్థానమునుండి వెడలునప్పుడు భవదీయతేజము గుప్తరూపమున మాకు మార్గముఁ జూపుచుండెను. సద్గుణమాధుర్యము నాశ్రితులకు నెఱకావుచుండెను. ఇట్లగుటఁ దమ జాడల నరయ మాకుఁ గష్టమేమియుఁ గలుగలేదు.

విమ—ఓర్ఛారాజమందిరము వీడిన క్షణకాలములోనే మిమ్ముఁ గలిసికొంటిమి. దీని మూలముననే మామార్గదర్శకుఁ డెంతచతురుఁడో మీ రెఱుఁగఁగలరు.

ఛత్రి—విమలదేవా! నీతల్లి యగు హీరాదేవి నీవు స్వాతంత్ర్యపతాకచ్ఛాయ నిలిచి పోరాడవలయు నని యిచ్ఛగించుచున్నదా!

విమ—ఆమెకు నాయీకార్యము సమ్మతమేయైన నే నీవిధముగ రహస్యముగ భవనమునుండి బయలువెడలనేల! ఓర్ఛాసింహాసనమున స్వాతంత్ర్యపతాకస్థాపన మొనరించి, భేరీమ్రోగించి, [illegible] వింధ్యవాసినీజయజయధ్వని మొనర్చి చతుర్భుజ [illegible] ముఁ గావించుచు, వేలకొలఁది వీరుల వెంట నిడికొని తమసహాయ

మునకై వచ్చియుండెడివాఁడను. కాని నేనంతటిభాగ్యవంతుఁడనా? మహారాజా! తమతండ్రిగారిప్రయత్నములకు నాతల్లి యెంతటివిఘ్నములఁ గల్పించెనో తమప్రయత్నములకుఁగూడ నట్టివిఘ్నములనే కల్పింపనున్నది. తమరు బుందేలఖండమునకు మరలివచ్చితి రనియు, సైన్యమును బ్రోత్సాహమునఁ బ్రోవొనర్చుచున్నా రనియు బుందేలులు గుంపులు గుంపులుగ వచ్చి మిమ్ముఁ జేరుచున్నా రనియు విని నప్పటినుండి యామె మిగుల వ్యాకులయై యున్నది. ఎల్లుండి యామె తనసభాభవనమున స్వపక్షనాయకులసభ నొకదానిని మరల జరుపనున్నది. అందుఁ దమప్రయత్నముల నెట్లు నిష్ఫలము లొనర్పవలయునో తమసహాయకుల నెట్లు నాశనమొనరింపవలయునో యాకసంశము చర్చింపఁబడును."

భత్రిసాలుఁడు తదేకధ్యానమున విమలదేవిమాటల నాలకించుచుండెను. విమలదేవి యిట్లు చెప్పసాగెను — కాని యాసభలోఁగూడ నామెయాశయము నెఱవేఱదనియే నేనెంచుచున్నాను. ఏలయనఁ బ్రాణనాథస్వామియొక్కయు, దలపతిరాయనియొక్కయు నిరతిపరిశ్రమమున బుందేలు లెల్లరుఁ దమయుత్తమకర్తవ్యము నెఱిఁగినారు. కాబట్టియే ప్రథమమున నామెపక్షమున నుండిన యనేకులగు రాజులును, నాయకులును, నిప్పు డామెపక్షము వీడి తమ్ముఁ జేరుచున్నారు.

భత్రి—విమలదేవీ! నీమాట యెంతయు బాగుగ నున్నది. ప్రాణనాథస్వాములవారు తమదివ్యవాణిచే బుందేలఖండమున విలక్షణమగు పరివర్తనముఁ గలిగించినారు. ఇప్పటివఱకు నాశిబిరస్థానము నిర్ణయించుకొనలేదు. యుద్ధము నింకను బ్రకటింపలేదు నాయాశయములఁ బ్రజల కింకను దెలుపలేదు. ఐనను సంఖ్యాతీతులగు బుందేలయువకులు నాకై వెదకుచున్నారు. విమలదేవీ! నేనొక్కమాట నీతో

ల్లిని గలిసికొనఁగోరుచున్నాను. ఆమెపక్షమువారి నొకమాఱు సమాధానపఱుపఁ గోరుచున్నాను. స్వాతంత్ర్యవిరుద్ధములగు ప్రయత్నముల వారేల యొనర్చుచున్నారో విని యటుపై వారిని న్యాయపక్షావలంబనమునకై ప్రార్థింపఁగోరుచున్నాను. కావున నెల్లుండి జరిగెడిసభలోని కెల్లైనను బోవలయు నని యెంచుచున్నాను.

విజ—రాణి యగు హీరాదేవియు నామెపక్షమువారు మీ మాటల విందు రని మీ రాశించుచున్నారా!

ఛత్ర—విందురుగాక వినకుందురుగాక. కాని నే నొక్కమాఱు వారికిఁ దప్పక బోధించెదను అన్యోన్యమాత్సర్యదహ్యమానము లగు నాత్మలు, ప్రార్థనలచేతను, మృదువచనములచేతను శాంతము లగు నని నావిశ్వాసము. కావున నేను మానావమానములను [illegible] ములను గణింపక నాబుందేలసోదరుల స్వాతంత్ర్య[illegible] నర్చెద. విమలదేవా! చతుర్భుజాలయవిగ్రహాధ్వం[illegible] యీాఖానుఁ డీదినము నిర్ణయించినాఁడు.

విమ—మొదటిసారి తత్ప్రయత్నమున నతఁడు వైఫల్యము నందుటఁ జేసి యతఁడు ఢిల్లినుండి తద్ధ్వంసమునకై రాజాజ్ఞఁ దెప్పించుకొనెను. రెండుదినములకుఁ దరువాత సభాభవనమున హీరాదేవిసభ జరుగును. సభ జరుగుసమయముననే ఫిదాయిఖానుని సైనికు లేగి దేవాలయము ధ్వంస మొనర్తురు.

ఛత్ర—చాల బాగున్నది, కాని గణములహాఖానుఁ డేల ఘాంఘోరమునకుఁ బోయెనో మీ రెఱుఁగుదురా!

మొదట విమలదేవుఁడు కొలఁదిసేపటివరకు మాటాడకుండి విజయదేవునివెపుఁ జూచు ను నిట్లనియె.—"కంచుకిరాయలు తనరాజ్యము నాతని కిచ్చివేయ నిశ్చయించెను. ఇందులకే యాతఁడు నిన్నటి

సాయంకాలమున మహాడంబరముతో ఘాంధేరమునకుఁ బోయినాఁడు.

ఛత్రి—(సాశ్చర్యముగ) ఏమంటివి! కంచుకిరాయలు తనరాజ్యము రణదులహాఖానున కిచ్చివేయునా! దుర్బలులగు హైందవులశక్తి నీరీతి ధ్వంసమొనర్ప సమకట్టుట కతని కేమి పట్టినది! అతని కెవ్వరుఁ జెప్పువారు లేరా!

విమ—మహారాజా! మొదటినుండియు నతనియభిప్రాయములు గుప్తములుగ నుండలేదు. అదియుఁగాక "నీరాజ్యము రణదులహాఖానున కిచ్చివేయుము. లేకున్న ఛత్రసాలుఁ డేతెంచి నీరాజ్యమును నాక్రమించి లోఁబఱచుకొనును" అని వాతిల్లి యనేకు చెప్పెను. నియవివాహ మొకసాధారణమాండలికునికుమారు ... నిచ్చు, వారలకు రాజ్యమున నర్ధభాగమై నొసంగ ... నిశ్చయింపఁబడినది. ఘాంధేరిరాజ్యనివాసులును, మంత్రి యగునజ్జరాయలును దానికి నొప్పుకొనలేదు కాని కంచుకిరాయ లెవ్వరిమాటలను వినఁడయ్యె.

ఛత్రి—ఓయీశ్వరుఁడా! నీవే దయఁదలఁచి వీరికి సుబుద్ధి నిమ్ము. విమలదేవా! నీవీసమయమున నీభవనమునకు మరలి పొమ్ము. ఘాంధేరరాజ్యప్రజలసహాయ మిప్పు డత్యంతావశ్యకమై యున్నది. హీరాదేవి సభజరుగునాఁడు నేను నిన్నుఁ గలియుదును నిరాజ్యమంతయు సైన్యమంతయు నాకు సాయము ... సంసిద్ధమై యున్నది నిసేనాని యగు చాముండరాయలు నాయాజ్ఞకై నిరీక్షించుచున్నాడు. నిపుత్రిము నాతినికిమ్ము హీరాదేవిసభ ... భము కాగనే చాముండరాయని గూడి నీసైన్యమంతయుఁ గొని ఫిదాంఖానుని సైన్యము ముట్టడింపవలయును. నీసాయమునకై యెన్నికఁ గన్న బుందేలవీరులఁ గొందఱ వెంటఁబెట్టికొని సరియగు సమయమునకు దలపతిరాయలటఁ జేరుకొనును. చతుర్భుజభగవానుఁడు నిన్ను విజయి నొనర్చును."

విమలదేవుఁ డటనుండి మరలిపోవ సిద్ధముగ నుండెను. కాని విజయదేవుఁ డటనుండి కదలఁగోరుట లేదు. అది చూచి విమలదేవుఁడు "ఇప్పు డేమి యాలోచించుచున్నావు! నడువుము. మరలి పోవము." అని విజయదేవునితో ననెను.

విజయ—నే నిప్పు డట వచ్చి చేయునదేమి! ఏ నెద్దియైన కార్యము నిర్వహించుకొనవలెను. మహారాజా! తమయాజ్ఞయైన నేను తమతో నుండి తమ కేదైన సేవఁజేయుదును.

ఛత్ర—విజయా! నా కెట్టిసేవయు నక్కఱలేదు. ఐనను మీతో డనుండిన నాకు స్వర్గసుఖము లభించును. విమలా! నీవు నీమిత్రుని కొన్నిదినములదనుక వీడుము. అటుపై మరల నీతనిఁ గలిసికొందువు.

విమ—మహారాజా! దాన నాకేమియు హానిలేదు. కాని యీసమయమునఁ దమరు విజయునిపైఁ జూపిన యనుగ్రహము నాపైఁగూడఁ జూప వాగ్దానమొసంగుఁడు.

ఛత్ర—విమలా! విజయుఁడు నాకెంతటి ప్రియుఁడో నీవు నంతటిప్రియుఁడవే. ఈవిమలవిజయులాభము నాకెంతయు సుఖదాయకము. మీయిరువురిపైనను నాకు నిర్వ్యాజమగు ననురాగము గలదు."

విజయవిమలుల యానందమునకు మేరలేకుండెను. కొలఁదిసేపటికి విజయదేవుని కోమలహస్తస్పర్శసుఖ మనుభవించుచు ఛత్రసాలుఁ డటనుండి వెడలిపోయెను.

విమలదేవుఁడు తనమందిరమునకు మరలివచ్చునప్పటికి నవవివాహితయగు తనకాంత హఠాత్తుగ జాడవీడి యేగెనని యతని కెఱుకపడియె! అతఁ డత్యంతకాతర్యమునఁ దదన్వేషణమగ్నుఁ డయ్యెను!

ఇరువదిమూడవప్రకరణము

ఛత్రసాలజయజయధ్వానము

చంపతరాయలు వీరస్వర్గము నందిననాటినుండియు హీరాదేవి తాను కృతకృత్యురాల నైతి నని తలఁచుచుండెను. చంపతరాయలు వధియింపఁబడె ననియు, మహోబా యాక్రమింపఁబడె ననియు, సుభలాఛత్రసాలులు గని బాలి యనాథులపాలై రనియు నేఁడు కాకున్న రేపైన వా రంతమొందకతప్ప దనియు నామె యేనాఁడు వినెనో, నాఁడే చంపతరాయలు సమూలముగ విధ్వస్తుఁ డయ్యె ననియుఁ దనజీవితపు బ్రధానకర్తవ్యము ముగిసె ననియు నామె తలఁచెను. ఇంక నేయేచోటులనుండి యేయేవిధములఁ దనపూర్వపాపములకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మొనరించుచుఁ దన శేషజీవనముఁ గడుపుకొనవలయునో యనియు నామె నిశ్చయించుకొనెను. చిరకాలమిదనుకఁ దనగుప్తచారుల మూలమున ఛత్రసాలసుభలాదేవులవిషయమునఁ దన కేమియుఁ దెలియకుండుటచే వారి నిరువురిని గాటిమొకము లంతమొందించియుండు ననియు నిశ్చయించుకొని యామె మిగులఁ బ్రసన్నయై యుండెను. అనసుయానుగనే శుభకర్ణమహారాజు సమరపరిత్యాగతుఁ డయ్యె. శుభకర్ణునితోడి క్షణికసమావేశము నామె చాలకాలమువఱకు మఱవలేదు. కాని యానందమున విమలదేవునివివాహముఁ బట్టాభిషేకము జరుగుటచే నా యుత్సవమున నామె శుభకర్ణుని మఱచుచుండెను. ఇంతలో దేవగఢయుద్ధముఁ బౌనప్రాంతమున నుండి పోరాడి ఛత్రసాలుఁడు మహాద్విజయము నందె నని యామె వినెను. ఆమెకు మొగల నిప్పుడు భావ్యవస్థ జ్ఞప్తికి వచ్చెను. బుందేలులయాశయము

తీవ్ర చింతాయత్తకముగఁ బరితప్తనముఁ గాంచు నని యామె స్వప్నము నసైనఁ దలఁచియుండలేదు. శుభకరణుఁడు నాపక్షమున నుండి పోరాడుచున్నను, తే నొంటరిగ నయినను చిక్కినప్పుడు ఛత్రిసాలునిఁ బరాభూతు నొనరింపఁగల నని యామె దృఢముగ నమ్మియుండెను. కాని ప్రాణనాథస్వామి ప్రజాశయముల నెంతగ విపర్యస్తములఁ గావించెనో, యాతఁడు ప్రజలభ్రమాలస్యముల నెంతగఁ బాఱఁదోలితెనో, దాస్యవిమోచనప్రయత్నము తమకర్తవ్య మని ప్రజ లెంతగ భావించుచుండిరో, తనప్రజలుఁ దుదకుఁ దనసైన్యమే తనకుఁ బ్రతిపక్షమై యాయుధము నెత్త నెంతగ సంసిద్ధమయ్యెనో, యామె యూహింపనైన లేదు. స్వపక్షములోని రాజు లెల్లరు వెనుకటిరీతిఁ గనకు సాయమొసఁగు రనియు తనప్రత్యేకవచనమునకు సమ్మతింతు రనియు, బుందేలవీరు లెల్ల రధికవేతనముల నంది తనయానతిఁ బాలింతు రనియు నామె పూర్ణముగ విశ్వసించియుండెను. కావుననే యామె ఛత్రిసాలుఁడు సైన్యసంగ్రహ మొనర్చుచున్నాఁడని వినఁగనే స్వపక్షమునందలి రాజులకు నాయకులకు నెల్లరకు సభాసమంత్రణము లంపెను. సభాదినము నియతము నెంచి రాష్ట్రపాలకుఁడగు ఫిదాయీఖాను అధ్యక్షుఁడుగ నుండ నేర్పాటొనరించెను. ఓర్ఛానగరవాసుల నేత్రములు మరల సమావేశసభాభవనంపు దెస నాకృష్టము లగుచుండెను.

నేఁటిహీరాదేవివేషము పురుషవేషమా స్త్రీవేషమా యని నిశ్చయించుట మిగులఁ గష్టముగ నుండెను. ఆమె తనమస్తకముపై రాజాపరివారసింహాసనశిరస్త్రాణ ముంచుటచే ముఖాకృతి పౌరుషవంతమై కన్పట్టుచుండెను. ఆమె యుత్తరీయాంచలము భుజములనుమాత్రమే యంటియుండెను. హస్తముల యనాచ్ఛన్నముగ కృపాణ మొగయు

చుండెను. ఆమె సభామందిరమున కెవ్వరు వెడలువా రని విమల దేవుఁడు నిరీక్షించుచుండెను. కొలఁదిసేపటి కామె భవనమునుండి వెలువడి యుపయుక్తమగు నలంకరణముతో సభామందిరమువంక కేగెను. విమలదేవుఁడు నానందమున నశ్వారూఢుఁడై శీఘ్రముగ సేనానియగు చాముండరాయనికడ కేగెను.

హీరాదేవి సభాభవనముఁ జేరునప్పటికి ఫిదాయీఖానుఁ డత్యుచ్చపీఠముపై నాసీనుఁడై యుండెను. మండపమంతయు బుందేలఖండపురాజులతోడను, సరదారులతోడను నిండియుండెను. ఆమె పురుషగమనమున ఫిదాయీఖానునియొద్దఁ జేరి యచ్చటనే యొకయాసన [illegible] చుండెను. ఆమెవ్యవహారముఁ గాంచి యెల్లరుఁ జకితు [illegible] నపి లేచి యీరీతి గర్జించెను. "ఢిల్లీపాదుషా [illegible] లఖండమున విద్రోహమును విద్రోహులను సమూలముగ ధ్వంసమొనరించి మన కెంతటిమహోపకారముఁ గావించియున్నారో మీ రెఱుఁగుదురు. ఈదేశమును దాము స్వాధీనమొనర్చుకొని సరదారు ఫిదాయీఖానుఁగారలు నరరత్నము దీనిపై నధికారిగ నియమించి యీదేశమందలి సామ్రాజ్యహితులగు ప్రజలహితముఁ జెంపొందింపఁ బాదుషావా రెంతయు సాయపడినారు."

నసుమనే యొకయువకుఁడగు నాయకుఁడు లేచి యిట్లనెను:—

"రాణీ! ఈసమయమున నిచ్చట నుపస్థితులైనవా రెల్ల రంధు లనియు బధిరు లనియు మూర్ఖు లనియు నీ వెంచుచున్నావు కాఁబోలు! ఫిదాయీఖాను కాని పాదుషావారుగాని మన కేమి హిత మొనరించినారు? మహోబాధిపతి యగు చంపతరాయనిప్రాణముల హరించి మరల బుందేలఖండముపై నన్యాయపూర్వకమగు జిజియాపన్ను విధించినాఁడు. మనప్రాణాధికములగు దేవాలయము లతిశీఘ్రముగ విధ్వస్తము

లగుచున్నవి. మనలను మనధర్మమును సమముగ వీరు నశింపఁజేయు చున్నారు. ఇట్టియవస్థలో మాహితము పెంపొందుచున్నదను టేటి మాట!

హీరా—(సోద్రేకముగ) నీ విట్టిమాటలచే నన్నుఁ బాదుషా వారినిఁ గూడ నవమానించుచున్నా వని యెఱుంగకున్న ట్లున్నావు. దీనిపరిణామము నీవిషయమున నెంతభయంకరముగ నుండునో యది యు నెఱుఁగనట్లున్నావు. ఇంకను నీవు పిల్లవాఁడవు. సర్దారుఫిదాయీఖానునియొక్క కాని పాదుషావారియొక్క కాని యౌదార్యము నూహింపనైనఁ దగవు. నీవు సమర్థుఁడవై బుద్ధిమంతుఁడ వగుదనుక మేము చెప్పెడి మార్గము ననుసరించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యము. శుభకరము.”

నజుమనే యొకముదుసలియేలిక యిటు లనుచు లేచె:— “రాణీ! ప్రజల కుపదేశ మొనరించి పెడదారిఁబెట్టి యనుభవశాలి యట్లు నటించి నీవు నేఁటిదనుక బుందేలఖండమునకు మహోపకార మొనర్చితివి. బుందేలఖండమున నీరీతి నగ్గిరగిల్చి నీవు దూరమున నుండి చిత్రముఁ జూచుచుంటివి. బుందేలులయొకతరమును దేశద్రోహిగ నొనర్చితివి. కాని యీయనర్థము లన్నియుఁ జాల వని యెంచి కాఁబోలు. నూతనానర్థములఁ గల్పింపఁజూచుచున్నావు. ఐన నింక నీవు దయయుంచి యీయువకులను మోసగించి నశింపఁజేయుప్రయత్నములను వీడుము.’

హీరాదేవి యావేళ మెక్కుడయ్యెను. ఆమె యిట్లనెను:— “నీవెట్టు లనాలోచితముగ మాటాడుచున్నావు! నీకు మతిపోలేదుకద!”

సమీపముననే కూర్చుండియుండిన యొకముదుసలిసరదారుఁ డిట్లనియె:— “అతనికి మతియుఁ బోవలేదు. అతఁ డనాలోచితముగ

మోటాటకటయు లేదు. ఇప్పటివఱకుఁ దానొనర్చిన పాతకములకై యూ తనికి విచారము గలుగుచున్నది"

హీరా—(గట్టిగ నఱచుచు) చాలును. ఇంక మీరు నోరెత్తకుఁడు. మీయామాటలు నాకుఁగాని రాష్ట్రపాలకమహాశయులకుఁ గాని సమ్మతములు కావు. ఇఁక మీ రిట్టిమాటల నాడిన మామహాశయులు నకు వేఱుపాయము లేక మీరాజ్యములను మండలములను స్వాధీనపఱచుచుకొనవలసివచ్చును."

హీరాదేవియొక్క యీవివరింపు చాలమంది రాజులకు నరుదారులకు నవమానజనకమాయెను. ఒకఁ డిట్లు చెప్పసాగెను.—

"నీవు మాటాడకుము. మారాజ్యముల నేగతిఁ గాపాడుకొనవలయునో మాకు బాగుగఁ దెలియవచ్చినది. పరులచేఁ దన్నులం దినుచుఁ జిత్తము చిత్తమను చుండుటకంటె యాత్మబాహుబలశౌర్యసమున మారాజ్యములు బాగుగ సంరక్షింపఁబడు నని మే మిప్పు డెఱింగితిమి. మీరు మారాజ్యముల సంరక్షణవిషయిక మగు చింతవిడుచుటయే మాకు శుభకరము."

హీరా—(అధికవిచారమున) నేఁడు మీబుద్ధులు సరిగ లేవని తోఁచుచున్నది.

కలిం—రాణీ! మాబుద్ధులు మొదటనే తిన్నఁగ లేకుండెను. నీమాయమాటలలోఁ బడియే యిప్పటివఱ కెన్నియో మహాపాతకము లొనరించితిమి. ఇప్పటిబుందేలఖండమందలి నీతివినాశనమునకుఁ గారణము రాజుల మగు మేమే. మాబుద్ధులు తిన్నఁగనే యుండినఁ బతివ్రతమగురాలివచనములకు లోనై దుర్మార్గముల ననుసరింపకుండియే యుందుము. చంపతిరాయలమహాపావనకార్యము దోషయుక్తముగ మాకుఁ గల్పింపకయే యుండెడిది. ఆత్మవినాశనమునకై కత్తి నెత్తక

యే యుండెడివారము. మిగిలియుండిన మా యధికారముఁ గోలుపోవక యే యుండెడివారము. ఇప్పుడు మా బుద్ధులు తిన్నవడినవి. కావున నే నీపక్ష మెంతటి న్యాయరహితమో దుర్నీతియుక్తమో స్వార్థపూర్ణమో మాకు బాగుగఁ దెలియవచ్చినది.

హీరా——(కన్నులు పెద్దవిగఁ జేసి యాముదుసలి రాజుఁ జూచుచు) ఓ రాజా! నీ కేమిపట్టినది! మంచిది. నీవు నాయెడ నిట్టి వైరుధ్యముఁ బూనఁదలఁచిన నాసభలోని కేల వచ్చితివి! నామాట నొప్పుకొనకుండిన నోర్ఛాపాలితముల నడుగనేల?

కలిం——నీ కట్టిమాట లాడ నధికారమే లేదు. ఓర్ఛారాజ్యముతో నీ కెట్టిసంబంధము లేదు. ఈయున్న తాసనముపైఁ గూరుచుండ నీకే మధికారమున్న దని ముందుగ నేనే విన్నవించుచున్నాను! ఓర్ఛారాజ్యముపై నధికారము వహింప నీ వెవ్వతెవు?

హీరా——(పండ్లఁ బెదవులతోఁ గొఱుకుచు) పరలోకవాసి యగు రాజునకు భార్యను. యువరా జగు విమలదేవుని తల్లిని.

కలిం——ఇదంతయుఁ గట్టిపెట్టుము. మరణకాలమునఁ బర్వతసింహుఁడు చెప్పినదానిని మే మెఱుఁగకుండ లేదు. "విమలదేవుఁడు నా కుమారుఁడు గాఁడు. చంపతరాయలే నిజముగ నా యుత్తరాధికారి" యని యతఁడు నుడివిన మాటల నెల్ల రెఱుఁగుదురు. ఇచ్చట నిప్పు డుపస్థితులగు సరదారులెల్లరు నాఁడు నుండిరి. మరణకాలమునఁ బర్వతసింహుఁ డేమనెనో వారే చెప్పెదరుగాక. విమలదేవుఁడు నా పుత్రుఁడు కాఁడని యతఁడు స్పష్టముగ వచించియుండలేదా! ఓర్ఛాసింహాసనముపై ఛత్రసాలుఁడు కూర్చుండవలయు నని యేకదా యతని యంతిమ వాంఛ!

చాలమంది—— అవునవును!

ఒకరాజు—రాజా! పర్వతసింహుని యంతిమేచ్ఛ నెఱవేర్పవలయును. ఓర్ఛాసింహాసనముపై ఛత్రసాలునిఁ గూర్చుండఁబెట్టవలయును. అజ్ఞానవశమున మనము చంపతరాయలయెడఁ జూపిన వైరద్వ్యమునకుఁ బ్రతిక్రియఁ జేసికొనవలయును. ఛత్రసాలుఁడే యోర్ఛా సింహాసనాసీనుఁడు కానర్హుఁడు."

అంతఁ జాలమంది రాజులు "అవునవును" యనిరి. అంతఁ జాలమంది ఛత్రసాలజయజయధ్వానములఁ గావించిరి.

ఆసమయమున నే గంభీరభావముతో సభామంటపముదెస కేగుదెంచుచున్న యువకుఁ డొకఁడు వారి కెల్లరకుఁ గన్పట్టెను. మరల నెల్లరురాజులు సరదారులు లేచి "ఛత్రసాలునికి జయము" అని యున్నతస్వరమునఁ బలికిరి.

హీరాదేవి క్రోధమున నత్యంతసంతప్తయై యీ[illegible] కాఁ [illegible]చ్చెను. ఛత్రసాలజయజయధ్వానము విని ఫిదాయీఖానుఁడును వి[illegible] [illegible]. సభామంటపమునందలి రాజులును సరదారులును మిగుల [illegible] గన్పట్టుచుండిరి. ఆసమయమున నాపరమేశ్వరుఁ [illegible] [illegible]

హీరా[illegible] [illegible]ను. ఆమెకన్నులెఱ్ఱఁజేసి ఛత్ర[illegible] [illegible] —నీ విట కెట్లు వచ్చితివి? వెంటనే [illegible] [illegible]గదికియుండఁజాలవు ద్రోహుల [illegible]

[illegible]—([illegible]) ఇచ్చటినుండి వెడలిపోవుటకై [illegible] [illegible] బ్రేమపూర్వకముగఁ బ్రవ[illegible] హీరా[illegible]లందలి [illegible] బోగొట్టుటకు వచ్చియు

నాథా! నీకు నాపై నింతటినిష్కారణకోప మేల? నేను నీయెడ నెట్టి యపరాధముఁ గావించితిని?

హీరా—నీయపరాధానుక్రమణిక విన్పింప నాకుఁ దీఱుపాటు లేదు. ఈసభ సామ్రాజ్యభక్తిప్రదర్శనమునకై చేయఁబడినది. సభ ముగిసినపై నీయపరాధములు తెలియఁజేయఁబడును. తదుచితమగు దండనము నీ కొసంగఁబడును.

ఫిదా—(సభయముగ) ఔను.

ఛత్రి—(ఫిదాయిఖానుఁ జూచుచు శాంతముగ) బుందేలఖండమున మొసల్మానులపరిపాలనావధి ముగిసినది. శీఘ్రకాలముననే బుందేలఖండము స్వాతంత్ర్యముఁ బొంది దాస్యముక్తమై యానందము ననుభవింపఁగలదు. నేఁడే చతుర్భుజాలయమునకడ శుభకరమగు స్వాతంత్ర్యప్రయత్నసమారంభ మయినది. విమలదేవుఁడు తనసేనానియగు చాముండరాయుని వెంటఁగొని చతుర్భుజాలయమునకుఁ జనుచున్నాఁడు. అధికసంఖ్యాకు లిచ్చటిప్రజలుగూడఁ దత్సహాయమునకై సంసిద్ధులై యున్నారు. కొలఁదిసేపటిలో విమలదేవదలపతిచాముండరాయులు విజయులై యిట వచ్చెదరు. ఖాన్! చతుర్భుజాలయధ్వంసమునకై నీయంపినసైనికులు శీఘ్రముగనే యమపురముఁ జేరుదురు. నిన్ను బంధించుభారమును స్వయముగ నేను వహించితిని. నీవు మాటాడకుండ లేచి నా వెంట వచ్చెదవేని నీప్రాణములు దక్కును. ఏమాత్రమైన నడ్డగింపఁజూచెదవేని యీఖడ్గము నిన్నంతమొందించివైచును. పదుము. సింహాసనమునుండి క్రిందికి దిగుము. నీ వీసమయమున నా ఖైదీవి."

ఫిదాయిఖానుఁడు కొలఁదిసేపటివఱకు మాటాడక యాలోచించుచుండెను. అతఁడు మొదట నలువైపుల దృష్టి నిగుడించి

తుదకు హీరాదేవి దెసకుఁ జూచెను. తన్నింక నిస్సహాయునిగ నెఱిఁగి సింహాసనమునుండి దిగనున్నతరి, హీరాదేవి కర్కశస్వరమున నిట్లనియె.—

“ మహాశయా! మీ తీర్మానానికి సుమంతయు భీతిల్లకుఁడు. మీ రిప్పటివఱకుఁ జెప్పిన గాథయు నసత్యము. మీపై నిక లీవాటికిఁ జన్మస్థానాలయముఁ బడఁగొట్టియుందురు. నాయుండరాయలుగారి విమలదేవుఁడుగాని సాలిని నెన్నఁడుఁ బోరాడరు. ఓ ఛత్రపతిజలాత్యంతవిశ్వసనీయులు. రాజభక్తులు వా రెన్నఁడు నిట్టియనుచిత కార్యము నాచరింపరు. మీరు నిశ్చింతులై కూరుచుండుఁడు. (నా జాలిఁ జూచి) మీ రందఱు విద్రోహియగు ఛత్రసాలుని మాటలను గోనై చక్రవర్తితోడను సామ్రాజ్యముతోడను వైరముఁ బూనుట శుభకరమని యెంచుచున్నారా! చక్రవర్తియొక్క యింతటిమహా సామ్రాజ్యము నెదురుగొట్టఁజూచుట మహామౌర్ఖ్యము. మీరు ఛత్రసాలునియొక్క ప్రియాన్నముఁ బ్రోత్సహింపకున్న నా మహాశయుఁడును, పాదుషావారును మీరు నాతనితో నేకీభవించుచున్నారని యెంచెదరు. ఛత్రసాలునిప్రయత్నములయొక్క యసంతుష్టిని సామ్రాజ్యమునెడ సహానుభూతిని బ్రకటించుటకే నేఁ డీసభ జరుపఁబడినది. పాదుషావారు మీపై నాగ్రహింపకుండునట్లు, బుందేలఖండపుశాంతికి భంగము వాటిల్లకుండునట్లు, మీసామ్రాజ్యభక్తికి గలంకము కలుగకుండునట్లు కేవలవాగ్రూపమునఁగాక క్రియారూపముగఁ గూడ మీరు ఛత్రసాలునికార్యములకు వైరుధ్యముఁ బూనవలయును. సుబేదార్ మహాశయా! మీరు రవ్వంతయైన భీతిల్లఁదగదు. ఎవ్వఁడు మిమ్ము ముట్టనైన సాహసింపఁడు.”

ఛత్రసాలుఁడు వెనుకటియట్లే శాంతగభీరుఁడై యిట్లనియె —

« ఫిదాయీఖాన్! నిరర్థకముగ విషపరీక్షఁ గావింపకుము. బుందే లుల సాహసపరాక్రమములు నీవు బాగుగ నెఱుఁగుదువు. కావున మాటాడక నాకు స్వాధీనుఁడవు కమ్ము. ఇంక నీతో నే నేమియుఁ జెప్పను. ఇటుపై నా కార్యము ఖడ్గము నిర్వహించును. »

అధికార తేజోభరితములగు ఛత్రసాలుని మాట లసహ్యములై తోఁప హీరాదేవిమాటల నుండైఁ దలఁచుకొనక ఫిదాయీఖానుఁడు తనయాసనమునుండి గబగబ దిగి, ఛత్రసాలునికడ కేతెంచి యవనత శిరస్కుఁడై సవినయముగ నిట్లనె — « నేను తమయాజ్ఞకు బద్ధుఁడను. అనుగ్రహించి నాప్రాణరక్షణ మొనరించి నన్ను నా పెండ్లాము బిడ్డలతోఁ గలిసికొన సనుమతింపుఁడు. »

ఛత్రి — ఖాన్! వ్యాకులపడకుము. నీప్రాణములు హరింపఁబడవు. (సభవైపుఁ జూచి) సోదరులారా! వింధ్యవాసినీదేవి యాశీర్వచనమునను, మీసహాయమునను, నేను నీ [illegible] ప్రయత్నమునఁ దగిలియున్నాను. [illegible] జెందుదనక [illegible] నా ఫల్యము కలుగదు. [illegible] తంత్రి [illegible] గును. [illegible] ము సమకూర్చ [illegible] నున్నవో, వారే [illegible] ము [illegible] నింక స్వకం [illegible] ములు [illegible] ములుగఁ [illegible] చెప్పుడు [illegible] ము మొల్లు పోరాడఁగలాగుదుము! ఇప్పటినుండి మనయందఱకు వా [illegible] గలసి [illegible] కాదు. ఫిదాయీఖానుఁ [illegible] నియమింపఁబడినాఁడు. మి [illegible] లాడింప నతని కధికార మొసఁగఁబడి

పడి. దీనికి మీయంతఃకలహములే కారణము. బుందేలఖండమువద్దిరు పేవమొగలాయి ఢిల్లీశ్వరునిచేత నెల్లరిపై నన్యాయమగు జిజియా పన్ను విధింపఁబడినది. దీనికి మీయంతఃకలహములే కారణము. బుందేలఖండమందలి దేవాలయము లన్నియు విధ్వస్తములు కాఁజొచ్చెను. పరమపూజ్యములగు దేవతావిగ్రహములు పాదదళితము లయ్యెను. అడుగడుగునకు ధర్మమున కవమానము గలుగుచున్నది. దీని కంతటికిఁ గారణము మీయంతఃకలహమే. మీరు తండ్రిగారితో విరోధముఁ బూని పారిస్వాతంత్ర్యవిషయికప్రయత్నముల నాతంకముల గల్గించి వారిప్రయత్నముల సర్వవిధముల నిరర్థకముల నొనర్చితిరి. దీన మీకేమి లాభము చేకూరెనో మీరే యూహించుకొనుఁడు. దీనిచే బుందేలులకు మీ రెట్టిశుభము సమకూర్చితిరి! కొంచెము కన్నులఁ దెఱచి దేశస్థితిఁ జూచిన మీయంతఃకలహములవలనఁ గాన బుందేలఖండమున కెంతటియపరిమితహాని వాటిల్లెనో తెలియఁ గలదు. మహాభారతగ్రంథమున మీరు కౌరవపాండవుల భయంకరయుద్ధవిషయముఁ జదివి యుండవచ్చును. పరస్పరవినాశనమునకై వారెల్లు ప్రయత్నించుచుండిరి! కాని యన్యులతోఁ బోరాడవలసివచ్చినప్పుడు వా రైక్యము నందుచుండిరో మీ రాలోచించుట లేదు. అంతఃకలహములఁ బాండవు లైదుగురు గౌరవులతోఁ బోరుచుండిరి. కాని యన్యులతోఁ బోరాడునగు సమయమున వారెంతటియభిమానమునఁ గౌరవపాండవులము మేము నూటైదుగుర మని నుడువుచుండిరి! నేఁడు మనము కౌరవపాండవులయీయుపదేశము ననుసరింపవలయును. మీతోడను పరరాష్ట్రసైన్యములతోడను బోరాడుటనే తండ్రిగారు ప్రాణముల విడిరి. కాని వా రిప్పుడు జీవితులై యుండ లేదు. ఇప్పుడింక వారిపై మీ కెట్టిద్వేషము లేదుగదా! తండ్రిగారు

పొరపాటువశమున, లేక తెలివిలేమిచే, కాక యహంకారవశుఁడనై మిమ్ము నే నవమానించి యుండవచ్చును. మీతోడ విరోధముఁ బూనియుండవచ్చును. మీకు శారీరకమానసికకష్టములఁ గలిగించి యుండవచ్చును. కాని నా యీకార్యము లన్నియు నుదాత్తమగు స్వాతంత్ర్యేచ్ఛయను గొప్పకోరికచే నొనరించితిని. అట్లయ్యు నా కార్యము సిద్ధింపలేదు. తుదకు బంధుద్రోహపరస్పరవైరములమూలమున నేతుదకు సాఫల్యము లభింపలేదు. వా రెఱింగిరి. తమయొక్క ఘోరప్రమాదమునకై వా రత్యంతపశ్చాత్తప్తులైరి. కాని తమపొరపాటు నెఱుఁగునప్పటి కతికవిలంబమయ్యెను. కావున వారు దానిని సవరించుకొనఁ జాలకపోయిరి. ఇప్పుడు నే నాకార్యము స్వయముగ వహించితిని. తండ్రిగారు మీయెడ నొనరించిన యపరాధములకై నేను మీకడనుండి క్షమాపణ వేడుచున్నాను. తండ్రిగారియపరాధ మత్యల్ప మని మీకుఁ దోఁచిన, దానికై యుచిత మని తలంచి మీరు విధించెడు దండనము ననుభవింప నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. ఈ ఛత్రిసాలుఁడు నిశ్శస్త్రుఁడై తనతండ్రిపక్షమున క్షమాప్రార్థన మొనరించి మీయెదుట నిలువఁబడి యున్నాఁడు. మీ కుచితమని తోఁచిన వెనుకటిసంఘటనముల మఱచి స్వాతంత్ర్యలక్ష్మియత్నముల నాకు సాయ మొసంగుఁడు. లేక నాకు మరణదండనము విధించుట యుచిత మని తోఁచిన నట్లొనరించి మీరు స్వయముగ స్వాతంత్ర్యసంపాదనప్రయత్నముఁ గావింపుఁడు. మీ శస్త్రాఘాతములను గాని యవమానవచనములను గాని సమానప్రేమమున స్వీకరింప నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.”

గద్గదస్వరమున నొకభూపతి యిట్లు నుడివెను.—“ఛత్రిసాలా! నీతండ్రి మాయెడ నెట్టియపరాధముఁ గావించియుండలేదు. మే ము దుష్ట యగు సీహొాం దేవిలలోఁ జిక్కియే యుండెడు స్థితులఁ

దెచ్చితిమి. చంపతరాయలప్రాణములఁ గొంటిమి. పరస్పరవైరమున నెంతటియనర్థము వాటిల్లినదో, వాటిల్లుచున్నదో యిప్పుడు మే మెఱుంగఁగల్గితిమి. ప్రాణనాథస్వామి మావాస్తవావస్థను మాకెఱింగించెను. మాకన్నులయెదుటి భ్రమయవనిక పూర్ణముగఁ దొలఁగిపోయినది. మేము హీరాదేవిపక్షము వీడి నీకు సాయపడుటకు, స్వాతంత్ర్యకేతనచ్ఛాయ నిలుచుటకును సంసిద్ధులమై యున్నాము. మే మింతదనుకఁ జేసిన నింద్యకార్యములకై యుదారుఁడవై నీవు మమ్ము క్షమింతు వని మే మాశించుచున్నాము. హీరాదేవీ! అన్యాయమయము పాపకలితము నగు నీపక్షమును నేటినుండి మేము పరిత్యజించితిమి. ఇంక మేము ఛత్త్రసాలు ననుసరించెదము.”

హీరాదేవిక్రోధము మేరమీఱిపోయెను. ఆమె కిప్పుడు కర్తవ్యాకర్తవ్యములు తెలియుట లేదు. ఆమె దురాశాశిఖరమునుండి యవమానకూపమునఁ బడిన ట్లయ్యెను. లక్షలకొలందిగ వృశ్చికము లొక్కమాఱుగ నామెను గుట్టినట్లుగ నామె బాధపడుచుండెను. దృష్టి చంచలమయ్యెను. ఆమె తననేత్రములనుండి ఛత్త్రసాలునిపై నగ్నికణములఁ గురియుచున్న దని యెల్లరకుఁ దోఁచుచుండెను ఆమె యధికవిలక్షణమగు దృష్టిచేఁ, దనచేతిఖడ్గమును, సమీపమున నిలిచియున్న ఛత్త్రసాలునిఁ జూచెను. కాళ్లు కంపించుచుండ నామె ఖడ్గమున ఛత్రసాలు నేయుటకై వికల యగుచుండెను. ఇంతలో ఛత్త్రసాలుని మధురగంభీరస్వర మామెచెవులఁ బడెను. ఛత్త్రసాలుఁడు మాటాడుచుండుటఁ గాంచి యామె యధికమగు నధికారగర్వమున దనయాసనముపైఁ గూలఁబడెను.

ఛత్రసాలుఁడు మిగులఁ బ్రసన్నుఁడై యిట్లనెను.—“ రాజులారా! నాయకులారా! మీరు నేఁడు నన్ను ధన్యునిఁ గావించితిరి.

ప్రాణనాథస్వామిపవిత్రయత్నముల ధన్యములఁ గావించితిరి. బుందేలపరాక్రమమును ధన్యముఁ గావించితిరి. వెనుకటిపరస్పరాపరాధముల సైరించి బుందేలఖండకల్యాణరథమును దాస్యాంధకారకూపమునుండి బయల్వెడలించి, స్వాతంత్ర్యభవ్యభవనదిశకుఁ గొనిపోందము. రండు. మన మందఱ మానందపూర్వకాలింగన మొనర్చుకొని భావికర్తవ్యము నిశ్చయించుకొందము." ఛత్రిసాలుఁ డీమాటఁ జెప్పుచుండగనే రాజులు నాయకులుఁ, బ్రేమపూర్వకాలింగనాభిలాషులై ముందునకు వచ్చుచునే యుండిరి. ఇంతలో హీరాదేవి యాఁడుపులివలె గర్జించుచు ఛత్రిసాలునిపై కెగసెను. ఆమె తనఖడ్గమును ఛత్రిసాలునిపైఁ బ్రయోగింపనై యుండెను. కాని యింతలో నెవ్వరో పైనుండియే యామెహస్తముఁ బట్టుకొనిరి. ఆమె క్రోధభరితమగు దృష్టితోఁ దన హస్తముఁబట్టుకొనిన వారివైపు చూచెను. చూడఁగనే యామెక్రోధ మంతయు నశించిపోవ భీతయై చూడఁదొడంగెను.

మేఘగర్జనముఁ బోలు భీషణగర్జన మయ్యెను:—పాపినీ! అపవిత్రమగు నీహస్తమును స్పృశించుట నాదురదృష్ట మని నే నెంచుచున్నాను. కాని యమూల్యమగు నీబుందేలఖండరత్నముఁ గాపాడ నిరుపాయుఁడనై యట్లొనరింపనయ్యెను. నీహస్తముఁ గ్రిందికి దింపుము. నీనేత్రముల కెక్కినరక్తము దిగమింగుము. నిన్నుఁ బోలుగా తుసి యీభువనమున నెందు వెదకినను గాన్పింపదు. కాని నేఁడు నేను నీయుపరాధముల కన్నిటికి దండన నొసంగెదను. అనాఁడు నీవు నన్ను మోసగించి పాఱిపోతివి. కాని నేఁడు నన్నుఁ దప్పించుకొనఁజాలవు. నే నడిగిన దానికంతకు సరియగు ప్రత్యుత్తరము నాకందవలయును. దాని నిసుమంతయైన మోసముఁ గావించినను, నీనోటనుండి యసత్యవాక్య మేదియైన వెలువడినను, నీయీఖడ్గమే నీరక్తముతో సంతృప్తింపఁగలదు."

హీరాదేవి మొగము మిగుల నల్లవడిపోయెను. ఆమెయం దొక్కమాటయైన నాడుటకు శక్తి లేకుండెను. కొలఁదిసేపటి కామె యింక శుభకరణుఁడు తన్ను విడువఁ డని యెఱిఁగెను. ఐనను నామె యతని ప్రశ్న కేమియుః బ్రత్యుత్తర మొసంగలేదు. ఆమెనేత్రములనుండి యశ్రుధార ప్రవహించుచుండెను.

శుభకరణుఁ డామె మాటాడకుండుటఁ గాంచి, మరలఁ గఱచు నిట్లనెను:—« హీరాదేవీ! నాప్రశ్న కుత్తరము వెంటనే రావలయును. లేకున్న నింకొక్కక్షణములో నీశిరము భూమిపై దొర్లుట కానవచ్చును. ”

నిర్భాగ్యురాలగు హీరాదేవి వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు నిట్లనియె:—« లలిత కౌమార్యమునకు భంగము వాటిల్లలేదు. ఆమె యాత్మహత్యయుఁ గావించుకొనలేదు. కొండగుట్టమీదినుండి పడి యామె మరణించెను ”

హీరాదేవిమాటల నాలకించి కొలఁదిసేపటివఱకు శుభకరణుఁడు నిశ్శబ్దముగ నుండెను. అటుపై నీవిషయమున హీరాదేవి యసత్యమేల చెప్పెనో యెఱుఁగగోరెను. కాని యామె యూరక యేడ్చుచుండెఁగాని యొక్కమాటయైన నాడలేదు. చాలసేపటి కామె యింత మాత్రమే నుడివెను.—« నేను ప్రజలమనములఁ జంపతరాయలపై ననహ్యతఁ గల్గించుటకే యీయసత్యమాడితిని. ” అటుపై నామె మరల వెనుకటిచందమున నేడ్చుచుండెను.

శుభ—(సోద్రేకముగ) రాజులారా! నాయకులారా! నేఁటకుఁ బదునారేండ్లకుఁ బూర్వము చంపతరాయనిప్రాణము హరించెద నని యు, వతనిస్వాతంత్ర్యప్రయత్నముల భంగముఁ గలిగింతు ననియు, మీయెదుట నేను ప్రతిజ్ఞఁ గైకొని యుంటిని. కాని నేఁడు మీయంద

తీయొకట నేను తత్ప్రతిజ్ఞావిముక్తిఁ గావించుకొనుచున్నాను. నన్ను మోసగించి యీప్రతిన చేయింపఁబడినది. కావున నాప్రతిన నుండి విముక్తుఁడ నగుటకు నాకు సంపూర్ణమగు నధికారము కలదు హీరాదేవి యెట్లు నాచేఁ బ్రతిన చేయించెనో మీ రందఱు నెఱుఁగుదురు. ఇప్పుడు నేను దానినుండి విముక్తుఁడ గావలయునో యక్కఱలేదో మీరే చెప్పుఁడు.”

రాజులు సరదారులు—నేఁటినుండి మేముఁగూడ హీరాదేవి పక్షముఁ ద్యజించి ఛత్రసాలునిపక్షము గ్రహించినాము. మీ కీనిచ ప్రతిజ్ఞనుండి విముక్తినంద సంపూర్ణమగు నధికారము కలదు. మిమ్ముఁ బోలు యోధులసహాయమున బుందేలఖండము శీఘ్రముగనే స్వాతంత్ర్యముఁ బొందును.

శుభ—“ఇంక బుందేలఖండము స్వతంత్రమయ్యె ననియే తలఁపుఁడు. నేను మీయందఱి యెదుటఁ బూర్వప్రతిజ్ఞఁ ద్యజించి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై నాప్రాణములనైన నర్పింప నూతనదీక్ష గైకొనుచున్నాను. స్వాతంత్ర్యభానుఁడగు మీయువకనాయకునకు జయజయధ్వానములఁ గావింపుఁడు.”

అందఱు—(గంభీరోన్నతముగ) “ఛత్రసాలునికి జయము.”

శుభ—ఛత్రసాలా! నాప్రియపుత్రుఁడు దలపతి యెడ నున్నాఁడు! వానిఁజూడ నామన మాతుర మగుచున్నది.

ఛత్ర—మహారాజా! అతఁడు తనసైన్యముఁ గొని విమలదేవునికి సహాయముగఁ జతుర్భుజాలయముకడ కేగినాఁడు.

శుభ—విమలదేవుని హస్తమున ఖడ్గముఁ గొని పోరాడుచున్నాఁడా!

ఛత్ర—చిత్తము.

శుభ — ఎవ్వరితో?

ఛత్రి — చతుర్భుజాలయవిధ్వంసమునకై యేగిన యవనసైన్యముతో.

శుభ — రాజులారా! నాయకులారా! విమలదేవునింబోలు యువకుఁడు చేఁగత్తిఁగొని పోరాడుచుండ మనయట్టివారికిటఁ గూరుచుండి వాగ్వ్యర్థ మొనరించుట తగదు. నడువుఁడు. అందఱముఁ జతుర్భుజాలయముకడ కేగుదము."

శస్త్రముల భయంకరఝణఝణాకార మయ్యెను. వెంటనే యెల్లరు ఛత్రిసాలజయజయధ్వానముఁ గావించుచుఁ జతుర్భుజాయతనముదెసకుఁ బరువిడిరి.

ఇరువదియేడవప్రకరణము.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యదినము

ఓర్ఛాయుద్ధమున విజయలక్ష్మి ఛత్రిసాలుని గళమున జయమాలిక నిడెను. ఓర్ఛాప్రాసాద శిఖరముల పై సింహాసనాధిష్ఠానమున స్వాతంత్ర్యచిహ్నములు దిశాంజల్లసాగెను. స్వాతంత్ర్యదివ్యరథసుకిరణజనితామోద మోర్ఛాప్రజలకు లభించెను. వారిచతుర్భుజాలయరక్షణము మిగులనైపుణితో జరుగుచుండెను. కావుననే యోర్ఛాజనులు ఛత్రి

సాలునిఁ బరమేశ్వరావతారముగ భావింపఁదొడఁగిరి. స్వాతంత్ర్యము నకై వారు త్రికరణశుద్ధిగఁ బోరాడ నిశ్చయించుకొనిరి.

ఛత్రిసాలునివిజయవార్త కడువేగమున సమస్తబుందేలఖండము నను వ్యాపించెను. అచిరకాలమున నెల్లరును ఛత్రిసాలుఁడు ఫిదాయీ ఖాను నోడించి బంధించె ననుమాటయే యుచ్చరించుచుండిరి. బుం దేలఖండమున నటనటఁ జెదరియున్న మునల్మానులెల్లరు ఫిదాయీఖా ను బందీకృతుఁ డయ్యెనను వార్త విని పాఱిపోయిరి. ఛత్రిసాలుఁ డొర్ఛాలో స్వాతంత్ర్యయుద్ధసన్నాహములఁ గావించుచుండె నను వార్త వినినతోడనే బుందేలయువకులు గుంపులుగుంపులుగ నాతని కడ కేతేరఁ గడఁగిరి. ఛత్రిసాలునితేజోబలములు నానాటికి శుద్ధపక్ష చంద్రునివలె వర్ధిల్లుచుండెను.

సభామండపమునఁ గూడినరాజులును సరదారులును దనపక్ష మునఁ జేరుటఁజూడ ఛత్రిసాలుని కమితానంద మొదవియుండెను. శుభకరణుసంతటి వీరశిరోమణికూడఁ దనపక్షముననుండి యాజిస ల్పుటఁ గాంచినతోడనే యతనియానందమున కవధిలేకుండెను. ఇఁక నీకార్యము తప్పక నెఱవేఱు నని యతఁడెంచెను.

దలపతిరాయశుభకరణులు పరస్పరాలింగనముఁ జేసికొనలేదు. కాని యుద్ధమున వారిరువురుఁ జూపిన యమేయపరాక్రమమునకు దేవగణ మాకసమునుండి వారిపై సుమవృష్టిఁ గురిపింపవలసెను. వా రిరువురు నన్యోన్యము, దృష్టులచేతను, ముఖవికాసముచేతను సముత్సాహగర్జనములచేతను నాలింగనము సేసికొనిరి. కాని వారియానం దముఁబోలు నానందము నేఁటివఱకు జగమున నేజనకతనయులకుఁ గలిగియుండదు.

పూర్వపవలె లలితము, వెన్నవలె మృదులము, రిక్కవలెఁ గ్రాంతిమంతమునగు విమలదేవునియద్భుతవిక్రమము ఛత్రసాలునికన్నుల యెదుటినుండి తరలఁజాలకుండెను. విమలుఁడు యుద్ధము ముగియువఱకుఁ గత్తి దిప్పుచునే యుండెను. ముఖమునందలిస్వేదమును శుభకరణుఁ డభిమానపూర్వకముగ స్వహస్తములచేఁ దుడుచుచుండ శ్రాంతిచే నరుణిమ గడలుకొన సముదితభాస్కరునిపగిది వెలుంగుచున్నసుందరసుకుమారకుమారుఁ డొక్కమ్మడి నదృశ్యుఁడగుటచే ఛత్రసాలుని కుండియుండి కనుంగడు నాశ్చర్యమగుచుండెను. అకోమలకుసుమము రణక్షేత్రమున రాలిపోయిన దేమో యని ఛత్రసాలుని కనుమానమొదవఁదొడఁగెను. అతఁడు విమలుని వెదకఁ బోఁబోవ శుభకరణుఁడు నవ్వుచు నిట్లనియె.—

"ఛత్రసాలా! నీవు విమలునిఁగూర్చి చింతసేయకుము. అతఁడు కుశలముగ నున్నాఁడు. కాని యతఁ డింక నీయెదుటికి రా నిచ్ఛగించుట లేదు."

శుభకరణునిమాట విని ఛత్రసాలుఁ డింకను వెఱఁగందెను. ఛాయవలె ననుక్షణము దనతో నుండుమిత్రవరుఁడగు విజయదేవు నాతఁడు విమలదేవునిజాడఁ దెలిసికొనుమనెను. కాని యాతనినుండియు శుభకరణునియుత్తరమే లభించుటచే నతఁడు నివ్వెఱఁగందెను. "విమలదేవుఁడు నన్నుఁ గలిసికొనఁగోరుటలేదా" యని ఛత్రసాలుఁడు విజయు నడిగెను. "తగువేళ వచ్చునపుడు స్వయముగనే కలిసికొనును" అని విజయుఁ డుత్తర మొసంగెను. ఛత్రసాలుఁడు కష్టముపైఁ దన్నుఁ దాసమాధాన పఱచికొనెను. పిదప నతఁడు రణదులవాఖానువిషయమై చాంఛేరమునకుఁబోవ సిద్ధపడుచుండెను.

ఛత్రసాలప్రాణనాథునకుఁ గల్పనాతీతమగు కీర్తి లభించెను.

బుందేలుర స్వాభావికౌదార్యము సంపూర్ణముగ నుత్తేజితమయ్యెను. క్రమక్రమముగ ఛత్రసాలునిబలము వర్ధిల్లెను. ఓర్ఛానుండు టాఱికి దుర్లభమయ్యెను. ఓర్ఛాదుర్గము చిన్నదై యుద్ధకార్యముల కనుపయుక్తముగ నుండెను. ప్రాణనాథస్వామియొక్కయు శుభకరణుని యొక్కయు సమ్మతిపై "గఢాకోట" దుర్గమున సామగ్రియంతయు నిలువఁబడి యదియే సేనాకేంద్రముగఁ జేయఁబడియెను. చాముండిరాయుఁ డోర్ఛాను గాపాడుచు నటనుండెను.

హీరాదేవి సభామంటపమునుండి వెలువడుటతోడనే మాయమైపోయెను. ఆమె యెప్పు డెచ్చటికి బోయెనో యెవ్వరికి సుంతయుఁ దెలియలేదు. ఛత్రసాలునిసేనకుఁ డొకఁ డొకయర్ధపురుషవేషమున నున్న యున్మాదిని ఢిల్లీకొఱకుఁ బోవుచుండుటఁ జూచెను. ఆమె హీరాదేవియా మఱొకతెయో మాత్రము నిశ్చితము కాలేదు.

ఛత్రసాలుఁడు కొలఁదిసేనతో ధాంధేరునకుఁ బయనమయ్యెను. శుభకరణబలపతిరాయులు ధాంధేరుమీఁదుగ స్వకీయమగు సాగరరాజధాని కేగనుద్దేశముఁ బ్రకటించిరి. ప్రాణనాథస్వామి మహలాదేవినిఁ గలిసికొనఁగోరెను. కాన ఛత్రసాలుఁడు వీరితోడనుఁ గొలఁది సైన్యముతోడను ధాంధేరునకుఁ బయలుదేరెను.

ధాంధేర మునతిదూరమున నుండఁగనే యాకస్మికముగ విజయదేవుఁడు మాయమయ్యెను. తొలుత విమలదేవుఁడు వీడుటకే ఛత్రసాలుఁడు ఖిన్నుఁడయ్యెను. ఇప్పుడు విజయదేవునిఁగూడ వీడుట కతఁడు మిక్కిలి ఖిన్నుఁడయ్యెను. కాని లోకమున వేది వచ్చినను మేలుకొలికే యను ప్రాణనాథస్వామియొక్క శుభోపదేశము వినియే యతఁడు సమాధానపడవలసివచ్చెను.

రణదులహభానునకుఁ దనరాజ్యము ధారవోయ సంకల్పించిన

కంచుకిరాయలయవస్థ చాల శోచనీయమైపోయెను. విజయ యొకసా
మాన్యుఁడగు సరదారుసుమారుఁడుఁగాక [illegible]
జగువిమలదేవునికి వివాహితయయ్యె నని రణమలచాఖా [illegible] దెలి
పెను. కంచుకిరాయలు తన్నేదియో మోసగింప [illegible] ని
యు రాజ్యవిషయమునఁగూడ నేదియో మాయచేయు [illegible]
పెంచెను. విజయను విమలదేవునకుఁ బెండ్లిసేయుట య [illegible]
నవమానకరముగఁ గన్పట్టెను. కావున నతఁడు మిగులఁ [illegible]
"నీవు శీఘ్రముగ రాజ్యమంతయు నాయధీనముగావించి [illegible]
కమ్ము. లేనిచో యుద్ధమునఁ జచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడవు కమ్ము" అని
కంచుకిరాయలకు వార్త నంపెను. కంచుకిరాయలు [illegible]
మొసఁగఁగోరిసను, దనజీవితమునఁగాదు. కాని రణమలవా [illegible]
బంది నుంపఁగోరుట విని నతఁడు మిగుల భయపడెను [illegible]
మాట విని మఱియు భయంపడెను. ఏమిచేయుటకు నా [illegible]
ట లేదు. అతఁడు తనరాజపదవినిఁ బ్రాణముకంటెను, [illegible]
రాజపదవికంటెను మిన్నగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఆ [illegible]
గూడ విసువఁజాలఁడయ్యె.

సాయంకాలమున రణమలచాఖానుఁడు కోపమునఁ గెంపులా
తిన నేత్రములతోఁ గంచుకిరాయలదర్బారులోనికి వచ్చెను. కంచుకి
రాయల కతఁడు సరిగ యమదూతవలెఁ దోఁచెను. ఆతనికోటినుండి
యప్రయత్నముగనే "ఈయమదూతబారినుండి నన్నెవరురక్షింతు
రు!" అను వాక్యము వెలువడెను.

"ఛత్రిసాలుఁడు." అని యింతలో నెవ్వరో పలికిన ట్లాయె
ను. భయవిస్ఫారితనయనుఁడై కంచుకిరాయ లెదుటికిఁ జూచెను.
యథార్థముగనే కొందఱుజనులతో ఛత్రిసాలుఁడు వచ్చుచుండుటగాన

వచ్చెను. ఈసమయమున ఛత్రిసాలుఁడు తక్క వేఱెవ్వరుఁ దన్నుఁ గాపాడఁజాల రని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అతఁడు పరుగిడి ఛత్రిసాలునిచరణములఁ బడఁబోవుచుండ నింతలోఁ బ్రాణనాథస్వామి యిట్లనియెను.

"మీయల్లునికాళ్లపైఁ బడుట యుచితము కాదు. ఆపదనుండి మిమ్ముఁ గాపాడుట ఛత్రిసాలునకుఁ గర్తవ్యము."

కంచుకిరాయలు కొలఁదిమాటలలోఁ గడుప్రేమతో ఛత్రిసాలునకు స్వాగతమిడి తనకుమిగుల సమీపమున నొకయాసనముపైఁ గూరుచుండఁబెట్టెను. ఎల్లరును జెంతనే యాసనములపైఁ గూరుచుండిరి. ఆసమయముననే పరిహారి సజ్జనరాయలు కూడ సభలోని కేతెంచెను. సభాకార్యక్రమమంతయు నాతనియానతి ననుసరింపఁ గాజొచ్చెను. శుభకరణునివెంట వలువముసుంగులలో నుండిన ముప్వురు వనితలును జవనికచాటున సుఫలాదేవిచెంతఁ గూరుచుండిరి. శుభకరణునివెంట నామూఁగురుకాంతలు నెటనుండి వచ్చి రని ఛత్రిసాలునకు నక్కజమొదవెను. అతని నాశ్చర్యావిష్టునిగఁ జూచి దలపతిరాయలు మందహాసముసేయుచుండెను.

రణదూలహాఖానుని ఛత్రిసాలునిసైనికు లిరువురు బంధించిరి— పిదప సజ్జనరాయలు ప్రాణనాథస్వామితో నిట్లనెను:—

"స్వామీ! గతవింధ్యవాసినీవార్షికోత్సవసమయమున విజయామిమలదేవులు కూర్చినమాలికను దేవి ఛత్రిసాలునికంఠమున వేయించి ప్రకటించిన యిచ్ఛను సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చుట యసంభవమగుటచే సగమైన నెఱవేర్ప సుఫలాదేవిరాణిగారు కోరుచున్నారు. రాజకుమారి యగు విజయ ఛత్రిసాలునకుఁ గడు ననురూపిణి యగు వధువు. ఈవిషయమున వధూవరులమాతలగు సుఫలాసరళాదేవులకుఁ

దో లుతనే మాటలు జరిగినవి. కాన విజయ వెనుకటినుండియు ఛత్రసాలునకు నిశ్చితయగు వధువు. తమ రనుమతి నొసంగినచో శీఘ్రముగఁ బరిణయసన్నాహము కావింపఁబడును."

ప్రాణనాథస్వామి కంచుకిరాయల నిట్లడిగెను:—"ఏమకు రాణిసుఫలాదేవియుద్దేశము సమ్మతమేకదా! ఛత్రసాలునికి మీ రామె రితె నిచ్చి వివాహముసేయ నిచ్చగింతురుకదా!"

కంచు—స్వామీ! ఇంతకన్న నేమికావలయును? కాని చిక్కేమనిన విజయ యింతకుముందుగనే విమలదేవునకు వివాహిత యయ్యెను.

ప్రాణ—మీ రీవిషయమునఁ జింతింప నక్కఱలేదు. విజయను, మీ రాజ్యమును గాపాడుటకే యీయుపాయ మొనరింపఁబడెను. విమలదేవుఁడుగూడ వాస్తవముగ విజయవలెనే కుమారి. కావున విజయయు కన్యకగనే పాటింపనగును.

కంచు—(సంతసమున) నేనెన్నఁడును దమయాజ్ఞకు బద్ధుఁడనే. తమరు నుడివినదంతయు నాకు సమ్మతమే. నేను కేవలము నా రాజ్యము రణమలహాఖానునిచేతఁ బడరాదని మాత్రమే వాంఛించుచున్నాను.

ప్రాణ—ఈవిషయమున నేమియుఁ జింతింపకుఁడు.

పిదపఁ బ్రాణనాథస్వామి విజయను బిలిపించెను.

కొంచెముసేపటికి విజయ తెరచాటునుండి వెలుపలికి వచ్చెను. కాని యామె యొంటరిగ లేదు. ఆమతోఁగూడ నింకొక సుందరి యగు యువతి ప్రాణనాథునివైపునకు వచ్చుచుండెను.

విజయ నందఱు గుఱుతించిరి. కాని యారెండవబాలికను శుభకరణదలపతిచ్ఛత్రసాలులుతక్క మఱెవ్వరు గుఱుతింపలేదు.

ఛత్రిసాలునకు జయసాగరసరోవరసంబంధమగు దైవికమాన వికసౌందర్యములు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అతఁడు పలుసారులు విమలదేవుఁడు వేషధారియగు వనిత యని వినియుండెను. వింధ్యవాసినివరము పూర్ణముగ నెఱవేఱునేమో యని యతఁ డనుమానించెను.

ప్రాణనాథప్రభుఁడు విజయ నిట్లడిగెను.— « విజయా! నేను నిన్నొకతెనే పిలిచితిని. ఈమెనుగూడ నేల వెంటఁ గొనివచ్చితివి?"

విజ— వింధ్యవాసినీదేవి మాయిరువురిపై ననుగ్రహముఁ జూపెను. దానిఫలముఁగూడ మాయిరువురకు సమానముగనే లభింపవలయునని మేము కోరుచున్నాము.

ప్రాణ— విమలదేవకుమారునివేషమున నున్నదియీబాలికయే!

విజ— చిత్తము.

ప్రా— కాని పర్వతసింహునికన్యకు ఛత్రిసాలునితో నెట్లు వివాహసంబంధము కాఁగలదు!

శుభకరణుఁడు తనయాసనమునుండి లేచి నిలిచి గంభీరముగ నిట్లనె:— « ఈవిమల పర్వతసింహునిపుత్రిక కాదు. నాపుత్రిక."

శుభకరణునివచనములు విని యెల్లరు విస్మితులైరి.

శుభకరణుఁ డది చూచి మరల నిట్లనియె.—

« విమలదేవుఁడు— అనఁగా— విమల నాపుత్రిక యనుమాట వినుటకు మీ కెల్లరకు నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. హీరాదేవి చంపతిరాయలయెడఁ బన్నినకుట్రకు విమలదేవుఁ డొకముఖ్యాంగము. హీరాదేవికి సుతుఁడు లేకుండెను. కాన నోర్ఛారాజ్యము చంపతరాయునివంశమునకుఁ జెందునను భయమున నామె నలుపురిగర్భవతులగు వారి నంతఃపురి నుంచుకొని తాను గర్భవతి యని, ప్రకటించెను. ఆనలువురిలో నొక్కతె కేనియుఁ బుత్రుఁడు పుట్టినచో, నోర్ఛారా

జ్యము సంపతరాయలకుఁగాని యాతనిసంతతికిఁగాని చేఁబడుట తప్ప నని యామె యూహించెను. ఆనలువురిలో నాభార్యయొకతె. మొదట మిగిలిన ముగ్గురుస్త్రీలును బ్రసవించిరి. మూఁగురకును బాలికలే పుట్టిరి. పిదప నాభార్యకూడ నీవిమలను బ్రసవించెను. హీరాదేవి [illegible] యామె సాధారణవనిత కాదు. [illegible] ంచెను. అది మొదలు నా [illegible] విమలదేవరూపమున నుండెను."

విమలదేవిచరిత్రము విని యందఱు విస్మితులైరి. ఛత్రసాలునియానందమున నాశ్చర్యముఁగూడఁ జాలగ మిళితమయ్యెను.

వింధ్యవాసినియిచ్చ విభక్తముగఁగాక సంపూర్ణముగ నెఱవేఱు నని సజ్జనరాయ లమితానందముఁ బ్రకటించెను.

ఛత్రసాలునివికసితవదనముఁ దిలకించుచుఁ బ్రాణనాథస్వామి విమలావిజయులహస్తముల ఛత్రసాలునిచేతి కందిచ్చెను.

అందఱు వింధ్యవాసినీజయజయకారముఁ గావించి వధూవరులకు మంగళాశీర్వచనముఁ గావించిరి.

ఆసమయమున బదరున్నీసాదలపతిరాయలసంబంధవిషయమునఁగూడఁ బ్రాణనాథస్వామి చాలఁగఁ జింతించుచుండెను. అప్పటివఱ కతఁ డేమిచేయుటకు నిశ్చయింపఁజాలకుండెను. ఇంకను నిశ్చయింపకుండు టనుచితమని యతనికిఁ దోఁచెను. కనుక నతఁడు మొదట బదరున్నీసాను వెలుపటికిఁ బిలిచి పిదప నెల్లరికిని విశేషించి శుభకరణునకును, బదరున్నీసాదలపతిరాయల యన్యోన్యప్రేమవృత్తాంతమును దెలియఁజేసి, పిమ్మట బదరున్నీసా యవనకన్యక యగుటచే నొకయార్యరాజకుమారునికి వివాహిత యగుట లౌకికదృష్టిచే ననుచితముగఁ దోఁచుననియు, నదిగాక వివాహమువలన సాగరరాజవంశము

కృష్ణాంకితమగుట సంభవమనియుఁ, గాన బదరున్నీసా కన్యగనే యుండి కులపతిశాఖలకు సేవఁ జేయఁదగు ననియు నిశ్చయించెను. దానసే బదరున్నీసా సంతుష్ట యయ్యెను. ఉపస్థితులగు వందఱికి నదియే యుక్త మని తోఁచెను.

ఏనాఁడు బుందేలు లందఱు నైక్యము నందిరో, ఏనాఁడు శుభకరణుఁడు, రాజు లందఱు ఛత్రిసాలునివశమునఁ గలిసిరో, యానాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమయ్యెను. రణదులహాఖానునకుఁ గూడ ఫిదాయీఖానునకుఁబలెనే ప్రాణదాన మొసఁగఁబడెను. కాని యతఁడు కృతఘ్నతఁ జూపెను. హీరాదేవి పామషాతోఁ గలిసి బుందేలఖండముపై మరల దాడిసల్పుటకై పంపినసేన కాతఁడే నాయకత్వము వహించెను. "గిరహా" యను గ్రామము నందు విజయవిమలల తోఁ ఛత్రిసాలుని కతివైభవముగ వివాహము జరుగుచుండినసమయ మున, నదియే తగినవేళ యని యతఁడు రణదులహాఖానుఁ డనికై దండెత్తెను. ఛత్రిసాలున కది తెలియుటతోడనే వివాహోచితవేష ముతోడనే యతఁడు ఖాను నెదుర్కొనఁబోయెను.

ఆయుద్ధమున రణదులహాఖాను రూపుమాసెను. అందే హీరాదేవియు మడిసెను.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదకుఁడగు ఛత్రసాలునకు విమల విజయప్రాప్తితోఁబాటు విమలావిజయాప్రాప్తియు లభించెను. శీఘ్రముగనే యాతఁడు మహావైభవమునఁ దనరాజధానిని బ్రవేశించెను.

ఆంధ్రప్రచారిణి గ్రంథనిలయము,

(1911 వ సంవత్సరములో స్థాపింపఁబడినది.)

పిఠాపురము.

నవలలు—నవరసభరితములగు నవలలు—పుణ్యచరిత్రములు. 200-250 పుటలకు మించకుండ—రెండుమాసముల కొక్కటిగా వెలువడును.

చందాదారులసౌకర్యమునకై నవలలవెలలు చౌకచేసి పోస్టేజి మేమే భరించి పూర్వపునిబంధన లీక్రిందివిధముగా మార్చినాము.

—♦ నిబంధనలు ♦—

1. ఇందుఁ జందాదారుగఁ జేరువారు ప్రవేశరుసుముక్రింద ముందుగా 0—4—0 చెల్లింపవలయును.

2. ఇందు రెండేసిమాసములకొక్కటిగ వెలువడుచుండు మంచి రేపరుబైండుగల ప్రతిగ్రంథమును పోస్టేజి మనీఆర్డరు కమీషనులు మేమే భరించి రు 1-0-0కిమాత్రమే చందాదారులకుఁ బంపుచుందుము.

3. చందాదారు లగువారు వెనుకటిగ్రంథములన్నియుఁ గొనవలయునను నియమములేదు. కాని వారు కోరినచో వెనుకటిపుస్తకములుకూడఁ జందాదారుల వెలలకే పంపుచుందుము. క్రొత్తగ వెలువడుచుండు గ్రంథములు మాత్రము చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనుచుండవలెను.

4. ఇందుఁ బ్రకటింపఁబడు అనుబంధములు చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనవలయునను నియమములేదు. కోరినవారికే పంపుచుందుము.

5. సంవత్సరముచందా అనఁగా ముందుప్రకటింపఁబడు ఆరు పుస్తకములకు రు 5—4—0 లు ముందుగఁ బంపువారికి ఆరుపుస్తకములవరకు ప్రతిపుస్తకమును అన్‌రిజిస్టర్డుపార్సిలుగా పంపుచుందుము.

Awarded abundant Certificates

FUTURE READING.

Free!	ABSOLUTELY	*Free!*

జీవితరహస్య ము చితము !　　　　మీ భవిష్యజ్జీవితరహస్య ముచితము

అంజనాలయము

లోకము తెలిసికొని ఆనందించుడు మీ జీవితరహస్యమంతయు అంజనమూలముచేఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్లువ్రాసి పంపఁబడును. జాతకములున్న వ్రాసి పంపవలెను. జాతకములు లేనివారు తొమ్మిది అక్షరములు సుమారుపయస్సుతో వ్రాసిపంపిపఁగాలను

4 వారములకు	...	రు 0—2—0
క్లుప్తముగా గతము	. .	0—3—0
దశలపయిని జీవితము	.	1—0—0

ఫలితములు వ్రాయుటకు ఛార్జీలు.

Reading Charges.

	మాసములవారీ Monthly	వారములవారీ Weekly
సంవత్సరఫలితములు(1 Year)	రు 1—6—0	రు 2—4—0
దశకు ఫలితములు (10 Years)	రు 6—4—0	రు 8—8—0
పూరాజాతకమునకు (Full Life)	రు 15—8—0	రు 25—8—0

అయిదురూపాయల పైఆర్డరుకు సగము పైకము అడ్వాన్సు పంపవలెను

ఏ. సోమనాథశర్మ, కాకినాడ.

(తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

ఆంధ్రప్రబంధగ్రంథమాల.

ఇందుఁ బ్రాచీనకవులచే రచియింపఁబడి యింతవఱకును ముద్రితములు కానట్టియు, ముద్రితములైనను నిప్పుడు ప్రచారములో లేనట్టియు నత్యుత్తమప్రబంధములును పురాణములును ప్రకటింపఁ బడుచుండును.

2. ఇందు చందాదారులుగా చేరువారు చందాధనము నీయ నక్కరలేదు. ప్రకటింపఁబడిన గ్రంథములను గొనుచుండుటయే.

—• రాధామాధవము. •—

కృష్ణదేవరాయల కాలములోనివాఁడై రాయలచే రాధామాధవ బిరుదము నందిన చింతలపూడి యెల్లయకవికృతమైన రాధామాధవ మను శృంగారప్రబంధమును మొదటిగ్రంథముగాఁ బ్రకటించుచున్నారము. అల్లసానిపెద్దనకవీంద్రుఁడు రాయలయాస్థానమున 'వగరు' 'తగరు' 'తొగరు' 'పగరు' అనుపదములను ప్రాసస్థానములయం దుంచి రామాయణభారతభాగవతపరములుగా పద్యములను చెప్పుమని సమస్య నీయఁగా మనోహరములుగా పద్యములనువిరచించిన మహాకవియీతఁడే.

విభవసంవత్సర మకరసంక్రాంతిదినమున వెలువడును. క్రౌను సైజున నించుమించు 300 పేజీలు. చక్కని పేపరుమీఁద నందముగా ముద్రింపఁబడును.

క్యాలికోబయిండు	రు 1—8—0
పేపరుబయిండు	1—4—0

వి. పి. ఖర్చులు కొనువారివి.

వలయువారు:—

మేనేజరు.—ఆంధ్రప్రబంధగ్రంథమాల,
కపిలేశ్వరపురము.
(తూర్పుగోదావరిజిల్లా.)

పురాణగ్రంథమాలిక, పిఠాపురము.

(తూర్పుగోదావరిజిల్లా)

సంపాదకుడు — నడకుదుటి వీరరాజు పంతులు.

ఇందు తెలుగుభాషయందు కొత్తసంపుటములు [illegible] సంపుటము 1 కి 200—250 పుటలవరకు [illegible] అష్టాదశపురాణములను, ఉపపురాణాదులను సంస్కృతమునుండి క్రమముగా సరళమైన [illegible] ఆంధ్రీకరించి [illegible] సంవత్సరమున కొన్నిసంపుటములుగా ప్రకటించుచు నాంధ్ర[illegible] మహోపకారము [illegible] సంకల్పించుచుంటిమి.

(1) ఇంగ్లీ చందాదారులుగువారు రు 0-4-0 ప్రవేశరుసుము [illegible]. (2) చందాదారులకు పోస్టేజీ మేమే భరించి ఒక్కొక్క [illegible] పంపుచుండును. మనిఆర్డరు కమ్మిషనుతో రు 1-0-0 మాత్రమే యగుచుండును. (చందాదారులు కానివారికి పోస్టేజిగాక రు 1-8-0 లు)

ఇందు ప్రకటింపబడి [illegible] సిద్ధముగ నున్న గ్రంథములు.

		చందాదారులకుపోస్టేజితో రూ.		ఇతరులకుపోస్టేజికాక రూ.
1	శివపురాణము ౧ సం	1-0-0		1-8-0
2	శివపురాణము ౨ సం.	1-0-0		1-8 0
3.	శివపురాణము 3 సం.	1-0-0		1-8-0
4	శివపురాణము ౪ సం.	1-0-0		1-8-0
5.	శివపురాణము ౫ సం.	1-0-0		1-8-0
6.	బ్రహ్మపురాణము ౧ సం.	1-0-0		1-8-0
7.	బ్రహ్మపురాణము ౨ సం.	1-0-0		1-8-0
8	వామనపురాణము ౧ సం	1-0-0		1-8-0
9.	వామనపురాణము ౨ సం.	1-0-0		1-8-0
10	వామనపురాణము 3 సం.	1-0-0		1-8-0
11.	శివపురాణము ౬ సం.	1-0-0	బైండులో	1-8-0
12.	శివపురాణము ౭ సం.	1-0-0	నున్నవి.	1-8 0

[illegible] వామనపురాణము సంపూర్ణగ్రంథము — చందాదారులకు పోస్టేజితో రు 2-8-0 ఇతరులకు పోస్టేజిగాక రు 4-0-0 లు.

సంపాదకుడు, పురాణగ్రంథమాలికా కార్యస్థానము, పిఠాపురము.